

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI

**DOĞU'DA VE BATI'DA ORTA ÇAĞ MESLEK
ÖRGÜTLENMELERİNİN BENZERLİKLERİ VE
FARKLILIKLARI ÜZERİNE**

Miraç ÇEVEN

Yüksek Lisans Tezi

Danışman:
Prof. Dr. Abdulkadir BULUŞ

KONYA-2019

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Miraç ÇEVEN
	Numarası	138109011025
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İktisat / İktisat
	Programı	Yüksek Lisans
	Tezin Adı	DOĞU'DA VE BATI'DA ORTA ÇAĞ MESLEK ÖRGÜTLENMELERİNİN BENZERLİKLERİ VE FARKLILIKLARI ÜZERİNE

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı

Miraç ÇEVEN

İmzası

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Miraç ÇEVEN
	Numarası	138109011025
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İktisat / İktisat
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Abdulkadir BULUŞ
	Tezin Adı	Doğu'da ve Batı'da Orta Çağ Meslek Örgütlenmelerinin Benzerlikleri ve Farklılıkları Üzerine

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan **DOĞU'DA VE BATI'DA ORTA ÇAĞ MESLEK ÖRGÜTLENMELERİNİN BENZERLİKLERİ VE FARKLILIKLARI ÜZERİNE** başlıklı bu çalışma **26/07/2019** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Abdulkadir BULUŞ	
2	Prof. Dr.	Abdullah Mesud KÜÇÜKKALAY	
3	Doç. Dr.	Fatih Mehmet ÖCAL	

ÖNSÖZ/TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın hazırlanmasında bana yol gösteren ve bilgilerini paylaştan danışman hocam Prof. Dr. Abdulkadir BULUŞ'a saygı ve sevgilerimi sunarım. Ayrıca kendisi sayesinde şahsen tanışma şansına eriştiğim Prof. Dr. Şevket Pamuk hocanın teze yeni başladığımda bana verdiği tavsiyelerden dolayı kendisine teşekkürü borç bilirim. Paylaştığı değerli bilgilerden dolayı Dr. Öğretim Üyesi Murat Öz hocama da sonsuz şükranlarımı sunarım. Katkılarından dolayı Prof. Dr. A. Mesud KÜÇÜKKALAY hocama da saygılarımı sunarım.

Akademik hayata devam etmem konusunda beni yüreklendiren ve her an yanımda olduğunu hissettiren sevgili annem merhum Hatice ÇEVEN'e ve desteğini üzerimden hiç esirgemeyen sevgili babam Ali ÇEVEN'e; yanımda olup beni yüreklendiren sevgili dostlarıma ne kadar teşekkür etsem azdır. Tezin her aşamasında yardımlarını esirgemediğinden, umutsuzluğa düştüğümde beni yüreklendirmesinden, dünyaya pozitif bakışı ile yüreğimi aydınlatmasından dolayı kendisine duyduğum minneti anlatmaya kelimelerin yetmeyeceği sevgili eşim Ayşe Ö. ÇEVEN'e yürekten teşekkür ederim.

Miraç ÇEVEN

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	--	---

Öğrencinin	Adı Soyadı	Miraç ÇEVEN
	Numarası	138109011025
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İktisat / İktisat
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	PROF. DR. ABDULKADİR BULUŞ
	Tezin Adı	DOĞU'DA VE BATI'DA ORTA ÇAĞ MESLEK ÖRGÜTLENMELERİNİN BENZERLİKLERİ VE FARKLILIKLARI ÜZERİNE

ÖZET

Orta Çağ'da meslek örgütlenmeleri olarak gelişen loncalar, geniş bir coğrafyaya ve zamana yayılmış etkili kurumlardan biri olmuştur. Bu kurumlar özellikle Orta Çağ'da sosyal ve ticari olaylarda önemli rol oynamış ve ticaret tarihini derinden etkilemiştir. Bu çalışmada meslek örgütlenmeleri olarak loncaların varoluşu, gelişimi ve etkileri Doğu'da ve Batı'da olmak üzere bölgesel olarak ve daha çok Orta Çağ dönemi içerisinde araştırılmıştır. Ancak loncaların kurumsal olarak varoluşunu ve gelişimini tam anlamıyla kavrayabilmek için antik dönemde loncaların varoluşuna bakılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın bir amacı; Orta Çağ'da dünyasındaki meslek örgütlenmeleri olan loncaların ve ahiliğin varoluşunu ve gelişimini etkileri ile birlikte değerlendirmektir. Diğer bir amacı ise: Doğu'da ve Batı'da var olan loncaların, kurumsal olarak varoluşsal ve işlevsel durumlarının, benzerliklerinin ve etkilerinin ne yönde olduğunu ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Meslek Örgütlenmeleri, Loncalar, Ahilik, Orta Çağ Ticareti

 KONYA	<p>T.C.</p> <p>NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ</p> <p>Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</p>	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
---	---	---

Öğrencinin	Adı Soyadı	Miraç ÇEVEN
	Numarası	138109011025
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İktisat / İktisat
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	PROF. DR. ABDULKADİR BULUŞ
Tezin İngilizce Adı	ON THE SIMILARITIES AND DIFFERENCES OF MEDIEVAL PROFESSIONAL ORGANISATIONS IN THE EAST AND THE WEST	

SUMMARY

The guilds developed as professional organizations in the Middle Ages have been one of the effective institutions spread over a wide geography and period of time. These institutions played an important role in social and commercial events, especially in the Middle Ages, and had a profound impact on the history of trade. In this study, the existence, development and effects of guilds as professional organizations were researched regionally covered both in eastern and western world and focusing in the Middle Ages. However, in order to fully understand the institutional existence and development of the guilds, the existence of guilds in antiquity was examined. In this context, another object of the study; to evaluate the existence and development of the guilds and the akhism in the medieval world together with their effects. The aim of the study is to determine the institutional and existential status, similarities, differences and effects of the guilds in the East and West.

Keywords: Professional Organizations, Guilds, Akhism, Medieval Trade

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	i
TEZ KABUL FORMU.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

LONCALARIN TANIMI, KÖKENLERİ VE TÜRLERİ ÜZERİNE

1.1 Lonca Nedir?.....	5
1.2 Lonca Tipolojileri	9
1.2.1 Barış Loncaları (Frith Guilds)	9
1.2.2 Dinsel Loncalar (Religious Guilds)	15
1.2.3 Tüccar Loncaları (Merchant Guilds)	17
1.2.4 Esnaf Loncaları (Craft Guilds)	24
1.3 Tarihsel Bir Arka Plan Olarak Loncaların Kökenleri	29
1.3.1 Antik Dönemde Loncalar.....	33
1.3.1.1 Mezopotamya’da Ticari Yapı ve Loncalar.....	33
1.3.1.2 Antik Dönem Mısır’ında Ticari Yapı ve Loncalar.....	42
1.3.1.3 Antik Grek ve Roma’da Ticari Yapı ve Loncalar.....	47
1.3.1.4 Antik Dönem Hindistan’ında Ticari Yapı ve Loncalar.....	49
1.3.1.5 Antik İran’da Ticari Yapı ve Loncalar.....	56
1.3.2 Orta Çağ Öncesinde Loncalar.....	59
1.3.2.1 Çin Uygarlığında Loncalar.....	59
1.3.2.2 Roma Uygarlığında Loncalar.....	60
1.3.2.3 (Yahudi) Musevi Loncalarının Kökeni	64
1.3.2.4 İslam Öncesi Orta Asya Toplumlarında Loncalar.....	66
1.3.2.5 İslam Öncesi Arap Yarımadası’nda Loncalar.....	72

İKİNCİ BÖLÜM

ORTA ÇAĞ DÜNYASINDA LONCALAR

2.1 Orta Çağ Hıristiyan Dünyasında Loncalar.....	75
2.1.1 Roma İmparatorluğunun Yıkılışı	75
2.1.2 Bizans İmparatorluğunda Loncalar.....	78
2.1.3 Orta Çağ Avrupa Loncaları.....	84
2.2 Orta Çağ İslam Dünyasında Loncalar.....	97
2.2.1 Ahilik Öncesi İslam Loncaları.....	100
2.2.2 Fütüvvet ve Ahilik.....	105
2.2.3 Osmanlı Devletinde Loncalar.....	114
2.2.4 Azerbaycan Ahiliği	120
2.3 Orta Çağ Loncalarının Sona Ermesinin Nedenleri.....	121

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORTA ÇAĞ AVRUPA LONCALARI VE DİĞER LONCALARIN FARKLILIK VE BENZERLİKLERİ ÜZERİNE

3.1 Oluşum Nedenleri Açısından.....	125
3.2 Yaşam Süreleri ve Yaygınlıkları Açısından	130
3.3 İktisadi İşlevleri Açısından.....	138
3.4 Üstlendikleri Siyasi İşlevler Açısından.....	145
3.5 Üstlendikleri Eğitimsel Fonksiyonlar Açısından.....	148
SONUÇ.....	154
KAYNAKÇA.....	159

GİRİŞ

Loncalar, özellikle Orta Çağ'da meslek örgütlenmeleri olarak gelişen, neredeyse ticaret tarihi kadar eski ve ticaret tarihi ile doğrudan ilişkili kurumlardır. Bu kurumlar; *guilds, gilds, collegium, clergy, fraternity, societas, universitas, corporatum, hanse, za ve ahilik* gibi farklı isimler almış ve farklı işlevler görmüş olsalar da, en genel ifadesiyle tüccar ve zanaatkârların oluşturduğu birlikler olarak tanımlanmaktadır. Ancak tüccarlardan, zanaatkârlara; din adamlarından, genelev işletmecilerine; sanatçılardan hırsızlara kadar çok farklı meslek gruplarının oluşturduğu çeşitli loncalar da var olmuştur. Bu çalışmada esas ele alınan loncalar ticarete konu olan, yönetim tarafından tanınıp imtiyaz verilen legal loncalardır.

Loncalar 10 ile 19. yüzyıllar arasında varlığını sürdürmüş Orta Çağ'ın en yaygın kurumlarıdır. İslam ülkelerinde ise 13. yüzyılda ahilik şeklinde ortaya çıkan loncalar, varlıklarını 20. yüzyıla kadar devam ettirmişlerdir. Loncalar üzerine yapılan çalışmalar çoğunlukla Avrupa'da 950 ile 1350 yılları arasında gerçekleştiği varsayılan "ticaret devrimi" döneminden başlatılmıştır (Lopez, 2005). Bu incelemeler loncalarla ilgili olarak daha çok Avrupa ile sınırlı kalmış olsa da, Avrupa dışındaki yerleri de içeren çalışmalar mevcuttur. Bunlardan bazıları; Carrol (2007), Weber (1961), Lambert (1981), Mendelsohn (1940a), Mendelsohn (1940b), Fewsmith (1983), Burgess (1930), Burgess (1945), Liu (1988), Kozuh (2008), Patra (2008), Subbarayalu (2015), Sharma ve Jha (1974), Mahapatra (2012) gibi isimlerin çalışmalarıdır. Bu çalışmalardan Mısır, Hindistan, Babil, İran, Suriye, Filistin ve Avrasya Stepleri bölgelerinde de bahsi geçen dönemden önce loncaların arkaik hallerinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

Arkaik tüccar loncalarının üretimin ihtiyaçtan fazla yapılmaya başladığı dönemde meydana geldiği tespit edilmiştir. Tüccar loncalarının ilk örnekleri üretim fazlasının ortaya çıkması ile bu malları pazarlara ulaştıran, uzun mesafeli ticareti üstlenen gruplar özel imtiyazlara sahip olmuşlardır. Bu imtiyazlı gruplar zaman içerisinde arkaik loncaları oluşturmuşlardır. Uzun mesafeli ticaret, ekonomik ilerlemenin itici gücü olarak insanlığın değişmesi ve gelişmesinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Bu bağlamda loncalar ile şehirleşme arasında da önemli bağlantıların

olduğu görülmüştür. Antik dönemde şehirlerin oluşturulmasının en önemli nedenlerinden birisi ise uzun mesafeli ticaretin yürütülmesi adına ticarete dayanan merkezlerin kurulmasıdır. Oluşan şehirler üretim ile meşgul olmaya başladıktan sonra üretimle ilgili organizasyonunu sağlamak, gerekli endüstriyel düzenlemeyi yapmak esnaf loncaları ile beraber tüccar loncalarının görevi olmuştur.

Ayrıca loncaların yönetimsel olarak esnek yapısı çok farklı mecralarda işlevi olmasına yol açmıştır. Loncalar vergi toplamadan, imar ve iskn işlerinden, ticari anlaşmaların uygulanmasına; mesleki düzenlemelerden üniversitelerin kurulmasına, hayır işlerinden polisliğe; sigortacılıktan bankacılığa ve hatta yargılamaya kadar çok farklı görevlere sahip olmuşlardır. Bu sebeple şehir devletlerinin oluşmasında loncalar bir nevi belediye hatta şehir meclisi işlevi görmüşlerdir.

Nihayetinde loncalar çok yönlü kurumlar olarak gelişim göstermişlerdir. Bu bakımdan loncaların etki alanları sadece ticaret olmamıştır. Loncalar dini vecibelerin yerine getirildiği, sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın olduğu merkezler olarak da faaliyet göstermişlerdir. Kapsamı her ne olursa olsun loncalar; üyelerine güven sağlayıp sorunlarına çözüm üretmek amacıyla oluşmuş kurumlardı. Loncaların aileden sonra kurulan yapay akrabalıklardan olduğunu savunan görüşler bile mevcuttur. Bu anlamda lonca yeleri arasında yapay bir kardeşlik bağı oluşturmak adına ortak değerler üzerinden hareket edilmiştir. Ticaretle ilgili loncalar, bir takım sosyal faaliyetleri yürütmelerinin yanında, temel olarak, ticaretin yürütülmesini kolaylaştırmaya yönelik çözüm sağlamak amacıyla oluşan birlikler olmuşlardır.

Ticaretin yürütülmesine yönelik sorunları gidermek için bulunan çözümler aslında insanlık tarihinin gelişim serüvenini yansıtılmaktadır. Dolayısıyla loncalar da bu serüvenin bir parçası durumundadır. Neticede loncalar ticaretin yürütülmesini kolaylaştırmak için faaliyet göstermiş en etkili kurumlardan biri olmuştur. Bu alışma özellikle uzun mesafeli ticaretin başlaması ile gelişen tüccar ve esnaf loncalarının oluşması, gelişimi, yaygınlığı hakkında bir anlama çabasıdır. Nitekim bu çalışmada Doğu'da ve Batı'da, İşlam Dünyasında ve Hristiyan Dünyasında, Orta ağ meslek örgütlenmeleri olarak loncaların varoluşu ve gelişimi etkileri ile birlikte ele alınmıştır.

Bu çalışmanın hareket noktasını oluşturan ana sorular şunlardır: Orta Çağ'da gelişen ve yaygınlaşan kurumlar olarak loncalar neden ortaya çıkmıştır? Loncaların varoluşlarını ve gelişimlerini sağlayan ana nedenler nelerdir? Bu kurumların etkileri ne yönde olmuştur? Bu kurumlar neden yok olmuşlardır?

Bir teorik araştırma olarak planlanan bu çalışmada, ikincil verilere başvurulmuştur. Uluslar arası literatür taraması yapılmış; meslek örgütlenmeleri; başka niteliklerinin yanında meslek örgütlenmeleri olarak var olan ve gelişen lonca kurumları ve ahilik ile ilgili eserler ve sıkça anılan başlıca çalışmalar incelenmiştir. Teorik bir çalışma olacağından nitel gözleme dayalı hareket edilmiştir.

Bu çalışma kapsamında Orta Çağ'da gelişen meslek örgütlenmelerinin yani loncaların ve benzeri kurumların nasıl var olduğu ve geliştiği etkileri ile birlikte incelenmiştir. Loncaların arketipleri olarak değerlendirilebilen antik çağda bulunan kurumlar da, loncaların kurumsal gelişimini kavrayabilmek adına kısaca ele alınmıştır. Ancak loncalar, esas olarak, Orta Çağ'da belirgin bir şekilde gelişmiş ve yaygınlaşmış kurumlar oldukları için Orta Çağ dönemi üzerinde daha çok durulmuştur. Bu kurumlar bölgesel olarak incelemeye alınmış ve değerlendirilmiştir. Uzun dönem içerisinde bu kurumların değişimleri ve gelişimleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda bu çalışma tanımlamaya yönelik değil, daha çok değerlendirmeye yönelik bir çalışma olarak yapılmıştır.

Meslek örgütlenmeleri ile ilgili iktisat tarihi bağlamında hem İslam medeniyetini hem de Avrupa'yı beraber inceleyen bir çalışma bulunmamaktadır. Bu açıdan bu çalışma Orta Çağ'da Batı'da ve Doğu'da; İslam dünyasında ve Hristiyan dünyasında var olmuş olan meslek örgütlenmelerinin oluşumunu ve gelişimini genel hatlarıyla karşılaştırmalı olarak ele alması bakımından önem taşımaktadır. Yine bu bakımdan Türkçe iktisat tarihi literatürüne katkıda bulunmaktadır. Doğu'daki ve Batı'daki meslek örgütlenmelerinin; loncaların ve ahiliğin, kurumsal olarak benzerliklerinin ve farklılıklarının ayırt edilmesi bakımından da literatüre katkı sağlamaktadır.

Bu minvalde Orta Çağ meslek örgütlenmeleri olan loncaların ve ahiliğin varoluşları, gelişimleri ekonomiye etkileri ile birlikte değerlendirmektir. Ayrıca bu

kurumların Batı'da ve Doğu'da, İslam dünyasında ve Hristiyan dünyasında ve ötesinde varoluşlarını ve gelişimlerini incelenirken, bölgesel farklılıkların olmasına rağmen kurumsal olarak temelde varoluşsal ve gelişimsel açıdan benzerliklerini ortaya konmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde; meslek örgütlenmeleri olarak loncaların kökenleri, tanımlanması, çeşitleri ve sınıflandırılması ele alınmaktadır. Loncaların kurumsal olarak tarihsel gelişimine bakılmakta; bu kurumların daha çok Orta Çağ'da gelişmiş olduğu ancak antik dönemde de izlerine rastlandığı üzerinde durulmaktadır. Antik dönemde loncaların varlığı ve arketip loncaların nasıl var olduğu incelenmektedir. Bu bağlamda loncaların ortaya çıkış nedenleri, üstlendikleri sosyal ve ticari görevler, yapısal ve işlevsel özellikleri irdelenmektedir. Teorik çalışmalar çerçevesinde, antik dönemde loncaların varoluşları ve gelişimleri etkileri ile birlikte değerlendirilmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise; loncaların gelişim gösterdiği ve yaygınlaştığı Orta Çağ dönemindeki Hristiyan ve İslam loncaları ele alınmaktadır. Orta Çağ'da meslek örgütlenmeleri olarak gelişen loncaların varoluşları ve gelişimleri; yapısal ve işlevsel özellikleri ile faaliyetleri ve yok oluş nedenleri açıklanmaktadır. Loncaların gelişimi incelenirken Orta Çağ'ın ticari yapısı da dikkate alınıp incelemeye dâhil edilmektedir. Ticaret yolları ile loncaların karşılıklı etkileşimi göz önüne alınmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise Doğu'da ve Batı'da var olan loncaların kurumsal olarak varoluşları, gelişimleri ve etkileri; benzerlikleri ve farklılıkları ana hatlarıyla değerlendirilmektedir. Bu kurumların oluşum nedenleri, yaşam süreleri ve yaygınlıkları, iktisadi işlevleri, üstlendikleri siyasi işlevler, eğitimsel işlevleri açısından benzerlik ve farklılıkları merkeze orta çağ Avrupa loncaları konularak değerlendirilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

LONCALARIN TANIMI, KÖKENLERİ ve TÜRLERİ ÜZERİNE

Çalışmanın bu bölümünde loncaların tanımlamalarına, kökenlerine ve orta çağa gelene kadar ki arketip loncaların tarihine yer verilmiştir. Çalışmanın bu kısmı orta çağ loncalarını anlamak adına hem tanımlayıcı, hem tarihsel, hem de metodolojik bir alt yapı oluşturma gayesi taşımaktadır.

1.1 Lonca Nedir?

Loncalar en genel ve kısa şekilde esnaf ve tüccarların oluşturdukları birlikler olarak tanımlanabilir. Hançerlioğlu loncaların tanımını şu şekilde vermiştir; “eskiden, belli bir iş kolunun; usta, kalfa ve çıraklarını içine alan ve pek sıkı bir kurumsal düzene bağlı bulunan örgütler“ ve “zanaatçı örgütü”. Ayrıca etimolojik olarak “lonca deyimini, özel toplantı yeri anlamına gelen İtalyanca *loggia* ve Fransızca *loge* sözcüklerinden gelen *loca* deyiminden bozmadır” (Hançerlioğlu, 1993: 30). Lonca kelimesinin İngilizce karşılığı olan *guild* ya da eski kaynaklarda geçtiği şekli olan *gild* kelimesinin etimolojik kökeni hakkında farklı görüşler mevcuttur. Saksonca bir kelime olan ve ödeme anlamına gelen *gildan* sözcüğü kaynaklardan biri olarak görülmektedir. Aynı doğrultuda Almanca aidat olarak yapılan ödeme anlamına gelen *geld* sözcüğünün de guild-lonca kelimesinin kökenlerinden biri olduğu iddia edilmektedir (Armitage, 1918: 8). Köken tartışmasında Brentano (1870) ise Almanca *geld* kelimesinin lonca-guild kelimesinin kökeni olduğuna dair görüşün yanlış olduğunu, kelimenin festival/bayram, şölen/ziyafet ve korporasyon anlamına gelen farklı dillerdeki birçok kökeni olduğunu iddia etmiştir (Ixi). Brentano, ayrıca loncaların birer kardeşlik örgütü olduğunu ve loncaya bağlı biraderlerin “gild-brethren” yılda en az bir kez locanın üstadı sayılan aziz adına yapılan festival gününde ya da bayramda İngilizce’de “gild-day” ya da “general day” adı verilen günlerde toplanmakta olduklarını ve lonca üyelerinin bu günlerde beraberce ibadet ettikleri, ziyafete katıldıkları ve yoksullar için yardım topladıklarını anlatmaktadır (xxxiii).

Loncaların daha genel diğer bir tanımı ise iktisat tarihçisi Sheliagh Ogilvie tarafından şu şekilde yapılmaktadır: “Lonca; aynı niteliklere sahip ve bir takım ortak gayeleri güden insanların oluşturdukları birliktir. Paylaşılan/ortak nitelikler her şey

olabilir: din, ulus, komşuluk, kültürel ortaklıklar, orduya hizmet etmek, hayır işleri, politik suçlu olmak. Ama genelde en baskın ortak nitelikleri aynı meslekten olmalarıdır” (Ogilvie, 2011: 19). Bu bağlamda loncalar; aynı amacı güden ve genelde aynı işle meşgul olan bireylerin oluşturduğu ve resmi imtiyazlara da sahip olan örgütlerin ortak bir adı olarak görülebilir. Hatta İngilizce ve Fransızca tüzel kişiliğin karşılığı olan, Türkçe’ye korporasyon olarak çevrilen *corporation* kelimesi de zaman zaman lonca ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Mesela TDK güncel Türkçe sözlükte korporasyon kelimesinin karşılığı lonca olarak verilmektedir (<http://www.tdk.gov.tr>). Nitekim Greif’da (2006) korporasyonları şöyle tanımlamaktadır:

Korporasyonlar kendi tarihsel anlamları ile tutarlı olarak şu şekilde tanımlanmaktadır: taammüden kurulan, gönüllülük esasına dayalı, kar temelli, kalıcı ve özerk olan birliklerdir. Loncalar, vakıflar, üniversiteler, komünler ve şehir devletleri Avrupa’ya tarihsel olarak hâkim olmuş olan; iş ve meslek birlikleri, şirketler, üniversiteler, tüketici grupları, ülkeler, cumhuriyetler ve demokrasiler de modern toplumlara hâkim olan korporasyon örnekleridir (Greif, 2006: 308).

Loncalar 10 ile 19. yüzyıllar arasında varlığını sürdürmüş, Orta Çağ’ın en yaygın kurumlarıdır(Hickson ve Thompson, 1991; Renard, 1918). İslam ülkelerinde ise 13. yüzyılda Ahilik şeklinde ortaya çıkıp varlıklarını 20. yüzyıla kadar devam ettirmişlerdir(Mahiroğulları, 2008). Loncalar üzerine yapılan çalışmalar çoğunlukla Avrupa’da 950 ile 1350 yılları arasında gerçekleştiği varsayılan “ticaret devrimi” (Lopez, 2005) döneminden başlatılmıştır. Bu incelemeler Avrupa ile sınırlı kalmış olsa da Carrol (2007), Weber (1961), Lambert (1981), Mendelsohn (1940a), Mendelsohn (1940b), Fewsmith (1983), Burgess (1930), Burgess (1945), Liu (1988), Kozuh (2008), Patra (2008), Subbarayalu (2015), Sharma ve Jha (1974), Mahapatra (2012) gibi isimlerin çalışmalarından ötürü Mısır, Hindistan, Babil, İran, Suriye, Filistin ve Avrasya Steplerinde bölgelerinde bahsi geçen dönemden önce loncaların ya da loncaların arkaik hallerinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim tüccar loncalarını ‘imtiyaza sahip olan tüccar birlikleri’ olarak tanımlayan Ogilvie (2011) bu birliklerin antik çağdan itibaren çok yaygın kurumlar olduğunu belirtmektedir.

Loncaların tarihçesi incelenmesi zor bir tarihtir. Ancak çok uzun bir döneme ait ciddi bilgi birikimini ve tecrübeyi içermesi açısından da büyük bir öneme sahiptir. Ayrıca lonca tarihçesi şu sorulara cevap olacak bilgileri içermesi açısından da önem arz etmektedir: Loncalar üretilen mallar için piyasa oluşturabildiler mi? Ticaretin akışına etkileri ne oldu? Orta Çağ ticaretine nasıl ve ne kadar etkileri oldu? Ekonomik büyümeye olumlu ve olumsuz etkileri ne oldu? Tasarruflara ve yatırımların yönlendirilmesinde etkileri ne oldu? (Thrupp, 1965: 230).

Antik loncalara ya da arketiplerine ait bilgiler oldukça sınırlıdır. Bu sebeple araştırması güç olan bu konuya ait teoriler büyük ölçüde, olasılıklar ve varsayımlar üzerine inşa edilmiştir. Bu durumu Pirenne şu şekilde ifade etmektedir: “Bilgi dağarcığımızda hâlâ o kadar çok boşluk var ki, olayları açıklamak, onların içsel bağlantılarını izleyebilmek için olasılıklara ya da varsayımlara başvurmak zorunlu oluyor” (Pirenne, 2014: 7). Bu bağlamda farklı teoriler ve farklı varsayımlar ortaya atılmıştır. İlk teori, loncaların daha önceki kurumların devamı olduğunu savunmaktadır. İkinci teori ise; bu kurumların tamamen bağımsız kurumlar olarak tarihsel ihtiyaç sebebiyle ortaya çıktığını savunmaktadır. İlk teori; Orta Çağ loncalarının Roma ve Bizans kökenli “collegium”ların kollarından olan “tenarium” isimli “fakir halka ait” kurumların devamı olduğunu savunmaktadır. Köken konusunda başka bir teori ise Anglosaksonların özellikle kuzey Almanya’da kan bağı ile oluşturdukları (bizdeki kan kardeşliğine benzer) suni ailenin üyelerini, lonca benzeri örgütler olarak almış olduklarıdır. Bunlar birbirlerine kan bağı ile bağlıdırlar ve birbirlerine belirli şartlar altında yardım edeceklerine dair ant içmişlerdir (Renard, 1918: 1-5; Walford, 1879: 6). Renard köken konusunu şu şekilde açıklamaktadır:

Köken konusunda ilk görüşü savunanlar büyük uluslararası bir kurum olarak kendi manastır kurallarını koyabilme ve dinsel kardeşliğe sahip olan kilisenin halka vaaz verme gibi bir gücü de elinde bulundurmasından dolayı bu arkaik kurumların loncaların temelini oluşturduğunu savunmuşlardır. Zıt görüşte olanlar ise her bir loncanın spontane olarak oluştuğunu ve geçmişle bir bağı olmadığını savunmaktadır. Korporasyonlar (gildae), scholae, colleges vb. bu kurumların hepsi tamamen olgunlaşmadan merkezi otoritenin garezi yüzünden yok edilmişlerdir. Bu kurumlar gerekliliğin oluşturduğu kurumlardır (gerekliliğin çocuklarıydılar) (Renard, 1918: 1-2).

Bireyler hayat şartlarını zorlayacak politik ve ekonomik sınırlamalar altında kaldıkları zaman bu zorlukları aşacak çözümler üretme eğilimindedirler. Renard'a göre:

(...) mağduru oldukları kargaşaya ve istismara karşı kendilerini savunmak zorunda kalan kimselerin bir araya gelerek, ortak bir savunma oluşturmak amacı ile bu kurumları oluşturmuşlardır. Bu kurumlar büyük birliksel/asosiyatif hareketin sonuçlarıdır. Bunlar politik ve ekonomik sınırları aşmaya çalışmışlardır... Aynı işle veya ticaretle meşgul olan esnaf ve zanaatkarlar bir sokakta veya bir mahallede; liman işçileri iskele ve limanlarda veya kasabalarda kendilerine iktisap edilen yerlerde toplanmışlardır. Bunun sebebi ise hem daha fazla özgürlüğe sahip olabilmeleri hem de kendi nizamnamelerini\regülasyonlarını oluşturabilme istekleriydi (Renard, 1918: 2).

Neticede teorik çalışmalar çerçevesinde her iki teorinin de haklılık payı içerdiği görülmektedir. Uçma, bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

(...) benzer ekonomik ve toplumsal gereksinimler bunların karşılanmasına yönelik benzer kurumların doğmasına yol açar. Bu kurumlar hiçbir zaman her yönüyle yepyeni olmazlar/olamazlar; bilinçli ya da bilinçsiz bazı kural ve prensipleri çeşitli yollarla mevcut veya mazideki benzer kurum ve kuruluşlardan iktibas veya adapte ederek alırlar. Bu bir sosyoloji kanunudur (Uçma, 2011: 84-85).

Brentano aile kurumunu loncaların arketipi olarak görür. Çünkü aile; gücü yettiği kadarıyla aile fertlerinin ihtiyaçlarını tatmin edecek şekilde kurulmuş yapıdaki en temel kurumdur. Bir kurum olarak aile; barınma, yiyecek temin etme ve güvenlik sağlama gibi insanın yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan temel ihtiyaçları karşılar. Ne zaman ki aile artan ihtiyaçları tatmin edemez hale gelirse o zaman yapay akrabalıklar/birliktelikler aracılığı ile ihtiyaçları tatmin için üretimini artırma yoluna gider. Aileler; akrabalıklar ve yakınlıklar kurarak ihtiyaçlarını tatmin için yeni olanaklar yaratmaya çalışırlar. Bu birliktelikler üyelerini bir arada tutacak bir dayanışma yani uhuvvet hissiyatı inşa ederek hayatta kalırlar. Bu uhuvvet, üyelerinin onur ve erdemini temel alan bir inanç üzerine kuruludur. Bu yapının temelinde yalnız maddi kazanç elde etmek değil, üyelerin birbirini desteklemesi yatar. Böylece üyeler iflas etme ya da dolandırılma riski olmayan “bitmeyecek fonlara” ve farklı ihtiyaçlara cevap verecek sonsuz elastikiyete sahip verimli güçlere erişmiş olurlar. Bu anlamda loncalar, aile ruhunu devralıp, bu vefakâr ruhu, özel ve belirli gayelere dönüştürmüşlerdir (Walford, 1879: 6; Brentano, 1870: 16).

1.2 Lonca Tipolojileri

Loncalar ele alınırken öncelikle Avrupa'daki lonca teşkilatlarının incelenmesinde kullanılan sınıflandırmalar önemli bir yer tutmaktadır. Şöyle ki; loncaları ve benzeri kurumları inceleme konusunda kolaylık olması açısından Avrupa Loncaları temel fonksiyonları açısından dört kısma ayrılmıştır. Bunlar: 1) Barış Loncaları (Frith Guilds); 2) Dinsel Loncalar (Religious Guilds); 3) Tacir Loncaları (Merchant Guilds) ve 4) Esnaf Loncaları (Craft Guilds) olarak adlandırılmaktadır (Burton ve Marique, 1910; Walford, 1879: 8-16).

Bu dördü lonca sınıflandırmasında ilk iki lonca türü olan uhuvvet loncaları ve dinsel loncalar daha çok ticaret dışı konularda; diğer iki lonca türü olan tacir loncaları ile esnaf ve zanaatkâr loncaları ise ticaret ağırlıklı konularda faaliyet göstermişlerdir. Fakat bu şekilde bir ayrımı 12. yüzyıl öncesindeki loncalarda yapmak zordur. Bu durumu Unwin (1908) şu şekilde ifade eder:

Loncaların öğrendiğimiz kadarıyla dini, sosyal, iktisadi, yasal ve politik birçok yönleri mevcuttu. Loncaların bir kurum ya da kurum türü olarak ana ilgi kaynağı ise daha önce saydığımız unsurlarda yatmaktaydı. Bu unsurların önce biri daha sonra bir diğeri baskın olabilmekteydi. Bunların en basit örneklerinde dahi birçok yan faktör bulunabilir. On ikinci yüzyılın son döneminden önce loncaların bu yönleri gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. O zamandan beri [loncaların bu yönlerinin] her biri hakkında elimizde elde edilmiş olan ve giderek artmakta olan unsurlar/gerçekler mevcut. Konu halen bir bütünlüğe sahiptir. Aslında bu hayatın doğal birliğine, farklılık içindeki birliğe ilk kez sahip olunmasıdır (Unwin, 1908: 15).

Bu sebepten dolayı Lonca tanımlamaları ve sınıflandırmaları aşağıda ana hatlarıyla verilmiştir. Çalışmanın odak noktası ticaretle alakalı loncalar üzerine olduğu için barış loncalarına ve dinsel loncalara ana hatlarıyla sadece bu bölümde yer verilmiştir.

1.2.1 Barış Loncaları (Frith Guilds)

Avrupa loncalarını anlatırken Roma loncaları olan *collegium*'larından değil de barış/uhuvvet loncalarından başlamanın bir sebebi bulunmaktadır. Şöyle ki; Klasik Roma imparatorluğundaki lonca kurumları olan *collegia* zaman içerisinde kilise

organizasyonu içinde erimiş ve Batı Roma imparatorluğunun çöküş yıllarında Almanya'yı işgal eden Cermenler tarafından lağvedilmiştir (Hickson ve Thompson, 1991: 136). Sonrasında Cermen krallarının ve Roma Katolik kilisesinin etkisi ile loncalar farklı bir form kazanmaya başlamıştır. İşte bu forma *gegylde* veya *frith gegyldas* adı verilmiştir. Armitage, *frith* kelimesini barış olarak çevirmiştir. Kemble(1876), *gegylan* kelimesinin çevirisini lonca kardeşliği olarak yapmıştır(238). Bu bağlamda lonca kelimesi kardeşlik anlamını da taşıyan bir kelime olduğu için *Frith Gegylde* tabiri *Barış Loncaları* olarak çevrilebilir.

Barış loncaları öncesinde beş asır boyunca bölgede olan Cermen kavimleri arasında farklı isimlerde loncalar var olmuştur. Cermen loncaları daha çok soya bağlı olan loncalardı. 6. yüzyıldan sonra Bizans'ın kolonileşme faaliyetleri ile Hristiyanlaşan Cermen kabile reislerinin de iş birliği sayesinde loncalar varlığını sürdürmüştür. Loncaların varlığı o kadar yaygındı ki İngilizler'in 690 yılında yazılan Ine kanunlarında, 779 yılındaki Şarlman kanunlarında, 821 yılında (Flanders) (Flandre) Flaman bölgesi kanunlarında ve 890 yılında yazılan Alfred kanunlarında loncalara ait düzenlemeler bulunmaktaydı. Bu kanunlarda loncalar genelde *gegildan* adı ile anılmıştır. Gegildan kelimesinin manası ise Lonca kardeşliği olarak metinde verilmektedir. Ine ve Alfred her ne kadar İngiltere'nin en eski kanunlarından da olsa lonca sistemi bahsi geçen bu kanunlardan çok daha eskidir, aslında söz konusu kanunların ruhu evrensel olarak lonca kurallarında bulunmaktadır. Aslında Ine ve Alfred kanunları da lonca kurallarının yeniden üretiminden başka bir şey değildir (Hickson ve Thompson, 1991: 136-137; Smith, 1863: 28; Unwin, 1908: 17).

Bu bağlamda Hegel (1891), Orta Çağ Alman toplumunda şehirleri ve loncaları incelediği "*Städte und Gilden der Germanischen Völker im Mittelalter*" eserinde, Alman loncalarının temellerinin pagan loncalarından geldiğine ve Hristiyanlığın Frank, Anglosakson ve İskandinav kavimleri arasında yaygınlaşmasından sonra "yeni" loncaların İngiltere'den Danimarka'ya ve Norveç'e aktarıldığını belirtir (254).

Brentano'nun (1870), ailelerin bireyin yasal olarak korunmasında yetersiz kaldığı durumlarda oluşturdukları sanal ittifaklar olarak nitelediği loncalar, barış loncalarıdır (lxii). Toplum daha karmaşık ve daha az yerleşik hale geldikçe söz konusu

aile bağlarının mecburen aşırı büyümesi gerekmiştir. Aile bağlarının çözülmesi de tam da Danimarka kavimlerinin (Normanların) istilası zamanına denk gelmektedir. Bu süreçte özgür bireyler üzerinde feodal baskılar arttığı için Anglo-Saksonların ve İngiliz kralı olan Æthelstan'ın elinde; özgür yurttaşlarını korumak, düzeni sağlamak ve yurtlarını savunmak adına ellerinde tek bir şey kalmıştı. Cermen kavimleri arasında yaygın olan akrabalık esasına yani soya dayalı birlikler yerine gönüllülük esasını temelinde kurulan yeni birlikleri koymaktı. İşte bu birlikler barış loncalarıdır (Green, 1884: 229). Bicknell'de (1899) akraba bağlarının zayıfladığı zaman ailenin yerini barış loncalarının aldığını belirtmiştir. Bicknell'in açıkladığı biçimde; birbirlerine karşılıklı bir ahit ile bağlı olan lonca üyeleri (gegildan), her ay düzenledikleri festivallerde bir araya gelip suç işlenmesi durumunda yargılamasını yapmakta, suçlu ise cürmü işleyenin cezasını vermekteydiler. Muhtaç duruma düşene yardım etmekte, ölümlerini defnetmekteydiler. Bu kurumlar kente değil daha çok kırsala ait kurumlardı (Bicknell, 1899: 92). Loncaların düzenlediği festivaller aynı zamanda hem bir şölen hem de dinsel bir ayin olma özelliğini taşımaktaydı. Bu açıdan lonca festivalleri, eski Türk ve Moğol kavimlerinin yaptıkları kurultay ya da eski kullanımı ile toy toplantıları ile de benzer özellikler taşımaktadır¹.

İngiltere'de Anglosaksonlar beş asırlık süreçte akrabalık bağını zamanla zayıflatıp yerine lortluk ve yurttaşlık prensiplerini koymuşlardır. Böylece kabile organizasyonundan bölgesel bir organizasyona dönüşmüşlerdir. Lortluk kendini feodalizmle, yurttaşlık ise loncalarla kendini ifade etme olanağı bulmuştur (Unwin, 1908: 16). Bu dönüşümü anlayabilmek için İngilizce'de *frith borh* ya da *frank pledge* adı ile geçen barış misakı ya da barış loncası sistemine bakmak gerekmektedir.

Şöyle ki; Norman istilasından önce Avrupa'da *frank pledge* ya da *frith borh* sisteminin izine rastlanmamaktadır. *frank pledge* Saksonca da barış yemini anlamına gelmekteydi. *Frank pledge* sistemi şu şekilde işliyordu: Bir aileye yetecek araziye sahip alana Saksonca'da *hid* adı verilmekteydi. Aynı zamanda *Hid* kelimesi Latince de aile anlamına da gelmekteydi. Bu durumda *hid* kelimesi hane olarak tanımlanabilir

---

¹ Toy kavramı için Bkz. Seyitdanlıoğlu, 2009

(Kemble, 1876: 92). *Tithing* ise bu on adet hanenin (*hid*) liderleri ya da seçtikleri temsilcilerin bir araya gelmesi ile oluşan vergiye tabii olmayan askeri ya da tüzel birimlere verilen addır. *Tithing*, *Teóðung* ya da *tyn-manna-tæl* yani on kişinin oluşturduğu birlik anlamına gelmektedir. Bu birlikteki kimseler birbirlerine karşı ortak sorumluluğa sahiptirler. Bundan kasıt ise herhangi bir suç durumunda tüzel bir kişilik olan on üyenin hep birden yargılanıp cezalandırılmasıdır. İngiltere’de bu on kişilik topluluğun her birine *friðgild* yani barış loncası adı verilmiştir. Lonca üyeleri *gegildan* yani lonca kardeşi olarak adlandırılırken; liderlerine ise *tithing-man* ya da şef adı verilirdi. On adet *tithing* bir araya gelerek yüz kişi anlamına gelen *hynden* ya da *hundred* adlı birliği oluştururlardı. *Hynden* başı olan kişiye *hynden-man* veya *eaorlman* adı verilirdi. *Franklar* ise şefe *decanus* ve *hynden-man*’a ise *Centenarius* adı verilmekteydi. Korporasyon on adet şef ve bir adet *hynden-man* dâhil olmak üzere toplam yüz kişiden oluşurdu. Bu on bir kişi *hynden*’in mali işlerinden sorumlu olurdu. Yüz kişiden oluşan bu topluluk bir adet korporasyon sayılıyordu. Londra’daki barış loncalarının liderleri özgür ve toprak sahibi kişilerdi (Unwin, 1908: 15-27; Kemble, 1876: 241-245; Stubbs, 1891: 91-98)².

Wessex Anglo-Saxon kralı olan *Æthelstan* İngiltere kralı olarak hüküm sürdüğü 925 ile 940 yılları arasında Londra şehrinde barış loncaları yaygın hale gelmiştir. 930 yılında yazılan *Londra Şehir Kanunları*’nda ise (*Judicia Civitatis Londonia*) barış loncaları resmîyet kazanmıştır. Bu kanunlarda Londra’daki tüm loncalar *tithings and hundreds* ya da barış loncaları olarak resmîyet kazanmışlar ve lonca liderleri belediye meclisinde temsil hakkı elde etmişlerdir. Bu kanun ile tüm loncalar tek bir çatı altında toplanmıştır. Bu korporasyonda liderler teslim ettikleri evin ya da bölgenin ismi ile anılmaktaydılar. Bu sistemin resmî hale gelmesinin temelinde güvenlik ihtiyacı ve polis teşkilatının olmaması yatmaktadır. Bu korporasyonlar hem polis gücü olarak hem de vergi toplama işi için kullanılmaktaydı. Şehir yönetimde politik ve siyasi gücü oldukça fazla olan bu korporasyonlar şehir loncaları olarak da anılmaktadır (Green, 1884: 126; Kemble, 1876: 237-240; Stubbs, 1891: 77,91-92; Brentano, 1870: lxii-lxiii; Bicknell, 1899: 92; Howell, 1900: 3-4).

---

² Saksonca kelimeler için bkz. <http://bosworth.ff.cuni.cz>

Avrupa’da öncelikle Cermen ve Sakson kavimleri arasında yaygın olan barış loncaları kilisenin de desteği ile tüm Avrupa’da görülmeye başlamıştır. Yaygınlaşmanın ilk nedeni kavimler göçü ve sonrasında oluşan güvensiz ortama karşı önlem almaktı. Devletin gücü azalıp karmaşa arttıkça soya dayalı grupların sayısı da artmaktaydı. Tarihsel olarak klan, kavim ve aşiret gibi soya dayalı geniş gruplar güvenli bir yaşam ve güvenli sosyal ağlar sağlamaktaydı. Kilise var olan bu yapıları krallarla işbirliği yaparak yasal hale getirmeye çalışmıştır. Ine ve Alfred kanunları bunlara birer örnektir (Greif, 2006: 308-309; Armitage, 1918: 8-15; Unwin, 1908: 15-24; Kemble, 1876: 242; Lambert, 1891: 45).

Kilisenin yasallaştırma sürecini Berman (1983) şu şekilde anlatmaktadır:

On birinci yüzyıl boyunca kilise kavimlerin reisleri veya kilise vekilleri tarafından kendi bağımsızlığına ve mülklerine gelebilecek tehditleri bertaraf edebilmek için bir korporasyona dönüşmüştür. Bu maksatla papalık Roma, Cermen ve Hristiyan yasal prensiplerinden faydalanarak bir şirketler hukuku formüle etmiştir. Daha önce bir korporasyon tesis edebilmek için hukuken kralın izni gerekliydi. Yeni oluşturulan hukuk kurallarında ise bu görüş reddedilmekteydi. Daha önceki kanunun revize eden papalık; üyelerinden vergi toplama hakkına sahip her bir korporasyonun aynı zamanda üyelerinin üzerinde kanun koyucu ve yargılayıcı haklara ve üzerlerinde otoriteye, sahip olduğu savunulmaya başlamıştır (Berman 1983’ten aktaran Greif, 2006: 309).

Nitekim barış misakı olan barış loncaları bireyler üzerine kolektif sorumluluklar yüklemekteydi. Barış loncalarının mottosu olan “hepimiz aynı yazgıyı paylaşalım, yapılan yanlışlığın ceremesini hep beraber çekelim” bu durumun bir yansımasıdır. Loncaya üye olan kişiler birbirinin eylemlerinden sorumlu tutulmaktaydı. Bir kişinin cezası toplu olarak çekileceğinden dolayı lonca üyeleri arasında çıkan anlaşmazlıklar ayda bir yapılan toplantılarda lonca içerisinde çözülmüdü. Eğer lonca üyesi bir kimse loncadan olmayan birini öldürürse lonca üyesinin kaçması için diğer üyeler yardımda bulunurdu. Lonca üyelerinden birisi mahkeme karşısına çıkacak olursa lonca yargılama esnasında bu kimseye yardım ederdi. Tutukluluk durumunda ise kardeşlerine yardımda bulunurlardı. Lonca içerisinden bir kimse öldürülür ise katil ya lonca tarafından cezalandırılır ya da ailesine intikam alması için yardım edilir ya da aileye kan parası *wergild* ödenirdi. Loncaların yaşlılık nedeniyle yaşlılık, hastalık,

kötürüm kalma gibi durumlardan dolayı elden ayaktan düşmesi durumunda veya yangın, sel baskını, deniz kazası, hırsızlık gibi durumlardan dolayı kayba uğraması durumunda kardeşlerine yardım ederlerdi. İşleri kötüye giden kardeşlerini maddi olarak desteklerler ve durumu düzelene kadar da yapılan ödemeleri geri talep etmezlerdi. Ayrıca muhtaç olanların defin işlemlerini yaparlar; ailesi olmayan kızların çeyizlerini hazırlarlardı. İş arayanların iş bulmasına yardım ederlerdi. Sağır ve dilsiz olanlara yardım etmek, hacca gitmek isteyen, vebalı kardeşlerine yardımda bulunmak ve yol ve köprüleri tamir etmek gibi hem sosyal hem ticari fonksiyonları üstlenmekteydiler. Aylık toplantılarında verdikleri ziyafette lonca dışındaki kimselere de ziyafetten pay verdikleri ve lonca kardeşliği içerisinde yaptıkları yardımları zaman zaman lonca dışındakilere de yaptıkları bilinmektedir (Walford, 1879: 7-8; Gross, 1890: 178-181, Green, 1884: 228-230; Palgrave, 1915: 293-294; Robinson, 1913: 13-15).

Bu çerçeveden bakıldığında barış loncaları sadece nizamı sağlayan bir polis gücü değildir, kendinden sonraki gelen loncaların da bir arketipini oluşturmaktadırlar. Barış loncaları kısmen gönüllük esasına kısmen de ahlaki teşvike dayanarak kimi zaman yerel polis gücü, kimi zaman hayır ve yardımlaşma kurumu kimi zaman ticari bir birlik hatta dini bir kurum gibi işlevleri üstlenerek barışı ve düzeni sağlamaya çalışan kamusal bir çaba olarak görülebilir (Unwin, 1908: 22-23).

Gegildan ve barış loncaları ile genel olarak anlatılan arketip lonca tipi beşinci ve on ikinci asır arasında Avrupa'da daha çok bağımsız küçük kasaba hayatı içerisinde oluşmuştur. Özellikle on birinci yüzyılın ikinci yarısında ticaretin yeniden canlanmaya başlaması ve güvenlik açısından sorunların azalmasından ötürü barış loncaları değişime uğramaya başlamıştır. Robinson (1913) kurumların Zümrüt-ü Anka gibi selefin küllerinden doğmadığını belirtir. Farklı türde loncalar bir arada yaşarken hayat şartlarındaki ve ekonomik şartlardaki değişimlerin getirdiği yeni ihtiyaçlara cevap vermek adına loncalar adeta özelleşip alt bölümlere ayrılmışlardır. Bu durum ilk olarak barış loncalarında gerçekleşmiştir (11). Bu bağlamda barış loncalarının bir kısmının tüccar loncalarına dönüşmüş olması bir kısmının da dinsel loncalara dönüşmüş olması mümkündür. Onuncu yüzyılda bağımsız şehirlerin bulunduğu İngiltere dışında barış

loncaları bulunmamaktaydı. Diğer bölgelerde malikâne sistemine geçerli olurken; Londra ya da İtalya gibi bağımsız şehir devletleri daha çok ticaret temelli bir şehir yaşamını oluşturma ekseninde hareket ettiklerinden dolayı var olan loncaları tüccar ve esnaf loncalarına dönüştürmeye başlamışlardır (Palgrave, 1915: 293).

Brentano, Howell ve Bicknell; barış loncalarının şehirlerde bir araya gelerek oluşturdukları yapıyı eski hallerinden farklı görerek Londra örneğinde olduğu gibi şehirlerdeki birleşik lonca yapısına şehir loncası adını vermişlerdir. Bu görüşe göre; şehir loncaları yer aldıkları bölgenin yönetimini talep edecek kadar güçlü hale gelmişlerdir. Zamanla yargılama yetkisini de elde edince imtiyazlı yerel otorite olma konularından öte şehrin belediye organizasyonu hatta şehir hükümeti olarak anılmaya başlamışlardır. Şehir loncalarının üyeleri şehirdeki zengin toprak sahiplerinden oluşmaktaydı ve şehre göçmen olarak gelen kişiler kalabalık bir nüfusa sahip olsalar dahi yönetimde temsil şansı tanınmıyorlardı. Demokratik yapıya sahip olan barış loncaları birleşik şehir loncalarına dönüştükten sonra şehir oligarşisine dönüşmüşlerdir. 1066 yılından sonra İngiltere'deki bu loncalar aynı meclis üyeleri ile tacir loncalarına dönüşmüşlerdir (Bicknell, 1899: 92, Brentano, 1870: lxii-lxiii; Unwin, 1908: 22; Howell, 1900: 3-4; Kemble, 1876: 228-267).

1.2.2 Dinsel Loncalar (Religious Guilds)

Loncaların sınıflandırılmasında bazen barış loncaları ile dinsel loncaları aynı addedilmiştir. Çünkü zaman içerisinde barış loncaları dinsel loncaların çatısı altında toplanmıştır. Diğer adı sosyal loncalar olan bu kurumların esas önceliği dinsel görevleri yerine getirmek ve hayır işlerinde bulunmaktır. Kropotkin (2001) barış loncaları ile dinsel ve toplumsal loncaları birbirlerinden farklı kategoride ele almanın doğru olmayacağını; çünkü aslen hepsinin dinsel özellik gösterdiğini belirtmiştir (161). Ayrım şu açıdan yapılmış olabilir; barış loncalarının Norman, Anglo-sakson vb. kavimlerin Hristiyanlaşmasından önceki versiyonunda ibadetlerde pagan inançları görünmekteydi. Fakat bu başlıkta bahsi geçen dinsel loncalar denildiğinde kilise temelli kurumlar anlaşılmaktadır. Orta Çağ Avrupa'sında Roma Katolik kilisesinin etkili olduğu her yerde dinsel loncalardan bulunmaktaydı. Dinsel loncaların Avrupa'da bu kadar yaygın olmasının bir diğer sebebi ise o dönemde okuma yazma oranı düşük

olduğundan dolayı ibadet etmek isteyen kimselere kilisenin ibadetlerin nasıl yapılacağına dair yardımda bulunma, eğitime ihtiyacıydı. Bu kurumlar bir nevi yardım kurumu, hayır cemiyeti gibi çalışmaktaydı (Walford, 1879: 9-11; Armitage, 1918: 10-11, Brentano, 1870: lxxxiii.).

Dinsel loncaların ana görevi dini vecibelerin yerine getirilmesiydi. Bu loncalar Roma kilisesinin etkili olduğu yerlerde hem dini meseleler hem de yardımları toplama açısından monopol olma özelliğine sahipti. Her dinsel lonca faaliyetlerini pirleri olarak gördükleri bir azize ithaf ederek yaparlardı. Her lonca kendi piri gördükleri aziz için yılın belirli gününde sunaklar aydınlatır, ilahiler söyler ve daha küçük çaplı diğer loncalar ise seremonilerin güvenliğini sağlardı. O günlere lonca festivalleri adı verilir ve şölen olup ziyafet düzenlenir; bazen bu ziyafetler günlerce sürerdi. Her zümreden kimsenin festivallere katkısı bulunurdu. Ziyafetlerde ise loncaların ana amacı olan karşılıklı yardımlaşma ve adaletin dışına çıkmadan yemek ve içmek serbestti. Ayrıca rahiplerin alkollü içki içmesi ve günaha sevk edebilecek aktivelere katılımları yasaktı. Bu sebeple Hristiyan olmamış Normanların loncalarının günlerine rahiplerin katılımı yasaktı (Walford, 1879: 9).

Brentano (1870) iki tür dinsel lonca olduğunu belirtmektedir. Bunlardan ilki üyelerini rahip olmayan halkın oluşturduğu “Geldonia”dır. Diğerleri ise rahiplerin üye olduğu diğer dinsel loncalardır. Dinsel loncalar üstlendikleri roller açısından da barış loncalarına benzemektedir. Üyelerine dinsel ve sosyal refah sağlamak ana hedeflerindedir. Sosyal hedeflerine kısaca göz atarsak şöyledir; vefat eden üyelerinin defin törenlerini yerine getirmek. Şehir dışında vefat eden üyelerinin na’şını ücret talep etmeksizin defin yapılacak yere getirmek. Yaşlı, düşkün ve muhtaç üyelerine yardımda bulunmak hacıya gitmek isteyenlere yardımda bulunmak, hırsızlık durumunda yardımda bulunmak; manastıra eğitime gidecek kimselere yardımda bulunmak ve evlilik çağına gelmiş muhtaç genç kızların çeyizini düzmek olarak sıralanabilir. Ayrıca loncaların genel ihtiyaçlarını binalarının bakımını ve seremonilerde kullanılacak mumlarını temin etmek ve de dinsel içerikli tiyatro oyunları sergilemek de ödevlerine eklenebilir. Loncalar bu ödevleri yerine getirmek için hem aynı hem de nakdi ödemeler toplamaktalardı. Nakdi ödemeler ise lonca da

ihtiyacı olan herkesin kullanabileceği bir ortak kasada saklanıyordu. Periyodik toplantılar çoğunlukla yılda bir lonca evinde gerçekleştirilirdi. Dini ve sosyal aktivitelerin ve lonca seremonilerinin gerçekleştirildiği bu günlere “Genel Gün” ve “Lonca Günü” adı verilmekteydi. Ayrıca Exeter ve Abbotsbury loncalarında yeni üyelerin kabulü ve ticari işlemler lonca gününde sabah konuşmasından önce yapılırdı (Brentano, 1870: 17-22; Robinson, 1913: 18-35; Palgrave: 210; Walford, 1879: 9; Armitage, 1918: 16-35).

Dinsel loncaların ilk örneği dokuzuncu asrın ikinci yarısında ortaya çıktıktan sonra 1547 hareketi ile lağvedilmelerine kadar tüm Avrupa’da yaygın şekilde var olmuşlardır. Bu tarihte yalnız Norfolk’da 909 adet lonca bulunmaktaydı. Yıllar içerisinde üyeleri arasına kralları bile katacak kadar hem maddi hem de sosyal olarak güçlenen bu loncalar batıl inançları arttırdığı ve insanlara gerçek kurtuluş doktrininden bihaber ve cahil kıldığı için Kral VI. Edward tarafından mallarına el konulup, bu malların gelirleri hazineye aktarılmıştır. Elde edilen arazilerde gramer okulları, limanlar, istinat duvarları, köprüler, yollar ve üniversiteler yapılmıştır. Reform ile birlikte dinsel loncalar tamamen ortadan kalkmıştır. Kral Edward’ın yaptığı bu eylem; elde edilen gelir ve arazi ile fakirliği ve sefaleti azaltacak politikalar üretilebilecekken sadece sözü geçen işlerin yapılması nedeniyle tartışmalara konu olmuştur (Robinson, 1913: 37-39).

1.2.3 Tüccar Loncaları (Merchant Guilds)

Tüccar loncalarını Ogilvie (2011) “toptancılıkla uğraşan tüccarların oluşturduğu imtiyazlı kurumsal birlikler” olarak tanımlar. Bu birlikler on birinci ve on dokuzuncu yüzyıllar arasında Avrupa ekonomisinin önemli kurumları olmuşlardır (Ogilvie, 2011:1). Ticaret güvenliğinin sağlanması için giderek artan ihtiyaç; var olan loncaların bir kısmının tüccar loncalarına dönüşümünü sağlamıştır (Palgrave, 1912: 210). Tüccar loncaları Avrupa ticari devrimi etkisi ile hacmi giderek artan uzun mesafeli ticareti ve genişleyen piyasaların entegrasyonunu sağlamak adına şehir meclislerinin bir alt kolu olarak oluşturulan idari bir yapılanmadır. Bu yapılanmalara örnek olarak, şehir içi organizasyonlar olarak İtalyan şehir devletlerindeki tüccar loncaları, şehirlerarası

yapılanmaya örnek olarak ise Alman Hanse tüccar loncaları verilebilir (Greif, 1995: 19).

Tüccar loncalarının temel uğraş alanları Ogilvie'ye (2011) göre şunlardır: yöneticiler ile etkileşim halinde olarak ticaretin tekel altına alınması, güvenliğinin tesisi, sözleşme yaptırımları konulması, bayi ilişkilerinin düzenlenmesi, bilgi aktarımını lonca içinde sınırlı tutulması, ticaretin hacminin sınırlandırılması, piyasaya giriş ve çıkışların denetlenmesi ve fiyatların kontrol edilmesidir. Ogilvie (2011) tüccar loncalarının altı önemli probleme çözüm ürettiğini belirtmektedir. Çözüm olunan problemler ise: devlet gaspı, ticari güvensizlik, sözleşme yaptırımları, asil-vekil ilişkisi, eksik enformasyon, iktisadi oynaklık (fiyat değişkenliği) problemleridir. Bu problemleri çözmeleri sebebi ile tüccar loncaları; ilk önce İtalyan şehir devletlerinde daha sonra Avrupa'nın liman kentlerinde on ile on beşinci yüzyıl arasında gerçekleşen ticari devrimi destekleyen en önemli kurumlar olmuşlardır (Ogilvie; 2011:2-5).

On birinci yüzyıl Avrupa için ticaretin yeniden canlanmaya başlaması açısından önem taşımaktadır. Güçlü Norman kralları hem endüstriyel aktivitenin artmasını hem de bölgede dokuzuncu yüzyıldan itibaren mübadelenin en aza inmesinden dolayı neredeyse yok olan tüccar sınıfının yeniden güçlenmesine olanak sağlamıştır. Fransa'da Norman işgalinden önce de faaliyet gösteren tüccar loncaları zamanla tüm Avrupa'ya yayılmıştır (Pirenne, 2014: 20; Robinson, 1913: 43-44).

Fakat tüccar loncalarının monopolist güçleri zamanla arttıkça, lonca üyeliğine yalnız zengin tüccar ve esnafları kabul etmişler ve üyeleri dışında kimseye ticaret yapma şansı tanımamışlardır. Tüccar loncaları kadınları, Yahudileri, göçmenleri, fakirleri, köylüleri, bazı etnik grupları, farklı inanca sahip kimseleri kısacası hoşlarına gitmeyen hiç kimseyi üyeliğe kabul etmemektedirler. Elde ettikleri güçle toplumun beşeri sermayesini monopol karı elde etmek adına kendi üyeleri lehine kullanmaya başlamaları, lobicilik faaliyetleri ile yöneticilere daha fazla imtiyaz için baskı kurmaları tüccar loncalarının zararlı yönleridir (Ogilvie, 2011:3).

Tüccar loncaları kraldan veya lordlardan elde ettikleri imtiyazlar ile şehirdeki ticareti kontrol altında tutmaktaydı. Tüccar loncaları zamanla para basma hakkı,

gümrük harcı ödememe, fuarlar ile ilgili imtiyazlar elde etmişlerdir. Şehirde malların satışı ve kalitesi, piyasaların kontrolü ve borçların tahsil edilmesi için düzenlemeler yapma hakkına sahip olmuşlardır. Ayrıca loncaların elde ettikleri her imtiyazdan tüm şehir istifade edebiliyordu (Walford, 1879: 11-12; Bicknell, 1899: 93).

Ticaret loncalarına tüccar olan ve giriş ücretini ödeyen herkes üye olabiliyordu. Usta zanaatkârlar on dördüncü asra kadar tüccar loncalarına doğrudan üye olabilmekteydiler. Çünkü zanaatkâr ile tüccar arasındaki fark belirgin şekilde ayrılmamıştı. Bunun sebebi ise üretim yapabilmek için hammadde alma ve aldığı bu hammaddeyi üretimde kullanarak satabilme hakkına sahipti. Üretimle değil dışarıdan getirdikleri malları satmakla meşgul olan tüccarların ana kalemleri yalnızca üst sınıfın veya zanaatkârların ihtiyaçları olabilecek mallardı. Bunlar ise kürkler, ipekler, pahalı mücevherler, taşlar ve elbiseler, boyalar, şaraplar, fildişi, pirinç gümüş cam vb. mallardı (Gross, 1890: 107; Ashley, 1888: 70; Robinson, 1913: 42-43).

Tüccar loncalarının aynı diğer örnekleri gibi toplantıları için kendilerine ait bir binaları bulunurdu. Yıllık toplantılar ve ziyafetler düzenlerler, toplantı gününün sabahında “sabah sohbeti”nde ticari sözleşmeleri ve üyelik ile ilgili işlemleri yaparlardı. Loncanın faaliyetleri üye biraderlerinin seçtiği yetkili kimseler aracılığı ile yürütülürdü. Toplantılar bir ya da iki adet *alderman* yani kent meclisi üyesinin başkanlığında gerçekleştirilirdi. Buradan da anlaşıldığı gibi loncalar kent yönetimi ile iç içe olmuşlardır. Kentin ticareti üzerinde monopol güce sahip olan tüccar loncaları yabancı tüccarlara eğer lonca ile bağlantıları yoksa fuar zamanları dışında ticaret yapma şansı tanımazlardı. Kent içinde üretilen mallar hakkında kesin kalite kuralları belirleyip uygularlardı. Bu loncalarda çok ciddi bir iç disiplin bulunmaktaydı. Tüm üyeler güçlü ve dostane bir şekilde adeta bir tek vücut gibi hareket ederlerdi. Dürüst iş yapmak bir zorunluluktan ziyade spekülâtif ticaret yeniden satış gibi işlemler sıkı şekilde yasaktı. Loncaların para cezası ve loncadan kovma gibi uygulamaları etik davranmamaya, lonca kurallarına uyulmamasına karşı caydırıcı unsurlarındandı (Robinson, 1913: 43-50).

Tüccar loncalarının kentin ticaretini kontrol etmek, ticari çıkarlarını korumak dışında kurulmalarının temelinde yer alan en önemli bir diğer unsur; uzun mesafeli

ticaretin zorluklarının üstesinden gelmektir. Çünkü uzun mesafeli ticaret hem çok maliyetli hem de çok tehlikeli bir meslek dalıydı. Tüccarlar mallarını taşıırken önlerindeki engeller zorlu yollar, uzak mesafeler, doğal afetler, hırsızlar ve korsanlar değil aynı zamanda politik bölünmenin çok fazla olduğu o çağlarda yerel senyör ve lortların koydukları vergiler, geçiş ücretleri gibi yasal el koymalar ile de mücadele etmek durumundaydılar (Goff, 1956/2018: 22; Cleland, 1927: 232; Ogilvie, 2011).

Söz konusu organizasyonu yapmak adına aslında tüccar loncalarının *yerel tüccar loncaları*, *yabancı tüccar loncaları* ve *tüccar hanseleri* olmak üzere üç farklı alt dala bölünmüştür. Tüccar loncalarının ilk alt kolu **yerel tüccar loncalarıdır**. Bu loncalar uzun mesafeli ticarete göre önemi daha az olan yerel ve bölgesel ticareti yürütmek üzere yöneticilerden imtiyaz elde etmiş olan sayıca fazla olan loncalardır. Çeşitli kasaba ya da şehirlerdeki tüccarların oluşturduğu bölgesel birliklerdir. Yerel tüccar loncaları ilk kez onuncu yüzyılda İngiltere’de ve on birinci yüzyıllarda Avrupa’nın diğer bölgelerinde faaliyet göstermeye başlamışlardır. Çoğu yerel tüccar loncası uzun mesafeli ticaretin ivme kazandığı on üçüncü yüzyılda bile uluslararası ticaretin önemli birer aktörü olamamışlardır ve bu loncaların etkileri lokal olarak kalmıştır. Erken dönem yerel tüccar loncalarının monopol hakları genelde toptan mal alıp satma üzerineydi. On bir ve on ikinci yüzyılda ticaretin canlanmasından sonra bazı kasabalarda tek bir karma tüccar loncası hem yerel, hem bölgesel hem de uluslararası ticaretle ilgili nakliye dâhil tüm haklara sahip olmuşlarsa da bu tür şehir loncalarının sayısı kısıtlı olmuştur. Daha çok bir şehir ya da kasabada birden çok yerel tüccar loncası görülmüştür. Genel olarak yerel tüccar loncaları sahip oldukları monopol güçlerini yerel piyasaları düzenlemek için kullanmışlardır. On ikinci yüzyılın ikinci yarısında İtalyan şehir devletlerinde yerel tüccar loncalarının kendilerine ait deniz konsüllerinin olmasına rağmen onlar bile daha çok yerel ticaret ve endüstrileri ile meşgul olmuşlardır. Konsüllerin başka şehirlere açılması ise on üçüncü yüzyıldan sonraya tekabül etmektedir. Uzun mesafeli ticarete uğraşan St. Omer gibi şehirlerin yerel tüccar loncaları ise on birinci yüzyıl sonlarında bu işleri uzmanlaşmış alt kolları ile yapmaktaydılar. Yerel tüccar loncaların uzun mesafeli ticareti üstlenen bu oluşumları zamanla *hanse* ya da *hansa* adı verilen alt formlara dönüşmüştür (Ogilvie, 2011: 20; Dessí ve Ogilvie, 2004: 6-9).

Tüccar loncalarının ikinci alt kolu ise **yabancı tüccar loncalarıdır**. Bunlar uzun mesafeli ticareti, yerel tüccar loncaları ile koordineli olarak gerçekleştiren ve yerel tüccar loncalarından sayıca daha az olan ama etkileri çok daha fazla olan lonca örgütlenmelidirler. İlk yabancı tüccar loncaları veya kolonileri on ikinci yüzyılın başlarında ortaya çıkmıştır. İlk önce doğu piyasaları olan İstanbul, Antakya, İskenderiye ve Akra gibi şehirlerde daha sonra ise Napoli, Palermo ve Roma gibi şehirlerde ortaya çıkan bu lonca türü on üçüncü yüzyıldan sonra tüm Avrupa'da görülmeye başlanmıştır (Dessí ve Ogilvie, 2004: 9-10). Yabancı tüccar loncaları uzun mesafeli ticareti yürütmek adına; vergi indirimi, hareket etme güvenliği gibi imtiyazlar elde etmişlerdir. Bu imtiyazlar bazen bireysel olarak tüccarlara, bazen bir grup ya da kavime bazen de Venedik ve Cenova gibi şehrin tümüne de bu ayrıcalıklar verilmiştir. Elde ettikleri imtiyazlara rağmen yabancı tüccar loncaları yaban diyarlarda ticaret yaparken kendi yerel otoritelerinin politik gücü yardımı ile ticaret yapabilen, dolayısıyla politik desteğe muhtaç olan kurumlardı. Bu minvalde ancak yerel tüccar loncalarının olmadığı bölgelerde bağımsız olarak hareket eden bu lonca tipi genel olarak yerel loncalara bağlı olarak çalışan ve aslında yerel tüccar loncalarından bağımsız algılanamayacak olan tüccar loncalarının alt kollarından biridir (Ogilvie, 2011: 23-25). Ogilvie (2011) yabancı tüccar loncalarını üç tip olarak anlatmaktadır. Bunlardan ilki yerel yöneticilerden imtiyazlar elde eden yabancı ticaret kolonisi, yabancı tüccar ulusu, ya da yabancı tüccar topluluğudur. Bu ilk grup kendilerini tüzel bir topluluk içinde organize edip etmemekte serbest bırakılmışlardır. Ayrıca imtiyazın verildiği bölgenin dışında yaşayan kimseler de hatta tüccar olmayanlar bile loncaya dâhil olabilmekteydi. İkinci tip yabancı tüccar loncaları; *consulado*, *konsül*, *korporasyon*, *lonca*, *societas* veya *universitas* olarak da adlandırılmaktaydı. Bu tip loncaların hakları doğrudan yerel yönetici tarafından korunurdu ve bu loncalara yalnız tüzel bir grup olarak örgütlenmiş tüccarlar üye olabilirdi. Üçüncü tip yabancı tüccar loncalarına ise *fondaco*, *massaria* veya *hof* adı verilmekteydi. Bu tip yabancı tüccar loncaları ise ticaret yaptıkları bölgeye ya kendi iradeleri ile veya zorunluluktan dolayı yerleşirlerdi. Bu loncaların çoğunlukla tüzel bir kimliği ve imtiyazları bulunurdu. (Ogilvie, 2011: 94).

Üçüncüsü ise; **tüccar hanseleri**'dir. Bu lonca türünde birden çok kasaba ya da şehirdeki tüccar loncalarının uzun mesafeli ticareti yürütmek adına kurumsal, bir federasyon olarak bir araya gelirler; bir araya gelen bu kasaba ya da şehirleri genelde baskın olan bir şehir ya da kasaba temsil ederdi. Aslında bu loncalar uzun mesafeli ticarete kendi başlarına güçleri yetmeyen yerel tüccar loncalarının bir araya gelerek oluşturdukları ticari organizasyonların, hatta güvenliği oluşturmak adına oluşturdukları bir federasyonun adıdır (Ogilvie, 2011: 25-31). Geç orta çağ Avrupa'sında uzun mesafeli ticaret farklı ticari bölgelerde kurulan fuarlarda yapılan mübadele üzerine kuruluydu. Fuarların yapıldığı bölgeler ticari ve coğrafi uygunluklarına göre seçilmekteydi. Politik, kurumsal ve teknolojik pek çok kısıt ise fuarlardaki ticareti güvensiz kılmaktaydı. Bir tüccar loncası türü olarak tüccar hanseleri çok yönlü itibar mekanizmasını destekleyecek uygulamalarla ticareti güvenilirliğinin artmasına yardımcı olmuşlardır. Bunu ise kolektif eyleme karşı tehdit oluşturabilecek olan koordinasyonu ve içsel yaptırımları tesis ederek kolektif eylemi güvenilir kılarak başarmışlardır. (Greif, 1995: 15; Pöder, 2010: 46).

Bilinen en eski tüccar hanseleri Cermen tüccarlarının Rusya'nın Novgorod şehri ile yapılacak ticareti için Rus prensi ile 1189 yılında yaptıkları anlaşmaya dayanmaktadır. Lübeck şehri hansa şehirlerinin başkenti olması ise on üçüncü yüzyılın ikinci yarısına tekabül etmektedir. Novgorod şehrinde ilk örneği görülen *kontor* yapılanması hanse ticaretinde önemli yer tutmuştur. *Hanse* birliğinde yer alan her şehirde *kontor* isimli yabancılar için kalıcı yerleşimler bulunmaktaydı. Bu yerleşimler tüccarların kendi kanunları üzerinden yargılama yapmasına imkân sağlayan bir nevi otonomiye sahip olmaktaydı. *Kontor* adlı bu ofisler hanse birliğine dâhil olmayan kasabalarda da bulunmaktaydı. *Kontor* içerisinde herhangi bir tüccarın hem barınabileceği hem de ticari ve finansal anlaşmazlıklarına çözüm bulabileceği bir yer olarak kurgulanmıştı. *Kontor* yapılanması zaman içerisinde sayıca artış göstermiştir. Şöyle ki aktif olan hanse şehirleri 55 ile 80 arasında değişirken 180'nin üzerinde şehir hanse ticareti ile ilişkili olmuştu ve hanse ticareti ile alakalı her şehirde de mutlaka *kontor* bulunmaktaydı. *Kontor* aslında hanse birliğinin loncalarına verilen genel isimdi. Hanse loncalarının yıllık genel toplantısına *Hansetag* veya *Hanse Diyeti* adı verilmekteydi ve ulaşım zorluğundan dolayı Lübeck şehrinde bu toplantı

düzenlenmekteydi. Yine ulaşım güçlüğünden her şehrin temsilcisi de *Hansetag* toplantılarına katılamamaktaydı. Fakat *hansetag* dışında yerel ve bölgesel toplantılarda yapılmaktaydı. Bu toplantılarda seçilen temsilciler *hansetag* toplantısına gönderilmekteydi. Yerel toplantılar her yıl birden çok kez yapılabilmekteydi ve *hansetag* toplantısına bildirmek kaydıyla lokal kararlar da bu toplantılar da alınabilmekteydi. *Hansetag* toplantılarında karar alınırken şehir konseyinden gelen delegeler kararları oylamaya sunar ve çoğunluğun kararı uygulamaya konurdu (Zimmern, 1891: 88-96; Pöder, 2010: 46-47).

Hanse loncalarının işleyişi şu şekildeydi: Kasabalar veya şehirlerarasında çatışma/anlaşmazlık olduğu durumlarda komşu yerleşim yerleri ile toplantı yapıp sorun giderilmeye çalışılırdı. Bu toplantıya yerel yöneticinin katılımı olmazdı. Eğer bu toplantı da çözüm bulunmazsa olay *hansetag* toplantısına taşınırdı. Bu toplantılarda askeri yaptırımlardan çok ticari imtiyazların elden alınması kararı çıkardı. Savaş ancak ambargo, savaş ya da korsanlık gibi büyük olaylarda başvurulmuş bir yoldu. Hanse kurumları ticaret yolu ile ekonomik büyüme sağlamayı hedefleyen optimal kurumlardı. Savaş iki taraf içinde zararlı olan son seçenek olarak görülmekteydi. *Kontor* loncaları hanse şehirleri arasında alternatif bir piyasa oluşturduğundan dolayı işlem maliyetini görece olarak düşürmekteydi. Hanse birliğinin ilk yıllarında ticari risk korsanlık ile sınırlı iken daha sonra kredi riski de potansiyel risklere dâhil olmuştur. On dördüncü asırda Litvanya'nın Riga şehrinde Grosse Gilde adı verilen büyük tüccar loncası kurulmuştur. Sadece tüccarların üye olduğu büyük loncada yapılan düzenlemelerin şehir konseyi tarafından kabul edilmesi şartı bulunmaktaydı. 15. Yüzyıldan sonra kurumsallaşma giderek artmış ve *Hansetag* zaman içinde lonca kardeşlerinin refakatinde gerçekleşen şehir meclisi üyelerinin toplantısına dönüşmüştür (Pöder, 2010: 47-53).

Hanse yapılanması Avrupa ticaretinde bugün İngiltere, Belçika, Hollanda, Danimarka, Norveç, İsveç, Rusya, Estonya, Letonya, Litvanya, Beyaz Rusya, Polonya ve Almanya devletlerinin sınırları içine yer alan büyük bir eksen içindeki şehirleri

kapsamıştır³. Avrupa'nın kurumsal ve yönetsel yapısında önemli izler bırakmış bir organizasyondur. Öyle ki Pöder Avrupa tarihindeki ulusal veya (hanse) uluslararası loncaların çıkar peşinde koşmaya başlamalarından sonra değişen politik ve ekonomik şartlardan dolayı yeni girişimcilere karşı düşmanca tavır aldıkları tespitini aktarmış ve şu soruyu sormuştur: “*Peki uluslararası loncaların aldığı tavrı bugün Avrupa birliği alıyor olmasın?*” (Pöder, 2010: 55-57)

1.2.4 Esnaf Loncaları (Craft Guilds)

Tüccar loncalarının (*impetus*) itici güçleri ihracat yapmalarıydı. İhracatı gerçekleştiren lonca, üretimi sağlayan diğer loncaları da kontrol ediyordu. Bu da zamanla perakende satış yapan tüccarlarla müttefikleri olan köylü esnaf ve loncaları arasında çatışmaya yol açmıştır. Mesela tekstil endüstrisini dokumacılar, boyacılar ve terziler kontrol ediyordu. Bu çatışma aslında esnaf loncalarının ortaya çıkışının sebeplerinden bir tanesidir. En çok ihraç edilen ürünü veya hammaddeyi üretenler giderek güçlenmekteydi. Güçlenen loncalar piyasayı kontrol ediyordu. Hem çok yüksek kar elde ediyor hem de bu üretimi yapan kimselerin çalışma şartlarını belirliyorlardı. Esnaf loncaları ile diğer loncalar arasında kavga nedeni şu sebeptendir; aynı lonca içerisinde varlıklı üyeler ile emeği dışında herhangi bir mal varlığı olmadan, sadece çalışarak hayatını kazanan üyeler, zengin üyelerin işçilerine dönüşmüşlerdir. Aynı durum çok gelir getiren işlerle meşgul olup zamanla zenginleşen loncalar ile diğer loncalar arasında da ortaya çıkmıştır (Weber,1961: 120-121).

Tüccar loncaları ilk kurulduklarında üyelerinin arasında esnaf ve zanaatkârlar da bulunuyordu ve aralarında bir çatışma bulunmamaktaydı. Esnaflar ürettikleri malları ve malların hammaddelerinin ticaretini yapıyorlardı. Başta demokratik olan yapı özellikle çok kar getiren yünlü kumaş ve hayvan postu ithali gibi işlerle uğraşan tüccarların giderek zenginliklerinin artmasından sonra ortaya çıkmıştır. Ticaretle uğraşan özgür vatandaşlar giderek daha zengin olmuştu, el sanatları ise fakir ve özgür olmayan zanaatkârlara bırakılmıştı. Fakirler loncalardan atılmaya başlanmıştı. Öyle ki kirli ellere, mor tırnaklara sahip kişilerin veya sokakta çalışanların loncaya üyeliği

---

³ Tam liste için bkz. (Schneider, 2011)

mevzuata girerek yasaklanmıştı. Dahası İsveç'te 1266 tarihli *Skanör Mevzuatı*'nda loncalara fırıncıların kabulü yasaklanmıştır. Daha önce hayvan postu ve yün işi ile kasaplar meşgul olurken 1388 tarihli *Berwick Mevzuatı*'nda kasaplar tüccar loncasından ihraç edilip hayvan postu ve yün işi yapmaları yasaklanmıştı. Baskı altında kalan özgür esnaf lar özgür organizasyonlar oluşturmaya başladılar. Özgür esnaf ların en güçlüleri dokumacılarıdır. Dokumacılar aristokrat esnaf lar ile borçlu özgür olmayan esnaf lar arasında aracı görevi gördüler ve tüccar loncalarının ortaya çıkmasından yaklaşık elli yıl sonra Kral I. Henry zamanında ilk resmi esnaf loncası olarak dokumacı loncası sıfatı ile imtiyaz elde etmeyi başarmışlardır (Walford, 1879: 14-15; Brentano, 1870: 51-53; Gross, 1890: 114).

Esnaf loncalarının orijini tüccar loncalarına benzemektedir. Esnaf loncaları, ticaret ve endüstrinin gelişmesi sonucunda esnaf ve zanaatkarların artan ihtiyaçlarından ötürü oluşmuşlardır. Esnaf loncaları kuruldukları on iki ve on üçüncü yüzyılda aynı meslek dalında yer alan kimselerin oluşturduğu gönüllü bir birlik görünümüne sahiptiler. On üçüncü yüzyılda İngiltere'de sayıları oldukça artmıştı. On dördüncü yüzyılda ise Krala yaptıkları yıllık ödemeler sayesinde resmi hale gelmişlerdir. Bu dönemde tüccar loncalarının aksine belediye meclisinde delegeleri yani şehir meclisinde temsil yetkileri yoktu. Zaman içerisinde kendi yetkilileri olan *warden* 'lar ile mecliste temsil hakkını kazanmışlardır. Esnaf loncaları on dördüncü yüzyılda gelişimini tamamlamıştır. Nihayetinde her büyük şehrin her endüstri dalı için ayrı ayrı loncaları bulunmaktaydı. On beşinci yüzyılda ise loncalar daha çok “mistry” ya da “company” isimleri ile anılmaya başlanmıştır. Başlarda demokratik ve gönüllük esasına dayanan esnaf loncaları başarı ve güç elde ettikçe oligarşik bir yapıya bir bakıma istihdam monopolüne dönüşmüşlerdir. İngiltere modern endüstriyel kurumlar kurulmadan önce çürüyüp önemlerini yitirmişlerdir (Brentano, 1870: 52; Walford, 1879: 15-18; Robinson, 1913: 62-66; Bicknell, 1899: 93-94; Palgrave, 1915: 211-213).

Esnaf loncaları ücretleri, günlük çalışma saatlerini, tatil günlerini, bir ustanın ne kadar işçi ve çırak çalıştırabileceğini düzenlemekteydi. Ham maddelerin satın alınması ve dağıtımı önce tüccar daha sonra ise esnaf loncalarının denetimine geçmiştir. Esnaf loncaları üretilen malın kalitesini belirlerdi. Enformasyon maliyeti yüksek olan

gelişmemiş finansal piyasalara ucuz kredi temin eden esnaf loncaları; aynı zamanda üyelerini fırsatçı şehir elitlerinden koruyan politik ve yönetsel bir birlikti. Bunun karşılığı olarak ise varlık veya sermaye vergisi toplayıp; şehrin savunması için gerekli asker gücünü de çırakları arasından temin ederlerdi. Esnaf loncaları aynı zamanda işin dürüst ve kusursuz yapılmasını güvence altına almayı garanti altına almak gayesini gütmekteydi. Esnaf loncası üyeleri dini kutlamalar, festivaller yani aylık toplantılar ve törenler için ortak fona periyodik ödemeler yapmayı ve bu faaliyetlere katılmayı da kabul etmekteydiler. Esnaf loncaları her ne kadar dini ve sosyal hedeflere sahip olsalar da esas kuruluş amaçları ve faaliyetleri belirli üretim dallarındaki üretim sürecini, çalışma şartlarını ve ticareti monopolist olarak idare etmek ile ilgiliydi. Tıpkı diğer loncalar gibi esnaf loncaları da piyasadaki fiyatları belirlemek ve uygulamak için kullanılan en önemli ekonomik ve siyasi enstrüman olma özelliği taşımaktaydı. Rekabetin olmadığı bir piyasa oluşturmak adına loncaların belirlediği fiyat ise *adil fiyat* (just price) olarak adlandırılmaktaydı. Esnaf loncaları üretimin kalitesini, fiyatları, üretim tekniğini, çalışma şartlarını ve ücretleri bireylerin gelirini geçimlik düzeyde sınırlayacak şekilde dizayn etmiştir (Weber, 1961: 111; Palgrave, 1915: 211-212; Green, 1894: 88; Epstein, 1998: 685; Küçükkalay, 2017: 226).

Esnaf loncaları kapsamında usta-kalfa-çırak ilişkisi önem arz etmektedir. Esnaf loncalarında kalfa ve çıraklar loncanın yetki alanına girmekteydiler ama üyelik haklarından yoksundular. Her çırak ustasına belirli bir zaman hizmet ettikten sonra kalfa (journeyman) olma hakkını kazanırdı. Çıraklıktan kurtulma süresi genel olarak yedi yıldır. Fakat zamanla rekabetin artmasından dolayı söz konusu yedi yıllık eğitim süresi, iki ya da dört yıla indirilmişti. Bu süre sonrasında journeyman sıfatını kazanan kimseler loncaya üye olma hakkını kazanmış olurlardı. İki ya da dört yıllık süreyle eğitim alan kalfalar beş yıl boyunca ustasının mektubu ile beraber farklı şehirlere gidip farklı ustalarla çalışarak sanatlarını geliştirmeye mecbur edilmekteydiler. Çırakken ustalarının kendilerine temin ettiği araçları artık kendileri temin etmek zorunda olan kalfalar; boş zamanlarında usta olabilmek için şart olan *masterpiece* işlerini yani şaheserlerini – özgün eserlerini- yapmak için çalışırlardı. Esnaf loncalarına tam üye olabilmek için şart olan özgün eser üretme işi o kadar zor bir işti ki, bazı kalfalar bu eseri ömürleri boyunca tamamlayamamaktaydılar. Esnaf loncalarına giriş için özgün

eser üretme şartı on beşinci yüzyılın sonunda getirilen bir kuraldı. Bu eseri vermeden usta olamayan kimseler her ne kadar özgür bireyler olsalar bile halen hayatlarına bazı kısıtlamalar getirilmekteydi. Usta olmadan bir esnaf olarak bağımsız olarak iş yapamamak ve usta olana kadar evlenmemek bu kısıtlamalardan bazılarıydı (Bain, 1877: 22; Brentano, 1870: 86-87; Palgrave, 1912: 492; Epstein, 1998: 685)⁴.

Londra (esnaf) loncalarında üyelik üç farklı şekilde olmaktaydı. İlk üyelik şekli en basit üyeliği oluşturmaktadır. Bu tarz üyelik bireylere sadece mobilite kazandıran; özgür erkeklere *freemen*, özgür bayanlara *freewomen* unvanı kazandıran bu üyeliğin diğer adı *bachelor* üyeliği idi. İkincisi tip üyelik ise *liverymen* adlı üyeliği idi. Bu tip üyeliği almak için kişi ya işçi istihdam etmesi ya üyeliği başka bir zanaatkârdan ya da tüccardan satın alması ya da üyeliğin miras yolu ile kendisine geçmiş olması gerekmektedir. Üçüncü tip üyelik ise yönetimin atadığı kişilerin üyeliği idi. Bunlar arasında *liverymen* statüsü hem usta esnafları hem de tüccarları kapsamaktaydı (Bain, 1877: 22).

Yukarıda Avrupa loncaları için yapılan sınıflandırma bir tanımlama olarak çalışmanın devamında temel işlevlerine göre loncaların üstlendiği ödevler McRee'den (1992) aktaracak olursak tacir (tüccar) loncaları, ticari düzenlemeleri yapar, yani regülasyonu sağlar; zanaatkâr (esnaf) loncaları endüstriyi denetler; dinsel loncalar ise üyelerinin ruhsal olarak rahata ermelerini sağlar (McRee, 1992: 70). Fakat McRee'nin de belirttiği şekilde, uygulamada bu ayrımı yapmak oldukça zor bir iştir. Çünkü ampirik verilere dayalı antropolojik bilgilerin gösterdiği şekilde; toplumsal meseleler sosyal yapıya bağlı olarak tek yönlü işlemez, bu meseleler diğer toplumsal kurumlarla ve faaliyetlerle karşılıklı ilişki içindedir. Nitekim Polanyi'nin endüstri öncesi toplumlarını antropolojik ve tarihi bilgilerin ışığında açıkladığı şekilde ekonomik yaşam, toplumsal ilişkiler ağı içerisinde, diğer toplumsal ve kültürel faktörlerle beraber işlemektedir. Ekonomik faaliyetler akrabalık, din, siyaset, gelenek gibi sosyal kurumlar ile birlikte yürümektedir. Bu bakımdan ekonomi toplum içine

---

⁴ Avrupa'daki usta-kalfa-çırak ilişkisinin detayları için bkz. (Dalton, 1677: 135-144; Ashley, 1888: 89-94; Palgrave, 1912: 491-493).

gömülü/yerleşik durumdadır. (Polanyi, 1957/1971: 245-250; Polanyi, 1968: 126; Çeven, 2017: 54-56). Nitekim loncalarla ilgili yapılan sınıflandırmalar da bile loncaların birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılmadığı da görünmektedir.

Pirenne'nin ifade ettiği üzere; ilkel ticari kurumlar, feodalizmin kurumları kadar kozmopolit gelişmiş kurumlardır. Bu kurumlar uzun mesafeli ticaretin zorluklarını aşmak adına kurulmuş ticari birliklerdir. Bu amaçla kurulan ticari birliklerin özeldikleri adları ne olursa olsun "hanse, fraternity, charity, gild" aynı kurumlar olduğunu ifade eder. Pirenne ayrıca ticaretin devamlılığını sağlayan bu tarz kurumların; hangi bölgede hangi dönemde olursa olsun; ekonomik örgütlenme temelini ulusal deha değil de toplumsal ihtiyaçlar olduğunu ifade eder (Pirenne, 2009: 111). Nitekim endüstri devrimi öncesi toplumlarda uzun mesafeli ticaret yapan tüccarların ihtiyaçlarının Hindistan'da da, Çin'de de, Mezopotamya'da da neredeyse aynı olduğu fark edilebilmektedir. İnsanların ihtiyaçlarını tatmin etmek için oluşturdukları kurumlar, şartlar benzer olduğu sürece hangi zamanda ve hangi mekânda kurullarsa kurulsunlar farklılıktan çok benzerlikler göstermektedirler. Loncalara ait çalışmaların büyük çoğunluğunda bu kurumların kökenlerinin Avrupa'da arandığı görülmektedir. Fakat köken arayışını bir bölgede aramak, Pirenne'nin feodal dönemdeki kurumlar kadar kozmopolit olduğunu iddia ettiği ilkel ticari kurumları bir bakıma göz ardı etmektir. Bu durum özellikle; Maddison'un istatistikî verilerine göre; MS. 1-1820 yılları arasında dünyanın toplam gayri safi milli hasılasından ortalama %51,5 pay alan Çin ve Hindistan'ın göz ardı edilmesi anlamına gelmektedir. Dahası yine aynı istatistikler ışığında Japonya hariç Asya'nın dünya toplam G.S.M.H.'dan aldığı pay ilk bin yılda %75 ve 1-1820 döneminde ise ortalama payları ise %64,96'dır (Maddison, 2007:378). Bu sebeple loncaların kökenleri hakkında analiz yaparken uzun mesafeli ticarete konu olmuş ve lonca veya benzeri kurumlar oluşturmuş her bölge göz önüne alınarak analiz yapılması çalışma metodu olarak daha zor fakat bu kurumların daha iyi kavranması adına daha faydalı olacaktır.

1.3 Tarihsel Bir Arka Plan Olarak Loncaların Kökenleri

Bir kurum olan loncaların ekonomiyi endojen olarak etkilediğini kabul eden görüşe göre kurumlar -dolayısıyla loncalar- toplumun iktisadi bir ihtiyacından ötürü iktisadi bir soruna çözüm bulmak adına var olmaktadır. Genel iktisadi sorun ekonominin daha yüksek bir üretim ve tüketime ulaşamaması ya da bunun engellenmesidir. Söz konusu soruna getirilen çözüm ise kendi ekonomik şartları içinde en etkili çözümleri üreten kurumu ortaya çıkartacaktır. Gereklilikler değiştikçe kurumlar da değişecektir (Ogilvie, 2007b: 2). Bu bağlamda loncalar var oldukları ekonominin ihtiyaçlarına göre doğmuş ve ihtiyaçlar değiştikçe dönüşüme uğramışlardır. Loncalar kadar uzun ömre sahip kurumların incelenmesinde ortaya çıkan dört önemli soru Ogilvie (2011)'e göre şöyledir: 1) Bu kurumlar neden ortaya çıktılar? 2) Neden baki kaldılar? 3) Neden yok oldular? 4) Uzun dönemde etkileri neler oldu? (Ogilvie, 2011: 2).

Ogilvie'nin ilk sorusu, yani lonca kurumlarının neden ortaya çıktığı sorusu, loncaların tarihsel arka planını kavrayabilmek için cevaplanması gereken temel sorudur. Bu yüzden Ogilvie'nin ilk sorusu bu bölümde cevaplanmaya çalışılmıştır. Ogilvie'nin yukarıdaki ilk soru dâhil tüm sorularının cevapları ise üçüncü bölümde irdelenmiştir.

Loncaların ortaya çıkış nedenlerine bakıldığında North'un çalışmaları bu noktada aydınlatıcıdır. North'un(1991) "*Institutions*" (*Kurumlar*) adlı çalışmasında açıkladığı ekonominin evreleri, arkaik loncaların bölge ve ticaret ile ilişkisini anlamak adına önem arz etmektedir. Şöyle ki; North, tarih boyunca kurumların insanlar tarafından kurulma sebebinin mübadeledeki belirsizliği gidermek ve mübadeleye bir düzen vermek adına oluşturulduğunu iddia etmektedir. North (1991) ekonominin yerel otarşiden uzmanlaşma ve işbölümüne kademeli evrimi üç aşamadan geçtiğini *Alman Tarihçi Okul'* dan çıkarımda bulunarak şu şekilde anlatmıştır: İlk aşama ekonominin erken evrelerindeki avcı ve toplayıcı toplulukların veya köy içerisinde yaşayan kişilerin birbirleri ile olan ticaretidir. Burada uzmanlaşma iptidai durumdadır ve özel hane halklarının kendine yetme durumu hâkimdir. Küçük ölçekli köy ticareti, yasal olmayan kısıtlara sahip, yoğun bir sosyal ağ içerisinde var olur. Bu sosyal ağ,

mübadeleyi kolaylaştırıp dolayısıyla işlem maliyetlerini düşürür. Bu tarz ekonomilerde topluluk içerisindeki diğer fertlere etkilerinden ve her an gelebilecek şiddet riskinden dolayı insanlar birbirlerine karşı anlayışlıdır ve düzeni korurlar (North, 1991: 97-100).

İkinci aşamada ise ticaret köyün ötesine taşmıştır. Ticaret artık pazar benzeri bir yerde yapılmaktadır. Pazarın oluşmasının yoğun sosyal ağı ortadan kaldırması nedeniyle ortak ölçü birimlerinin oluşturulması ve mukavele yaptırımları oluşturulması adına daha fazla kaynağın aktarılmasını gerektirir. Devletin olmadığı bir yerde ise sözleşmenin uygulanmasında uygulama şartları mübadelenin taraflarına dinsel kurallar yoluyla empoze edilir (North, 1991: 99).

Son aşama ise uzun mesafeli ticaret aşamasıdır. Bu aşamada mallar kervan yoluyla ya da uzun deniz yolculukları ile taşınır. Bu durumda ekonomik yapıda keskin bir değişime ihtiyaç vardır. Geçimini sadece ticaret ile sağlayan bir tüccar sınıfının oluşumu, geçici ticari merkezlerin veya şehirlerin oluşturulması bu değişimin gerekleri arasındadır. Uzun mesafeli ticaretin büyümesi ile beraber iki sorun baş göstermeye başlar. Bunlardan ilki klasik aracı problemidir. Bu problem yerleşik olan tüccarın kargo gönderme ve alma vb. satılan malın bedelini tahsil etme gibi faaliyetler için göndereceği kişiye güveni ile ilgilidir. İkinci problem ise yaban diyarlarda sözleşme için müzakere etme ve sözleşmeleri uygulama zorluğundan kaynaklanmaktadır. Bu yerlerde mutabakata ulaşmanın ve sözleşmeyi uygulamanın kolay bir yolu yoktur. Bu sorunlardan ilkinde tüccarlar, ticari seferlere akrabalarını göndermekle çözüm bulmuşlardır. Bu tarz anlaşmalarda kan bağıının yakınlığı ve gönderilen kişinin ihanet etme riski iyi hesaplanmalıdır. Ticaretin hacmi arttıkça bu sorunun büyüklüğü de artmaktadır. İkinci problem ise sadece sözleşme uygulamayı değil aynı zamanda, tüccarın mal veya hizmetini götürdüğü yerdeki güvenliğini veya bu mal ve hizmetlerin yoldaki hırsızlık, korsanlık gibi durumlardan korunmasını içermektedir. Bu soruna çözüm şu iki yolla bulunmaya çalışılmıştır. Tüccarı koruyacak askeri bir güç, ticaret kervanı ya da gemisi ile beraber seyahat etmiş veya ticaret için gidilen yerde güçlü yerel bir gruba kervanı ya da gemiyi korunmasa için parası verilmiştir. Ayrıca enformasyon giderlerini azaltıp anlaşmaya sadık kalınmasını (contract enforcement)

garanti altına almak adına standardize edilmiş ölçü ve ağırlık birimleri, hesap birimleri, mübadele kanalları, noterler, konsüller keşfedilmiştir. Ayrıca tüccarları korumak adına ticaret kanunları oluşturulmuş, ticaret mahkemeleri kurulmuştur. Yerel prensler ise kendi bölgelerindeki tüccarları korumak adına yarı gönüllü, yarı mecburi kurumlar olan loncaları oluşturmuşlardır (North, 1991: 99-100).

Dolayısıyla loncaların ortaya çıktığı evre North'un (1991) ekonomik işlemlerin üretimin yapıldığı yerin dışına da çıktığı ekonominin ikinci aşaması ile ilişkilidir denilebilir. Başka bir ifadeyle üretimin ihtiyaçtan fazla yapılması ve buna bağlı olarak ticari işlemlerin yerel sınırların dışında da yürütülmesi gerekliliğiyle alakalıdır. Arkaik loncaların üretim, ticaret ve şehirleşmeye büyük bağı vardır. Bu sebeple üretim, ticaret ve yerleşim yeri arası arasındaki bağlantı önemlidir. Antik dönemde tüccarlığın zorluğunu Cleland şu şekilde açıklamıştır:

En iyi durumda bile tüccarın mesleği riskli/tehlikeli/kırılgan bir iştir. Tüccar balta girmemiş ormanları, bataklıkları geçmek mecburiyetindedir. Yolda kaybolma ve açlıktan ölme riski ile her zaman yüz yüzedir. Tüccar her zaman kendini ve mallarını çığ düşmelerine, nehir taşkınlarına ve haydutların ve vahşi hayvanların saldırısına karşı korumak mecburiyetindedir. Öyle ki kimi zamanlar mallarını yağmalatmak yerine kuş uçmaz kervan geçmez mağaralara, kayaların altına hatta bataklıklara saklamak zorunda kalmışlardır. Bazen daha başka tüccarların sakladığı ve geri alamadığı malların arasından ticarete konu olabilecek mallarda elde etmişlerdir Bu şekilde elde ettikleri ganimetlerin yeniden ticarete kullanmışlar. Ticarete konu olmayacak malları ise çoğu zaman adeta bir demirci gibi kendileri işlemek zorunda kalmışlardır (Cleland, 1937: 1).

Tüccarların katlandıkları tüm bu risklerden yanı sıra bir de seyahat ettiği bölgelerdeki yerel yöneticilerin keyfi vergilerine maruz kalmaları ve hatta çeşitli bahanelerle mallarına el konulması da görülmemiş durumlar değildi. Uzun mesafeli ticaretin sürdürülebilmesi için Bronz çağı olarak adlandırılan M.Ö. 3000 yılından sonra Sümer ve Mısır arasında resmi olarak ticaretin başlaması ile uzun mesafeli ticaretle meşgul olan tüccarların korunması ayrı bir önem kazanmıştır. Çünkü Sümer medeniyetinde bakırın içine farklı maddeler eklenerek bronz yapımı keşfedilmişti. Bronz sayesinde çok daha sağlam zırhlar, oklar ve tarım aletleri üretilmeye başlanmıştı. Sümerlerin keşfi yeni bir endüstri haline gelmişti ve bu endüstrinin devamlılığı için oldukça fazla bakıra ihtiyaç gerekmektedir. Sümer hâkimiyetindeki

bölgelerde giderek artan bu bakır talebini karşılayacak kadar bakır madeni yatakları bulunmamaktaydı. Buna karşılık bakır madeni açısından zengin olan Antik Mısır'ın Sümer'de üretilen yünlü giysiler ve hurma gibi mallara zaten var olan talebi giderek artmaktaydı. İki ülke arasında oluşan bu yeni mübadelenin yürütülmesi adına uzun mesafeli ticaret yapan tüccar sınıfının korunması gerekmektedir. Bundan dolayı tüccarların korunması adına loncaları da içeren kurumlar ve ticaret temelli şehirleşme ilk kez oluşmaya başlamıştır. Zamanla ticarete uzmanlaşmanın geldiği boyutu daha iyi anlamak için Kapadokya'da bulunan çivi yazısı tabletler hakkında Childe'in (1930) verdiği bilgiler aydınlatıcıdır. Tabletlerde Kapadokya bölgesinde yaşayan ve metal ticareti ile uğraşan bir grup banker ve tüccara ait iş mektupları da yer almaktadır. Dahası tabletlerde Fırat ve Dicle nehirleri arasında yer alan tarım ve endüstri şehirlerinden ve kervanların sürekli geçtiği yollardan bahsedilmektedir. Tabletlerde şu an Umman ve Birleşik Arap Emirlikleri sınırları içerisinde kalan Magan krallığının metal ve taş madenlerinin kaynaklarından biri olarak geçtiği aktarılmıştır (Childe, 1930: 38-39).

M.Ö. 3000'de Sümer ile Mısır arasındaki ticaretin en yoğun yapıldığı yer; günümüzde Lübnan sınırlarında yer alan ve bilinen en eski liman kenti olan Biblos şehridir. M.Ö. 2000'lerde Mezopotamya ticareti o kadar gelişmiştir ki *tamkâru* adı verilen imtiyazlı bir tüccar sınıfı oluşmuş ve ticaret için bir araya gelinen *Kārum* isimli ticaret şehirleri bile meydana gelmişti. Zaman içerisinde uzun mesafeli ticareti yürütme adına yapılan gelişmeler öyle bir safhaya ulaşmıştır ki; Babil ve Asur tüccarları akreditif mektubu ve çek araçlarını üretmişler. Hatta uzun mesafeli ticaretin finansmanını sağlamak adına tüccarlara kredi bile vermişlerdir. Patra (2008) tarafından anlatılan antik şehirleşmeye yol açan koşullar; ticaret ile şehirleşme arasındaki bağı ele vermektedir. Bu koşullar şu şekilde sıralanmıştır: 1) Fuar ve festivallerin düzenlenmesi, 2) Dini merkezlerin ortaya çıkması, 3) Liman civarındaki ticari aktiviteler, 4) Ticaret yollarının üzerinde olunması, 5) Politik ve idari açıdan önemli merkez olması, 6) Kral ya da yöneticilerin inisiyatifi (Patra, 2008: 134; Çelik, 2014: 32-44; Roberts, 2011: 6-13).

1.3.1 Antik Dönemde Loncalar

Loncaların kökeni ile ilgili araştırma bir şekilde antik dönem ticaretini araştırmayı gerektirmektedir. Antik dönemdeki ticari ilişkileri bir şekilde bize bu ilişkiler içerisinde oluşan ya da bu ilişkilere yönveren kurumlar hakkında bilgiler vermektedir. Bu sebeple antik dünyada loncaların izinden giderken incelenen bölgelerdeki ticaret yapısının yanında ticari ve yönetsel hayata etki eden önemli olaylar da kısaca ele alınmaktadır.

1.3.1.1 Mezopotamya'da Ticari Yapı ve Loncalar

Koçak (2018) en eski uzak mesafeli ticaretin tahminen M.Ö. 8000'de bereketli hilal adı verilen bölgede yaşayan insanların yaptığı obsidiyen ticareti olduğunu söylemektedir. Söz konusu ticareti yürütmek adına Konya'nın göller yöresi ile Akdeniz bölgesi arasında ticaret yolları olabileceğini de eklemektedir. Ayrıca Filistin'de bulunan obsidiyen aletlerin Aksaray'daki obsidiyen kaynakları ile benzerliğini ve aletlerin yapım metodunun da Çatalhöyük'te bulunanlara benzerliğinin de bölgeler arası ticaretin de olduğuna işaret etmekte olduğunu ekler (Koçak, 2018: 23-24). Nitekim Cleland da tüccarlık mesleğinin tarihçesinin metallerin bilindiği zamana kadar uzandığını iddia etmektedir (Cleland, 1937: 232).

Çatal höyük yerleşimi şehirleşmenin ve iç ve dış ticaretin bilinen en eski örneklerinden birini teşkil etmektedir. Mezopotamya'da M.Ö. 8000'de önce hayvanları evcilleştirip hayvancılığa başlayan, sonrasında ise yerleşik hayata geçen ve tarım yapmaya başlayan yöre halkı giderek zenginleşmiştir. Bu halkın kurduğu bilinen en büyük ve en eski Neolitik Mezopotamya şehirlerden biri ise Çatalhöyük'tür. Tarım ve hayvancılığa dayalı bir şehir olan Çatalhöyük; yeterli ve çeşitli besine sahip olmasından dolayı nüfusunu arttırmış ve farklı ihtiyaçların oluşmasına yol açmıştır. Öyle ki Çatalhöyük'te iç takas ve dış ticaretin izleri görünmekte olup uzak bölgelerle ticari ilişkilere girildiği anlaşılmaktadır (Bahar ve Küçükbezci, 2018: 34-39).

Mezopotamya'daki ticaret ile ilgili olarak Muhly (1973); M.Ö. 9000 yılında Irak ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde bakırı soğuk dövme metodu ile yapılmış aletlerin bulunmuş olduğundan bahseder. M.Ö. 4500 yılında Ölü Deniz yakınlarındaki Nahal

Mishmar vadisinde bulunan hazine mağarasında hasır bir mata sarılı olarak, tamamı bakırdan yapılmış, 80 adet kraliyet asası benzeri asa, 240 adet armut şeklinde yapılmış güroz başı, 20 adet keser ve balta olmak üzere toplam 420 parça eşyanın bulunmuş olduğunu da ekler. Nahal Mishmar bölgesinde bakırın görece olarak daha saf olan bir alaşımı yapılmaktaydı. Yüksek miktarda arsenik içeren bu alaşım o kadar önem kazanmış ve yaygınlaşmıştır ki M.Ö. 3500-1500 yılları arasında İndus vadisinden İngiliz adalarına kadar yayılan çok geniş bir arazide normal bronz ile beraber kullanıldığı keşfedilmiştir. Muhly'nin verdiği bu örnek ise bölgede zanaatkârlığın ne kadar gelişmiş olduğunu bir örneğini teşkil etmektedir. Dahası Muhly (1973), M.Ö. 8000 ile 4500 yılları arasında Güneydoğu Anadolu, Batı İran ve Kuzey Irak bölgelerinde metalürjiye ait temel sanatların keşfedildiği kanaatinde olduğunu belirtmiştir. Milattan önce üçüncü asra gelindiğinde ise bakır kaynakları Kıbrıs, İran, Irak ve Diyarbakır'dan elde edilmekteydi. Bakır Mısır, Girit ve Yunanistan'a ithal etmekteydiler ve muhtemelen ürettikleri aletler ile yünlü kumaşları ve bakır mamulleri ürünleri de aynı yerlere ihraç etmekteydiler. Bir diğer önemli ihraç ürünleri ise iş gücüydü. Milattan önce ikinci asırda ise ticarete Mezopotamya Basra Körfezini bile kontrol eder hale gelmişti (Muhly, 1973: 404-405; Roberts, 2011: 13-14).

Nemet-Nejat (1998) Antik Mezopotamya'yı anlattığı detaylı çalışmasında; M.Ö. 6000 ile 4000 yılları arasında Mezopotamya'da Hassuna, Samara ve Halaf ve Ubeyd adında dört adet belirgin medeniyetten bahsetmektedir. Bunlardan ilk olan Hassuna medeniyetinde tarımsal köyler kurulmuştur ve ilkel dokuma aleti olan ağırşak ile giysi imalatına başlanmıştır. Döneme ait kazılarda bulunan yarı değerli taşlar ve obsidiyen uzun mesafeli ticaretin varlığına işaret etmektedir. Ayrıca Hassuna'da tapu imalinde kullanılan damga mührü kullanması da özel mülke sahip olunduğunun da işaretidir. Samara döneminin en belirgin özelliği ise fırınlanıp boyanan çömleklerin yapılmasıdır ve bina yapımında payanda kullanımının keşfidir. Halaf döneminde ise taş temel üzerine inşa edilen arı kovanı şeklinde inşa edilmiş binalar mevcuttur. Bu tarz binalara tarih öncesi kültürde rast gelinmemekle beraber ne amaçla inşa edildikleri de halen meçhuldür. Döneme ait yerleşim yeri olan Tell Arpaciyah parke taşlı caddeler ve çömlek atölyesi bulunmuştur. Bu dönemde tekerini başka birisinin çevirmesi gereken ilkel çömlekçi tekerleği keşfedilmiştir. Halaf döneminin bitişinden kısa süre sonra

gelen Ubeyd kültürü çömlekçi tekerleğine aks yatağını monte ederek çömlekçi tezgâhı bugünkü bilinen haline getirmişlerdir. Halaf döneminde üretilen ilkel çömlekçi tekerleğinin; uzmanlaşmanın, verimlilik artışının ve zanaatkârlıkta yetkinlik artışının kanıtı olduğu düşünülmektedir. Hassuna'da geniş bir avluyla birbirine bağlanan çok sayıda bina mevcuttur. Bu tarz birbirine bağlı binalar Samara ve Halaf döneminde de görülebilmektedir. Binaların farklılığı sosyal statüye, bina da ikamet eden bireyin ve ailenin üstlendiği ekonomik aktivitenin yapısına göre değişebilmektedir. Devasa olan binalar ise seremoni ve dini aktiviteler için kullanılmaktaydı. Sonraki medeniyet ise küçük ticari köylerden nüfusu daha geniş olan kasaba veya şehirlere geçildiği Ubeyd dönemidir. Ubeyd döneminin üç önemli şehir Eridu, Ur ve Uruk şehirleridir (Nemet-Nejat, 1998: 18-19).

Ubeyd Dönemi sona erdikten sonra Uruk şehri giderek büyüyerek M.Ö. 3500 sonrasında insanlık tarihinin ilk büyük kenti olmuştur (Mieroop, 2016: 21). Uruk şehri ticari bir kolonileşmeye girerek İran'ın Huzistan vadisi, Irak, Ninova, Suriye, El Cezire vadisini de içine alan Güney Mezopotamya'daki şehir devletlerinin de yer aldığı geniş bir bölgeyi kolonileştirmiştir. M.Ö. 3400-3100 arası dönemde oluşan bu durum Algaze (1993) tarafından Uruk yayılması olarak adlandırılmıştır. Sümerlerin tapınak yapısının bir benzerini Brak kentindeki göz tapınağında bulmak mümkündür. Daha önce sadece tapınak işlevi gören bina daha sonra yenilenecek kentin yöneticilerinin yani tapınak memurlarının yeri haline gelmiştir. Uruk uygarlığında sonraki dönemde olduğu bağımsız bir tüccar sınıfının olmaması önemli bir noktadır. (Algaze, 1993; Çıvgın, 2015).

Geç Uruk dönemindeki tapınakların görevi giderek daha karmaşık hale gelen ekonomide girdi ve çıktıları kayıt altında tutmaktı. Mallar tapınakta depolanıyor ve yönetici sınıfın ihtiyacına göre yeniden dağıtılıyordu. Katı ve sıvı malları, toprakları ve emeği kayıt altına alabilmek ölçü birimleri ve tabii ki yazı da gerekiyordu. Bu durum bürokratik aktivite için bir grup özel insanın olması gereğini ortaya çıkarmıştır. Yeni oluşan bu grup muhasebe kaydı tutmak, meslek sınıflandırmak ve standart ölçü birimleri oluşturmak gibi yeni yöntemler keşfetmiş ve bu yöntemleri uygulanmaya başlamışlardır (Mieroop, 2016: 29-33).

Geç Uruk dönemi olan 3700-3100 yılları arasında Mezopotamya kültürü ile kurumları İran'a Huzistan bölgesine ihraç edilmiş ve bölge bir nevi prenslik yani şeflik haline gelmiştir. Bunu aynı dönemde kullanılan çömleklerin ve araçların benzerliğinden görmek mümkündür. Söz konusu araçlar ise mühürler ve hesap tutma araçlarıdır. Hesap tutma araçları: 1- hesap taşları, 2- sayısal tabletler ve 3- malların alıcıya güvenli biçimde ulaştırılmasına yarayan, gönderiye dair sayısal açıklama içeren ve yalnızca teslimatı alan kişi tarafından kırılarak açılabilen kil toplardır (Çıvgın, 2015: 260).

M.Ö. 3100 yılında ise bakırın içine kalay koyarak bronz adı verilen daha sert bir metal üretmeyi başaran Sümerler bu keşif sayesinde daha sağlam kalkanlar, bronz zırhlar ve daha sağlam mızraklar ve oklar üretebilmişlerdir. Aynı zamanda büyükbaş hayvanların çektiği tekerlekli arabaları da icat etmişlerdir. Bu icat uzun mesafeli ticaret için çok önem arz eden bir icattı. Uzun mesafeli ticarete dair bilinen en eski ticaret kaydı M.Ö. 3000 yılında Bahreyn'in limanlarından birisi olan Dilmun'a kendi finansmanı ile ticaret seferine çıkan Ur'lu bir tüccarın kayıtlarıdır. O zamandan sonra Sümerler'in uzun mesafeli ticareti kadar artmıştır ki Mısır'dan altın, bakır ve bina yapımında kullanılan ağaçları; Afganistan'dan lapis lazuli ve mücevher yapımında kullanılan taşları; Bahreyn ve Arap limanlarından altın, gümüş, inci, fildişi, Dilmun'da üretilen kuru soğan; İndus vadisi ülkelerinden bakır; Seylan'dan deniz kabukları, çeşitli Asya ve Afrika ülkelerinden abanoz, kereste, fildişi, altın ve yarı değerli madenleri; Arabistan ve Etiyopya ya da Sudan'dan tütsü ve mür; tahta, gemi ve gemicilik ile ilgili malzemeleri de şimdi Lübnan sınırlarında yer alan Biblos şehrinde temin eder hale gelmişlerdir. Aldıkları mallara karşılık ise işlenmiş ürünler, yün ve yünlü giysiler ihraç ediyorlardı. Ayrıca Sümerlerin emek arzı çok fazlaydı; profesyonel işçi gücü tapınaklarda fazlasıyla mevcuttu. Kısacası yün, bronz aletler ve emek en önemli ihraç mallarıydı ve bu mallarda rekabetçi üstünlüğe sahiplerdi (Roberts, 2011: 12-15; Bertman, 2003: 255; Childe, 1939: 141).

Sümerler ticaretteki belirsizliği azaltmak adına zamanla ağırlık, uzunluk, hacim ve arazi ölçülerini standardize etmişlerdir. Ayrıca hesaplamaları daha rahat yapmak adına sayı sistemi 6'lık sayı sistemi ile 10'luk sayı sisteminin karışımı olan özel bir sayı

sistemi icat etmiş ve kullanmışlardır (Bertman,2003: 257). Sümer tapınakları hem kayıtları tutmuşlar hem de uzun mesafeli ticaretin finansörü olmuşlardır. M.Ö. 3000'den sonra hem tapınaklar hem profesyonel tefeciler hem de özel şahıslar uzun mesafeli ticaret için kredi vermeye başlamışlardır. Bunun haricinde ticareti kendi finansmanı ile yapan elitler de bulunmaktaydı; fakat sayıları fazla değildi. Mezopotamya'nın ticaret giderek artmaktaydı bu sebeple uzun mesafeli ticaret yapma cesaretine sahip ama sermayesi olmayan tüccarlar tarafından giderek artan miktarda ticaret kredisi talep edilmekteydi. Bu karmaşık ticari organizasyonu ise tapınaklar yönetmekteydi. Öyle ki Sümerler Üçüncü Ur Hanedanlığı döneminde neredeyse bir tapınak ekonomisine dönüşmüştür. Tapınak karmaşık bir sulama sistemini işletiyor ve verimli arazileri kontrol ediyor, üzerinde çalışacak emeğe karar veriyordu. Sümer şehirlerinde ana üretim kalemleri arpaydı ama yağ, yün, meyve, sebze, hurma, bira ve şarap üretimi de yapılmaktaydı. İşçilerin büyük çoğunluğu tarımsal üretimde bulunmaktaydılar. Tarım dışı işçiler ise tekstil ve deri ürünleri yapımı, çömlekçilikle ve metal objeleri altın, gümüş, bronz ile işlemekle meşgul olurlardı. Kimlerin ne işle meşgul olacaklarını tapınaktaki rahipler belirlemekteydiler ve mübadele de ellerinde bulunmaktaydı. Tüccar sınıfı olan *Tamkāru* veya *tamkārum* tapınağın hizmetine çalışan tüccarlardı ve ticareti kendi çıkarlarını gözeterek değil adeta tapınağın bir çalışanı gibi yerine getirmekteydiler. Bu sebeple tapınak temelli sistemde tamamen rahiplerin kontroülünde olan bir sistemdi. Bu sistemde fiyatlardaki dalgalanmanın arz ve talep değişikliği ile doğrudan bağlantılı olduğu modern piyasa oluşumu için neredeyse hiç yer yoktu. Çünkü yürütülen uzun mesafeli ticaret krallar arasında geçmekteydi. Zaten ticaret hediye temelli ya karşılıklılık ya da yeniden dağıtım ilkesi ile işleyen resmi bir ticaretti. Tamkāru ismi sonraki Mezopotamya krallıklarında da tüccarlara verilen ortak bir ad olarak o günden miras kalmadır (Roberts, 2011: 13-23; Curtin, 1984: 63; Polanyi, 2010: 94-95).

Neolitik devrim Nil vadisinden Suriye ve Irak'a doğru, oradan da İran Platosuna, oradan da İndus vadisi ve ötesine giden neolitik topluluklar oluşturmuştur. Aslında bu toplulukların Uruk kolonileri (Üçüncü Ur Dönemi) sonrasında oluşturdukları yerleşimler bir nevi şehir devletleri özelliği taşımaktaydı. Bu dönemde zanaatkârlıkta, üretimde aslında ekonominin genelinde büyük bir değişim başlamıştır (Childe, 1939:

119; Çıvgın, 2015). Şöyle ki şehirleşme antik uzmanlaşmanın yolunu açmış ve geçimini sadece meslekleri ile sağlayabilen tam zamanlı çalışan profesyonel zanaatkârların, nakliyecilerin, tüccarların, memurların ve din adamlarının ortaya çıkmasını sağlamıştır (Childe, 1950: 11). Şehirler aslında otarşik ekonomiden tamamen yeni bir ekonomiye geçişin merkezi olmuştur. Şehirlerdeki hane halkı ürettikleri ürünler ile hem ham madde olarak kullanılan hem de egzotik olan materyallerin mübadelesinin yapılmasını sağlamışlardır. Aynı zamanda ithal edilen ham maddeleri işleyecek niteliğe ulaşmışlardır. Aynı zamanda tüccar zümrelerinin, ürünlerini taşımak için ihtiyaç duydukları işgücünü temin etmek suretiyle desteklemiştir. Şehir devletleri ticari hayata konvoyları koruyacak ve tüccarlara güçleri ile destek olacak askerler; giderek artan ticari işlemlerin kayıtlarını tutacak olan kâtipler ve çıkar çatışmalarını uzlaştıracak devlet memurları yetiştirerek katkıda bulunmuşlardır (Childe, 1939: 119).

Mieroop (2016) Antik Suriye ve Filistin bölgesindeki Ugarit şehir devleti gibi az sayıda ama oldukça zengin şehir devletleri bulunmakta olduğunu anlatmaktadır. Arkeolojik bulgulara dayanarak, bölgede üretim sanatsal kalitesi ile meşhur olduğundan hatta Mısır'daki tapınak resimlerinde bölgenin bu özelliğine atıfta bulunan resimler bulunduğu bahseden Mieroop bölgede bulunan sarrafların, dülgerlerin, hatiplerin vb. zanaatkârların esnaf loncalarına üye oldukları yazılı belgelerde görülmüş olduğunu da aktarmaktadır (Mieroop, 2016: 178). Bu da şehirlerdeki işbölümü ve uzmanlaşmanın yüksek bir seviyeye ulaştığının kanıtıdır. Ayrıca bölge de yabancı tüccar loncalarının varlığına dair işaretler de bulunmuştur. Şöyle ki, Curtin (1984) arkeolojik kanıtlarına ilk kez M.Ö. 3500 yılına rastlanan yabancı tüccar loncalarına ticaret diasporaları adını vermiştir. Bu tüccarlar ticaret yapacakları yerlere bir süre için yerleşip; bölgenin dilini, adetlerini ve ticaret metotlarını öğrenen bu tüccarlar; aslında ilk kez kültürler arası aracılık/brokerlik işi yapmışlardır. Asur dönemine ait M.Ö. 2000 yılına ait kuneiform tabletlerde Kapadokya'da bulunan bir ticaret yerleşim yerinde ticari operasyonların nasıl yapıldığına dair detaylı kanıtlar bulunmuştur (Curtin, 1984: 2-3). Cleland (1927) antik dönemde tüccarların; kültürel camianın ilk elçisi olduklarını, yüzyıllar boyunca fikir ve buluşların en önemli aktarıcısı/taşıyıcısı ve bunları yapmak için var olan neredeyse tek vasıta olduklarını anlatır. Belki de bu

yüzden bir yerleşim yerine gelen tüccarın güvenliği, muhtemelen yapılan anlaşmalar sonucunda, garanti altına alınmaktaydı. Çünkü tüccarlar hem getirdikleri mallar hem de anlattıkları ile önem arz etmekteydi (Cleland, 1927: 232).

Erken hanedanlar dönemi olan M.Ö. 2900-2300 yılları arasında Mezopotamya'da en fazla on üç adet şehir devleti vardı. Bu şehirlerde yoğun miktarda Sümerli nüfus bulunmaktaydı. Söz konusu şehir devletleri ticaret merkezleri olarak görev yapmaktaydılar. M.Ö. 2600 yıllarında iyi yağmur almış toprakların artması ve bu topraklarda susuz tarım yapılmaya başlanması ile Mezopotamya'da Asur, Babil ve Akad gibi yeni şehirlerin oluşmuştur. Akadlı Sargon'un dönemi olan M.Ö. 2350 öncesi dönemde krallar soylu toprak sahipleriydi. Bu dönemde toprak satışına ait belgeler bulunmuştur. Toprağı satın alan kişiler aldıkları bölgenin kralı sayılırlardı ve genelde yönetici zümreden çıkarlardı. Akad Kralı Sargon ve torunu Naram-Sin yönetimi yeniden organize etmiş ve tüm şehir devletlerini birleştirerek kurdukları başkente ve tek bir krala bağlamışlardır. Akad krallığı dağıldıktan sonra bölgede bağımsız şehir devletleri oluşmuştur. Roberts (2011) Sargon ile başlayan politik bütünleşme sürecinin etkilerini şu şekilde anlatmaktadır; Politik nüfuz alanının genişlemesi iktisadi ve iş hayatı koşullarının katlanarak gelişme göstermesini tetiklemiştir. İş dünyası daha geniş pazarlara kavuşmuştur. Sınırların ortadan kalması ve sonrasında gümrüklerin (geleneklerin), kanunların, dillerin ve ölçü sistemlerinin ortak olmasının sonucunda ticari işlem maliyetleri azalmıştır. Akad krallığı bu denli başarı kazanmasının ardından fethettikleri yerlerde güvenliği, adaleti ve refahı temin etmişler. İcar ve vergileri de makul seviyelerde tutmuşlardır (Baines ve Yoffee, 1998: 207-208; Roberts,2011: 15-18).

Üçüncü Ur Hanedanlığı döneminde (M.Ö. 2200 ve 2100) tüccarlar ya tapınağa ya da saraya bağlı olarak çalışırlardı. Saray da tapınak da ticari monopol olma özelliğini taşımaktaydı. Öyle ki Sümer'de zaman zaman tüccarlara aynı vergi toplama ve bunları satma ayrıcalığı bile tanınmıştı. Asur ve Babil döneminde de yönetimle olan bu sıkı ilişki devam etmiştir. Asur ve Babil döneminde yönetime bağlı çalışan tüccarlar tamkārūm veya tamkāru adı ile anılmaya başlanmışlardır. Devlet seçtiği bazı tamkārūm için denkleştirme hesabı uygulamaktaydı. Bu sisteme göre devlet tüccarın

faaliyetleri için belirli zaman aralıklarında ödeme yapma kaydıyla kredi vermektedir. Bu şekilde tüccarlar istedikleri ürünleri alıp stok edebilmekteydiler ve ticari aktivitelerini yönetimin isteklerinden bağımsız olarak yürütebilmekteydiler (Dercksen, 1999: 2; Roberts, 2011: 17).

Tüccarların önemi zamanla o kadar artmıştır ki yöneticiler tamkâru adını verdikleri tüccarlar ile taşınacak mallar, yapılacak işler hakkında sık sık müzakere eder ve onları koruma altına alır hale gelmişlerdir. Hatta zaman zaman onları elçi ya da büyükelçi olarak çevrilebilecek *mār sipri* olarak da kullanılmışlardır. Yöneticiler tüccarların risklerini, sorumluluklarını ve karlarını ortaklık yolu ile paylaşırlardı. Tüccarlara imtiyaz verirlerdi. Asur Kralı *Ilushuma*'nın Basra Körfezi'nden Asur'a ticari seferleri yapan tüccarların vergiden muaf tutması verilen bu imtiyazlara bir örnektir. Bu minvalde *Ilushuma*, Babil'deki krallardan tamkârum için çeşitli şehirlerde ticari özgürlük talep etmiş ve talep ettiği hakları/imtiyazları elde de etmiştir (Roberts, 2011: 15; Mieroop, 2016: 104; Nemeth-Nejat, 1998: 281).

Ticaret adına bu dönemde yapılan en büyük yeniliklerden birisi *kārum* ve kaneş uygulamasıdır. Asur devleti daha önce çoğunlukla Suriye'nin kuzey bölgesinde gerçekleştirdikleri ticari faaliyetleri Anadolu'da da daha rahat yapmak adına bir ticaret ağı inşa etmişlerdir. Bu ağın merkezi Kültepe eski adıyla Kaniş Kārum'dur. Asurlular *kārum* adını verdikleri ticaret merkezlerinde ticari faaliyetlerini sürdürürken şehrin dışında yabancı tüccar için *kaneş* adı verilen yerleşimler kurmuşlardır. Daha küçük şehirlerde ise bu kurumlara *wabartum* adı verilmekteydi. Kārum aynı zamanda ticarete konu olan mallara hem mali ve muhasebe konularında, hem de adli kararlar verme konusunda yetkilere sahip konumdaydı. Ayrıca vergi koyma ve tahsil etme yetkisine de sahipti. Kārum kurumlarının üstlendiği görevlerden arasında; tüccarlar arasındaki davaları çözüme kavuşturma, faiz oranlarını belirleme, ölçü ve tartı aletlerini kontrol etme, tüccarlara kefil olma ve onların mallarını depo etme de bulunmaktaydı. Zamanla kaneş ticaret birlikleri olarak yani bir nevi tüccar loncası olarak anılmaya başlanmıştır. Kaneş yerleşimleri bağlı oldukları şehre vergi vermek kaydı ile yönetimlerinde özerkliğe de sahip olabilmekteydiler. Bu bakımdan da tüccar loncalarına benzemektedirler. Hatta Curtin (1984) kārumların ticarete kendi çıkarlarının peşinde

olmadıklarından, aksine kolektif çıkarları koruduklarından dolayı bir ticaret firmasından çok, politik otoriteden ayrı olarak kendi kuralları ile çalışan tüccarların çıkarlarını korumak adına kurulan bir lonca organizasyonuna benzediğini söyler. Büyük çoğunluğu Güney doğu ve Orta Anadolu’da olan *kāneş* ve *wabartum* yerleşimlerinin sayısı M.Ö. 2000’li yılların ilk çeyreğinde kırkı bulmuştur. Curtin (1984) *kaneş*lerde fiyatların anlaşma dâhilinde belirlenip fiyatların dalgalanmasına izin verilmediğinden ötürü; bu kurumları kültürler arası limanların ve piyasasız ticaretin asli bir örneği olarak gördüğüne dair Polanyi’nin görüşünden bahseder. Eski Hititlerde de Kaneş uygulamasında tüccarlara ayrı yerler tahsis etmişlerdir. Eski Hititlerin tüccarların korunmasına ve ticaretin devam etmesine verdikleri önemi Hammurabi döneminde yazılan kanunlarda tüccarlar ile ilgili kanun maddelerine bakıldığında görmek mümkündür. Hammurabi döneminde yapılan yasal düzenlemeler özellikle anlaşmalara riayet edilmesine yol açmıştır. Yasal düzenlemeler iş dünyasında güveni artırmış ve iş dünyasının faaliyet alanını genişletmiştir. Yasal düzenlemeler sayesinde mülkiyetin korunması ve mülkün düzgün şekilde aktarılması refah artışına yol açmıştır (Roberts, 2011: 20-24; Çelik, 2014: 41-46; Nemeth-Nejat, 1998: 281; Hasdemir, 2016: 65; Curtin, 1984: 70; Saggs, 1989: 144; Polanyi, 1963: 30-45).

Bu dönemden itibaren yavaş yavaş ticaret yapılan yerleşimler ile üretimin yapıldığı yerler birbirinden ayrılmaya başlanmıştır. Dokumacıların, tüccarların ya da çömlekçilerin kendilerine ait bölgeleri oldukları bilinmektedir (Zaccagnini, 1977: 174). Mendelsohn (1940) Asur ve Babil devletlerinde gönüllük esasına dayalı müstakil kurumların yani loncaların olduğuna dair işaretlerin olduğunu açıklamaktadır. Ayrıca resmi belgelerde ve ticaret belgelerinde adı geçen lonca ile ilgili meslek isimleri şu şekilde derlenmiştir: “*Memur loncası üyeleri, müneccim loncası üyeleri, çoban loncası üyesi, demirci loncası üyesi, dokumacı loncası üyesi, kastarcı⁵ loncası üyesi, dülger loncası üyesi, hekim loncası üyesi, sarraf loncası üyesi, parfüm loncası üyesi*” (Mendelsohn, 1940: 68-69).

⁵ Kastar yapmak: Pamuklu bezi ya da pamuk ipliğini soğuk suyla yıkayarak ağartma işi (<https://www.seslisozluk.net/kastar-nedir-ne-demek/>) E.T. 10.4.2019

Mendelsohn (1940) incelediği dokümanda lonca liderleri hakkında isimleri dışında çok fazla bilgi olmadığını aktarmaktadır. Yazarın derleyebildiği lonca liderlerinin lakapları şu şekildedir: fırıncıların başı, tüccarların başı, dokumacıların başı, berberlerin başı, sandalcıların başı, sarrafların başı, marangozların başı... Mendelsohn, Hammurabi'nin Sin Iddinam'a yazdığı bir mektuptan bahseder. Mektupta geç kalmış vergileri tahsil etmesi için Babil'e tüccar loncasının başında olan iki kişiyi görevlendirmesini istediğini anlatır. Bu da görevleri arasında hem lonca üyelerinden vergileri tahsil etmek hem de gerektiğinde lonca üyelerini asker olarak orduya teslim etmek olan loncaların başındaki kişilerin kimi zaman vergi toplamak için başka beldelere de gönderildiğini göstermekte olduğunu belirtir. Her lonca şehrin kendilerine ayrılan bir bölümünde faaliyet gösterdiğini yazmıştır. Mendelsohn, ayrıca Babil'in kanunları arasında loncanın bulunduğu bölge sakinlerinin yeni gelen bir terzinin veya bir debbağın bir öğretmenin veya başka bir zanaatkârın çalışmasına engel olabileceğini aktarmaktadır. Ayrıca yazar Filistin kanunlarında Babil'den gelen tüccarların sadece pazarın kurulduğu gün ülkede satış yapma imtiyazları olduğunu aktarmaktadır (Mendelsohn, 1940: 69-71). Metinden anlaşıldığı kadarıyla Asur ve Babil loncaları piyasaya giriş çıkışı kontrol edebilen ve imtiyaz tanıma hakkına sahip olan kurumlardır. Ayrıca yönetimin loncalara vergi toplama ve askere insan yollama gibi yönetsel görevler de verdiği anlaşılmaktadır.

1.3.1.2 Antik Dönem Mısır'ında Ticari Yapı ve Loncalar

M.Ö. 5000 yılından önce Mısır'da kalıcı bir tarımsal yerleşim yeri bulunmamaktaydı. Bölge aşağı ve yukarı Mısır olarak iki krallığa bölünmüş durumdaydı. İlk firavun olan Menes M.Ö. 3100 ya da 3000 yılında bölgenin birliğini sağlayana kadar iki krallıklı yapı devam edegelmişti. (Saggs, 1998: 21-23). Antik Mısır'da iyi kalite kereste, bakır, gümüş ve baharatlar yeterli miktarda yoktu. Söz konusu malları ya kralın yolladığı resmi tüccar seferleri ile Nubia, Biblos ya da Punt'tan tahıl, papirüs, tekstil ve kurutulmuş balık karşılığında takas ederek temin etmekteydiler ya da bu mallara savaşarak el koymaktaydılar. Takas ile ticaret aynı Babil ile uzun süre yaptıkları ticaret gibi hediyeleşme yoluyla olmaktadır. M.Ö. 1580 yılından sonra ticaret ve mübadele altın, gümüş ya da bakır üzerinden yapılmaya

başlanmıştır. Bu durum M.Ö. 525 yılından itibaren bölgeye egemen olan Pers'lerin madeni parası tedavüle girene kadar devam etmiştir (David, 2003: 319; Roberts, 2011: 14).

Mısır'da üretimde vasıfsız iş gücü büyük önem taşımaktaydı. Her ne kadar tarım alanlarında, sulama işlerinde ve devasa yapıların yapımında bu vasıfsız iş gücü kullanılsa da Eski Krallığın son yıllarında uzman zanaatkârların oluşturduğu bir orta sınıfta oluşmuştu. Bu zanaatkârlara kısmen kendi adlarına da iş yapma hakkı verildiğinden oldukça rahat bir yaşam sürmekteydiler. Esnafın zanaatlarını ailelerine öğretme hakları vardı ve çocukları aynı işe devam edebiliyorlardı. Esnafın tümüyle bağımsız olarak çalışma hakkına sahip değillerdi. En önemli endüstriler tapınağın veya sarayın tekelindeydiler. Eski krallık zamanında zanaatkârlar üretimlerini yalnız başkent Memfis'te yapabiliyorlarken; zamanla yaşadıkları kentlerde üretim yapma iznine sahip olmuşlardır. Kentte hem bölge valisinin izin verip açtığı üretim merkezleri hem de tapınağın üretim merkezleri bulunmaktaydı. Ülkede döneme ait neredeyse her çeşit üretim yapılmaktaydı ve üretim kollarına göre esnafın özel gruplar halinde çalışabilmekteydiler. Hatta bunların fiziksel organizasyonları bile mevcuttu. Heykeltıraşların, kuyumcuların ve bazı karlı iş kollarının liderleri hükümette önemli konuma sahiptiler (David, 2003: 322-323).

Üretimdeki yukarıda bahsedilen organizasyonun monopolist oluşu ve kaliteyi denetlemesi bunların bir çeşit lonca olduklarını akla getirmektedir. Bidoli (1976) esnaf loncalarına kabul edilecek zanaatkârın yetkinliğinin ölçülmesi adına önceden belirlenmiş soru ve cevaplara göre zanaatkârın sınava tabii tutulmasının; ilk kez antik Mısır loncalarına kabulde kullanıldığını ve bu uygulamanın çok farklı kültürlerde ve çağlarda yapılan bir uygulama olduğunu anlatmıştır (Bidoli'den aktaran Assman, 1989: 144). Carroll (2007) hem esnaf hem de tüccar loncalarının birçok formunun Antik Mısır'da bulunduğunu iddia etmektedir. Usta-kalfa-çırak ilişkisinin ise şu şekilde olduğunu anlatmaktadır: Esnaf aday (apprentice) önce kendine bir usta (master) bulur. Bu ustanın altında belirli bir zaman dilimi çalıştıktan sonra kalfa (journeyman) olma hakkını kazanır. Daha sonra usta zanaatkâr olmak isteyen aday, ustası tarafından işin doğası ve etik yapısı hakkında sınava tabii tutulur. Ancak bu son

sınavı da geçebilirse usta zanaatkâr olarak kabul edilir. Usta zanaatkâr olan kimse artık loncaya üye olmaya hak kazanmıştır. Loncaya kabul töreni ise masonların insiye kabul törenine benzer bir törenle gerçekleşir. Bu tören sonrasında kalfalıktan usta zanaatkârlığa geçen kişi adeta mesleği ile yeniden doğmuş kabul edilirdi. Usta olan zanaatkârın işlerinin kalitesinin kontrolünü tüm lonca üyeleri sorgulayabilirdi. Aynı zamanda yeni usta olan kimsenin mesleğin sırlarını verip vermediği de zaman zaman test edilebilirdi. Carroll (2007) aynı sistemin günümüz üniversitelerinde de uygulandığını anlatmaktadır. Usta –kalfa çırak (Apprentice-journeyman-master) günümüzde yerini lisans-master ya da yüksek lisans-doktora derecesine bıraktığını anlatmaktadır. Bu bağlamda tez savunması yapmanın, mezuniyet elbisesinin ve mesleğe başlamak için yapılan yemin töreni gibi günümüzde uygulanan geleneklerin kökenlerinin loncalara kabul törenlerinden geldiğini belirtir (Carroll, 2007: 20-22).

Mısır M.Ö. 525 yılına kadar Mısır hanedanlığı tarafından yönetilmiştir. M.Ö. 525 – 305 yılları arasında Pers Ahameniş krallığı, M.Ö. 305-30 yılları arasında Helenistik Ptoleme krallığı tarafından yönetilmiştir. M.Ö. 30 ile M.S. 674 yılları arasında ise bölgeye Roma İmparatorluğu hâkim olmuştur. Loncaların durumuna bakacak olursak, hanedanlık döneminde tapınak ekonomisine saraya veya tapınağa bağlı loncalar Weber'in (1961) özgür olmayan litürjik esnaf loncaları tanımına oldukça uymaktadır (110). Ahameniş krallığı döneminde ise tapınak daha önceden elinde olan gücünü kaybetmiştir. Daha önce üretimin onda biri vergi yoluyla tapınağa tahsis edilmiş durumdaydı. Ahameniş döneminde bu yöntem terk edilmiş hatta tapınaklardan vergi tahsil edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde esnaf loncalarının sayısı oldukça artmıştır. Üyelerine güç ve güvenlik sağlamak adına en önemli merkezler haline gelen loncalar hakkında atölyeler, çıraklar ve hamiler arasındaki ilişkiyi nasıl düzenlediğine dair elde yeterli bilgi bulunmamaktadır (Frye, 1984: 118).

Hanedanlık önce Pers sonra Grek sonra da Roma yönetimine tabii olmuştur. Mısır'ın Greko-Romen dönemdeki loncaları ilginç şekilde Orta Çağ loncaları ile benzerlik göstermektedir. Bu dönemde Mısır'da loncalara üye olmak için insanları motive eden şey; ailevi istikrarsızlıklar ve düşük ekonomik, sosyal ve politik statüye sahip olmaktı. Loncalar sahip olduğu imtiyazlar lonca üyelerine güvenlik ve statü

sağlamaktaydı. Loncaların sahip oldukları imtiyazlara Grekçe *nomoi* denmekteydi. Bu kurumlar defin işlemlerini ifa etmek, üyelerin yasal ya da maddi olarak zorluklar yaşaması durumunda birbirlerine yardım etmesini sağlamak üzere kurulmuştu. Bu dönemde iki tip lonca bulunmaktaydı. Bunlardan ilki Grek Ptoleme döneminde daha sık karşılaşılan dinsel loncalar olan Demotik Loncalar, diğeri ise Roma döneminde rastlanan profesyonel Grek loncalarıdır. Demotik loncaların tarihi M.Ö. 6. Yüzyıla kadar gitmektedir. Müstakil dinsel loncaların tarihi ise M.Ö. 2000-1500 tarihlerine kadar gitmektedir (Muhs, 2001: 4-5).

Boak (1937) Profesyonel Grek loncalarına ait *nomoi* yani kanunları şu şekilde sıralamıştır: **1-** Başkan Seçimi. **2-** Olağan ve olağanüstü durumlar için ödemelerin ayarlanması. **3-** Toplantıların ayarlanması. **4-** Davranışların düzenlenmesi. **5-** Karşılıklı yardımlaşma koşulları. **6-** Yakının vefatı ve defnedilmesi ile alakalı düzenlemeler. **7-** Para Cezaları (Boak, 1937: 213). Profesyonel Grek loncalarına başkan seçimi yılda bir yapılmaktaydı. Her ay düzenlenen şöenlere ve toplantılara katılma mecburiyeti vardı. Aylık aidat ücreti harcamalara göre belirlenmekteydi. Lonca bir aile gibi hareket ettiğinden doğum, evlenme, yeni bir mülk alma ve ölüm gibi olaylarda üyeler bir araya gelirdi. Lonca üyelerinde vefat eden olursa tüm lonca üyeleri saçının önünü tıraş etmek zorundaydı. Bu kurala uymayan üye o ayın aidatının %33'ünü ceza olarak ödemek zorundaydı. Cenazeye katılan her üye merhumun ailesine kaybı karşılığında ödeme yapardı. Ölen kişi onuruna bir gün boyunca yemek verilirdi. Benzeri ödemeler doğum ve evlenme sırasında da yapılmak zorundaydı. İhtiyaç durumunda üyeler birbirlerine yardım etmek zorundaydı. Bankacılar loncası maddi sıkıntılar durumunda üyelere yardım etmek zorundaydı. Tutuklanan ve yargılanan bir üyeye belirli koşullarda maddi yardım yapılırdı. Üyeler birbirlerine şiddet uygulayamazdı. Birbirlerinin eşlerini baştan çıkarmaları, habersiz evlerine girmeleri ve hatta fazla şarap içmeleri yasaktı. Yemeklere katılmamak gibi ufak suçlar lonca içinde çözülsün bile daha büyük suçlar sayılan haneye tecavüz, hırsızlık ve aile hayatını bozan kumar ve zina gibi suçlar için farklı miktarda para cezaları mevcuttu. Ceza miktarları suçun ağırlığına göre değişmekteydi. Mesela başkasının ardından entrika çevirmek, iftira etmek, kişiyi maddi zarara sokmak en yüksek parasal cezayı içeriyordu. Buna karşılık lonca arkadaşına hakaret etmek veya mahkeme etmek gibi

daha hafif cürümler biraz daha düşük bir para cezasına tabiiydi. Ziyafette yanlış koltuğa oturmak veya toplantıyı kaçırmak gibi basit cürümler ise en düşük para cezasını gerektirmekteydi. Roma hâkimiyetindeki başka bölgelerdeki loncalar ve birliklerde aynı kuralları adapte etmişlerdir. 2. Yüzyılda Atinalı Iobacchoi, toplantılarda ve ziyafetlerdeki düzenlemeleri uygulamaya koymuş, hakareti ve tacizi yasaklamıştır. Kavga çıkaran ya da huzursuzluk yaratan kimseler için para cezasının veya loncadan kovulma cezası da koymuştur (Boak, 1937: 213-220; Venticinque, 2010:280-288).

Venticinque (2010) lonca kanunlarıyla usta-çırak ilişkilerinin de düzenlenmiş olduğunu belirtir. Söz konusu kurallar şu şekildedir; çıraklık süresi bir ila altı yıl arasında değişmekte olup; bu sürede çırak ustanın evinde bir çalışanıymış gibi yaşar ve barınır. Çıraklık süresinde usta çırağına oda, iaşe, giysi ve bir miktar para vermek zorundadır. Çırağın ailesi hiçbir şekilde üretime dâhil olamasa da üretimden elde edilen gelirden bir kısmına çıraklık devam ettiği sürece evin bir ferdi ya da kölesi gibi ortak olurlar. Süre sonunda çırağın ailesi ile usta arasında sosyal ve ekonomik bağlar oluşmuş ve birbirlerine karşı güven sağlamış olurlar. Bu sebeple bazı ustaların kendi çocuklarını ya da kölelerini başka ustanın yanına çırak olarak gönderdikleri de görülmüştür. Bu durumda ilginç olan usta-çırak ilişkisinde yapılan cürümlere verilen cezaların, başka bir üyenin ardından entrika çevirmesi, ona iftira ya da hakaret etmesinden verilen cezalardan daha düşük olmasıdır (Venticinque, 2010:289-290).

Venticinque (2010) Antik Mısır dönemindeki loncalara üye olan esnafların ve tüccarların hem birbirleri ile hem de toplumun her kesimi ile sıkı bağlara sahip olduğuna dair kanıtların mevcut olduğuna dair belgeler olduğunu aktarmıştır. Yazar, ayrıca söz konusu belgelerden; temsil edici birlikler olarak loncaların; serbest tüccar ve esnaflar ile sosyal ve politik elitler arasında bağ kurduğunun anlaşıldığını aktarıp ve loncalar ile ilgili şu detayları vermiştir: Loncaların kurduğu bağı kuvvetlendirmek adına toplumsal olarak güçlü olan bireylerin loncalara katılımı olurdu. Lonca toplantıları halk ile elit kesimin aynı yerde buluşması açısından önem arz etmekteydi. Ayrıca loncalara katılmanın hem sosyal hem de ekonomik getirileri bulunmaktaydı. Lonca üyeleri defin yardımı, karşılıklı yardımlaşmanın, şölene katılmanın

ayrıcalıklarına sahip oluyorlardı. Fakat loncaların ekonomik olarak esas önemli olan kısmı uzun mesafeli ticaret, hayvansal üretim gibi büyük uzun vadeli yatırımlar için bir güven ağı oluşturmasıydı. Zamanla loncaların oluşturduğu bu sosyal ağ kendilerine özel ayrıcalıklar ve düzenlemelere yol açıyordu. Ekonomik olarak loncalara üye olmanın temel faydaları ise işlem maliyetlerinin düşmesi, sözleşme uygulanabilirliğinin artması, belirsizliklerin ve risklerin azalmasıydı (Venticinque, 2010: 273-276).

1.3.1.3 Antik Grek ve Roma'da Ticari Yapı ve Loncalar

Grek loncalarının izini geç bronz çağına kadar izlemek mümkündür. Minos uygarlığında daha önce Sümer ya da antik Mezopotamya uygarlığında görülen tapınak ekonomisi uygulanmaktaydı. Bu yönetim sistemi tapınak ya da saray ekonomisi olarak adlandırılmaktadır (Kozuh, 2008; Schoep, 2010; Silver, 2007: 90). Önceki bölümlerde belirtilmiş olan Antik Mezopotamya ve Mısır uygarlıklarında tüccar ve esnaf loncalarının benzerleri olduğundan hareketle bronz çağı uygarlıklarından olan Minos uygarlığında (M.Ö. 1200) da loncaların var olma ihtimali vardır. Minos uygarlığı özellikle çömlek üretiminde sanat denebilecek kadar yüksek kalitede üretim yapmaktaydılar. Bu üretimin devamlılığını sağlamak ve kalitesini garanti altına almak adına esnaf loncalarının var olması mümkündür (Castleden, 2001: 88; Driessen, 2015: 157; Roberts, 2011: 53).

Saray-tapınak ekonomisine sahip olan Miken krallığının genişlemesi ve Antik Yunan'ın kalkınmasında tarımsal hayatın yanında doğu tipindeki loncalar yoluyla örgütlenmiş olan oldukça gelişmiş esnaf kuruluşları bulunmaktaydı. Miken krallığının Dorian'lar tarafından istilasından sonra Antik Yunan'ın doğu ile bağı kopmuş ve ekonomisi ziraata dayalı hale gelmiştir. Homer zamanında Miken bölgesinde olduğu kadar gelişmiş bir üretim ve lonca çeşitliği görülmez hale gelmiştir (Vernant, 1982: 36). Bu dönemden sonra da loncaların izlerine bakıldığında; Bunlardan ilki Mommsen'in (2009) bahsettiği Roma Krallığı'nda Romulus zamanında Palatino şehrinde bulunan dört adet loncadır. Sonraki iz, Kral Numa'nın (M.Ö. 715-673) müzisyenler, kuyumcular, marangozlar, boyacılar, ayakkabıcılar, dericiler, pirinççiler ve çömlekçilerden oluşan sekiz farklı lonca altında ve tüm diğer el sanatlarıyla uğraşan

insanları da tek bir kurum altında toplamasına dair efsanedir. Diğer iz ise M.Ö. 594 yılında yazılan Solon kanunlarında tüccar loncalarına atıf yapılmasıdır. Sonrasında M.Ö. 594 yılında yazılan On İki Levha kanunlarında yer alan; yerel kanunlara aykırı olmamak kaydıyla loncaların kendilerine ait bağlayıcı kurallar oluşturabilmesine izin veren 8. tabletin 28. Maddesidir. Sonraki iz, ikinci yüzyıla kadar var olan Yunan *phratria* kurumu olabilir. Nihayetinde ise Yunan medeniyeti Roma'nın *collegia* kurumlarını *konion* adı ile taklit etmiştir (Mommsen, 2009: 55-202; Carlson, 2018: 24-26; Guesde, 1897: 675).

Greko-Roman dünyadaki loncaların seleflerinden çok farklı olmadığını, Finike şehirlerindeki ticari hayatın eski formunda devam ettiğini ve uzun süredir var olan firmaların oluşundan ve Finike dışında Atina, Delos ve İtalya'da tüccar loncalarının var olduğundan bahseden Rostovtzeff (1928) sayesinde kavramak mümkündür. Yazar söz konusu kurumların Seleukos İmparatorluğu döneminde ilk kez Delos kentinde görülmüş olduğunu, Berytus (Beyrut) ve Laodikeia kentlerinde tüccarların, gemi ve ambar sahiplerinin loncalarının olduğunu ve Tyre kentinde tüccarların ve gemi sahiplerinin loncalarının olduğunu belirtmiştir (Rostovtzeff, 1928: 191).

Guesde (1897) erken dönem Grek uygarlığında lonca benzeri derneklerin isimlerini şu şekilde verir; birbirlerini karşılıklı olan seven çömezler ya da biraderler (*thiasotai*), aynı masada yemek yiyenler (*sussitōi*) ve defin toplulukları (*omotaphoi*). Fakat bu derneklerin genel adı *thiasoi* veya *eranoi* olarak geçtiğini bildirir. Guesde (1897) Roma dönemindeki loncaların isimlerini de şu şekilde aktarmaktadır: *The Fabri uavilium* isimli Tiber'deki sal imalatçıları. Gemi marangozları loncası; *the collegium vasculariorum* - metal gemi imalatçıları loncası; *the collegium pistorum* - değirmenciler loncası; *the collegium incendarium* - itfaiyeciler loncası; *the collegium vinarium* - şarap satıcıları loncası; *the collegium lupanarium* - genel ev yöneticileri loncası; *the collegium oisellariorum* - Tanrılar için sandalye yapımcılar loncası; *the collegium centonarium* - yünlü kumaş ve giysi imalatçıları loncası; *the collegium saliarium baxiarum* - ayakkabıcılar loncası; *fullonum sodalicum* - dinklemeciler loncası; *the corpus nemesiacorum* - falcılar loncası; *the collegium armarium* - gladyatörler loncası; *the communionis minirum* - aktör loncası; *the collegium castrensialiorum* - ordunun ihtiyacını karşılayan esnaf loncaları; *the*

collegium vinatorum – ziraatçılar loncaları; *the collegium farnariorum* – tırpancılar loncası; *Collegium Urinatorum* – dalgıç ve balıkçı loncası (Guesde, 1897: 675-676). Roma’da endüstriyel gelişim öyle bir aşamaya gelmiştir ki Guesde’nin verdiği liste, loncaların yalnızca bir kısmını göstermektedir. Abott (1922) sadece Roma şehrinde 80 farklı lonca olduğunu bildirmektedir. Ayrıca Roma imparatorluğunun 475 kasaba ve şehirden elde edilen lonca kitabeleri olduğunu bildirmektedir (Abott, 1922: 217-219).⁶

Abott (1922) Roma imparatorluğunda tüccarların serbestçe loncalar oluşturabildiklerinden bahseder. Ayrıca yağ, şarap, balık ve hububat işi ile uğraşan tüccar organizasyonlarının yaygın olduğunu belirtir. İmparatorlukta zanaatkâr ve sanatçı ayrımı olmadığını açıklar. Örnek olarak bir duvar ustası ile heykeltıraşın aynı lonca da yer alabildiğini aktarır. Abott, sanatların üçlü sınıflandırmaya tabii olduğunu belirtir. Hekimler, heykeltıraşlar, mimarlar, kimyacılar ve öğretmenler *artes liberales* yani serbest sanatların içinde sayılmaktaydılar. Romalılar bu meslekleri ve daha alt uzmanlıkları birleştiren bir aristokrasi oluşturup *artes liberales* içine yerleştirmiştir. Hiyerarşik olarak daha altta olan aktörlük, profesyonel dansçılık, hokkabazlık ve gladyatörlük gibi meslek grupları ise güldürü sanatları anlamına gelen *artes lutive* eğlence sektörü kategorisi içinde yer alır. Son ve en alt kategori olan *artes vulgares et sordidae*’de ise marangozluk, dokumacılık ve diğer zanaatlar yer alır (Abott, 1922: 217-219).

1.3.1.4 Antik Dönem Hindistan’ında Ticari yapı ve Loncalar

Antik Hint dünyası ile Mezopotamya uygarlıkları arasında uzun mesafeli ticaretin Sümer zamanından beri olduğu bilinmektedir. Roberts (2011) Sümerlerin İndus vadisinde yer alan Harappan ve Mohenjo-daro uygarlıklarından bakır ithal ettiklerini belirtir. Bu ticaretin kanıtının ise Basra körfezinde yer alan Dilmun kentinde çok sayıda Hint mühürlerinin bulunması olduğunu açıklar (Roberts, 2011: 14). Sonawani (2016) İndus vadisinde bulunan mühürlerin iç pazarda satılmak ya da ihraç

---

⁶ Söz konusu kitabeler için bkz. (Ascough ve Kloppenborg 2011; Ascough, Harland ve Kloppenborg 2012; Harland 2014; <http://philipharland.com/greco-roman-associations/category/association-types/occupational-guild/>).

edilmek için jüt çantalar içine konarak ya da tahta kutular içine yerleştirilerek paketlenmiş ürünleri belirlemek için kullanıldığını anlatmıştır. Ayrıca kare şeklindeki mühürlerin aynı modern şirketlerdeki logolara benzer şekilde kullanıldığını, bir ticaret loncasına veya malı üretenlere ait olabileceği hipotezini öne sürmüştür (Sonawani, 2016).

Hindistan ile Fırat nehri üzerinden yapılan ticaretin çok kadim olduğu bilinmektedir. Bu noktada Rawlison 'un (1916) çalışmaları aydınlatıcıdır. Rawlison Hindistan'ın ticaret tarihçesinin M.Ö. 14. ve 15. Yüzyıl arası dönemde Kapadokya'daki Mittani kentinin Hititli krallarına ait kuneiform tabletlerinden izlemenin mümkün olduğunu ortaya koymuştur. Hindistan'ın antik çağdan itibaren Batı ile ticaretinin üç farklı ticaret yolu üzerinden yürüttüğünü ve hangi devletler ile ticaret yaptığını anlatmıştır (Rawlinson, 1916: 1-15).

Hindistan'ın uzun mesafeli ticareti kadim olsa da bu ticareti gerçekleştirmek adına yapılan ekonomik organizasyonun detayları hakkında yeterince bilgi sahibi değiliz. Hindistan'daki lonca benzeri ekonomik organizasyonlardan biri olan *sartha* ile ilgili kayıtlar bulunmuştur. Hindistan'da M. Ö. 1000 ile 800 yılları arasında Orta doğu ülkelerine, Mısır'a, Finike'ye, Suriye'ye, Çin'e ve daha birçok beldeye tüccarların mallarını taşıyan imtiyaza sahip *sartha* adlı antik nakliye kurumları bulunmaktaydı. Kervan taşımacılığı yapan bu kurumlar *Sārthika* adlı bir üst kurum tarafından denetlenirdi. *Sārthika* içerisinde çok sayıda tüccar ve Brahman yer alırdı. *Sārthavāha* ise *Sārthika*'nın liderine verilen isimdi (Prasad, 1977: 118-119).

Hindistan'daki *Sārthika* kurumları antik tüccar loncalarına benzese de içinde loncaların da olduğu daha gelişmiş bir ekonomik organizasyonun varlığını görmek, ancak M.Ö. 800'den sonraki Geç Vedic dönemi içerisinde mümkün olabilecektir. Hindistan'da Kervan ticaretinin çok önemli olduğu bölgede sık sık kervanlara saldırılar bulunmaktaydı. Bu yüzden *gaṇa* adı verilen yönetici kesim ile tüccarlar arasında ciddi bir dayanışma bulunmaktaydı. Bu dayanışma dinsel metinlere bile yansımıştı. Hinduların kutsal kitabı Rigveda'da tüccarlar *paṇi* adı ile geçmektedir. *Paṇi*'lere saldıran kişiler hindu inancına göre katli vacip hale gelmekteydi. *Paṇi*'lerin Arabistan ile Doğu Afrika arasında kervan ticareti ile uğraşan, ihtiyaç durumunda

mallarını korumak adına savaşa hazır olan bölgenin yerel halkları olduğu düşünülmektedir. Vedik dönemde kurumsal organizasyonlara dâhil olan zanaatkârların hangi sınıftan olduklarını belirlemek oldukça güçtür. Vedik literatüründe geçen “Śreshthi” ve “gaṇa” kelimeleri kolektif/kurumsal tüm organizasyonların ortak adıdır. Hem politik hem de dinsel organizasyonları kapsayan bu kavram lonca tabirine en yakın kavramdır. Aynı şekilde “Śreshthin” kelimesi de lonca yöneticisi anlamına gelmektedir (Majumdar, 1922: 13-15).

Hindu hayatı “varna” adı verilen dört sınıflı bir sosyal düzene dayanmaktaydı. Bu sosyal sınıflardan ilki olan *Brahmanlar*: Bilginlerin, rahiplerin ve âlimlerin oluşturduğu sınıftı. Sosyal sınıflardan ikincisi olan *Kshatriyalar*; askerlerin, prenslerin ve üst düzey memurların oluşturduğu sınıftı. Sosyal sınıflardan üçüncüsü olan *Vaişyalar*; tüccarların, toprak sahiplerinin ve çiftçilerin oluşturduğu bir sınıftı. Son sosyal sınıf olan *Şudralar* ise; işçiler, hizmetçiler ve kölelerden oluşmaktaydı (Beteille, 1996: 20; Sharma, 1990). Rhys Davids (1901b) çalışmasında ticaretin yürütülmesi için prensler (*khattiyā*), brahmanlar (*brāhmanā*) ve şehirli kesim (*seṭṭhiyo*) arasında sıkı bir ilişki olduğunu anlatmıştır. Şöyle ki, bu kesimlerdeki bireyler çocuklarına aynı hocalarda eğitim veririr hatta bahsedilen sınıflar arasında evlilikler yaparak bağlarını kuvvetlendirirlerdi (Rhys Davids, 1901b: 867).

Majumdar (1922) Vedik sonrası dönemde Vaişyalar’ın faaliyet alanlarının daha detaylı hale geldiğinden bahseder. Vaişyalar tarım, ticaret, sığır yetiştiriciliği ve tefecilik yapan kimselerdi. “Çiftçiler, tüccarlar, çobanlar, tefeciler ve zanaatkârlar” saygıdeğer sınıflar olarak görülürlerdi ve içinde buldukları toplumsal sınıf üzerinde otoriteye sahip kılınmışlardı. Vaişya sınıfı içerisindeki aynı iş kolunda yer alan kimselerin oluşturduğu topluluk yasal bir korporasyon olarak kabul edilirdi. Söz konusu üretim kolektiflerine *śreni* adı verilmekteydi. *śreni* isimli loncalar; aynı iş kolunda ticaretle veya üretimle meşgul olan kişileri, farklı kastlarda olsa bile bir araya getirmekteydi. Bizzat Buda’nın; meslekleri 18 adet *śreni* içerisinde düzenlediği bilinmektedir. Fakat söz konusu 18 loncalık liste günümüze ulaşamamıştır (Majumdar, 1922: 16-19).

Rhys Davids (1901a) çalışmasında Hindistan ticaretinin kendine özgü kuralları ve resmi olarak tanınan liderleri olması kaydıyla loncalar halinde örgütlendiklerinden bahsetmiştir. Lonca liderlerinin kral tarafından atanması ve bu liderlerin veya lonca temsilcilerinin daimi meclis üyesi olmaları sureti ile loncaların önde gelen siyasi teşekküller olduğuna dair Budist literatürde sık sık atıflar olduğunu da Rhys Davids'den öğrenmekteyiz. Yazar eserinde Hint loncalarının Budist manastırlarına bağlı olduğunu ve zanaatkârlığın babadan oğula aktarıldığını da aktarmıştır. Rhys David'e göre antik Hindistan'da kast sistemi henüz ortaya çıkmamıştır ve on sekiz adet olan öncü loncaların hepsi esnaf loncalarıdır (Rhys Davids, 1901a: 313-315).

Rhys Davids (1901b) çalışmasında ise ana endüstrilerin loncalarla örgütlendikleri tekrarlanmaktadır. Loncalar hakkında şu bilgileri vermektedir: loncalar *pamukha* adı verilen başkanların ya da İngilizce'de karşılığı *elder* ya da *alderman* olarak geçen *jetthaka* isimli liderin altında örgütlenmişlerdir. Bu başkanlar kral için öneme sahip olan ve krala bakan olarak hizmet veren varlıklı kimselerdi. Bu başkanlar üyelerinin arasında arabuluculuk görevi yürütürlerdi. Arabuluculuk görevleri sadece iş ile sınırlı değildi, mesela lonca üyeleri ile eşleri arasında oluşan sorunlarda bile arabuluculuk yapmaktaydılar. Ayrıca loncalar arasındaki anlaşmazlıklar arasında arabuluculuk işini ise *mahā-setthi* adı verilen baş hazinedar olan yönetici yapardı. Bu kimse lonca liderlerinin bir nevi başkanı olarak görev yapmaktaydı. Genel olarak 1000 aileden oluşan bir köy endüstrisi iki eşit parçaya bölünüp her birinin başına bir *jetthaka* atanmaktaydı. Bu durumun istisnası ise demirci olan 1000 aileden oluşan bir kominitenin başına tek bir *jetthaka* atanması olmuştur. Bu uygulamada üstün yeteneğe sahip demirciler bir araya toplanmış ve ömür boyu bu loncaya bağlı kalmışlardır. Tek bir *jetthaka* altında birleştirilen loncalara başka örnekler ise denizciler veya kaptanlar, çelenk üreticileri, Kervan tüccarları, haydutlar ve seyahat edenlere eskortluk eden orman polisi loncalarıdır. Buradaki ilginç detaylardan birisi haydutların ve hırsızların örgütlendiği kasabaların olması ve bu yerlerin de lonca örgütlenmesi içinde yer almasıdır. Yazar *Uttarapancala* yakınlarında sayıları 500 aileye kadar çıkan çok sayıda haydut kasabası olduğunu aktarmasıdır (Rhys Davids, 1901b: 865-867).

Rhys Davids (1901a) eserinde de belirttiği üzere zanaatkârlığın ve dolayısıyla lonca üyeliğinin babadan oğula aktarıldığıdır. Budist gelenekte bir kimsenin hangi sanat dalında ya da hangi loncada olduğu aile isimlerinden anlaşılabilirdi. Rhys Davids (1901b) ticaret ve zanaat konularında soya bağlılık durumunun antik ve orta çağ Avrupa'sında olduğundan çok daha yaygın olduğunu anlatmaktadır. Bireylere kendi mesleklerine veya baba mesleklerine atıf yapılarak, aile fertleri de aile reisinin mesleğine atıf yapılarak hitap edilirdi Mesela demirci ustasının çocukları demircioğulları olarak geçmekteydi ve buradan bağlı oldukları sanat kolu anlaşılmaktaydı Bu uygulama Babil, Yahudi hatta Avrupa loncalarındaki uygulamalarla paralellik göstermektedir. İngilizlerde soyadı olarak kullanılan smith (demirci), smithson (demircioğlu), tailor (terzi) meslek isimleri de benzer uygulamalardan dolayı oluşmuştur (Rhys Davids, 1901a: 314; Rhys Davids, 1901b: 866; Wischintzer, 1950-1951; Mendelsohn, 1940: 18-21; Armitage, 1918: 11-12).

Rhys Davids Buda'nın yaşadığı zamanı anlatan Jātaka hikayeleri döneminde (M.Ö. 5. ve 4. asırda) ticari işlemler üzerinde herhangi bir düzenleme olmadığından şu şekilde bahsetmektedir: Bu dönem düzenli yolların ve köprülerin yapılmadığı dönemdir. Ticaret *kahāpana* adı verilen kare şeklinde bakır paralar ile yapılmaktaydı. Kervanlar ağır yükler taşıyacakları zaman kervanı hırsızlık ve tehlikelere karşı koruyan kişileri (kahramanları) kiralarlardı. Bu dönemde kervan ticareti yapan tüccarlardan kim önce ticaret yapılacak yere ulaşırsa fiyatları o belirlemekteydi. Rekabetin sınırlanmasının işi öldüreceğini anlatan “fiyat-sabitlemek insan hayatından çalmak gibidir” sözü o döneme aittir. Bu dönemde tekstil ürünleri, yiyecek-içecek, parfüm, çiçek vb. ürünleri satan dükkânların var olduğu bilinmektedir. Fakat periyodik olarak kurulan pazarlar olduğuna dair açık deliller bulunmamaktadır. Bu dönemde mübadele karşılıklı pazarlık üzerinden yürümekteydi ve bölgesel ticaret ile alakalı kurumların olduğuna dair ifadeler de bulunmamaktadır. Bu dönemde arz bireysel üretim ve yavaş nakliye ile sınırlanmaktaydı. Bu dönemde değer ölçüsü olarak muhtemelen pirinç kullanılmaktaydı. Bireysel üretim de herhangi bir düzenlemeye tabii olmasa da sonraki dönemlerde dolandırıcılığı engellemek adına çaba sarf edilmiştir. Fiyat düzenlemesi ise yalnızca kralın satın aldığı ürünlerde uygulanmaktaydı. Resmi bir fiyat (değer) belirleyici kimse bu görevi üstlenirdi.

Görevli memur tarafından fiyat düzenlemesi yapılması ve tüccarlara yüzde 10 ad valorem vergi konulması uygulaması Manu kanunlarının yazıldığı M.Ö. 200'lü yıllarda ortaya çıkmıştır. Bu dönemde ayrıca senet kullanımı ve kontrat serbestisi oluşmuştur. Ayrıca bu dönemden sonra kral, tüccarlar için sabit fiyat belirlemeye başlamıştır. Kral tarafından tüm ürünler için fiyat ayarlaması 5 günde veya 15 günde bir yapılmıştır (Rhys Davids, 1901b: 870-876; Rhys Davids, 1901a: 317-319).

Rhys Davids (1911) öncü çalışmalar olan (1901a ve 1901b) temel olarak muhtemel 18 *śreni* listesini ortaya koymuştur (Rhys Davids, 1911: 90-96). Sonrasında ise Majumdar (1918) *śreni* listesini çalışma alanlarına göre düzenleyip, genişletmiştir. Derlemiş olduğu toplam 28 meslektan oluşan *śreni* listesini ise şu şekilde aktarmıştır: 1- Ağaç işçileri (marangoz, ev, gemi, tekerlek imalatçıları ve her çeşit araç inşacıları), 2-Metal, altın ve gümüş işçileri, 3- Deri işçileri 4- Fildişi işlemecileri 5- Kumaş Boyayıcıları, 6- Kuyumcular, 7- Balıkçılar, 8- Kasaplar, 9- Berberler ve saç/halı yıkayıcılar, 10- Çelenk yapımcılar ve çiçek satıcıları, 11- Denizciler, 12- Sepet yapımcılar ve saz işleyenler, 13- Boyacılar, 14- Kervan Tüccarları, 15- Karavanları koruyan orman polisleri, 16- Dokumacılar, 17- Çömlekçiler, 18- Odayamtrika adı verilen su gücü ile çalışan (hidrolik) makinelerin yapımı ile uğraşanlar işçiler, 19-Yağ Değirmencileri, 20-Bambu işçileri, 21- Pirinççiler, 22- Mısır Tüccarları (Dhamñika), 23- Çapalayıcılar/Çiftçiler, 24- Tefeciler, 25- Tüccarlar, 26- Çobanlar, 27- Taş İşçileri, 28-Hırsızlar ve haydutlar (Majumdar, 1918: 4).

Antik Hindistan'da loncaların evrimini anlamak adına Mahapatra (2012) loncaların evrimini beş farklı döneme ayırarak anlatmıştır. Şöyle ki; I – Maurya Öncesi Periyod (M.Ö. 600 - 320), II – Maurya periyodu (M.Ö. 320 - 200), III – Maurya sonrası periyod (M.Ö. 200 – M.S. 300), IV – Gupta Periyodu (M.S. 300 - 600), V – Erken Orta Çağ periyodu (M.S. 600 - 1200) (Mahapatra, 2012: 167).

Söz konusu periyodik ayrımın M.Ö. 6. Yüzyıldan başlamasının birçok nedeni bulunmaktadır. Bunlardan en önemlileri şöyledir; bu dönemde büyük krallıkları ortaya çıkmış; bu sayede çok uzak bölgelerin birbirine bağlanmış ve uzak bölgelerden hammadde alımı ve mal satışı kolaylaşmıştır. Dolayısıyla ticaret hacmi oldukça artmıştır. Artan bu ticari yapıyı yönetmek adına tüccarların ve zanaatkarların loncalar

halinde örgütlenmesi daha verimli görüldüğünden lonca sayısı artmaya başlamıştır. Ayrıca ormancılıkta demir aletlerin kullanılmaya başlanması orman arazilerinin daha etkin temizlenmesini ve tarımda pulluk kullanımı verimi artırmıştır. Tam zamanlı çalışacak esnaf ve zanaatkârlara olan ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Yazının kullanılmaya başlanması hukuk ve muhasebede kodifikasyonun gelişmesini sağlamıştır. Tüm bu gelişmeler tarımsal üretimin artışını ve ulaşımda gelişmelere yol açmıştır. Budizm ve Jainizm inançları da loncalara verilen hakların artışında pozitif rol oynamışlardır. M.Ö. 6 ve 5. Yüzyıllarda loncalar kendi kanunlarını yapmaya başlamışlardır ve yöneticiler bu kanunlara saygı göstermiş ve loncaları yetkilendirmişlerdir. M.Ö. 5. Yüzyıl uzmanlaşmanın en belirgin olduğu dönemdir. Rhys-Davids (1901a, 1901b, 1911) ve Majumdar'ın (1918) belirttiği şekilde; Şreni listesindeki çeşitlenme bu dönemde olmuştur. Antik Hint Loncalarında çıraklık ayrı bir kurum olarak bulunmamaktaydı. Sanatlar babadan oğula geçmekteydi. Bu dönemden sonra endüstrinin farklı kollarındaki zanaatkârlar aileleri ile birlikte aynı bölgelerde oturmaya başlamışlardı. Bu da aynı üretimle meşgul olanların meydana getirdiği kasaba ve şehirlerin oluşmasını sağlamıştır. Bunlar bir bakıma şreni kasabaları olmuşlardır. Öyle ki bu kasabaların nüfusu 1000 aileden oluşabilmekteydi. Loncaların başları aynı zamanda kralın huzuruna resmi ya da yarı-resmi sıfatla çıkabilen bir nevi meclis üyesi konumuna gelmişti (Thaplyal, 2001: 995-996; Majumdar, 1922: 20-23; Mahapatra, 2012: 167-168; Khanna, 2005: 9-10).

Maurya Periyodu olan M.Ö. 320 – 200 yıllarını kapsayan dönemde devlet imparatorluk mantığında büyümüştür. Bu dönemde etkin bir yönetim sistemi oluşmuş, ticaret, üretim ve dağıtım monopolcü bir yapıyla kontrol edilmeye başlanmıştır. Ülke tek bir hükümdar ile yönetilmeye başlamıştır. Bu dönemde ticaret yolları iskân edilmiş ve yolların güvenliği artırılmıştır. Bu dönemde para kullanımı artmış, ağırlık ve ölçü birimleri birleştirilmiştir. Yönetim, maddi kazanç sağlama ilmi veya bilgisi anlamına gelen *Arthasastra* fikrini geliştirip uygulamıştır. *Arthasastra* bir imparatorluğu yönetecek, ona güç kazandıracak maddi kazancı elde etmenin, elde ettiği gücü koruyup daha da artırmanın hem teorisini hem de pratiğini oluşturmaktaydı. Bu minvalde ürün ve hizmetler üzerinde fiyat kontrolü, kalite kontrolü, ağırlık ve ölçü birimlerinin standardizasyonu, loncalarda yapılan faaliyetlerin kaydının tutulması üzerine

düzenlemeler yapılmıştır. Vergi toplanması standarda bağlanmış ve hazine kurumu oluşturulmuştur. Vergiler hem aynı hem de nakdi toplanmıştır. Vergi tahsilatında Şreni'ler kilit görev oynamıştır. Ayrıca Şreni'lerin bir banka gibi işlev görmesi ve tüccarlara borç vermesi sağlanmıştır. Loncaların güç merkezine dönüşebilecek potansiyele sahip bir aktör olabileceği bu dönemde görülmüştür. Maurya imparatorluğunun yaptığı bu düzenlemeler ve ekonomik organizasyon, kabileye dayalı sosyal liderliğin gücünün yok olmasına yol açmıştır (Khanna, 2005: 38-42; Mahapatra, 2012:168; Thaplyal, 2001: 996).

M.Ö. 200 – M.S. 300 arası dönemde ise Maurya imparatorluğunun dağılmasının ardından bölge Hint-Grek, Saka, Kuşan ve Part devletlerinin eline geçmiştir. Bunların dışında birçok küçük krallık oluşmuştur. Bu dönemde merkezi yönetim zayıflamış, buna karşılık loncaların gücü giderek artmıştır. Kuşan krallığı zamanında ipek yolu ticareti kuvvetlenmiş, ticarete Orta Asya krallıkları ve Çin'de dâhil olmuştur. Özellikle Roma imparatorluğu ile ticari ilişkilerin artması loncaların oldukça zengin olmasını sağlamıştır. Muson rüzgârlarının keşfi deniz taşımasının zamanını kısaltmış ve deniz rotasını daha güvenli hale getirmiştir. Para kullanımının bu dönemde yaygınlaşmasında loncaların etkisi büyüktür. Loncalar elde ettikleri zenginlikle şehirlere para yardımlarında bulunmaları ile zamanla şehirlerin temsilcileri hatta yöneticileri olmaya başlamışlardır. Kendilerine ait memurlar aktif olarak yönetimde yer almıştır. Bu uygulamaya patronaj otonomisi dönemi denmektedir. Bazı bölgelerde kendi üyelerini yargılama hakkını elde etmişlerdir. Yajnavalkya adı altında lonca kanunları yerel yönetimlerle istişare edilerek ülkenin kanunlarına dönüşmüştür. Bu dönemde loncalar hem yargısal, hem dinsel, hem yönetsel hem de monater güce sahip kurumlar haline gelmişlerdir (Khanna, 2005: 42-45; Mahapatra, 2012:168-169; Thaplyal, 2001: 996-997; Aqique, 1974: 121-123).

1.3.1.5 Antik İnan'da Ticari yapı ve Loncalar

Antik İnan toprakları birçok farklı imparatorluğa ev sahipliği yapmıştır. Bu yüzden hem Sümer-Asur-Babil, hem Hint, hem de Grek kültürü kurumlarından etkilenmişlerdir (Frye, 1984; Farazmand, 2002-2003; Mieroop, 2016; Jursa, 2010; Waters, 2014).

M.Ö. 550 ile 330 yılları arasında bölgeye hâkim olan Ahameniş imparatorluğu Pers'lerin ilk büyük imparatorluğu olarak geçmektedir. Ahameniş imparatorluğu yönetimi güçlü bir kralın olduğu merkezi bir hükümet olarak işlemekteydi. Farklı bölgelere atadıkları valiler yani satraplar aracılığı ile satraplık adı altında yönetsel kurumlar oluşturmuşlardı. Kuvvetli bir bürokrasi ile tüm satraplıklar kontrol edilmekteydi (Farazmand, 2002: 293).

Pers İmparatorluğu satraplıkların yönetimi için gerekli bürokratik yapıyı Med Uygarlığının oldukça yetkin ve saygın bürokratlara dayalı olan yönetim sisteminden miras almışlardır. Pers bürokratik yapısının oluşmasında temel olan bürokratlar tarafından oluşturulan profesyonel birlikler olmuştur. Zamanla bürokrat olmayanlara kapalı olan bir lonca sistemine dönüşecek olan bu birlikler aslında bürokratik sistemin belkemiğini oluşturan profesyonel bürokratların yetiştiği yerler oluşlardır. Bu birlikleri oluşturacak profesyonel bürokrat sınıfını oluşturmak adına liyakat ve bilgi esaslı işe alımlar yapmışlardır. Ayrıca alım kriterlerinde tecrübeye de ayrı bir önem atfetmişlerdir. Bu sebeple profesyonel olacak kimselere uzun süreli çıraklığı zorunlu hale getirmişlerdir. Buna bağlı olarak kurumlar yoluyla kat'i profesyonel kurallar oluşturmuşlardır. Ekonomide kişisel performansları artırmak ve başarılı olmak adına girişimlere şevkle devam edilmesini özendirecek düzenlemelerde bulunmuşlardır. Loncalara ya da profesyonel birliklere üyeliğe girişimcilik sayesinde kabul edilmek ise başarının en üst noktalarından sayılmıştır. Bürokrat olmayanlara kapalı olan bu loncalar oldukça korumacı kurumlardı. Dolayısıyla kişilere toplumda güç, prestij ve ayrıcalık sağlamaktaydılar (Farazmand, 2002: 291, Farazman, 2003: 419-420).

Ahemeniş döneminde sağlanan bürokratik güç ile tapınak ekonomisi güç kaybetmiştir. Tapınaklara tahsis edilen vergiler iptal edilmiş ve dahası tapınaklardan vergi toplanmaya başlanmıştır. Ahameniş Pers imparatorluğu sahip oldukları maddi güç ve hükmettikleri geniş topraklar sayesinde ticaretteki belirsizliği azaltmış, işlem maliyetlerini düşürmüşlerdir. Stabilitesi artan ticaret önce tüccarların sonra da esnafların ve dolayısıyla endüstrinin genişlemesini sağlamıştır. Ahameniş döneminde şehirlerdeki lonca yapılanmaları hem sayıca artmış hem de lonca üyeleri için güç ve emniyet merkezi haline gelmişlerdir (Frye, 1984: 118).

Loncaların varoluşunu ve gelişimini etkileyen olaylar arasında özellikle ticaret yolları ayrı bir önem taşımaktadır. Şöyle ki bir önceki bölümde açıklandığı şekilde, loncaların varoluşuna sebep olan en etkili faktörlerden biri, belki de en etkilisi uzun mesafeli ticaret olmuştur. Uzun mesafeli ticaret ile birlikte ticaret yollarının da önemi artmıştır. Bu bağlamda ticaret yolları oluşturulmuş ve bununla birlikte lonca benzeri kurumlara duyulan ihtiyaç artmıştır. Bu yüzden geç antik çağda ve orta çağda loncalar gelişmiş ve bu kurumlar ticaret yollarının, özellikle de uzun mesafeli ticaretin güvenlik altına alınmasında önemli bir rol oynamıştır.

Uzun mesafeli ticaretin güvenlik altına alınabilmesi için Sümer ve Asur medeniyetlerinin uzun mesafeli ticaret yaptıkları az gelişmiş bölgelere kendi kurumlarını ihraç etmişlerdir. Sümer Wabartum yerleşimleri orijinalinde kervansaray olarak tasarlanmış yapıları ve tüccar loncaları ya da tüccar hanseleri ile benzerlik göstermekteydi. Dahası Asur ve Yeni Babil zamanında loncaların var olduğu bilinmektedir. Asur zamanında kurulan Nemrut, Ninova ve Horsabad gibi şehirler sağlam surlarla korunmaktaydı ve bu şehirlerde imparatorluğun her yerinden gelen uzman esnaf ve tüccarlar toplanmaktaydı. Ahameniş Pers İmparatorluğunda da ticaret yollarına verilen önem devam etmiştir. İndus nehrinden Hint okyanusuna ve Mısır'a açılan yolu Cyrus keşfetmiş, Pers Kralı Darius ise bu yolu ticarete açmıştır. Ayrıca Darius ilk Süveyş kanalını açmış ve ticaretin güvenliğini sağlamak adına Anadolu Sardis'ten İran Susa'sına giden Krallar yolunu açmıştır. Yollar üzerinde güvenliğin sağlanması ve mübadele yapılması için birçok kervansaray hem o dönemde hem de sonrasında yapılmıştır. Tütsü yolunun en önemli merkezi olan Antik Arapların Nebati uygarlığının kurduğu Petra şehri; Palmira şehri, Semerkant şehri ve Greklerin Baktriya (Belh) şehri develerin evcilleştirilmesi döneminden beri önemli ticaret merkezleri ve bir nevi tüccar şehirleri olmuştur. Bu bağlamda geç antik çağda ve orta çağda ticaret yollarının geliştiği ve etkin olduğu anlaşılmaktadır (Alston, 2005: 166; Kuhrt, 2005: 22; Bowman, 1986: 112-113; Roberts, 2011: 43-93; Oded, 1979: 101-102; Khanna, 2005: 42-45; Mahapatra, 2012:168-171).

1.3.2 Orta Çağ Öncesinde Loncalar

Orta çağ loncaları oluşmadan önce loncalar antik dönem loncaları kendilerinden önceki arketiplerinden aldıkları miras ile oldukça gelişkin birer kurum olmayı başarmışlardır. Orta çağ loncalarını Çin ve Roma arasındaki ipek yolu ticaretini anlamadan kavramak oldukça güçtür. Bu ticaretten hareketle Roma, Hint, Yahudi, İslam Öncesi Orta Asya ve Arap toplumlarının loncalarını incelemek lonca tarihçesini kavramak adına önem taşımaktadır.

1.3.2.1 Çin Uygarlığında Loncalar

M.Ö. 200 ile 400 yıllar arasındaki dönemde ipek yolu ticareti güzergâhında bulunan medeniyetler şu şekildeydi: Çin’de Han ve Roma bölgeleri haricindeki İran’da Part imparatorluğu; Hindistan’da Maurya İmparatorluğu; Grek şehir devletleri ve Avrasya steplerinde Kuşan imparatorluğu. Bu dönemde Çin’deki Han imparatorluğu ile Roma imparatorluğu ipek yolu ticaretinin hacim kazanmasında rol oynamış olan ve ilginç benzerlikleri bulunan iki uygarlıktır (Adshead, 1988: 4-6).

Şöyle ki; Han ve Roma uygarlıklarının yüz ölçümü açısından büyüklükleri birbirlerine yakındı. Disiplinli kara ordularına, büyük miktarda tarım alanına ve ileri düzey tarımsal üretime, istikrarlı bir politik yapıya sahiptiler. İki uygarlıkta sınırlarını korumak adına büyük duvarlar inşa etmişlerdi. Orduları piyade ağırlıklı olan bu iki devlet süvari gücüne sahip düşmanlar ile savaşmışlardır. Tüm bu sorunlarla başa çıkmak adına ortak tepkiler, değerler ve kurumlar üretmişlerdir. Bu dayanışma Çin’de Konfüçyüsçü düşünce, Roma da ise panteon kurumu ile sağlanmıştır. Sorunlara çözüm üretmek için askeri güce dayanan, sosyal esnekliğe sahip, politik, ekonomik refah ve kültürel dayanışma esasına dayalı politikalar üretmişlerdir. Tüm bu çabalara rağmen Roma imparatorluğu da Han imparatorluğu da kurumsal olarak aşırı büyüme, askeri darbe, farklı inanca sahip olan grupların yarattığı gerilim ve göçebe kavimlerin istilası sorunlarından dolayı doğu ve batı olarak ikiye ayrılmışlardır (Adshead, 1988: 4-6). Roma imparatorluğunda ticaretin hacmi arttıkça, Roma lonca yapılanması olan collegia kurumlarının sayıları ve önemleri artmıştır. İlginç olan ise bu iki uygarlığın yapısal ve demografik benzerliklerine rağmen Çin uygarlığında uzun mesafeli ticaretin

devamlılığı sağlanmış olmasına rağmen lonca ve benzeri kurumlara ait kayıtların olmamasıdır.

Antik Çin’de lonca organizasyonun oluşması adına gerekli her türlü şart varken loncalara ait kayıtlara Ming hanedanının son dönemi ile Çing hanedanlığı döneminde yani 17. Yüzyıla gelene kadar rastlanmamaktadır. Loncalara ait kayıtların olmama sebebi ise Antik Çin’de deniz ticaretinin ikincil öneme sahip olmasından dolayı tüccarlara pek önem verilememesi olabilir. O kadar ki Antik Çin’de tüccar sınıfı ideolojik olarak itibarlı bir sınıf sayılmamaktaydı. Antik Çin kroniklerinde loncalara yer verilmemesinin sebebi, bu tarz kurumların olmamasından ya da kroniklerde âlimlere ve üst düzey memurlara odaklanılırken tüccar ve esnaflara önem verilmemesinden kaynaklanabilir. Çin ipek yolu üzerindeki ticareti ortaklık kurdukları uluslar üzerinden yürütmekteydi. Bu ortaklığa ilk örnek olarak Yüeçi kabilesi ile at, yeşim ve süvari asker alış veriş yapmaları verilebilir. Yüeçiler ayrıca Çin ile Orta Asya arasındaki ticarete yabancı tüccar loncaları⁷ olarak iş görmekteydiler. Yaptıkları aracılık işleminde imtiyaza sahiplerdi. Hatta tüccarları Çin meclisinde üst düzey memurlar ile aynı statüye sahiplerdi. Bunun dışında İslam öncesi dönemde Çin’deki loncalar ile ilgili net izlere ulaşılamamıştır (Noboru ve Eder, 1950: 187; Fairbank ve Coldman, 2006: 42; Liu, 2010: 3-4).

1.3.2.2 Roma Uygarlığında Loncalar

Roma toplumunda özel kişi topluluklarına *collegium* ve *sodalitas* adı verilmekteydi. Roma hukukunda tüzel kişiliğe sahip olan *corpus* ve *universitas* kurumları da genel olarak *collegium* çatısı altında değerlendirilmekteydi. Yunanca karşılığı *collhigion* olan *collegium* terimi; ortak ve sürekli bir amacı gerçekleştirmek üzere bir araya gelen kişilerin oluşturduğu birlikleri ifade etmektedir. *Collegium* genel olarak Roma cumhuriyeti dönemi olan M.Ö. 510 ile 27 yılları arası dönem ve Roma İmparatorluğu dönemi olan M.Ö. 27 ile M.S. 284 arasındaki *Principatus* döneminde yaygın olan kurumlardı. Fakat *collegium*’ların kökeni ikinci Roma kralı Numa zamanı olan M.Ö. 715-673 yıllarına kadar gittiği tespit edilmiştir. *Collegia*’lar İstanbul ve

---

⁷ Bkz. Ogilvie (2011) yabancı tüccar loncalarını tanımı (94).

Ravenna şehirlerinde M.S. 960 ve Roma şehrinde M.S. 1030 yılına kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir (Küçük, 2005: 27-40; Kloppenborg, 1996: 16; Carlson, 2018: 24-26; Maniatis, 2001: 365).

Roma toplumundaki *Collegium* kurumları, esnaf ve zanaatkârlar ile tacirlerin kurdukları derneklerdi. Bu kurumlar loncaların amaçlarına çok yakın çizgide hareket eden kurumlardı. *Collegia*'lar loncaların özelliklerini taşımakla birlikte bunun ötesinde fonksiyonlara da sahipti. Şöyle ki *Collegium* kurumları dernek, lonca, korporasyon, şirket ve cemiyet özellikleri taşımaktaydılar. Endüstriyel konulara, politik mücadelelere ve lobiciliğe, sosyal faaliyetlere ve yasal temsile yön vermekteydiler. *Sodalitas* kurumları ise çoğunlukla dinsel kurumlar olarak kurulmuş olmalarına rağmen Roma cumhuriyetinin son zamanlarında siyasal amaçlar için de kullanılmaya başlanmıştı (Jerrard, 1997: 186; Küçük, 2005: 25-26; Guesde, 1897: 676).

Roma cumhuriyetindeki ilk tüccar loncası, M.Ö. 494 yılında kurulmuş olduğu Roma Livy kanunlarının ikinci kitabının 27. Maddesinin 5. Fırkasında geçmekte olan *collegia mercataroum* veya *mercuralium* kurumudur. Zamanla bu loncalar şehir idaresi *municipium* olan her yerde görülmeye başlamış ve kamu yararına olmak kaydıyla idari haklara sahip olmuşlardı. Roma kralı Numa zamanında kurulan *collegium opificum* kurumları esnaf loncalarına benzer kurumlardı. *Collegium opificum* ve *mercatorum* kurumları esnaf ve tüccar loncalarına benzese de temel olarak bu kurumlar ortak avantaj elde etmek için kurulmuşlardı. Yürüttükleri faaliyetler ticaret, üretim, dinsel ve definsel işler çerçevesinde devam etmekteydi. Bu kurumların görevleri; tapınak inşa etmekten mezarları korumaya; dini törenler, festivaller ve anma törenlerini yapmaya; sosyal yardımlaşmadan ticaret standartları koymaya hatta monopolist koruma yapmaya kadar geniş bir yelpaze içerisindeydi. Başlangıçta kurulması serbest olan bu kurumlar, artan lobicilik faaliyetleri ile politikacıları kendi çıkarları için kullanmalarından dolayı özellikle politika ile meşgul olan *sodalitas* kurumlarının tamamı ile *collegium*'un bazıları yasal olarak lağvedilmişlerdi. Senato yalnız kamu yararına çalışan birliklerin hayatta kalmasına izin vermişti. Ayrıca yeni *collegium* kurulması da senato iznine (*consensus 'a*) tabii hale getirilmişti. Theodosius kanunları ile yapılan düzenlemede M.S. 300'den sonra *collegium* kurumlarına

katılmak gönüllü olmaktan çıkarılıp mecburi hale getirilmiş ve üretim devlet yönetimine bağlanarak sıkı bir denetime tabii tutulmuştu (Conway, 1902: 30-31; Arnaoutoglou, 2002: 30-31; Jerrard, 1997: 187; Carlson, 2018: 24-27).

Collegia'lara katılımın mecburi olduğu bu son dönemde; oğullar babalarının, damatlar ise kayınpederlerinin üye olduğu aynı collegia'ya üye olmak mecburiyetindeydi. Hareket özgürlüğü kısıtlı durumdaydı. Kaçmaya çalışan zanaatkârlar yakalanıp, dâhil oldukları collegia'ya ve şehir idaresine teslim edilmekteydiler. Roma imparatorluğunda köle isyanları olmasına rağmen Roma'nın son döneminde dahi esnaf ve zanaatkârların grev vb. kolektif eylemleri olmamıştı. Bunun sebebi, görece olarak, daha varlıklı ve rahat şartlarda olmaları olabilir (Carlson,2018: 26).

Collegium centonariorum, *collegium fabrum*, *collegium dendrophorum* kurumları tekstille ilgili kurumlardı. Bu kurumlar geç Roma İmparatorluğu döneminde baharat yolu ticaretinin hacminin artmasıyla birlikte önem kazanmış ve çoğalmıştı. M.S. 64 yılı ile M.S.399 yılları arası bahsedilen collegia kurumlarının yasal olarak tanındıkları dönemdi (Liu, 2009: 36-50). *Theodosius* kanunlarından sonra collegia üyelerinin *beneficia* olarak adlandırılan imtiyazlar elde etmişlerdi. Bu imtiyazlar aynı zamanda zorunlu kamusal görevleri de içermekteydi. Zorunlu kamusal görevleri şu şekildeydi: Mahkemelere hâkimlik yapmak veya şehir için avukatlık yapmak; vergi toplamak; binaları onarmak; posta servisini ve su kemerlerini idare etmek; yolların inşa ve tamirat işlerini yapmak; banyoların ısıtılmasını sağlamak; taşıma için kullanılan hayvanların idaresi; askeri birliklerin barınmasını ve teçhizatlarını temin etmek (Garnsey'den akt. Liu, 2009: 110). Collegia centonariorum üyeleri arasında sahip oldukları imtiyazları kötüye kullanarak servet elde eden üyelerin imtiyazları ellerinden alınmaktaydı. Aynı zamanda zengin üyeler söz konusu imtiyazlara sahip olamazlardı. Belirli bir zenginlik düzeyinde olan üyelere bazen ticaret yasağı konurdu. Bazen de mecburi kamu hizmetleri yaptırılırdı (Liu, 2009: 109-110).

Arnaoutoglou, Roma yönetiminin collegium kurumlarına tolerasyon gösterdikleri görüşü üzerine bazı tarihçilerin yaptığı tartışmalardan bahsetmiştir. Yönetimin gösterdiği ve tarihçilerin *tolerati* olarak adlandırdığı müsamahanın sebebi

ise Roma kanunları ile reel hayat pratikleri arasındaki boşluğu kapatmak adına collegia kurumlarına önem vermeleri idi. Collegium ve sodalitas'ların giderek maddi ve yasal anlamda güçlenmesinin ardında yatan sebebin *tolerati* olarak adlandırılan müsamahanın olduğu; loncaların beledi görevleri neden üstlendiklerini açıklaması açısından makul olarak görünmektedir (Arnaoutoglou, 2002: 28-32).

Roma dönemindeki lonca benzeri kurumlar, yönetim olarak şehir yönetiminin adeta bir suretiydi. Söz konusu kurumların başkanı, danışma kurulu, üyeleri ve topluluk kasaları bulunmaktaydı. İdareciler genel olarak bir ya da beş yıllığına seçilmekteydi. Roma'daki kurumlar *decuria* veya *centuria* olarak adlandırılan on kişilik veya yüz kişilik alt birimlere bölünebilirlerdi. Bu alt birimlerin her birinin başına yöneticiler getirilirdi. Yöneticiler tüzük (*leges*) ve kararları (*decretum*) uygular, genel kurulu toplantıya çağırır ve toplantıyı yönetirlerdi. Yöneticiler aynı zamanda derneğin resmi temsilcisi, festivallerin organizatörü ve dini törenleri yöneten rahipler olarak görev yapmaktaydılar. Bu kurumların yönetimine lonca üyesi olan tüm üyeler hatta köleler bile dâhil olabilirdi. Derneklere üyelik uzun zaman isteğe bağlıydı. Collegia ya da sodalitas derneklerine özgür bireylerin yanında azat olmuş köleler ve sahibinden izin almak kaydıyla köle statüsünde olan kimselerde üye olabilmekteydi. Theodosius kanunlarından sonra dernek üyeliği zorunlu hale getirilmiştir. Dernek üyeliğinde yaş sınırı bulunmamaktaydı. Söz konusu dernekler kuruldukları ilk dönemlerde tüzel kişiliğe sahip değillerdi. Dernek malları tüm üyelere aitti ve dernek dağılana kadar malların dağıtımının yapılması yasaktı. Collegium, corpus, civitas ve universitas olarak tüzel kişiliğe sahip olduktan sonra bu kurumlar sınırlı sorumluluğa sahip hale gelmişlerdir. Mahkemelerde dernek temsil edilmeye ve derneğe ait borçlar üyeler ve yönetim değişse dahi dernekten talep edilmeye başlanmıştı. Dernekler tüzel kişiler olarak sadece insanlara özgü haklara sahip olamazlardı. Bunun dışındaki tüm haklara sahip kişiler olarak görülmüşlerdir. Hatta bu kurumların köle azat ettikleri, mal varlıklarını miras bıraktıklarına dair örnekler de bulunmaktadır (Küçük, 2005: 119-145).

Neticede Roma'nın collegia kurumları orta çağ loncalarına yakın bir gelişmişliğe sahip olarak görünmektedir. Kendinden önceki ticaretin ve idari hayatın

oluşturduğu lonca ve benzeri kurumların en gelişmişlerinden birisi olmuşlardır. Söz konusu kurumlar imparatorluk ikiye dağıldıktan sonra da varlıklarını neredeyse 11. Asra kadar yaygın olmasalar bile sürdürmüşlerdir (Ogilvie, 2011: 21; Lopez, 1945; Arnaoutoglou, 2002; Arnaoutoglou, 2011).

1.3.2.3 (Yahudi) Musevi Loncalarının Kökeni

Yahudilerin yaşadığı Antik Filistin bölgesindeki loncalar hakkında bilgiler Wischinzter (1950-1951) ve Mendelsohn'ın (1940) eserlerinde mevcuttur. Wischinzter (1950-1951) ve Mendelsohn'ın (1940) Antik Filistin loncaları hakkında belirttiği şekilde; Babil ve Asur medeniyetinde kişiler meslekleri ile adlandırılmaktaydılar. Şöyle ki; Akadcadaki *maru* ve *aplu* ekleri; hem “oğul” hem de “üye” anlamında kullanılmaktaydı. Örnek olarak; *Hannaia ben Harakkahim* incelenecek olursa buradaki “ben” eki *maru* ve *aplu* ile aynı şekilde oğul manasını taşımaktadır. Bu yüzden parfümcülerin oğlu *Hannaia* olarak çevrilebilse de esas manası parfümcüler loncası üyesi *Hannaia*'dır. Bu şekildeki kullanımların çokluğu, Antik Filistin'deki loncaların varlığının ilk kanıtı sayılmaktadır. Şehirlerde her zanaata ayrılan dokumacılar sokağı, fırıncılar sokağı vb. özel sokaklar bulunmaktaydı. Bu sokaklarda aynı zanaatı yapan kişiler oturmaktaydı. Zanaatkârlar sanatlarını oğullarına öğretirlerdi. Her bir loncanın başında bir başkan ya da bir yönetim kurulu başkanı bulunurdu. Başkan en az üç zanaatkâr aileden sorumlu olurdu. Zanaatkâr ailelere *Mişpaha* ve loncalara da *Mişpahot* adı verilmekteydi. Zanaatkâr loncalarının en küçük yapı taşı ailelerdi. Belirli bir zanaatla meşgul olan ailelerin oluşturduğu klana “ev” adı verilirdi. Ör. Fırıncılar evi, marangozlar evi vb... Aslında *mişpaha* kelimesi sadece literal manası olan kan bağı ile birbirine bağlı olan aileyi değil; bir organizasyonu aslında loncayı ifade etmektedir. Mesela fırıncılar evi ile kastedilen fırıncılar loncasıdır. Loncaların başkanı sıklıkla *abî* ismi ile anılmaktaydı. *Abî* kelimesi her ne kadar literal olarak baba anlamına gelse de kurumsal olarak belediye başkanını ya da ya da kurucu başkanı ifade etmekteydi. Burada anlatılan Antik Filistin'deki Babil ve Asur uygarlığına ait tapınağa bağlı lonca yapısının Yahudi loncalarının temelini oluşturduğu düşünülmektedir (Wischinzter, 1950-1951: 245-246; Mendelsohn, 1940: 18-19).

Yahudi toplumu Babil tarafından Yehuda krallığının fethedilmesinden sonra yaklaşık yarım asır Babil’de sürgün hayatı yaşamıştır. Pers (Ahameniş) kralı Büyük Kiros’un Babil topraklarını ele geçirmesi ve Yahudilerin topraklarına geri dönmelerine izin vermesi ile Babil sürgünü son bulur. Filistin’de Yahudilerin mabedinin yeniden inşa edildiği ikinci tapınak dönemi, M.Ö. 538 yılından itibaren başlayıp; Roma Kralı Titus’un ikinci tapınağı yıktığı M.S. 132 yılına kadar devam eden geniş bir dönemi kapsamaktadır. Bu dönem içerisinde Yahudilerin kurumları belirgin hale gelmiştir (Tadmor, 2006: 262-285; Bahat, 1999: 42-43). Weisberg (1967) Ahameniş krallığında lonca sisteminin yaygın olduğu bilinmekle beraber loncaların doğası hakkında net bir bilgi bulunmamakta olduğunu söylemiştir (Weisberg’ten aktaran Frye, 1984: 118).

Ancak Yahudilerin lonca yapısını incelemek bir bakıma Ahameniş imparatorluğunun loncalarını anlamak açısından fayda sağlayabilir. Wischintzer (1950-1951) ve Mendelsohn (1940) ikinci tapınak dönemi loncaları hakkında şu bilgileri vermişlerdir: İkinci tapınak zamanında Antik Filistin’de çok sayıda lonca var olmuştu. Loncalar monopol gücü elinde bulunduran güçlü kurumlardı. Her bir lonca kendi iş kollarında yeni gelen kişileri işten men etme hakkına sahipti. Boyacıların ve fırıncıların şehre gelen mallardan istediklerini satın alma özgürlükleri bulunmaktaydı. Eğer kaza sonucu lonca üyesi bir zanaatkâr alet ve edevatlarını kaybederse lonca alet ve edevatlarını yeniden temin etmekle yükümlüydü. Eşek ile mal taşıyan nakliyecilerin üye oldukları loncaya ait bir sürücü kendi kabahati ve ihmali olmaksızın eşeğini kaybederse lonca tarafından kendisine yeni bir eşek temin edilirdi. Bir nevi sigorta olan bu kural gemiciler loncasında da uygulanmaktaydı. Kusur ve kasıt olmadığı takdirde gemicinin ticarete devam etmesi için gemisi lonca tarafından temin edilirdi. Kudüs ve muhtemelen diğer önemli şehirlerde aynı iş kolundaki kimseler kendilerine ait bölgelerde çalışmaktaydı. Bu şekilde hem birbirlerini hem de fiyatları gözetirlerdi. Her bölgenin kendine ait sinagogu ve mezarlığı bulunmaktaydı. Zanaatkârların başka meslektaşlarına karşı duyduğu güvensizlik, ortak çıkarlardan doğan ve giderek artan bir farkındalığa yol açıyordu. Pazar kurulduğu günlerde loncaya üye olmayan yabancı esnafların satış yapmasına karşı önlemler alınmaktaydı. Kurallara uymamak loncadan kovulma anlamına gelmekteydi; bu da bir daha iş yapamamak anlamını taşımaktaydı. Loncaların başkanı olan kimseye *rabban* ya da *ros*

adı verilirdi. Genelde meslekler babadan oğula öğretilerek aktarılmaktaydı. Lonca üyesi ustaya veya lonca üyesine *rav*, çırağa ise *talmid* adı verilirdi (Wischinzter, 1950-1951: 246-251; Mendelsohn, 1940: 19-20).

Sasani imparatorluğu döneminde Babil şehrinde Roma tarafından sürgün edilmiş olan yaklaşık iki ila üç milyon arası Yahudi yaşamaktaydı. Bu sebeple Babil’de esnaf loncaları Kral Hammurabi dönemine kadar gittiğinden dolayı yerleşik olan lonca geleneği Yahudiler arasında devam etmiştir. Hatta nüfusunun çoğunluğu Yahudi olan Pom Nehara yerleşimi diktikleri elbiseler ile ün yapmıştı. Yahudilerin üretimden ticarete, nakliye işlerinden zanaatkârlığa neredeyse her üretim dalında etkin oldukları bilgisi Babil Talmudu’nda bulunmaktadır. Öyle ki Sasani döneminde Yahudilerin etkin olmadığı döneme ancak beşinci asırda rastlanmıştır. Yahudi loncalarının oluşturduğu kapalı (monopolcü) piyasa ekonomisi, loncalar tarafından oluşturulan yasalar ile de desteklenmekteydi. Ayrıca bu loncaların sınırlı olmak kaydıyla yargılama hakkı bulunmaktaydı. Yahudi loncalarına giriş kontrol altında tutularak üyelerin yaşam standartları korunmaya çalışılırdı. Aynı monopolcü eğilimler, geç orta çağ dönemindeki Bizans’taki Yahudi olmayan loncalarda ve ilk şehir devletlerinden Pisa ve Ravenna şehirlerindeki Yahudilerin üye olmadığı loncalarda da görülmektedir (Wischinzter, 1950-1951: 246-251; Mendelsohn, 1940: 19-20).

1.3.2.4 İslam Öncesi Orta Asya Topluluklarında Loncalar

Batılıların Transoxiana, Arapların ise Mâverâünnehir (Nehrin ötesi), Orta Çağ Arap tarihçilerinin Türk Diyarı (Bilad al-Türk) veya Türkistan olarak adlandırıldığı Seyhun ve Ceyhun nehirleri arasında kalan bölge uzun mesafeli ticaret açısından öneme sahip olmuştur. Dahası bu bölge verimli topraklara sahip olduğu için çok farklı medeniyetlere ev sahipliği de yapmıştır. Özellikle Yunanlıların Baktriya adı verdikleri Belh’de deve ile kervan ticareti neolitik döneme kadar uzanmaktadır. Mâverâünnehir devletleri Anadolu, Çin ve Hint arasındaki ticaret için aracı konumundaydılar. Bu coğrafyada ticaretin yapılması adına ticaret yolları ve kervansaraylar inşa edilmiştir. İpek yolu ticaretinin güvenliğini sağlamak adına Çin’de Qin ve Han uygarlıkları zamanında Çin seddi ticaret yolu boyunca genişletilmiştir. Fakat M.Ö. birinci asırda Orta Asya’da Part, Saka ve Büyük Hun imparatorlukları üç büyük güç olarak yer

almaktaydılar. Orta Asya'daki ticaret yolları Part İmparatorluğunu Mezopotamya'ya bağlamaktaydı. Kervanların çöl güzergâhı doğrudan Part topraklarından geçmekteydi. Yol buradan Saka kontrolündeki Baktriya (Belh) bölgesine oradan Tarim havzasından Çin'e bağlanmaktaydı. Bu yol, Part ve Roma arasındaki husumetten dolayı tercih edilmeyen bir yol haline gelmişti. Bunun yerine günümüzde Pakistan'da Sind bölgesinde yer alan (Bhanbhore) Barbarikon limanı daha çok kullanılmaktaydı. Bu bölgeler Saka hâkimiyetindeydi. Sakalar aynı Hsing-nu gibi farklı göçebe kavimlerin oluşturduğu bir konfederasyondur ve İpek yolunun oluşumunu etkilemişlerdir. Aslında ipek yolunun oluşmasında Sakalar gibi Soğdların, Hsing-Nu ve diğer Orta Avrasya kavimlerinin ticari faaliyetlerinin büyük etkisi olmuştur (McLaughlin, 2010: 83-84; Liu, 2010: 1-2; Frye, 1984: 179-233; Beckwith, 2009: 58-59; Soucek, 2000: 25).

İpek yolunun oluşmasında önemli aktörlerden bir diğeri Çin uygarlığı olmuştur. Çin özellikle savaşan devletler döneminde at ve atlı asker ihtiyacını Yüeci ismindeki kabile ile yaptıkları ticaret ile karşılamaktaydı. Çin uygarlığında tedavüldeki en değerli sikke yeşimden yapılan sikkelerdi. Değer açısından ikinci sırada altın, üçüncü sırada gümüş sikkeler bulunmaktaydı. Yeşim tedarikini Yüeciler sağlamaktaydı. Yüeciler Çin ile Orta Asya arasındaki ticarete imtiyazlı yabancı tüccar loncaları gibi iş görmekteydiler. Yaptıkları aracılık işleminde imtiyaza sahiplerdi. Tüccarları Çin meclisinde üst düzey memurlar ile aynı statüye sahiplerdi. Yüeci-ler'in bölgedeki ezeli düşmanları ise bazı kaynaklarda Büyük Hunlar olarak geçen Hiung-Nu uygarlığıydı. Yüeci ve Hiung-nu çatışmaları zaman zaman ticaretlerinin sekteye uğramasına yol açmıştır. Çin ile Yüeci arasındaki ticari ve siyasi birliktelik Hiung-Nu hükümdarı Mete'nin Yüeci-ler'i yenip bölgeden göndermesi ile son bulmuştur. Mete ata binip ok kullanan bütün halkları birleştirip kendi tabiri ile büyük bir aile haline getirmiştir. Han hanedanlığı döneminde Kral Wu-Di, Belh bölgesinde Çin'den gelen özel cins bir bambunun ve giysilerin satışının yapıldığını ve buna karşılık Baktriya bölgesinde bol miktarda kaliteli atın satıldığını hatta Roma'dan gelme cam ürünlerin varlığını fark etmiştir. Söz konusu ürünlerin ve yeşim ticaretinin güvenliğini sağlamak için daha önce yalnızca ipek tekstil üretimlerini yapan çiftlikleri korumak için kullanılan Çin seddini bu bölgeye kadar genişletmiştir. Gansu bölgesinde bulunan Yumen ya da yeşim geçidini açmıştır. Böylece Hindistan ve Belh arasındaki bağı kurmayı

başarmıştır. Seddin yeni uzantılarını etkin ve ekonomik olarak korumak için Çin tarımsal yerleşimler ile askeri garnizonları birleştiren yeni bir metot geliştirmiştir. Şöyle ki; koruma için görevlendirilen askerler görev yerlerine aileleri ile birlikte yerleşip tarım yapmaya başlamışlardır. Bu sayede Takla Makan çölünün vahalarında nüfus artışı yaşanmıştır. Böylece Çin, ipek yolu için yeni alternatif ve güvenli bir yol çizmiştir. Kervan ticareti arttıkça yerleşim sayıları giderek artmış ve bu bölgede yaşayan askerler aynı zamanda ticari işlemleri de yürütmüşlerdir. Hatta kâğıdın keşfinden önce bile bambu ve tahtadan yapılmış tabletlere detaylı kayıtlar tutmuşlardır. Söz konusu ticaret hem Part bölgesinden kara yolu ile hem de Hint-Afganistan rotasında deniz yolu üzerinden devam etmiştir (Liu, 2010: 2-11; Adshead, 1998: 22-28; Stein, 1933: 17-30).

Hiung-Nu yenilgisinden sonra Yüeci-ler Seyhun nehrinin güneyindeki Saka bölgesine geçmiş ve onları yenerek Baktriya bölgesine yerleşmişlerdir. Bir ya da iki kuşak sonra göçebe yaşam tarzından vazgeçerek, yerleşik hayata geçmiş ve birbirlerinden bağımsız beş kola ayrılmışlardır. Bu beş eyaletten biri olan Kuei-Şuanh yani Kuşanlar'dır. Kuşan devleti ipek yolu ticaretinin Orta Asya kısmının en önemli aktörlerinden olmuştur. Kuşan devleti Pers, Grek, Part ve Saka uygarlıklarının kültürel miraslarının parçalarını alıp kendine adapte etmiştir. Kuşanlar günlük meseleleri idare etmek adına geçmişte var olan kast hiyerarşisi, tüccar loncaları ve dinsel organizasyon gibi kurumlara bağlı kalmışlardır. Step yaşamından elde ettikleri inançlarını ve sosyal yapılarını yerleşik hayatın gelenekleri ile birleştirmişlerdir. Bu anlamda asla hayatın her yerini kontrol edecek kadar güçlü bürokrasiye sahip bir tarım devleti olmamışlardır. Hint inancını ve pratiklerini Brahmanizm, Jainizm ve Budizm'in pratikleri ve inançları ile birleştirmişlerdir. İdari yapılarını Pers uygarlığından alarak kendilerine adapte etmişlerdir. Satraplık sistemini yaygın olarak kullanmışlardır. Budist manastırları ticaret ve yatırımdan alkol imalatına kadar her tarz işin yapıldığı büyük ekonomik girişimlere dönüşmüşlerdir. Stupa adını verdikleri Budist manastırlarına önem vermişlerdir. Zamanla Roma sikkeleri ile beraber Kuşan sikkeleri de yürürlükteki en yaygın paralardan olmuştur (Kayalı, 2015: 190-191; Liu, 2010: 43-50; Frye, 1984: 256-269; Beckwith, 2009; 84).

Kuşan döneminde Hint lonca sistemi olan *şreni* kurumları yaygınlaşmıştır. Tüccarlar *vaṇik* ve *sārthavāha* olmak iki farklı kategoriye ayrılmıştır. *Vaṇik* yerleşik dükkân sahibi tüccarları; *sārthavāha* ise kervan tüccarlarını ifade etmek için kullanılmıştır. Kuşan döneminde Eritre denizi üzerinden yapılan ticaret önem kazanmıştır. Özellikle gemicilikte muson rüzgârlarının kullanılmasının öğrenilmesinden sonra gemilerin hızı oldukça artmıştır. Denizcilikteki bu gelişmeler daha fazla yükün, daha hızlı ve daha ekonomik taşınmasına yol açmıştır. Artan deniz yolu ticareti sayesinde ipek yolu ticaretinin dinamizmi ve hacmi de artmıştır (Litvinsky, 1994: 301-304).

M.S. 3. asırda Kuşan toprakları içinde kalan Soğd, Baktriya, Ghadana vilayetleri Sasani imparatorluğu tarafından; Hint toprakları ise dördüncü asırda Gupta imparatorluğu tarafından işgal edilmiştir. Önce Gupta sonra da Sasani dönemi loncaları incelendiğinde; M.S. 240 ile 550 Gupta imparatorluğu döneminde Hint loncalarının altın çağını yaşadığı görülmüştür. Hindistan'daki Gupta imparatorluğu Maurya imparatorluğu kadar merkezi olmasa da *Arthasastra* yönetim metodunun bir kısmını yürürlüğe koymuştur. Gupta imparatorluğu daha âdemi merkezîyetçi bir yapıya sahipti. Stratejik ortaklıklara dayalı krallıkların konfederasyonu olarak kurgulanan Gupta imparatorluğunun yönetsel yapılanması çok sıkı bir merkezîyetçiliğe sahip değildi. Etkin bir yönetim sistemi kurulan Gupta döneminde güvenliği tesis edilmiş ticaret yolları üzerinden ekonomik aktivitelere katılmak özendirilmekteydi. Ticaret Maurya dönemi kadar sıkı bir şekilde düzenlemeye tabi tutulmamaktaydı. Gupta yöneticileri büyümeyi destekledikleri için *şreni*'lere oldukça önem vermekteydiler. Dönem içerisinde iç ticaret hacmi de oldukça artmıştı. Dış ticarete giderek güç kaybeden Roma ticaretinin eksikliği, uzak doğu ve güney doğu Asya ile yürütülen aktif ticaret sayesinde telafi edilmişti. Bu bağlamda loncaların zenginliği özellikle beşinci asırda ciddi boyuta ulaşmıştır ki; bazı loncaların devasa tapınak kompleksleri gibi ciddi gayrimenkulleri olmuştur. Hatta eski tapınakların tamir ve tadilatı içinde ciddi paralar harcayacak güce kavuşmuşlardır. (Khanna, 2005: 46-48; Litvinsky, 1994: 294-298; Puri, 1994: 39-54).

Hindistan'da bu dönemde teknolojik ilerleme de kaydedilmişti. Hint rakam sisteminin matematikte kullanımı giderek artmıştır. Ayrıca sıfırın basamak değeri olarak kullanılmaya başlanması işlem yapmayı kolaylaştırmıştır. Bu dönemde demir kullanımı ve demir temelli kullanımların gelişini en üst seviyeye ulaştırmıştır. Teknolojik gelişmeler, iç ve dış ticaret hacmindeki artışla beraber ekonomik büyümeyi tetiklemiş ve bu da *şreni* miktarının artmasına yol açmıştır. Bu dönemdeki *şreni* sayısı en az yüz elli olarak belirlenmiştir. Sayısı bu denli artan kurumları içsel ve dışsal olarak denetlemek adına *şreni-dharma* adı verilen bir sistem kullanılmıştır. Bu sistem, her bir *şreni'nin* şehir meclisine kayıt olup faaliyetleri hakkında bildirimde bulunmasını gerektirmekteydi. Bu sistemden kaçmak için farklı şehir devletlerine taşınan *şreni*'lerden dolayı kral *şreni-dharma* sisteminin uygulanması için zorlamalarda bulunmuştur. Gupta döneminden sonra Hindistan'a İslam fetihlerinin yapıldığı on birinci yüzyıla kadar *şreni* kurumları yapısal olarak farklılaşmıştır. Özellikle Roma imparatorluğunun dış ticaretinin ciddi şekilde azalması ile *şreni* kurumlarının önemi azalmaya başlamıştır. Kurumlar giderek küçülmüş ve yetkileri daralmıştır. Nihayetinde *şreni* liderlerinin tüccar olarak elde ettikleri zenginliği kullanarak feodal derebeyleri haline gelmesi ve *şreni'lerin* kendi içindeki kast yapısından dolayı giriş kısıtının da etkisi ile üretim cephesinde de önemi kalmamaya başlamıştır (Khanna, 2005: 48-50; Litvinsky, 1994: 302-304).

İran'da Sasani İmparatorluğu'nda da lonca geleneği devam etmiştir. Daryae'nin Sasani loncaları hakkında belirttiği üzere; Sasani'de ticaretin merkezi küçük ve büyük şehirler olmuştur. Her şehirde bir pazar yeri bulunmaktaydı. Ticari aktiviteleri *hutukşan* malikânesinden gelen tüccarlar (*wāzārgānān*) yürütmekteydi. Pazarlarda her bir grup esnaf ve tüccarın kendilerine ayrılan belirli bir yerde ticaret yapmaları gerekmekteydi. Pazardaki aktiviteleri ve fiyatları, pazarbaşı *wāzārbed* kontrol ederdi. Zanaatkârların hepsi yaptıkları zanaatla ilgili loncalara üye olmak zorundaydı. Esnaf Loncaları (*kirrōg*) loncanın lideri – loncabaşı (*kirrōgbed*) tarafından yönetilirdi. Pazarbaşı yine esnaf loncaları üyeleri arasından seçilirdi. Pazarlarda Suriye'den ya da Romalı mahkûmlardan yetenekli olan bazıları pazara katılabilirdi. Hatta lonca başı Hristiyan olan loncalar bile bulunmaktaydı. En usta zanaatkârlar kraliyet için üretim yaparlardı. Şehre başka bölgelerden mallar kervanlarla gelirdi.

Kervan liderine ise *sārtwā* adı verilir. Pazara katılan esnafların listesi şu şekildedir; nalbant (*āhengar*), demir kalıpcısı (*āhen-paykar*), gümüşçü (*asēmgar*), gümüş kalıpcısı (*asēm-paykar*), çatıcı (*āškōb-kardār*), kirişçi (*bandkār*), baharat kavurucu (*čārūgar*), demir-döven (*čēlāngar*), terzi (*derzig*), kadın terzisi (*wastarg-kardār*), porselen çaydanlık ustası (*dōsēngar* ya da *jāmīg-paz*), marangoz (*durgar*), yıkamacı (*gazar*), ayakkabıcı (*kafşgar*), ip ayakkabıcıları (*surgar*), çömlekçi (*kulwārgar*), fırıncı (*nānbāg*), kitap ressamı (*nibēgān-nigār*), ressam (*nigārgar*), kupa imalatçısı (*payālgar*), tabakçı (*postgār*), demirci (*pōlāwad-paykar*), boyacı (*rangraz*), hendeseciler (*rāzān*), berber (*wars-wirāy*), çadırcı (*wiyāngtar*), aşçılar (*xwāhlīgar*), masa örtüsü imalatçısı (*xwāngar*), sarraf (*zarīgar*) ve saraç (*zēngar*) (Daryae, 2009: 142-143).

Ayrıca Sasani imparatorluğu döneminde çok ayrıntılı kurallara ve düzenlemelere tabi olan tüccar birlikleri mevcuttu. Bunlar aileler ya da loncalar şeklinde örgütlenmişlerdi. Bu kurumların ne yapıp yapamayacakları kesin olarak sınırlanmıştı. Mülkiyet hakları bireysel değildi ve kan bağı ile birbirlerine bağlı olan bu grupların ortak mülkiyet hakları mevcuttu. Ayrıca hareket alanları ve olanakları kısıtlı haldeydi. Sasaniler’de aristokrasi ve rahiplik kurumu güç ve etki alanında monopol durumda olduğundan tüccarların politik güç kazanmaları oldukça zordu. Bu bakımdan imparatorlukta tüccar loncalarının devletin bir uzantısı olarak çalıştığı sonucu çıkarılabilir (Beg, 2014: 19).

Steplerde kurulan imparatorluklar ipek yolu ticaretinin devam etmesine önem vermişlerdir. Bu yüzden ele geçirdikleri şehir devletlerinin ticari yapılarında ciddi değişikliklere gitmemişlerdir. Göktürkler Eftalitler’in topraklarını ele geçirdiklerinde Bizans ve *Sogdian* şehir devletlerinden vergi almış ama yapılarında değişiklik yapmamışlardır. Orta Asya’da tüccar ve esnaf loncalarının liderleri etkin oldukları bölgelerdeki güçleri feodal lordların gücüne denk olmuştur. Soğdian tüccarlarının da aynı şekilde güçlü tüccar loncaları olduğu bilinmektedir. Hatta Göktürk İmparatorluğu Bizans ile doğrudan ticaret yapmak istediğinde, Soğdian’ları görüşmeye göndermişlerdir. Bu bakımdan Soğd’lar Türklerin yabancı tüccar loncası olarak iş görmüştür. Hunlardan itibaren Türklerin madencilikte, silah ve zırh yapımında ileri

düzeyde oldukları ortaya çıkmıştır. Demircilik konusunda ustalıkları bilinmektedir. Özellikle demirin çıkarılması, demir alet ve silah zırhların yapılması Hun dönemine kadar gitmektedir. Uygurlar Çin'e yeşim taşı, bakır, altın ve çeşitli tuzlar satmışlardır. Çin, Bizans ve İran ile kervan ticareti yapmıştır. Kervanlara eski Türkçe'de *arkış*, tüccarlara ise *satıkçı* adı verilmekteydi. Türkler hem kervanlara hayvan sağlamakta hem de kervan yollarının güvenliğini tahsis etmekteydiler. Hatta çadırlarını birleştirip Pazar alanları oluşturdukları bile olmuştur. Ticari güvenliğin sağlanması adına Bizans ile ticaret anlaşmaları yapmışlardır. Çin ile ticaretin yapılması adına sınır boyunca Pazar yerleri temin edilmiştir. Tüm bu ciddi ticari faaliyetlerin ve zanaatkârlığın olmasına rağmen eski Türkler'de loncalara rastlanmaması ilginçtir. Ancak Orta Asya Türklerinin kendilerine has bir lonca yapılarının olmamasının sebebi ise oluşturdukları imparatorluklarda Türk olmayan, Soğd'lar gibi yerleşik kavimleri, kendi içlerine alarak ticari, diplomatik ve kültürel konularda çalıştırmış olmaları ve aldıkları şehirlerin kurumsal yapılarını değiştirmemeleri olabilir (Frye,1984: 185; Beg, 2014: 11-15; Şen, 2008; Gökalp, 1976: 383; Mandoğlu, 2013: 141; Mert, 2015: 4).

1.3.2.5 İslam Öncesi Arap Yarımadası'nda Loncalar

Arap tüccarlar M.Ö. 3000 yılından beri hem kara hem deniz yoluyla yapılan uluslararası ticaretin bir aktörü olmuşlardır. Nitekim *Petra*, *Palmira*, *Akabe*, *Leu Kome* ve *Gerrha* gibi ticaret şehirleri meydana getirmişlerdir. Bu şehirler hakkında Al-salamen (2004) şu bilgileri vermektedir: Nebatiler Petra gibi tüm liman şehirlerinde kalıcı pazarlar oluşturmuşlardır. Bu pazarların, aynı meslek gruplarının aynı sokak üzerinde olduğu ve sokakların ana caddeye doğru bağlandığı şekilde tasarlanmış olduğu Greko-Romen tarzda pazarlar olduğu bilinmektedir. Pazarların oluşumunda, pazarların içinde hangi malların olacağına ve malların hareketine hükümetin piyasayı koruma adına müdahil olma ihtimali vardı. Fakat yerli tüccarları koruyup, bu amaçla yabancı tüccarların faaliyetlerini kısıtlayacak monopolcü bir yapının varlığına rastlanmamıştır (Al-salamen, 2004: 90-94).

Ogilvie (2011) yerel hükümdarların ticari imtiyaz tanıdığı yabancı tüccar kolonilerini, tüccar topluluklarını veya tüccar uluslarını da yabancı tüccar loncaları tanımını içine almıştır (94). Weber ise özellikle İslam öncesi Arap toplumlarının yaptığı

ticareti tanımlamak için *mercator* adlı tanımlamayı kullanır. *Mercator* terimi gene olarak toptan satış yapan tüccar olarak ya da yerel tüccar olarak anlaşılabilir da Weber *mercator* tüccarı, piyasaya esnaflar ve profesyonel tacirler için mal getiren tüccar loncası olduğundan bahsetmektedir. Bu tüccar Weber'in tanımına göre yabancı tüccar loncalarını ifade etmektedir ve bu tüccarlar yerleşik yerel tüccar loncaları haline ticari tecrübeleri ve kapitalleri yerince arttıktan sonra gelmişlerdir. Weber buna yerleşik tacir adını vermiştir ve İslam öncesi Arap tüccarlarının bu çerçevede ticaret yaptığını anlatmıştır (Weber, 1961: 164-168). Curtin (2002) yabancı tüccar loncalarına ticaret diasporaları adını vermiştir (1-5). Arapların İslam öncesi oluşturdukları toplumlarda ticari sistem tapınağa bağlı bir ekonomik yapıdaydı ve tapınağa bağlı olarak ticaret yürütülmekteydi. Bu yapılarda daha önce Tapınak ekonomisinde gördüğümüz tapınağa bağlı tüccar yapılanması ya da bağımsız şehir devletlerindeki tüccar loncası sistemi varken gerek İslam öncesi Arap medeniyetlerinde gerek Afrika'daki Aksum uygarlığında tüccar loncalarına ait kayıtların bulunamaması ilginçtir. Fakat bir anlamda bu uygarlıklar Nebatiler örneğinde olduğu gibi Accettola'nın (2012) tabiri ile birer tüccar ulusu niteliği göstermekteydi. Accettola'ya göre; Nebatiler ticari ortaklarının kültürlerinden yalnız ticaretlerinin devamını sağlayacak kadar faydalanmakta, kendi kültürlerini bir kabuk gibi kullanmaktaydılar. Nebatiler hayatta kaldıkları dönemde ticarete zarar verdiğinden dolayı çatışmadan hep kaçınmışlardır. Politik ve sosyal ilişkilerini bu zeminde kurduklarından dolayı iyi bir ticari ortak olarak görünmüş ve tehdit olarak algılanmamışlardır. Nebatilerin Roma'ya bağlı oldukları zamanda ise vergileri ve ticari yeteneklerini kullanarak bölgelerine girip çıkan malları kontrol eden bir monopole dönüşecek güce kavuşmuşlardır. (8-105). Birinci bölümde uzun mesafeli ticaretin zorluklarının üstesinden gelmenin tüccar loncalarının ana nedenlerinden biri olduğu bahsedilmişti. Ayrıca ticareti monopol olarak kontrol etmek için loncaların aktif olarak kullanıldığı anlatılmıştı. Bu bakımdan bu bölgede antik Çin'de olduğu gibi loncalara ait bulguların olmaması oldukça ilginçtir.

Bu bölümde antik dönemde loncaların varoluşu ortaya konmuştur. Literatür taraması çerçevesinde anlaşılmıştır ki; antik dönemde lonca benzeri kurumlar var olmuştur ve bu kurumların oluşumunun temel sebebi uzun mesafeli ticaretin zorluklarını yenmektir. Takas ekonomisinin sürekliliğini sağlamak için üretim

planlamasında da lonca teşkilatı kullanılmıştır. Loncalar benzer ekonomik problemlere çözüm bulmak için kurulmuştur. Zamanla farklı ihtiyaçlara cevap vermesi için bu kurumlar değişime tabii olmuşlardır. Bu sebeple kimi zaman tamamen yönetime bağlı olarak çalışan bir devlet mekanizması gibi; kimi zaman da tamamen bağımsız hale gelen yönetsel bir araç gibi kullanıldıkları görülmüştür. Sümer ve Mısır medeniyetleri arasındaki neolitik dönem bronz ticaretinde oluşan ve demir çağında hem sayıları artan hem de niteliksel olarak gelişim gösteren loncalar, Hint-Grek ve Roma uygarlıklarında da gelişmeye devam etmişlerdir. Loncaların yayılması ve sayıca çoğalması ise dünya ticaretinde ciddi atılıma sebep olan İpek yolu ticaretinin Han ve Roma imparatorluğu arasında düzenli hale gelişinden sonra olmuştur. Neticede geç antik çağda ticaret yollarının oldukça gelişmesiyle birlikte loncaların sayısının, gücünün ve etkinliğinin artmış olduğu görülmüştür. Ticaret yollarının gelişmesiyle birlikte ticarete ve üretimde özelleşme ticaret ağlarını gerektirmiştir. Gelişkin bir ticari ağ sürekliliği için organize olmuş tüccar ve esnaf loncalarına ya da profesyonel başka bir organizasyona gerek duyulmuştur. Avrasya devletlerinde, Roma ve Bizans imparatorluklarında tüccar ve esnaf loncalarının önemi giderek artmıştır. Antik dönemdeki ve orta çağdaki en önemli ticaret yollarından olan ipek yolu güzergâhındaki medeniyetleri incelemek bize loncaların gelişimi hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır. Bu sebeple geç antik çağda ve Orta Çağ'da loncaların varoluşsal ve gelişimsel durumları ticari yapının ve uzun mesafeli ticaretin gelişimi ile birlikte ele alınmakta ve açıklanmaya çalışılmaktadır. Bu sebeple Orta Çağ'da tarihsel olarak loncaların gelişimi, yine ticari yapının ekonomiye etkileri ile birlikte ele alınmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

ORTA ÇAĞ LONCALARI

2.1 Orta Çağ Hristiyan Dünyasında Loncalar

Loncaların yaygınlaşmasındaki en önemli etkenlerden birisi, on ile on üçüncü yüzyıllar arasında sağladıkları ekonomik başarı olarak görünmektedir. Avrupa loncalarının yayılması ideolojik olarak olmamıştır. Lonca destekli bölgelerin ekonomik başarısı, loncaların tüm Avrupa'ya yayılmasına önemli ölçüde etki etmiştir (Hickson ve Thompson, 1991: 137-138). Orta çağ Hristiyan dünyasında lonca kurumlarının durumu, incelemede kolaylık olması açısından, aşağıdaki gibi, beş alt başlıkta incelenebilir.

2.1.1 Roma İmparatorluğunun Yıkılışı

Roma İmparatorluğunun loncalar dâhil tüm kurumlarının değişimine yol açacak iklimsel, politik ve ekonomik sorunlarla boğuşmaya başlamıştır. Bizans loncalarını incelemeye başlamadan önce söz konusu gelişmelere şu şekildedir inceleyebiliriz; üçüncü asırda yapısal olarak değişmesine yol açan ciddi problemlerle boğuşmaya başlamıştı. Sasaniler ile yapılan savaşlar sonucu ipek yolu ticaretinin yavaşlaması bu değişimin tetikleyici unsurlarından biriydi. Partların yerine üçüncü asırda kurulan Sasani devleti kurulur kurulmaz, ipek yolu ticaretini ele geçirmek adına Roma ile savaşa girmiştir. Savaşla geçen bir asır İpek yolu ticaretini neredeyse durma noktasına getirmiştir. Bunun da imparatorluğa etkisi yıkıcı olmuştur. Ekonomik dengeleri alt üst olan Roma maiyetindeki ücretli çalışanlar ve paralı askerlerin maaşlarını ödeyebilmek adına sürekli olarak tağşiş yapma yoluna gitmiştir. Miladi 64 yılında Roma gümüş parası olan denarius içindeki gümüş miktarı %90'ının üzerinde iken, imparatorluğun ikiye dağılmadan önceki yıllarından olan miladi 265 yılında denarius içinde yalnız %0,5 gümüş kalmıştı. Bunun sonucunda ise imparatorlukta fiyatlar %1000 artmıştır. Değersiz para, hiper-enflasyon, paranın değerinin kalmaması ekonomiyi felç etmişti. Bütçe açığını kapatmak için devlet halk üzerindeki vergi yükünü giderek artırmaktaydı. 249 ile 269 yılları boyunca süren Cyprian (Kıbrıs) vebası, İskenderiye gibi büyük şehirlerin nüfusunun %62 azalmasına yol açmıştır. 235 yılında Roma askeri birlikleri Cermenlere yenilmiş ve kavimler göçünün ilk ayağı başlamıştır. Dahası

ikinci asırdan beri devam eden iç karışıklıklar ve ayaklanmalar artık bastırılamaz hale gelmiştir. (Tezcan, 2014: 107-108; Harper, 2017: 140-141; Desjardins, 2016; Moss, 1935: 2-4).

İmparatorluğun gidişatını düzeltmek adına 284-305 yılları arasında Kral Diocletian tarafından reformlar yapılmıştır. Bu reformlardan ilki para birimini değiştirip Roma paralarını yeniden değerli hale getirmektir. İkincisi ise ölü alınamayan fiyat artışlarını durdurmak adına keskin narh sistemi kurmak olmuştur. Öyle ki 1200 kalem malın fiyatı belirlenmiştir. Savaşlar, vebadan dolayı nüfus kaybı ve dolayısıyla ipek yolu ticaretindeki daralma devletin mali yükünü artırmıştı. Bütçe açığını ek vergiler ile kapatmaya çalışan Roma'nın bu sistemi ise insanları devletin kölesi haline getirmişti. Yapılan reformlar Roma'nın ekonomisini istikrarlı hale getirdiyse de Doğu ve Batı Roma olarak ülkenin ikiye bölünmesini engellememişti (Harper, 2017: 164-165; Pirenne, 2014: 12).

Kral Konstantin Hıristiyanlığı ülkenin resmi dini hale getirmiş ve kendi adını taşıyan bir şehir oluşturmuştur. Bu dönem loncalar açısından ritüellerde pagan unsurların kaldırılıp yerine Hıristiyan unsurların getirilmesi açısından önem taşımaktadır. Konstantin şehirlerdeki *collegia centonarii* ve *fabri* kurumları üzerinde düzenlemelerde bulunmuştur. Roma loncalarının üstlendikleri vergi toplama gibi mali ve itfaiyecilik gibi beledi sorumlulukları Doğu Roma döneminde de devam etmiştir. Fakat Batı Roma'da loncaların beledi ve mali sorumluluklarının devam ettiği konusunda bilgi bulunmamaktadır. Fakat bu dönemden sonra loncalar üzerinde tam bir denetim kurulduğu ve loncalara katılımın mecburi olduğu Theodosius kanunlarında geçmektedir (Liu, 2010: 279-291; Carlson, 2018: 25-26).

Roma'nın birliğini sağlama çabası altıncı yüzyılda Kral Justinyanus zamanında başarı kazanmış ve eski imparatorluğun toprakları yeniden ele geçirilmiştir. Fakat Avrupa'nın ve Roma'nın kaderini değiştirecek olaylar altıncı yüzyılın ikinci yarısında yaşanan olağandışı iklim olaylarından sonra kendini göstermiştir. Yağmur rejiminin değişmesi sonucu ölü deniz civarında oluşan çölleşme, volkan patlamaları yüzünden tüm dünyadaki iklim değişimleri; 551 yılındaki büyük depremler dönemin olağandışı iklim olaylarıdır. 535 - 536 yılları arasında artan volkanik aktivitelerinde etkisiyle

18 ay boyunca güneşin ısı ve ışığı günde yalnız birkaç saat boyunca yalnız zayıf bir ışık gibi gelmesi, üstüne üstlük solar radyasyon artışı tüm gezegenin iklim yapısı kontrolden çıkarmıştır. İklim kaosu açlık, kıtlık, salgın hastalıklara ve kitlesel göçlere yol açmıştır. Özellikle bitkilerin çürümesi, yetersiz beslenme ve d vitamini eksikliği Justinianus vebasının etkisini yıkıcı hale getirmiştir. Şöyle ki; yedinci asrın başında Justinianus vebası sonucunda Akdeniz nüfusunun %60'a yakının hayatını kaybetmiştir. İstanbul'un üçte biri ile yarısı kadarı; imparatorluğun tamamında ise tüm nüfusun üçte biri veba ve salgın hastalıklar sonucu hayatını kaybetmiştir. Bu durum Roma ordusunun yok olmasına ve Batı Roma'nın yok olmasına yol açmıştır. Vebanın etkisi o kadar büyük olmuştur ki, Cantor (2015) vebanın Orta Çağ'a etkisinin nötron bombası patlatılması kadar büyük olduğunu ve bu kadar büyük bir yıkımın on dördüncü yüzyıla kadar görülmediğini anlatmıştır. Dönemin olağandışı hava şartlarının dünyanın birçok yerinde farklı etkisi olmuştur. Otlakların kurumaya başlamasından dolayı 536'dan sonra Orta Asya'da yeni bir göç hareketinin başlaması bunlardan bir tanesi olarak görülmektedir(Harper, 2017: 177-181; Fulbright; 2010; Smith, 1996; McCormick, 2012; Helama ve diğerleri, 2018; Cantor, 2015: 25).

536 ile 660 yılları arasında küçük buzul çağı olarak geçen soğuma periyoduna bağlı iklim değişikliklerinin etkilerinin volkanik patlamalara, salgın hastalıklara yol açığının bu değişimlerin de kavimler göçünden, Doğu Roma imparatorluğunun dönüşümüne, Sasani imparatorluğunun çöküşünden, Slav dili konuşan kavimlerin yayılmasına, Çin'deki politik ayaklanmalardan İslam'ın hızla yayılmasına kadar çok farklı ve geniş çaplı olayların altında yatan sebeplerden biri olduğu iddiasında bulunan çalışmalar bulunmaktadır (Helama ve diğerleri, 2018; McCormick, 2012; Fulbright, 2010; Keys, 2000; Büntgen ve diğerleri, 2016).

Roma İmparatorluğu'nun mali sisteminin ve ordusunun da çökmesine yol açan diğer etkenler ise yaklaşık 150 yıl Cermenler ile sürdürdükleri savaşı. Bu savaş ile Roma, mali kaynaklarını ve ordusunu tüketme pahasına, Cermenleri Ren'in ve Tuna'nın gerisine püskürtmüştür. Tüm çabalara rağmen beşinci yüzyılın başında tüm Batı Roma işgal edilmiştir. Vandallar Afrika'yı; Ostrogotlar ise İtalya'yı işgal edip buralara yerleşmişlerdir (Pirenne, 2009: 13-14).

2.1.2 Bizans İmparatorluğunda Loncalar

Hickson ve Thompson (1991) beşinci asrın ikinci yarısından ve altıncı yüzyılın sonuna kadar dönemdeki loncaların durumunu şu şekilde aktarmaktadır; Batı Roma İmparatorluğunun son yıllarına gelindiğinde vergiye tabii olan klasik roma döneminin ticaret birlik olan collegium ya kilise tarafından absorbe edilmiş ya da bu kurumlar Cermen istilacılar tarafından lağvedilmiştir. Altıncı yüzyılda Katolik kilisesi bürokratları ile Cermen krallarının bir araya gelmesi ve Bizans'ın kolonileşme çabaları yüzünden İtalya bölgesinin büyük kısmı üzerinde Bizans hâkimiyeti sona ermiştir. Bizans Napoli Düklüğünü otonom olmasına izin vermiştir. Napoli, collegia kurumunun daha güçlü bir versiyonunu oluşturmuştur. Böylece collegium'un vergi toplama ve beledi yetkilerini genişleterek lonca temelli bir mülki idare kurmuşlardır. Bizans'ın yedinci ile onuncu asırlar arasında merkezinde loncaların olduğu tüccar oligarşileri desteklenmiştir. İtalya kıyısında üretim değil dış ticaret odaklı iş yapan şehir devletleri tüccarların finanse ettiği, loncaların yönettiği ve kiliselerin denetlediği bir forma dönüşmüştür. Napoli, Amalfi, Venedik ve Floransa gibi Bizans güdümlü lonca şehirlerinin dış ticarete elde ettikleri başarı sonucunda Avrupa'da lonca sayısında onuncu yüzyıl sonlarında patlamaya yaşanmıştır (Hickson ve Thompson, 1991: 136-145).

Konstantinapol şehri Roma'nın yeni başkenti olması ve sonrasında Batı Roma'nın yıkılması neticesinde Avrupa ipek ticaretinin merkezi İstanbul şehri olmuştur. Altıncı asırda ipek böceğini dut yaprağı ile besleyerek ipek üretimine de başlayan Bizans, Roma'ya göre çok daha zayıf ve ufak bir ülke olmasına rağmen zenginliği Roma'dan çok daha fazla olmuştur. Tire şehrinde deniz kabuklularından elde edilen ve çok zor solan mor boya elde edilmekteydi. Bu boya ile boyanan ipekler çok değerliydi ve imparator moru ipekleri giymek adeta itibar olarak görünmekteydi. Mor ipek Justinianus zamanından beri devlet monopolünde üretilmekteydi. İpek alım satımını yapmak adına imparatorluğun *kommerkiarioi* olarak adlandırılan resmi yetkilileri bulunmaktaydı. Bu kişiler alınan ipeğin birinci kalite olup olmadığını kontrol ederlerdi. *Kommerkiarioi* zamanla üyeleri *mor ipekli kıyafetlerin efendileri* olarak tanınan mali ve denetçi bir kurum haline gelmiştir. *Kommerkiarioi* mor elbise

ve deri kıyafetlerin üretildiği imparatorluk atölyelerinin denetimlerinden sorumlu olmuşlardır. *Apothekia* adı verilen dükkânlar açma, bu sayede doğrudan ticaret yapma ve diğer tüccarları vergilendirme yetkilerine sahiplerdi. 7 ve 8. yüzyıllardan itibaren vergi toplama görevini de yerine getirmeye başlamışlardı. *Kommerkiarioi* devletin desteğini elinde tutarak ipek ve deri giysi üretiminde kaliteyi kontrol altında tutmuş, üretici sayısını kontrol etmiş ve rekabeti önlemiş monopol güce sahip bir kurum olmuştur. Ayrıca *kommerkiarioi* 600 ile 750 yılları arasında İstanbul, Selanik ve Nesebar şehirlerinde genelde takas ile yapılan dış ticaret işleri ile görevlendirilmişlerdir. Devletin resmi aracısı olan *Kommerkiarioi* kurumlarının ekonomi planlı halde yürütüldüğü dokuzuncu asırdan sonra ipek ticareti ile bağı giderek azalmış ve onuncu asırda ipek ticareti ve üretimi ile ilgileri kalmamıştır. Nihayetinde ticaret ile ilgili yetkilerini çeşitli loncalara devretmiştir (Yılmaz, 2015: 1-4; Oikonominedés, 2002: 90-991; Liu, 2010: 74-46; Laiou, 2002: 706; Mavridis ve Vatalis, 2013).

730 yılından sonra Bizans sisteminde önemli bir değişiklik olmuş ve *kommerkiarioi* ve *apothekia* kurumları yerine imparatorluğa ait gayrişahsi *kommerkia* şehirleri yani tüccar şehirleri tasarlanmıştır. Trabzon, Antakya ve Seleucia şehirleri *kommerkia* şehirleri olmuşlardır. Bunlardan özellikle Trabzon şehrine ticaret için gelen Arap, Ermeni, Grek, Rus, Yahudi, Gürcü, Kırgız, Kafkas gibi dünyanın bilinen her köşesinden tüccarların olduğu aktarılmaktadır. Kısacası bu şehirler uluslararası bir pazar haline dönüşmeye başlamıştır (Rosenqvist, 1996: 212; Mavridis ve Vatalis, 2013: 556-557; Yılmaz, 2015: 4-5).⁸

Bizans loncaları ile ilgili net bilgilere onuncu yüzyılda kaleme alınan *kent yöneticisinin (valinin) kitabı* olarak geçen “*the book of eparch*” kanunnamesinde bulunmaktadır. Kitapta loncalara ait düzenlemelere geniş yer verilmiştir. Aslında bu kitap bir bakıma lonca kanunları kitabıdır. Kitap 19 bölümden oluşmakta ve her bölümde farklı bir loncaya ait düzenlemeler bulunmaktadır. Bu kuralların bir kısmı loncalar tarafından alınmış ve kent yöneticisi tarafından onaylanmış kurallar olup

---

⁸ Kommerkiarioi kurumları hakkında daha detaylı bilgi için bkz. (Oikonominedés, 1986)

bizzat kral tarafından konulmuş kurallarda bulunmaktaydı. Kent yönetimi lonca yöneticilerine hem yardım etmekte hem de onları denetlemekteydiler ve devlet kusurlu lonca üyelerini cezalandırmaktaydı. Buna karşılık lonca yöneticileri de eylemleri karşılığında krala veya kent yönetimine karşı sorumlu tutulurlardı. Kitaptaki loncalar şekildedir: avukatlar/noterler (*symbolaiográfon*); sarraflar (*argyopratai, chrysochooi*); bankacılar (*trapezitai, katallaktai*), ipek mamulleri tüccarları (*vestiopratai*), Suriye ve Bağdat'tan ipek ithal eden tüccarlar (*prandiopratai*), ham ipek tüccarları (*metaxopratai*), ham iplik tüccarları (*melathrarioi, katartarioi*), ipek boyamacılar (*metaxarioi, serikarioi*), ketenciler (*othoniopratai, mithaneis*), parfüm ve baharat ithal eden tüccarlar (*myrepsoi*), mum tüccarları (*keroularioi*), sabun tüccarları (*saponopratai*), toptancılar (*saldamarioi*), saraçlar (*dorotomoi, malakatarioi, vrysodepsai*), kasaplar (*makelarioi*), domuz tüccarları (*choiremporoi*), balık satıcıları (*ichthyopratai*), fırıncılar (*artopioi, mangipes*), han sahipleri (*kapeloi*). Ayrıca hayvan uzmanları (*vothroi* veya *vootheoreis*) kil imalatçıları, mermerciler ve boyacılar gibi levazımatçılar (*ergolavoi, locatores* ve *conductores operis*) meslekler sıralamasında yer almaktaydı (Mavridis ve Vatalis, 2013: 555; Freshfield, 1938; Mango, 2000; Heaton, 1985: 193).

Heaton (1985) *Kent yöneticisinin (valinin) kitabı*'nın yazım amacı insanların uygun bir şekilde yönetilmelerini ve kimsenin arkadaşlarını aldatmamasını sağlamak üzere olduğu da kitapta geçmekte olduğunu aktarmaktadır. Ayrıca Bizans'ta üst düzey bir işbölümü olduğunu ve iş kollarının sınırlarının titizlikle çizildiğini belirtmiştir. Çalışmada tüm loncalarda olduğu gibi Bizans loncalarında da çizilen işin sınırın aşılması için aksi davranışlarda ağır cezalara sebep olan gibi kat'i kurallar bulunmakta olduğu da anlatılır. Mesela dokumacı olan zanaatkâr kumaş tüccarı olamazdı. Yani bir iş kolunda çalışan esnaf ya da zanaatkâr zerre kadar başka işler ile meşgul olmazdı. Aksi davranışlar ağır cezalara yol açardı. Loncalara kabul için liyakat kadar dürüstlük de önem verilen hususlardan olduğunu ve lonca düzenlemeleri yapılırken; sadece meslek faaliyetleri değil toplumsal esenliğin de göz önüne alındığını anlatan Heaton (1985) bu duruma örnek olarak şu düzenlemelerden bahseder: kuyumcuların hile yapmalarını önlemek adına çalışmalarını sadece ana cadde üzerinde açmış oldukları iş yerlerinde yapmaları, malzemenin çalmayı

engellemek adına yapılan madeni eşya üreticilerinin paraların kenarlarını kırpmalarının el kesme ile cezalandırılması, inşaatçıların yaptıkları binaların doğal bir afet ya da elde olmayan sebepler hariç on yıl içinde yıkılması halinde ücretsiz olarak bu yapıları yeniden inşa etme zorunlulukları, ithal hammaddeye bağımlı endüstrilerin loncaların lonca üyelerine ithal hammaddelerin eşit dağıtılması, yüklü miktarda mal getiren tüccar loncası üyesi büyük ithalatçıların getirdikleri mallarının bir kısmının yüzde 8,5 kar oranını aşmayacak bir kar ortaklığı karşılığında meslektaşlarına dağıtmayı kabul etmeleri vb. (Heaton, 1985: 193-194).

Bizans'ta lonca örgütlenmesi imparatorluğun başlangıcından beri imparatorluk loncaları ve özel loncalar olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. İmparatorluk loncalarına *demosia somada* ve özel loncalara *somada* adı verilmiştir. *Demosia somada* yedi asırdan fazla hayatta kalmış imparatorluğun ipek endüstrisi ve ticareti ile ilgili olan loncasıdır. Loncalar imparatorluğun elbise üreticileri ve terzileri, mor boya üreticileri ve altın işlemecilerinden oluşan loncalarıdır. Bizans'ta loncalar her zaman sıkı bir denetim altında alınan kurumlardı. Çünkü ipek imparatorluğun ilk zamanlarından beri hem statü göstergesi hem de lüks bir maldı. Öyle ki ipeğin maddi değeri nerdeyse altın ve incinin değerine denkti. Bu sebeple Justinianus ipek fiyatına narh koymak ve ipek üretimini sağlamak için imparatorluk loncalarında görevden ayrılan kimselerin yerlerine uygun bir kimseyi tahsis etmeleri şartını koymuştur. Ayrıca imparatorluğun hem mor boya üretim loncası üyesi hem de şehir meclisi (*curia*) üyesi olan *curiales*⁹ sınıfından kimselerin yaptıkları transfer ödemelerinin birçoğu mor boya üretimine tahsis etmiştir. Bu durum yedinci yüzyılın ikinci yarısında özellikle mor boya sektörünün aşırı istihdam yüküne girmesine yol açmıştır. Bu noktadan sonra belirli bir limit dışında işçilerin imparatorluk loncalarına girişi için zorunlulukları ortadan kalkmıştır. İstanbul'da imparatorluk loncaları sarayın içinde ya da çok yakınında yer almaktaydı. Bu uygulama imparatorun korumasının ve gözetiminin yakında olduğunu simgelemekteydi. Sekizinci asırda yıldırım düşmesi sonucu söz konusu loncaların

---

⁹ Roma senatosunun üyesi olan kendi bölgelerinde zaman zaman sulh hâkimi olarak da görev yapan tüccarlara, işadamlarına ve orta seviye toprak sahiplerine verilen genel isimdir. Bu kimseler kamuya ait inşa projelerine fon sağlayan kimselerdi (Jones, 1990; McMullen, 1988).

atölyeleri ciddi zarar görmüştür. Lonca yapısındaki değişim nedenleri arasında bu olay da yer almaktadır. İmparatorluk loncalarının ana ilgi alanı olan giysi üretimi ile alakalı loncalarından başka Bizans'ın özel sektör loncalarına dair bir bilgi onuncu asra gelinceye kadar bulunmamaktadır. Onuncu asra gelindiğinde Bizans ipeğine talep çok artmıştır. Bu sebeple İstanbul'da ipek endüstrisi ile alakalı ikinci kalite mal üretecek *metaxopratai* olarak adlandırılan beş adet özel lonca oluşmasına izin verilmiştir. İmparatorluk loncalarının döneminde ipek üretiminde altıncı asırdaki kısa bir süre hariç ikinci kalite ürün olmamıştır. İmparatorluk loncalarının tekstil ürünleri çok pahalı ürünlerdi, aslında bu ürünler daha çok saraya ve çevresine ait ürünler olmuştur. İmparatorluğun hediye kültüründe kullanılan ipekli ürünler bu loncaların üretiminden çıkmaktaydı. Onuncu asırdan sonra imparatorluk adına üretilen ipek halka satılması yasak olan birinci kalite; *metaxopratai* üretilen ürünler ise halka satılan ikinci kalite ürünlerdi. Bu dönemde üretimin artmasına bağlı olarak üretilen ipek hammaddesinde halen kıtlık yaşandığı ve bu eksikliğin de artık Müslümanların toprakları olan Suriyeli ve Mısırlı tüccarlardan ithal etmek sureti ile kapatıldığı anlatılmaktadır (Yılmaz, 2015: 1-5; Lopez, 1945: 3-8; Liu, 2010: 285-288).

Bireysel loncalar yürürlüğe girdikten sonra *kommerkiarioi* kurumlarının yetkileri yine ham ipek tüccarlarının ve ipek eğiricileri loncalarına aktarılmıştır. Bu iki lonca beraber hareket eden monopolist yapıdaki loncalardı. Bu loncalar getirdikleri malları başkentteki depolara indirirlerdi ve mal satışında kendilerine uygulanan bir tavan fiyat uygulaması bulunmamaklaydı. Bireysel loncaların ortaya çıkmasının Justinianus zamanında mor renkli giysilerin üretilmesini ve satılmasını yasaklayan kanunun lağvı ile bağlantısı vardır. Dokuzuncu asrın sonunda ve onuncu yüzyılda imparatorluk morunu üreten özel *serikarioi* loncalarının üretimlerini nasıl yapacaklarına dair detaylı talimatlar bulunmaktadır. *Kekolymena* listeleri imparatorluk adına üretilen tekstil ürünlerin kalitesini, renk yelpazesini ve miktarını belirlemekteydi. Bizans'ta loncaların her bir zanaat için belirlenmiş binaları ve sabit mekânları mevcuttu. Lonca binaları şehrin kendilerine ayrılan spesifik bölgelerinde olurdu. Kimi lonca binaları sarayın içinde diğerleri ise saray ile kilise arasındaki anayol üzerinde belirlenen yerlerde yer alırlardı. Loncaların bulunduğu bölgelerde kendilerine has pazar yerleri bulunurdu. İş yerleri açılırken otoriteler tarafından denetlenir ve ruhsatı

olmayan işyerlerinin çalışmasına izin verilmezdi. İşçilerin aylıkları ayda bir ödenirdi, iş akdini fesih etme hakları yoktu. İstedikleri takdirde bir aylık avans hakları vardı. Loncaların dinsel kararlarına örneklerden ilki pazar günlerinin tatil olması ve önemli dini bayramlarda da üretimin durması ve o günlerin tatil ilan edilmesidir. Bir diğer örnek ise sabun üreten loncalarda üretim için hayvanların iç yağlarının kullanılmasının yasaklanmasıdır. Lonca kanunlarında hem adı geçen 19 bölümdeki loncalar için hem de loncalarla düzenlenmemiş meslekler hakkında da düzenlemeler mevcuttur. Tüm bu düzenlemelere rağmen loncaların fonksiyonları net olarak belli değildir (Lopez, 1945: 13-18; Runciman, 1987: 155-160).

Bizans'ta ithalat ve ihracat önem verilen meselelerdi. Öyle ki Bizans'ta Etiyopya'dan Çin'e; İran ve Kafkasya'dan Mısır'a kısacası doğudan ve batıya kadar çok çeşitli bölgelerden gelen tüccarlar ile ticaret yapılmıştır. Beşinci asırda ticaret daha çok İran, Mısır, Suriye ve İskenderiye ile yapılmaktaydı. İran ile savaş dönemine girildiğinde İran ile yapılan ticaret Eritre deniz yolundan yapılmaya başlanmıştır. Bu sebeple Eftalitler ve Göktürk ile ticaret beşinci ve altıncı asırda artmıştır. Tüm bu faaliyetlere rağmen yedinci asra kadar Suriye ve Mısır Konstantinapol şehrinden çok daha zenginlerdi. Aslında Bizans'ın iktisat tarihi gerçek anlamda Suriye ve Mısır'ın Müslümanlarca fethinden sonra başlamıştır. Yedinci yüzyılda Hazar hanlığı ile başlayan ticaret ve sekizinci yüzyılda aralarında oluşan diplomatik yakınlaşma ile Hazar denizi üzerinden geçen ipek yolu ticaretinin hacmi artmıştır. İran ile olan çatışma yüzünden İran mallarını Ermeni tüccarlar satmaya başlamıştı. Akdeniz ticareti de genelde Yunan gemileri ile yapılmaktaydı. Deniz ticareti üzerinden alınan yüzde on *ad valorem* gümrük vergileri sayesinde ciddi gelirler elde edilmekteydi. Onuncu yüzyılın sonlarına kadar hem Yunan hem de Hazar ticareti el değiştirmiştir. Savaşçı tüccarlar olan Varangian Rusları Volga bölgesine hâkim olmuşlar ve Hazarların yerine Bizans ticaretine yerleşmişlerdir. Grek tüccarların yerini ise İtalyan denizciler ve denizci şehir devletleri almışlardır (Maniatis, 2001; Dixon, 1998; Lopez, 1945; Katz, 1938; Vryonis Jr., 1963; Runciman, 1938, Laiou ve Morrison, 2007: 144-145; Abu-Lughod, 1989; Cosmo, 2010).

Bizans döneminde ticaret için şehre gelen tüccarlar ithalat ve ihracat vergilerine tabii olurlardı. Şehirde ticaret için kalma müddeti 3 ay ile sınırlıydı. Bağdat ile giderek artan ticarete de önem atfedilmekte ve kaldıkları sürede Müslüman tüccarların kullanması için inşa edilmiş camileri bile bulunmaktaydı. Şehre gelen tüccarlar *mitata* adı verilen hanlarda konuk edilmekteydiler. Deniz ticaretinin güvenliğine azami önem verilmekteydi. Bu sebeple konulan ve sekiz ile on üçüncü asırlar arasında yürürlükte kalan geç Roma imparatorluğunda Rodoslular tarafından formüle eden Rodian deniz kanunları etkin şekilde işlemiştir. İmparatorluğun son iki asrında gerek ticarete gerek üretimde başta Venedik olmak üzere Batı Avrupa'nın etkisi hissedilmiştir. Selçukluların fetihleri ve Batı'da deniz ticaretindeki güvensizlik imparatorluğu kötü etkilemiştir. Haçlı seferleri ile görece olarak düzelen ticari durum Konstantinapol'un işgali ve 50 yıl boyunca Latin krallığı tarafından yönetilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu süreçte Ceneviz devleti zengin ve ticarete ciddi söz sahibi olmuşlardır. Bizans ile Avrasya arasındaki ipek yolu ticaretinin yapıldığı yolları Moğollar 1250 ile 1350 yılları arasında iskân etmiş ve yol üzerinde farklı imparatorlukların elinde bulunan bölgeleri de ele geçirerek söz konusu bir asırlık sürede ipek yolu ticaretinin stabil olmasına sebep olmuşlardır. Bizanslıların *Pax Mongolica* adını verdikleri bu dönemde hem ipek yolu kara ticareti hem de deniz ticareti artmıştır. Dört hanedanlığa bölünen Moğollar hem bu hanedanlıklar ile hem de deniz ticaretinde çok sayıda ticari ortaklıklar kurmuşlardır. *Pax Mongolica* olarak anılan çağda ipek yolu ticaretinin hacminde ciddi bir artış yaşanmıştır. On üçüncü yüzyılın ikinci yarısından İstanbul'un fethine kadar Bizans ticareti Venedik ve Ceneviz'in ticari partneri olmaktan öteye gidememiştir (Maniatis, 2001; Dixon, 1998; Lopez, 1945; Katz, 1938; Vryonis Jr., 1963; Runciman, 1938, Laiou ve Morrison, 2007: 144-145; Abu-Lughod, 1989; Cosmo, 2010).

2.1.3 Orta Çağ Avrupa Loncaları

Thompson ve Hickson (1991) ile Hickson ve Thompson (2001) çalışmalarında ortaya attıkları veya ulusal savunma ile vergilendirme arasındaki ilişkiyi açıklayan savunma-finans teorisi Avrupa loncalarının ortaya çıkması ve yaygınlaşmasını anlamak adına teorik bir alt yapı oluşturduğu için önem taşımaktadır. Şöyle ki; Hickson ve Thompson teorilerinde etkin lonca politikalarını iki kategori altında

incelemişlerdir. İlk kategori altında loncaların öncelikli olan sosyal fonksiyonlarını; ikinci kategori altında ise loncaların savunma adına üstlendikleri yardımcı fonksiyonlarını incelemişlerdir. Teoriye göre sermayenin güvenliğini sağlamak adına loncaları alakadar eden iki sosyal fonksiyon bulunmaktadır. Bunlardan ilki; loncaların üyelerini sivil el koymalara ve bürokratik müsaderelelere karşı koruması şeklinde gerçekleşmiştir. Kanunlara riayet eden bürokratların bulunmadığı bir çağda ancak sivil haklara riayet eden bürokratların olması ile hak tecavüzlerini en aza indirmek mümkün olabilmekteydi. Yatırımcılar için hayati olan bu bürokratik işlevi loncalar üstlenmişlerdi. Oluşturdukları kendiliğinden uygulanan “*self-enforced*” yasal sistemleri ile tüccar loncaları erken dönem lonca kasabalarında eşsiz bir ekonomik başarı sağlamışlardı.¹⁰ Loncaların alakadar olduğu diğer asli fonksiyon ise yüksek savunma giderlerinin finanse edilebilmesi için şehri koruyan lidere verilecek barış zamanı sermaye vergisinin belirlenip toplanması ve bazı yurttaşların mevcut net katkılarını etkin şekilde sağlayacak bir vergilendirme oluşturulmasını sağlamaktı. Loncaların savunma adına üstlendikleri yardımcı fonksiyonlar ise askeri insan gücünün tahsisini sağlamak ve eşitlikçi bir işyeri mülkiyeti dağılımını sağlamaktı. Loncalar şehrin ihtiyaç duyduğu askeri gücü doğrudan sağlamaktaydı. Bu sebeple genç iş gücü görece olarak değerli olduğundan iş gücünün mobilitesi yasalar ile sınırlandırmaktaydı. Çıraklık süresi farklı şehirlerde hatta farklı zamanlarda bile değişkenlik göstermekteydi. Bu sert kurallardan dolayı usta evinden kaçıp başka şehirlere yerleşen çok sayıda çırak ve kalfa vardır. Ayrıca loncalar esnaf ve zanaatkarların büyümesine engel olunacak kararlar almaktaydı. Hepsinin belirli bir büyüklükte kalması ve üretimde eşitliği sağlanması adına ustalar karşılıklı olarak birbirinin garantörü olarak konumlandırılıyordu ve loncaların kardeşlik yasaları gereği etkin olmayan ustalar da iş dünyasında tutulmaktaydı. Rekabeti önlemek adına fiyatlar kontrol altında tutuluyordu. Loncaların bu fonksiyonları modern ulusal ekonomi ve vergi sistemi kurulduğu döneme; toplumun savunma ve ticaret sistemi uzmanlaştığı zamana kadar devam etmiştir (Hickson ve Thompson, 1991: 138-140; Thompson ve Hickson, 2001: 128-133).

¹⁰ Kendiliğinden uygulanan yasal sistem ve bu temeldeki kurumların Venedik örneğinde oluşturduğu başarı için bkz. De Lara (2008)

Bu bağlamda loncalar sağladıkları ticari ve beledi organizasyon sayesinde Orta Çağ dünyasında özellikle de Avrupa’da oldukça önem kazanmıştır. Özelde loncaların genelde ise politik kurumların Orta çağ Avrupa’sına hâkim olmasının nedenleri loncaların etkinliği ile doğrudan ilişkilidir. Greif (2006) açıkladığı şekilde; Avrupa 1050 ile 1348 yılları arasında loncaların mülkiyet haklarına sağladığı koruma ve oluşturduğu güvenli ticari ağlar sayesinde Roma sonrası dünyada yaşanan en uzun dönemli ekonomik büyümeyi tecrübe etmiştir. Loncaların işlevleri genel olarak şu şekildedir; Tüccar loncaları ve şehir devletleri mülkiyet haklarını hem ülke sınırları içinde hem de dışında korumuşlardır ve marka adlarını muhafaza etmişlerdir. Ayrıca mübadelede sözleşmelerin uygulanabilmesini (contract enforcement) sağlamışlardır. Esnaf loncaları üretimi, iş gücünün eğitimini düzenlemiş marka adlarını korumuşlardır. Loncalar, üniversiteler ve manastırlar ise bilimsel ve teknolojik bilgiyi üretmiş ve yaygın hale getirmişlerdir. Endüstri öncesi Avrupa toplumunda özellikle de şehir devletlerinde loncalar kanun ve nizamın korunmasını sağlamış, ordu ve polis görevini üstlenmiş, vergi toplama işi gibi elzem görevleri ifa etmişlerdir (Greif, 2006: 310).

Avrupa loncalarının yaygınlaştığı onuncu asra kadar olan dönemde Avrupa’nın ticari ve siyasi yapısı şu şekildedir: Batı Roma imparatorluğunun ortadan kalktığı dönemden loncaların Avrupa’da yayıldığı onuncu asır arasında kalan yaklaşık beş buçuk asırlık dönemde Avrupa ekonomisi otarşik ve kapalı bir yapı göstermektedir. Karanlık çağ olarak nitelendirilen bu devri incelerken Bizans ve dünyanın geri kalan kısmı ile ticarete devam eden İtalyan denizci devletlerini ihtiva eden İtalya bölgesini Kıta Avrupa’sından ayrı değerlendirmekte fayda vardır. Çünkü İtalyan bölgesinde özellikle de liman kentlerinde Batı Avrupa’da olduğu kadar ekonomik duraklama olmamıştır. Özellikle *Venedik, Cenova, Amalfi, Pisa, Noli, Ancona, Dubrovnik ve Gaeta* şehirlerinde uzun mesafeli deniz ticareti devam etmiştir. Nüfusu bir milyona yakın olan Konstantinapol şehrinin ihtiyaçlarını karşılamak bile bu şehirlerin ticaretinin devam etmesini mümkün kılmıştır. Bu şehirler arasında en uzun ömürlü olanı 697 ile 1797 yılları arasında var olan Venedik Cumhuriyetidir (Pirenne, 2014; Norwich, 1989; Lane, 1973).

Altıncı ve onuncu asırdaki Avrupa'nın ticari durumu ve loncaların pozisyonu ise şu şekildedir: Altıncı asrın sonuna doğru Bizans, Roma Katolik kilisesi bürokratları ve Cermen kavimlerinin liderleri ile işbirliğine girmiştir. Bu dönemde Kıta Avrupası ülkelerinde zorunlu vergiye tabii Roma ticaret birlikleri olan collegia kurumları ya Cermen kabileleri tarafından dağıtılmış ya da kilisenin içinde eriyip yok olmuştur. Kilise ile Cermen krallarının işbirliği sonucunda Avrupa karanlık çağa geçmiştir (Hickson ve Thompson, 1991: 136). Avrupa medeniyetinde gerileme dönemi olan 473 yılından itibaren yaklaşık 1000 yılına kadar süren zaman dilimine karanlık çağlar adı verilmiştir (Merriam-Webster). Bu dönemde kıta Avrupası otarşik bir yapıya dönmüş olup ticaret zamanla en düşük seviyesine inmiştir (Pirenne, 2009: 20).

Pirenne (2009) ticaretin gerilemesi sonucunda olan olayları şu şekilde açıklamaktadır:

Sekizinci yüzyıl boyunca ticaretin durması, tacirlerin ortadan kalkışını doğurdu ve onlarca ayakta tutulan kent hayatı da aynı zamanda yok oldu. Roma kentleri, piskoposlukların yönetsel merkezleri oldukları ve bu nedenle piskoposların yaşadığı ve kalabalık ruhban heyetlerinin toplandığı yerler olmaları nedeniyle elbette varlıklarını sürdürdüler ama hem ekonomik önemlerini hem de beledi yönetimlerini yitirdiler (Pirenne, 2009: 13).

Pirenne (2009) her ne kadar Batı Akdeniz'de ticaretin durmasının tüm suçunu İslam fetihlerine bağlamış olsa da Verhulst (1999) Pirenne'nin tezinin günümüzde bilimsel araştırmaların ışığı altında geçerliliğini yitirdiğini açıklamaktadır. Yazar; İtalyan ile doğu Avrupa'nın ticaretinin azalmasındaki en büyük etkenlerden birisinin bu bölgeler arasında Fransa'nın Provence limanının oynadığı aracı rolün azalmasından kaynaklandığını belirtir. Ayrıca bu azalmanın İslam fetihlerinden çok daha öncesinden kaynaklanan sorunlar sebebi ile oluştuğunu, söz konusu sorunları da anlatarak açıklamaktadır (103-104). Konu ile ilgili Lopez (1958a), Lopez (1958b), Dennet Jr. (1958), Riising (1958) tarafından yapılan çalışmalar da Pirenne'nin İslam ile ilgili tezinin geçersizliği madde madde tartışılarak açıklanmıştır. Fetihlerin ticareti bitirmesi bir yana Runciman (1987) Bizans'ın gerçek anlamda iktisat tarihinin Mısır ve Suriye'nin kaybedilmesinden sonra başladığını iddia etmiştir (137).

Karanlık Çağ olarak bilinen fenomen hakkında Persson (2010) bu çağın aslına o zannedildiği kadar karanlık olmadığını açıklar. Şöyle ki; Roma İmparatorluğundan sonra gelen uygarlıklar Roma'nın politik, kültürel ve ekonomik ihtişamına sahip olmadıkları gibi Müslüman dünyanın teknik becerilerinin ve servetlerinin dengi değillerdi. Birkaç yüzyıl boyunca Avrupa, Müslüman dünyanın ürettiği malları ve üretim teknolojilerini ithal etmiştir. Toplumsal kargaşa ve nüfusun azalması yüzünden yolların, pazarların, fuarların ve işbölümünün altyapısını kamu kurumları önceki asırlar kadar ayakta tutamamasından ve geleneksel ticaret ağlarının sekteye uğramasından Avrupa'da gelir düzeyinde çok keskin bir düşüş yaşanmıştır. Şehirlerin önemini yitirmesi ve para kullanımının neredeyse kalmamasının altında yatan sebepler bunlardır (Persson, 2010: 21). Bu çağlarda Avrupa'da lonca yapısının varlığını sürdürdüğü bilinmesine rağmen *collegium*, *schola*, *misinteria* ya da *guild* adı ne olursa olsun bu kurumların yapısı ve işlevinin ne olduğu hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır (Ogilvie, 2011: 21).

Bloch (1983) orta çağ dünyasında Batı Avrupa ile İslam dünyası arasındaki farkı şu şekilde tahlil etmiştir:

Uzun süre, ne Galya, ne de İtalya, fakir kentleriyle, Bağdat ya da Kordoba'nın ihtişamına yaklaşacak kadar dahi herhangi bir şey ortaya koyamamışlardır. Müslüman Dünyası, Bizans Dünyasıyla birlikte, 12. yüzyılın sonuna kadar Batı üzerinde gerçek bir ekonomik üstünlüğe sahip olarak kalmıştır. O dönemlerde, Batıda tedavül etmekte olan nadir birkaç altın sikke bile, ya Yunan ya da Arap atölyelerinde imal edilmişlerdi. Batının kendi basabildiği gümüş sikkeler ise, Bizans veya Arap gümüş sikkelerinin taklidi olmaktan öteye gidemiyorlardı. 8. ve 9. yüzyıllarda. Halifeliğin İslam Dünyasında kurduğu birlik ortadan kalktıysa da, bu birliğin yıkıntıları üzerinde kurulan devletler gene de korkulacak güçler olmaya devam ediyorlardı (Bloch, 1983: 14).

500 ile 1000 yılları arasında Müslüman dünya ile Hıristiyan dünya arasındaki ticareti Rahdaniler adı verilen Yahudi tüccar toplumu tarafından yürütülmekteydi. Bloch (1983) bahsettiği para ve mal akımını beş asır boyunca sağlayan Rahdaniler sağlamışlardır. Beş asır boyunca uzun mesafeli ticaretin en etkin aktörlerden olan Rahdaniler, Ogilvie (2011) tanımına göre tüccar loncası sayılmaktadırlar. Hurdazbih (2008) Rahdaniler'in Arapça, Farsça, Grekçe, Frank Dili, İspanyolca ve Slavca

konusabildiklerini aktarmıştır (131). Rahdaniler'in ticaret rotaları, Fransa'nın Rhone vadisinden başlayıp Çin'e kadar uzanan karadan ve denizden seyahat ettikleri dört farklı rotayı kapsamaktaydı. Uğradıkları yerler arasında Mısır, Anadolu, Suriye, Bağdat, Hindistan, Arap yarımadası, İspanya, Kuzey Afrika, Hazar imparatorluğu, Pers bölgesi, Bizans illeri de bulunmaktaydı. Onuncu asrın başlarında Hazar Kağanlığının ve Çin'deki Tang hanedanının yıkılması Orta Asya ve Çin bölgesinde kaosa yol açmıştır. Ticaret yolları güvensiz hale gelmiştir. İslam dünyasındaki bölünme sonrasında Rahdaniler'in ticari üstünlüğü yok olmuştur. Bu durum ise Rahdaniler'in etkin olduğu bölgelerdeki ticaretin Ruslara ve İtalyan şehir devletlerine kaymasına yol açmıştır (Gottesman, 2004; Gil, 1974; Ogilvie, 2011: 94).

Onuncu yüzyılda Norman saldırılarının durdurulması loncaların yaygınlaşması açısından önem taşımaktadır. Şöyle ki: Önce İngiltere'de sonra Kutsal Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyeti altında olan bölgelerde inşa edilen büyük kaleler Viking akınlarını kontrol altına almış ve savaş giderlerinde görece bir düşüşe sebep olmuştur. Anglosakson ülkelerindeki bu kaleler aynı zamanda tüccar ve esnaf nüfusun korunmasını da sağlayan limanlar haline gelmiştir. Kıta Avrupası sıkı bir feodal yapıya geçerken İtalyan şehir devletleri bağımsız şehir devletleri olarak varlıklarına devam etmişlerdir. Bu dönemde Batı Avrupa'daki tüccarların sermaye stoğundaki ciddi azalış onları görece olarak pahalı hale getirmiştir. Koruma adına kurulan loncalar aslında kiliseye bağlı cemiyetleri yani barış loncalarını ve dinsel loncaları oluşturmuşlardır. İtalya liman kentlerinde Bizans hamiliğinde ortaya çıkan devletlerde ise loncalar kiliseden bağımsız ortaya çıkmış; fakat kilise bürokrasisi ile beraber çalışmışlardı (Werveke, 1965: 9-21; Hickson ve Thompson, 1991: 136-150).

Loncalar ile kilise arasındaki bağlantı hem dini hem de ticari nedenlerden kaynaklanmaktaydı. Ticari nedenlerin başında kilisenin sahip olduğu manevi ve kapital güç yer almaktaydı. Ayrıca elinde tekel olarak tuttuğu entelektüel güç sebebiyle okur-yazar olan eğitilmiş kesim olan bürokratların, sekreterlerin ve noterlerin tek kaynağı olması kilisenin dokuz ile on birinci asır arasında yönetsel en güçlü aktörlerden biri olmasını sağlamıştır (Pirenne, 2009: 21-22). Avrupa'da 900-1500 yılları arasında kalan dönemde uzun mesafeli ticaretin yeniden canlanması ile

şehirleşmede yeniden artış olmuştur. Batı Avrupa'da onuncu asrın başında şehirde yaşayan nüfus %1 civarında iken on altıncı yüzyılda bu oran ortalama da %8'e yükselmiştir. On altıncı asırda şehirli nüfus Hollanda'da %10 ve Belçika'da %20 olarak tavan yapmıştır. İtalya'da ise şehirli nüfus on birinci ve on ikinci yüzyıllarda stabil olarak %13 civarındadır. Ticari devrim, ticaret kanunlarının oluşmasının hem sebep hem de sonucu olmuştur. Bu kanunların oluşmasında loncalar başat görev almışlardır (Cantoni ve Yuchtman, 2014: 830-831).

Loncaların yapısını anlamak adına öncelikle Orta Çağ toplumunda loncaların sahip oldukları imtiyazları incelenecek olursa karşımıza şu tablo çıkmaktadır. Loncalar her zaman için kamu idaresi tarafından tanınan kurumlar olmuşlardır. Loncaları tanıyan otorite ya yöneticiler ya bürokratlar ya da yerel hükümetler olmuşlardır. Endüstri öncesi toplumda ticaret yapabilmenin tek yolu politik otoritenin onayının alınması ile mümkün oluyordu. Loncalar yönetime nakit ödemeler yaparak, uygun koşullarda ödünç para vererek, vergi toplama hizmeti yaparak, parasal yardımlarda bulunarak, askeri ve politik destek vererek, üretimin kalite standartlarını belirleyip rekabet olmayan bir üretim piyasası oluşturarak hizmet etmişlerdir. Bu hizmetleri karşılığında ticari imtiyazlar elde etmişlerdir. Loncalar elde ettikleri imtiyazların sonucunda monopol haline gelmişlerdir. Monopolist güç sayesinde ekonomik aktivitenin hacmini kendi üyelerinin yararına olacak şekilde etkin bir seviyeye indirmektedirler. Loncalar tüm ekonomiden elde ettikleri monopol karlarını yöneticiler ile paylaşarak konumlarının sürekliliğini sağlamaktaydılar. Loncaların elde ettikleri imtiyazların başında vergi indirimleri yer almaktaydı. Yapılan indirimlerde loncalar arasında ayrımcılık yapılmaktaydı. Yöneticiler yapılan vergi indirimlerini kendilerine en çok getiri yapan lonca lehine yapmaktaydılar. Orta çağda vergi toplamak masraflı ve zor bir görevdi. Bu yüzden yöneticiler loncalardan defaten aldıkları ödeme karşılığında vergi toplama yetkisini loncalara vermekteydiler. Bu durum her iki tarafında yararına işleyen bir mekanizma olarak işlemekteydi. Loncaların vergi toplama maliyeti yöneticilerin vergi toplama maliyetinin çok daha altında oluyordu. Dolayısıyla yöneticiler hem vergi toplamanın maliyetinden kurtulmuş oluyor hem de vergileri kendilerinin toplamaları durumunda elde edecekleri gelirden fazlasını elde etmiş oluyorlardı. Vergi toplama işi loncalar tarafından daha

ucuza yapıldığından vergiden elde ettikleri gelir yöneticilere yaptıkları ödemenin çok üstünde oluyordu. Ayrıca tüccar loncalarının ticaret yapmak için yöneticiye ödemek zorunda oldukları toplu ödemenin işlem maliyeti, ticaret sırasında memurlara ödedikleri vergilerden çok daha düşük olmaktaydı. Dolayısıyla ödedikleri meblağ elde ettikleri monopolün değerinin altında olmaktaydı. Diğer yandan yöneticinin monopol hakları loncalara devretmesinin kendisine bir maliyeti bulunmamaktaydı (Ogilvie,2011: 160-165).

Avrupa loncalarının gelişiminde İtalya şehir devletlerinin ayrı bir önemi vardır. Karanlık çağ olarak adlandırılan dönemlerde İtalya'nın şehir devletleri uzun mesafeli ticarete devam edebilmişlerdi. Bizans himayesinde oluşturdukları loncaların yapısı itibara dayanan kurumlardı. İtalya'da gelişen tüccar loncalarının kanuni altyapısı iki taraflı itibara dayanan bir mekanizmadan beslenmekteydi. Bu mekanizmada dürüst tüccarlar daha yüksek rant elde ederek ödüllendiriliyordu. Dürüst davranmayan lonca üyelerinin cezası ise söz konusu ranttan faydalanamama oluyordu. Venediklilerin ve Cenevizlilerin iki yönlü ya da çok yönlü itibara dayalı sistemden sonra, giderek artan riske ve deniz yoluyla yapılan ticaretin yüksek maliyetine çözüm olması için deniz kredileri ve *collegiati* ya da *commenda* adını verdikleri ticari anlaşmalar üretmişlerdi. *Commenda* sisteminde yatırımcı deniz ticareti sırasında oluşan riske ve elde edilecek ticari kara ve tüccarın risklerine ortak oluyordu. Deniz kredileri sisteminde ise yatırımcılar olası riskleri göz önüne alarak yüksek bir getiri karşılığında tüccara sabit ödeme yapması söz konusu olmuştur. Tüccar loncaları tarafından kullanılan bu iki ticari enstrüman, özellikle Venedik ve Ceneviz devletleri tarafından 1050 ve 1350 yılları arasında oluşan piyasa sistemini desteklemek adına kullanılmış ve başarılı olmuştur. Venedikliler yaptıkları anlaşmaları noter onayına tabi kılmışlardır. Elde ettikleri imtiyazları dürüst tüccarları ticarete devam etmeleri ve daha fazla kar ve gelir elde etmeleri adına onları motive etmek için kullanmaktaydılar. Ticaret kanunlarının olmadığı bir dünyada *deniz kredileri*, *commenda*, *soceitas maris anlaşmaları* gibi finansal enstrümanların kullanımı; ayrıca bizzat devletin atadığı memurlar tarafından ticari seferlerin, bu seferleri koruyacak konvoyların dizayn edilmesi; ticaretin yapıldığı bölgede depolama haklarının elde edilmesi gibi yöntemler daha önce aile bağları ya da dinsel ahlak yolu ile çözümlenmeye çalışılan asimetrik enformasyon, asil-vekil

problemi ve güvenlik problemlerinin çözümlenmesi bakımından etkin sonuçlar elde edilmesine sebep olmuştur (Lara, 2018; Greif, 1995; Cipolla, 2005; Epstein, 1996; Greif, Milgrom ve Weingast, 1994; De Rover, 1965: 49-59).

İtalyan devletlerinin ticari başarısının ardında sadece oluşturdukları ekonomik enstrümanlar değil, aynı zamanda kurdukları politik ve siyasi ilişkiler de yatmaktadır. Haçlı seferlerinin ilki hariç tümü deniz yolu ile yapılmıştır. Bu seferlerin Venedik, Ceneviz, Pisa gibi İtalyan şehir devletlerinin gemileri ile yapılması İtalyan şehir devletlerine hem ticari hem politik kazanç sağlamıştır. Haçlı seferlerinden sonra, Levant bölgesinde özellikle de Suriye’de Latin kolonileri oluşmuştur. Bu koloniler ile Bizans’ın yaptığı ticaret ise zamanla Pisa, Ceneviz ve Venedik kontrolüne girmiştir. İtalyan şehir devletleri, on ikinci ve on üçüncü yüzyılda ticaretin artması ve üretimin canlanması ile Fransa’nın Champagne bölgesinde uluslararası fuarların yapılmasına ön ayak olmuştur. Champagne fuarlarında çoğunlukla deri, tekstil, kürk ve baharat ticareti yapılmaktaydı. Ayrıca Champagne pazarı Avrupa’nın para piyasası konumundaydı. Kendilerine ait ticaret mahkemelerinin olması katılımcıların haklarının ve mülkiyet haklarının korunması bakımından önem taşımaktadır. Yılda altı kez düzenlenen fuarlarda *Lex Mercatoria* adı verilen tüccar kanunları geçerli olmasına rağmen bu fuarlar loncaların düzenlemelerinin, mukavele prosedürlerinin bulunmadığı saf serbest ticaret merkezleri olmuşlardır. 1300 yılından sonra İtalyan tüccarların Londra, Paris ve Bruges’de oluşturduğu firmaların oluşturduğu ticari güvenlik, Champagne fuarlarının gözden düşmesin sebeplerinden bir tanesi¹¹ olmuştur. Özetle fuarları ve tüccar loncaları ticaret devrimi dönemi olan 10 ile 14. Yüzyıllar arasında uzun mesafeli ticareti etkin şekilde organize etmişlerdir. Fakat 14. Yüzyıldan sonra değişen konjonktür neticesinde fuarlar ve loncalar yerini yavaş yavaş kalıcı piyasalara ve bireysel olarak çalışan tüzel kişiliğe sahip tüccarlara bırakmaya başlamıştır (De Rover, 1965: 42-44; Pirenne, 2014: 42; Ogilvie, 2011: 251; Thompson ve Hickson, 2001: 142; Edwards ve Ogilvie, 2011: 14-27; Heaton, 1985: 157; Milgrom, ve diğerleri, 1990; Gelderblom, 2004: 1-3).

---

¹¹ Diğer sebepler için bkz. Gelderblom (2004), Heaton (1985, 157-158) ve Edwards ve Ogilvie (2011).

1348 yılında Avrupa'yı yeniden vuran veba salgını Avrupa ticaretinin hacmini ve yaygınlığını azaltmıştır. Yüksek oranda insan kaybına yol açan bu felaket sonrasında işçi arzı görece olarak pahalı hale gelmiştir. Loncaların gücü bu dönemde çok daha artmıştır. Özellikle esnaf loncaları üretim üzerinde daha ayrıntılı kurallar koymuşlar, ücretleri, çıraklık eğitim sürelerini yeniden düzenlemişlerdir. Bu dönem, esnaf loncalarının tam olarak olgunluğa eriştiği dönem olmuştur. Ayrıca bu dönemde İngiltere'deki tüccar loncalarının hepsi terzilerin oluşturduğu tüccar loncasının himayesine verilmiştir. On beşinci yüzyıldan sonra loncalara ait politik ve idari yetkiler kademeli olarak parlamentoya geçmiştir (Armitage,1918: 69-105).

1300 ile 1458 yılları arası Avrupa'nın savaşla geçirdiği yıllardır. Bu döneme kadar loncalar şehir duvarlarını, kaleler ve şövalyelerde feodal bölgeleri korumaktaydı. Dökülen güçlü ve büyük toprak kaleleri tehdit eder hale gelmişti. Eski savunma sisteminin sürdürülebilirliğini yitirmesi, bölgesel orduların oluşması ihtiyacını doğurmuştu. Bu dönem savaş, kıtlık, veba ve parasal krizlerin olduğu çetin bir dönem olmuştur. Bu dönemde Almanya ve İtalya bölgesi arasında savaşların ardında, Kutsal Roma İmparatorluğu ile Papalık arasındaki çekişme vardır. Savaşın bir tarafında kilisenin desteklediği feodalizm taraftarları karşılığında ise Kutsal Roma İmparatorluğunun desteklediği merkezileşmeyi isteyen şehir birlikleri (hanseler) ile Kutsal Roma'ya bağlı düklikler yer almaktaydı(Thompson ve Hickson, 2001: 143-147).

Kilise sahip olduğu mal varlıkları, bürokratik ve entelektüel güç ile Orta Çağın en güçlü kurumlarından birisi olmuştur. Kilise elindeki ekonomik ve politik gücünü elde tutabilmek ve artırmak adına şehir devletleri ve feodal sistemi desteklemiştir. Noterlerin, sekreterlerin, bankacıların büyük çoğunluğu kilise bürokratlarından oluşmaktaydı. Kilisenin elindeki dünyevi güç ile devlet arasındaki çatışma on ikinci yüzyıla dayanmaktaydı. Kilise ile imparatorluk arasındaki krize atama krizi adı verilmiştir. On ikinci yüzyıla kadar papalık kilise maiyetini atayıp yönetme dışında sembolik olarak Cermen soylularını da atama işini yapmaktaydı. Eğer atanan krallar Hıristiyanlığa faydalı hareket etmezler ise kilise tarafından aforoz edilme durumları vardı. Bu durum krize sebep olmuş; kilisenin hamiliğine karşı bir başkaldırı ortaya çıkmıştır. Bu başkaldırıyla birlikte imparatorluk ile papalık arasında yarım asrı aşan

bir savaş gerçekleşmiştir. Bu savaş, kilisenin dünyevi işlerden çekilip mal varlıklarını imparatorluğa aktarması fakat kendi iç işlerinde tamamen bağımsız olması ile sonuçlanmıştır. İngiltere’de ve Fransa’da kilise ile yapılan Concordat of London ve Concordat of Worms anlaşmaları ile kralların kiliseden bağımsız yönetim hakları onanmıştır (Blumenthal, 1993: 135-173; Hicks, 1973).

Bu olaylardan dolayı hem kilisenin entelektüel tekeline kırmak hem de ticari devrim dönemindeki ekonomik aktiviteye destek olmaları adına loncalar tarafından ilk niversiteler kurulmuştur. İlk niversite İtalya’nın Bolonya kentinde on ikinci yüzyılın sonunda kurulmuştur. Sonrakiler ise sırası ile Vicenza, Paris, Oxford Montpelier ve Cambridge şehirlerinde on nc yüzyılın başlarında kurulmuştur. 1500’lere geldiğinde sayıları 50’nin üzerine çıkmıştır. Papalık on dördüncü yüzyılda giderek daha fazla talep edilen üniversitelerin sayısına sınırlama getirmiştir. Çünkü kilise yasalarını ve rfi hukuku öğrenen kimselerin sayısını sınırlamak kilisenin entelektüel tekeline sağlama almak anlamına gelmekteydi. Buna rağmen niversiteler özellikle papalığın ikiye bölünmesinden sonra sayıca artmıştır. Üniversiteler ticarete destek olacağı düşüncesi ile başlangıç yıllarında retorik, matematik, mantık ve Roma hukuku öğretimine yoğunlaşmıştır (Cantoni ve Yuchtman, 2014).

14 ile 16. Yüzyıllar arasında gelişen Floransa’daki üniversitelerin yapısı loncalar tarafında kurulan ve lonca imtiyazlarına sahip olan Avrupa’daki niversite yapısını anlamak adına önem taşımaktadır. şöyle ki, Floransa niversitelere kayıt olmak için Floransa vatandaşı olmak, gayri meşru ocuk olmamak yeterliydi. Öğrencilere tahsis edilen aylık ödenen harçlıklar bulunmaktaydı ve öğrencilerin silah taşımasına izin verilmemekteydi. Ayrıca sadece öğrencilere borç para vermek için tahsis edilen dört adet tüccarda bulunmaktaydı. Floransa niversiteleri başlangıçta ticareti yürütmek adına gerekli olan mantık, gramer, retorik, aritmetik, geometri astronomi gibi ilimlerin öğretimine odaklanılan yerler olmuşlardır. Zamanla öğrenimin yelpazesi genişlemiş sanat, bilim, edebiyat ve keşif adına Floransa bir merkeze dnşmştir. Felsefeciler, astronomi ile ilgileneler, yazarlar, mimarlar, ressamalar yanında tüccarlar, esnaflar ve çalışanlarda eğitim almaya gelmekteydi. On dördüncü asrın sonlarına doğru Floransalı kimseler Avrupa’nın her yerine dağılmış meşhur yönetici ve finanslar olmuşlardı (Staley, 1906: 14 -20).

Avrupa loncalarının en önemli örneklerinden biri Floransa loncalarıdır. Floransa Roma'nın çöküşünden sonra collegium geleneğinin kısmen de olsa devam ettiği nadir yerlerdendir. Floransa'da Roma'nın çöküşünden dokuzuncu asra kadar kalifiye öğreticiler tarafından gençlere esnaflığın görev ve sorumlulukları öğretilmeye devam edilmiştir. Eğitimlerin verildiği kurumlar "Scholae" ya da collegium olarak adlandırılmıştır. Bu kurumlar kendi içlerinden seçilen konsül üyeleri tarafından yönetilmekteydi. 825 yılında İmparator Lothair "Olonenses kurumlarını" biçimlendirerek, güçlendirilmiş loncalar olan, yeni *scholae* kurumlarını oluşturmuştur. Bu şekilde nüfus yoğunluğu olan Bolonya, Ceremona, Floransa, Ivrea, Milan, Padua, Turin ve Venedik şehirlerinde, şehre özel endüstri şartlarına uygun olacak şekilde loncalar dizayn edilmiştir. Bu kurumlara Bolonya'da "Compagnie", Floransa'da "Capitudini" ya da "Arti", Padua'da "Fragili", Venedik'te "Consorti" ya da "Matricole" adı verilmiştir. Roma şehrinde ise "Collegium" ya da "Universitas" ismi baki kalmıştır. Bu kurumlar her ne kadar Roma döneminin isimlerini taşısalar da yapı olarak farklılık arz etmekteydiler. Floransa'da şehri yöneten asiller tüccar loncalarını oluşturuyorlardı. Şehrin asilleri "*Societa delle Torre*" yani kule halkı olarak anılmaktaydı. Bunlar aileleri ve soylu ailelere üye olan hane halkları ve ona bağlı olanlardan oluşmaktaydı. Bu sınıf şehir surlarını inşa etmekteydi. Her bir kule halkının sahip olduğu "*Loggie*" alanında festivaller ve şovlar düzenlenirdi. Bu sınıfa karşılık şehrin tüccarları ise kendilerini "*Compagnie*" firmalar ya da korporasyonlar olarak organize etmişlerdi. Ülke altı adet konsül yardımı ile yönetilmekteydi. Bu konsüllerin üyeleri soyluların oluşturduğu ihtiyar heyeti "*Council of Anziani*" ve tüccar loncalarının başı olan "*Capitudini*" üyeleri tarafından oluşmaktaydı. Meclis üyesi "*Buonuomini*" olan bu 36 kişi ülkenin yönetimini üstlenmekteydi (Staley, 1906: 35-42).

Buonuomini tarafından loncalar iki kategori altında toplanmıştı. Büyük ve küçük loncalar olarak düzenlenen loncaları Staley (1906) şu şekilde aktarmaktadır:

THE POPOLO GRASSO (Büyük Loncalar): 1. "Giudicie Notai" Hakimler ve Noterler; 2. Mercatanti o Arte di Calimala "Calimala" Giysi tüccarları; 3. "Cambio" Döviz büroları; 4. "Lana"- Yünlü Giysi Üreticileri; 5. "Seta" İpek Üreticileri; 6. "Medici e Speziali" Doktorlar ve Eczacılar; 7. "Pellicciai e Vaiai" Tabakçılar ve kürkçüler (Staley, 1906: 42).

THE POPOLO MİNUTO (Küçük Loncalar): 1. "Beccai" Kasaplar; 2. "Calzolai" Ayakkabıcılar; 3. "Fabbri" Demirciler; 4. "Cuoiai e Caligai" Deri Elbise İmalatçıları ve Debbaglar; 5. "Muratori e Scarpellini" İnşaatçılar ve Duvarcılar; 6. "Vinattieri" Şarap Tüccarları; 7. "Fornai" Fırıncılar; 8. "Oliandoli e Pizzicagnoli" Zeytin yağı imalatçıları ve levazımcılar; 9. "Linaiuoli" Keten kumaş üreticileri; 10. "Chiavaiuoli Lock-smiths; n. "Corazzai e Spadai" Zırh ve Kılıç İmalatçıları; 12." Coreggiai" Koşum Takımı ve Eyer İmalatçıları; 13. "Legnaiuoli" Marangozlar; ve 14. "Albergatori" Han sahipleri (Staley, 1906: 42).

Staley'in (1906) açıkladığı üzere; Floransa'da her loncada üç adet baş yönetici bulunmaktaydı. Bunlardan ilki şehir meclisinde loncaı temsil eden Konsül "*Council*", ikincisi loncanın başı ya da ustası olup loncanın içi işlerini koordine eden "*Capitudo*". Üçüncüsü ise askeri ilişkileri ve sivil işleri yürüten standartları kontrol edip yürüten lider konumundaki "*Gonfaloniere*" unvanına sahip kişilerdi. Floransa'da on altı yaşını dolduran her Floransalı erkeğin bir tüccar ya da esnaf loncasına kaydolması şart koşulmaktaydı. Loncalara üye olabilmek için Floransa vatandaşı olmak; lonca üye olacak kimsenin ailesine ve kişiliğine referans olacak iki adet sponsor bulmak; daha önce hiç yargıç karşısına çıkmamış olmak; yeterli maddi imkanlara sahip olmak; caymayı engellemek adına devlete gümüş vergisi ödemek ve üye olunacak loncaya giriş harcını ödemek şartlarını yerine getirmek gerekmektedir. Tüccar loncalarının üyeleri loncanın tam üyesi olan "*Maestri*" ustalar ve "*Discipuli*" çıraklardan oluşmaktaydı. Esnaf loncalarında ise bu sınıflandırma "*Maestri*" ustalar, "*Lavoranti*" işçiler ve "*Garzoni*" çıraklar şeklindeydi. Çıraklık süresi sıradan kimseler için beş ya da yedi yıl; ustaların çocukları için ise dört ile beş yıl sürmekteydi. Bu süre geçtikten sonra çıraklar ustalarına üç yıllık bir süre kadar usta çocukları ise iki yıllık bir süre kadar daha hizmet etmek zorundaydılar. Ancak yaklaşık on yıl süren bu sürenin sonunda usta-çalışan unvanını alma hakkına sahip olurlardı. Meclis temsilcisi "*Konsül*" unvanına sahip olmak için aday olan lonca üyesinin en az elli oy alması gerekmektedir (Staley, 1906: 42-68).

Floransa komşuları ile çeşitli ticaret anlaşmaları yapıp ticari hayatı hem kara hem de deniz ticaretinde güven altına almaya çalışmıştır. Floransa ürettikleri malların yanında Orta Çağ dünyasının en önemli ödünç para vericisi durumuna gelmişti. Ayrıca yetiştirdikleri profesyonel iş gücü kendi sınırlarının dışına taşmıştı. Öyle ki tüccar

loncalarının bir tezahürü olan deniz ticareti konsey kurumları limana sahip kentlerde yapılandırmaya on dördüncü asırda başlamıştır. Bir asır sonra bu kurumlar İskenderiye, Napoli, İngiltere, Mallorca, Konstantinapol, Kıbrıs, Karadeniz sahil kentlerinde ve hatta Hindistan, Çin ve İran'a kadar yayılmışlardır. Floransa'nın Pisa şehrinde önemli imtiyazları bulunmaktaydı. Pisa şehrinde bulunan üç adet denizcilik konsülü şehrin sulh mahkemesi görevini üstlenmişlerdi. Konsüllerin asli görevleri ise liman üzerindeki ticareti koordine etmek; diğer şehirlerle yapılacak olan ticaret için gerekli ticari anlaşmaları düzenlemek; tüm konşimento ve gümrükleme belgelerini incelemek; gemileri denetleyip gerekli tamirlerini yapmak; muhasebe kayıtlarını hassas bir şekilde tutmak ve kaçakçılığı önlemek olmuştur. Uluslararası kanunların olmadığı bir dünyada Floransa kendi şartlarını kabul etmeyen komşuları ile ticari ilişkileri kesmek ve tüm yabancı malları vergilendirmek suretiyle diğer şehir ve devletlerle ilişki kuruyordu. Bu işi yaparken baskı unsurunu ticari amaçlardan çok politik saiklerle yapmışlardı. Floransa'nın lonca konseyleri modern ticaret kanunlarının, deniz ticaretinin temel kurallarını ve hatta ticaret odalarının temelini oluşturmaları açısından tarihsel açıdan önem arz etmektedirler (Staley, 1906: 24-30; Woodward Jr, 2007: 1577).

Sonuç olarak, büyümeyi destekleyici rollerinden ve uzun süreli ekonomik başarılarından dolayı loncalar Orta Çağ Avrupası'ndaki en yaygın kurumlar olmuşlardır. Avrupa loncaları ticaret kanunlarının yerleşik hale gelmesi, sabit sermaye üzerine konulan sabit bir ulusal vergi usulünün üretilmesi, patent kanunlarının çıkması ve kanunlara riayet eden sivil bürokratların yetiştirilmesi sonucunda ilk olarak İngiltere'de 16. Yüzyılın başından itibaren loncaların idari rolleri ortadan kalkmaya başlamıştır. 20. Yüzyıla gelindiğinde ise sadece loncaların idari rolleri değil bizatihi kendileri de Avrupa'da tamamen ortadan kalkmıştır (Thompson ve Hickson, 2001: 149-167).

2.2 Orta Çağ İslam Dünyasında Loncalar

Orta Çağ dünyasında Batı Avrupa'nın karanlık çağı dönemi özellikle de 8 ile 15. Asır arası İslam'ın bilim, kültür ve sanatta ciddi atılım yaptığı altın çağı olarak geçmektedir. İslam antik dünyanın ve çağının bilgilerini sistematik olarak bir araya getirmeyi ve sonra bu bilgilerden yeni ve özgün eserler oluşturma işini de kotarmıştır.

Bu durum sadece İslam dünyasını değil, Hıristiyan dünyayı da etkilemiştir (Yüksel, 2015: 51-83). Prens Charles 1993 yılında Oxford Üniversitesinde yaptığı konuşmada konu hakkında şunları söylemiştir:

[...] Eğer Batı’da İslam’ın doğası hakkında bu kadar çok yanlış anlama varsa bunun nedeni kendi kültür ve medeniyetimizin İslam dünyasına neler borçlu olduğuna dair cehaletin çok olmasındandır. Sanırım bu hata bize miras kalan tarihin deli gömleğini giymemizden kaynaklanmaktadır. Orta Asya’dan Atlantik kıyılarına kadar uzanan Orta Çağ İslam dünyası âlimlerin ve öğrenen kimselerin yetiştiği bir yerdi. Bizim bunu [bilmeme] sebebi[miz] ise İslam’ı inanç sistemi ve toplum olarak Batı’nın düşmanı ve yabancı bir kültür olarak görmemizden dolayıdır. Bu sebeple kendi tarihimize ciddi şekilde alakalı olduklarını reddetme ya da bu alakayı tarihten silme eğilimde olduk (Prens Charles, 1993).

Prens Charles’ın bu konuşması Batı’nın İslam hakkındaki algısını ortaya koymaktadır. Zira bu konuşma, Batı Avrupa’nın karanlık çağı yaşadığı yıllar içerisinde iken İslam’ın yüksek bir medeniyet inşa ettiğini ve kadim dünyanın bilgilerini sadece aktarmakla kalmayıp özgün eserler ve icatlarda da bulduklarını ve bu bilgileri Endülüs, Sicilya ve Bizans yol ile kendilerine aktarıldığını Batı tarafından resmi olarak da kabulünün bir göstergesidir.

İslam oluşturduğu yüksek kent medeniyetini endüstriyel aktivitelerde, tarımsal üretimde ve kültürel alanda uzmanlaşan şehirler ile kotarmıştır. Bu başarının ardında İslam fetihlerinin de etkisi ile Arapların yanında İslam medeniyeti içinde yer alan ve ipek yolu ticareti ile alakalı bölgelerde yaşayıp bu ticaret ile bağı olan diğer kavimlerin de tarihsel olarak içinde oldukları uzun mesafeli ticaret hacimsel olarak artırması, ayrıca ele geçirilen bölgelerdeki büyük birer merkez niteliğinde olan şehirlerin arasında ticari ve kültürel bağlar oluşturulması önemli rol oynar. Söz konusu bağın en önemlilerinden birisi ise 7. Asırda Arapça’nın resmi yazışma dili olarak ilan edilmesi ve çeviri hareketinin de etkisi ile çok farklı etnik grupları içinde barındıran milletlerin “lingua franca”sı veya “koine”si yani ortak diline dönüşmesidir. Aynı dönemde İslam dünyasında kendi parası olan *dinar* ve *dirhem* basmaya başlamıştır. Para basımında o kadar başarılı olunur ki Bizans parası *nomisma* bile zamanla *dinar*’ın gölgesinde kalır. Bu durum 11. Yüzyıla kadar devam eder. İslam dünyasının paraları rağbet görür ki

Şarlıman, İslam dinarından esinlenen *nevus denarius* parasını ülkesinde bastırmaya başlar. Hatta İngiliz Mercia krallığında kral Offa Rex adına basılan paranın o kadar İslam dinarının etkisindedir ki paranın arka yüzünde “la ilahe illallah” ibaresi bile aynen korunarak basılmıştır (Abulafia,1987: 401-414; Masood, 2010: 19-40).

Abbasiler döneminde kurulan Beytü'l Hikme'de yapılan çevirilerin salt ilmi sebeple değil aynı zamanda ticari ve yönetsel gayelerde taşınmıştır. Bu duruma örnek olarak Halife Mem'un, El Harezmi'den bir cebir kitabı hazırlamasını istediğinde kitabın kapsamını miras, vasiyet, mal ayrımı gibi davalarda ve ticarete, tapu-kadastro işlerinde, kanal açmakta kullanılacak en kolay ve kullanışlı aritmetik hesaplamalar ile sınırlı tutmasını istemesi verilebilir. Bu duruma verilecek örnekleri artırmak mümkündür: Paranın saflığını ölçmek için Simya kitaplarının ve ticarete deniz yolu kullanımında faydalı olabilecek coğrafya kitaplarının çevrilmesi, pusulanın ve usturlabın kullanılması, Romen veya ebcet olarak geçen harflerden oluşma rakamlarının hesaplamada kullanım zorluğunu aşmak adına Hint rakamlarının kullanılması vb. daha birçok ticari hayatla ilgili olarak kullanılabilen bilgiye ve teknolojiye ulaşma isteği İslam bilimini besleyen dünyevi nedenlerden sayılabilir. Fakat elbette ki en önemli neden İslam'ın bilime ve akla verdiği önem ve ilmi öven ona yönelmeyi teşvik eden yapısıdır (Freely, 2010: 81; Masood, 2010; Yüksel, 2015: 37-80; Khalili, 2010; Demirci, 1996; Saliba, 2008).

İslam dünyasında ilk asırdan itibaren önce yabancı bilim eserlerini alınmış sonraki aşamada özümsemiş sonrasında ise yaratıcı ve özgün eserler üretmişlerdir. (Sezgin, 2009; 140-146). Aynı metodu fethettikleri bölgelerdeki kurumlarda da uygulamışlardır. İslam'ın fethettikleri bölgede işleyen ve İslam'ın temel esaslarına aykırı davranışlarda bulunmayan kurumlara dokunmadıkları da bir gerçektir. Müslümanların bu esası uygulanmasında Nisa suresi 58. Ayetindeki Allah'ın emri yol gösterici olmuştur¹². Bu bağlamda loncalar ve onun İslami yorumu olan fütüvvet teşkilatında ve ahilikte hem geçmişin izini hem de ihtiyaçlara göre değişimini görmek mümkündür. Köknel (2007) İslam dininin tebliğinden itibaren İslam'ın yayıldığı

---

¹² “Allah, size emanetleri ehline vermenizi, insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size böylece ne güzel öğüt veriyor. Doğrusu, Allah işiten, görendir”

toplumların kültür ve toplumlarından etkilenerek çeşitli kurumlar oluşturduklarından bahseder ve bu kurumların en önemlilerinden birinin de Fütüvvet geleneğinden esinlenerek oluşturdukları Ahilik olduğunu da eklemektedir. Ahilik kurumu o kadar yaygın ve başarılı bir kurum olmuştur ki: Ahiliğin kökeninin Arap fütüvvet geleneğinden mi yoksa Türki ve İrani kökene mi sahip olduğuna dair tartışmalarda dile getirilmiştir. Tek başına bu tartışmalar dahi İslam kurumları arasında ahiliğin ve loncaların ayrı bir önemi bulunduğunun işaretlerindedir.

2.2.1 Ahilik Öncesi İslam Loncaları

İslam dünyasında loncalardan bahis açıldığında ilk akla gelen teşkilat, ahilik teşkilatıdır. Hâlbuki Ahiliğin kuruluşu olan on ikinci yüzyıl öncesinde hem tüccar hem de esnaf loncasına örnek teşkil edebilecek Eyyubiler zamanında faaliyetine başlayıp on altıncı yüzyıla kadar faaliyet gösteren *Kârimî tüccarları* ve Karahanlılar devrinde kurulan ve Anadolu Selçuklu Devletinde de on üçüncü yüzyıl sonlarına kadar üretimde ve yönetimde aktif rol oynayan aktif rol oynayan *İğdişlik örgütü* bulunmaktadır. Bu sebeple Fütüvvet ve ahilik konularına geçmeden önce bu iki kurum incelenecektir (Küçükdağ, 2017; Çetin, 2004; Yalçın, 2017; Abulafia, 1987).

İslam dünyasında ticaretin yürütülmesi Müslümanların yanı sıra Yahudiler, Farslar, Kıptiler, Hindular ve Ortodoks Yunanlılar tarafından ortak olarak yürütülmekteydi. Beşinci asırdan itibaren İslam dünyası ile Hıristiyan dünyasında ticari işlemleri bir aracı olarak yürüten Rahdaniler'in esas olarak adlarının duyulması 800 yılından sonra Müslüman ve Hıristiyan dünyasındaki liderlerin birbirleri ile doğrudan ticareti yasaklamalarından sonraya rast gelmektedir. Bir asır sonra Rahdaniler'in uzak mesafeli ticaret üzerine kurdukları tekel, stratejik ortaklarından en önemlilerinden biri olan Hazar kağanlığının topraklarının Rus-Varangian'lar tarafından ele geçirilmesinden ve Varangianların Yahudilerin ticaret alanında faaliyet göstermesinden sonra kırılmıştır. Venedikliler ve Kârimî tüccarlar da Rahdanilerin eskiden faaliyette buldukları bölgelerde ticarete bulunmuşlardır. Bu döneme kadar İslam ve Hıristiyan dünyası arasında en çok ticaret yapan ve en çok serveti kazanan grup Rahdaniler olmuştur. Abulafia (1987) sekiz ile on birinci asırlar arasında Müslüman dünyasının karakteristik özelliğinin üretimde uzman olan kasabalara ham

maddelerin kolaylıkla taşınması ve bu merkezlerde işlenen ürünlerin de İslam toprakları üzerinden sorunsuzca ihraç edilmesi olduğunu belirtmiştir. Lokal uzmanlaşma ve İslam dünyasında iletişimin kolaylığı uzak mesafeli ticarete İslam dünyasının en önemli avantajı olmuştur. Onuncu yüzyıldan sonra ise İslam dünyasında daha önceki dönemde hammadde ve ürünlerin dolaşımını sağlayan iş ortaklarının ticaret sahnesinden çekilmeye başlaması ve daha önce İspanya ve Mısır'a has olan ürünlerin birbirlerince kopyalanmasından sonra Müslüman ticaret dünyasının karakteristik yapısının değişmesine ve mal sirkülasyonunun eskisi kadar rahat olmamasına yol açmıştır (Abulafia, 1987: 408-420; Nabhan, 2014: 182-183; Dixon, 1998).

Kârimî tüccarlarının tam da söz konusu mal sirkülasyonun zorlaşmaya başladığı dönemler olan onuncu yüzyıldan itibaren Fatımiler devletinde ticari faaliyetlerine başladıkları bilinmektedir. Fischel (1958) Kârimî tüccarlarının baharat ticaretine odaklanmış bir grup tüccarın ortak ticari amaçlar çerçevesinde sıkı şekilde organize olmuş bir birlik, korporasyon, kooperatif, konfederasyon ve hatta bir lonca olarak kabul edilebileceğini iddia etmiştir. Çetin (2004) ise iddiayı destekler biçimde, Kârimî tüccarlarının deniz aşırı yüksek hacimli bir ticari faaliyetin tedarik, ithalat, nakliye ve ambarlama, satış ve ihracat gibi olmaz olmazlarının çeşitli problemlerinin çözümü için, fertlerin işbirliğine, karşılıklı yardımlaşmaya ihtiyaç olduğunu ve bu ihtiyaç sonucu oluşturdukları yapılanmanın korporasyon veya lonca yapılanması şeklinde olduğunu belirtmiştir. Nadhan (2014) ise Kârimîlerin tüccar loncaları olduklarını söylemektedir. Fatımilerin Mevali karşıtı olmayan politikaları sayesinde Arap olmayan Fars, Soğd, Türk, Berberi vb. Müslüman tüccarlar baharat ticareti sayesinde zengin olmuşlardır. *Sahib al-mal* olarak anılmaya başlanan bu kapitalist elit sınıf onuncu yüzyıldan sonra tüccar loncası altında birleşmişlerdir. Bu loncanın adı ise Kârimî tüccarlarıdır. Onuncu asırda Yahudi ve Müslümanlar ticarete beraber hareket etmekteydiler. Bu yüzden loncada Yahudiler de, Araplar da, Hintliler de, Persler de ve Tamilliler de bulunmaktaydı. Kârimî loncasının ilk faaliyete ilk başladığında elli kişiden az bir insan topluluğu ile yola çıktıkları düşünülmektedir. On üçüncü yüzyılın ikinci yarısında Memluk hükümdarlığı döneminde ise yeni lonca üyelerinin çoğunlukla İslam'ın iktisadi, sosyal ve ahlaki kurallarını benimsemiş Araplar arasından seçildiği

anlatılmaktadır. Stratejik öneme sahip üyeliklerin ise babadan oğula geçtiği bilinmektedir (Yalçın, 2017:275; Nadhan, 2014; 160; Fischel, 1958: 164; Sato, 2014: 81; Ağır, 2015: 174-180).

Kârimî tüccarları baharat, tütün, fildişi, emtia, hububat, meyve-sebze, tekstil, parfüm, ham madde, at, şeker, kereste, çömlek ve köle ticareti ile meşgul olmaktaydılar. Kârimî Tüccarlarının ana merkezi Afrika, Yemen, Hindistan ve Habeşistan mallarıyla dolu büyük ve canlı bir liman olan Kus şehriydi. Bunun dışında Kahire, Fustat ve Aden'de merkezleri bulunmaktaydı. Ticaret ağları ise Dimyat, Mekke, Ayzab, Kus, İskenderiye, Şam, Halep, Bağdat, Basra, Cidde, Çin ve Hindistan'a da uzanmaktaydı. Malları stokladıkları ticaret yapılan şehre ya da tüccarlara da tahsis edilen *funduk el-karim* adı verilen dükkân ya da depolara sahiplerdi. Ayzab, Kahire, İskenderiye, Dimyat gibi merkezler bu gibi yerlerde *vekâlet* adını verdikleri müesseseler kurmuşlardır. Funduk kurumlarına örnek olarak *Funduk el-Demamini*, *Funduk el-Muz*, *Funduk el-Cevnekdar*, *Funduk el-Frank el-Has*, *Funduk el-Katalan*, *Funduk el-Ceneviyyin*, *Funduk el-Tayyib*, *Han Kaçmaz el-İshakı* verilebilir. Kârimî tüccarlarının başında olan kimse *Reis el-Karimiyye*, *Reis et-Tüccar*, *Vekil et-Tüccar veya Şehbender et-Tüccar* olarak anılmaktaydı. Reislik her ne kadar babadan oğula geçse de uzun süre aynı aile mensuplarının reislik yaptığı görülmemiştir. Devletin Karimi tüccarları ile ilgilenilmesi için atadığı nazırlar bulunmaktaydı. Mısır'da baharat içindeki ticaretini düzenleyen *Müstevfi fi el-b har ve el-Karim* isimli bir kurum bulunmaktaydı. Karimi tüccarlarının zekât ödemelerini kontrol eden bir memurluk ve tüccarları kontrol eden müfettişler de bulunmaktaydı. (Çetin, 2004: 78-81; Labib, 2013, 232; Sato, 2015: 80-81)

Karimi tüccarlarının ticari faaliyetleri arasında vergi toplama, vergi belirleme, bankacılık da bulunmaktadır. Lonca içindeki tüccarlar üretim ve ticaret ile alakalı resmi görevlere de atanmışlardır. On dördüncü ve on beşinci yüzyılda giderek artan korsanlık vakalarını önlemeleri ve vergi toplama işini yapmaları için Karimi tüccarları Kahire, İskenderiye ve Şam funduklarına resmi yetkiler verilmiştir. Bu yetkilerden sonra kendileri *nazır el-karim* yani baharatın efendileri olarak anılmışlardır. Kârimîler Bankacılık işinde oldukça başarılı olmuşlardır. Şehirde düzenlenen fuarlarda borç

verme işlemleri yapmışlardır. Savaş durumunda sultana borç para vermişlerdir. Servetleri o kadar artmıştır ki borç verdikleri ülkeler bile olmuştur. Kârimîler sadece ticaret ile uğraşmamışlardır. Aynı zamanda vakıflar kurup, kütüphaneler, medreseler açmışlar; bilim adamlarını, din âlimlerini, edebiyatçıları, desteklemişler; görkemli camiler yaptırmışlar; kervansaraylar, çeşmeler, hanlar, hamamlar, yetim yurtları, hastaneler, dinlenme evleri kurmuşlardı (Çetin, 2004: 81-83; Nabhan, 2014: 184; Lapidus, 2008: 121-126).

Karimi tüccarlarının gerilemesinde hem içsel hem de dışsal sebepler bulunmaktadır. Dışsal sebeplerin ilki 1291 yılında Akka kalesinin Memluk tarafından yeniden fethi sonrasında Haçlıların Suriye'den kalıcı olarak atılması sonucunda Papalığın Kârimî tüccarlara uyguladığı ambargodur. İkinci dışsal sebep ise giderek artan korsan saldırıdır. Rodos şövalyeleri ve Aragon devleti Akdeniz ticaretine zararda bulunuyorlar diğer taraftan ise Aragon ile ittifak kuran Habeşistanlılar Kızıldeniz'de problem oluşturuyorlardı. Kıbrıs devletinin haçlılarla yaptığı ittifak ise İskenderiye, Mısır ve Suriye sahillerine saldırı olarak Memluklere yansiyordu. Coğrafi keşifler özellikle de Vasco de Gama'nın Ümit Burnu'nu keşfi sonrasında Memluk ticareti ağır yara olmuş sonrasında ise Portekizlerin ve destekledikleri Frenk korsanlarının saldırıları sonucunda iyice güçten düşen Kârimîler İtalyan şehir devletlerinin ve Avrupa devletlerinin Yahudi tüccarlarla birlikte ticarete hâkim olmaları sonucunda dünya ticaret sahnesinden silinmişlerdir. 1455 yılından sonraki hiçbir pazarda isimleri geçmemektedir. İçsel sorunlar ise şu şekildedir: Baybars zamanında ise devlet dış ticareti kendi tekeline almak istemiş, bu sebeple kanunlar çıkarmış ve ticarete ağır vergiler getirmiştir. Sultanın izni olmadan mal alıp satamaz hale gelen lonca, ticaret üzerindeki söz hakkını yitirmiştir. Memluk hükümetinin uyguladığı fahiş satış fiyatlarının sonucunda alıcılar alternatif satıcı ya da satın alma yolları aramaya mecbur kalmışlardır. Baybars'dan sonra da Memluk hükümetinin Kârimîler'in servetine olan aç gözlülüklerinden dolayı sürekli haksız vergiler, müsadere etme gibi yollarla tüccarların servetlerini gasp etme yoluna gitmişlerdir. Kârimîler bu sebeple en önemli merkezleri olan Aden ile bağlarını koparmışlardır. Dışsal sebeplerinde etkisiyle on beşinci yüzyılın sonlarında tarih sahnesinden

silinmişleridir (Sato: 88-90; Fischel; 1958: 172-174; Curtin, 2002: 114-115; Yalçın, 2017: 280; Çetin, 2004: 84-87; Ağır, 2015: 184-196).

İslam dünyasında ticari yapının benzerliği görmek adına güzel örneklerden bir tanesi Endülüs'te çarşı, pazarlar ve hanların yapısıdır. Endülüs'te Ulucami'nin etrafına kurulan iki katlı binalar Endülüs pazarını oluşturmaktaydı. Endülüs'te Karimi tüccar loncalarının *funduk* hanlarından bulunmakta ve pazarın denetimini de aynı Memlükler ve diğer İslam ülkelerinde olduğu gibi Hisbe teşkilatı tarafından kontrol edilmekteydi. Arapçası *el-muhtesib* olan çarşının denetimini yapan Hisbe teşkilatının görevlisi İspanyolca'ya *almozacén*, *almozazaf*, *almozazán* ve *almozacé* olarak geçmiştir. Arapça'da pazar kelimesinin karşılığı olan *es-súk* ise İspanyolca vb. dillere *zoco*, *azogue*, *açogue* ve *souk* olarak aktarılmıştır. Ulucami genelde şehrin merkezinde yer alırdı. Etrafında kayseriyye olarak bilinen bedesten yer alırdı. Kayseriyye İspanyolca'ya *Alcaicería* olarak aktarılmıştır. Kayseriyye kapalı çarşının diğer adıdır. Burada ipek gibi değerli malların satışı yapılırdı. Sebze-meyve, et-balık ve parfüm pazarları ise kokuları rahatsızlık verir kaygısı ile camiden uzak kısımlara kurulurlardı. Endülüs pazarları Arap, Berberi, Hıristiyan, Musevi, Mevali, kadın, erkek içeren renkli bir yapıya sahipti. Pazarın ortak dili ise Latince ile Arapça karışımı olan Endülüs Acemiyesi olarak bilinen sokak diliydi. Endülüs pazarlar-han yapısı sadece İspanya'da değil Mağrip olarak bilinen Kuzey Afrika'daki İslam ülkelerinde de mevcuttu. Bölgedeki Funduk hanları Şam ve İran bölgesindeki hanlardan esinlenerek yapılması da ticaretin kültür ve sanat elçiliğindeki gücünün bir yansımasıdır (Şeyban, 2012: 707-711).

Ahilik öncesinde Anadolu Selçuklu devletinde İğdiş organizasyonu ise esnaf loncalarına benzer bir organizasyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahiliğin temeli olan Fütüvvet felsefesi Selçuklulara kuruluşlarından bir asır sonra sirayet etmiştir. Hâlbuki on ikinci yüzyılın başlarında başkent Konya'da İğdişlerin kontrolünde olan örgütlü bir esnaf zümresi bulunmaktaydı. İğdiş kelimesi 840-1212 yılları arasında var olan Karahanlılar zamanında ordunun ve halkın iaşesini ve mal ihtiyacını karşılamak ile sorumlu memurlara verilen ad olarak geçmektedir. İğdişler ordunun binek ve yük hayvanlarını yetiştirir; süt ve süt ürünlerini; yaygı ve keçe gibi ev eşyalarını imal eder

ve ticareti ile meşgul olurlardı. Selçuklularda da aynı işlerle meşgul olan iğdişler; aynı zamanda vergi memurluğu ve asayiş koruma adına polis yetkilerine de sahip olan devletin üst düzey memurlarının arasında yer almaktaydılar. Kentin savunmasında ordunun yanında savaşırlar, divanda ise esnafları temsil ederlerdi. İğdiş birliğinin başındaki kimse *emir-i iğdişan*, *iğdişbaşı* veya *emirül egadişe* olarak anılırdı. İğdişbaşı hem Konya'nın iâşesinden sorumluydu ayrıca olağanüstü durumlarda lider olarak hareket etme, isyan gibi durumlarda halkı örgütleme ve harekete geçirme haklarına sahipti. Vergi koyma ve koyduğu vergiyi toplama hakkı Konya ile sınırlı değildi başka şehirlerde vergi koyma ve toplama hakkı bulunurdu. İğdiş kurumu ve Emir-i İğdişanlık görevi Ahiliğin aynı görevleri üstlenmesi sebebiyle on üçüncü yüzyılın sonlarında sona ermiştir (Küçükdağ, 2017: 174-176).

2.2.2 Fütüvvet ve Ahilik

13. Yüzyıl Anadolu'sunun en önemli kurumlarından olan ahilik; başta mensupları olmak üzere, insanlar arasında dayanışma ve yardımlaşma kurmayı hedeflemiş; bu minvalde toplumsal ve kültürel dokuya yön vermiş olan mesleki ve dini bir kurumdur. Fütüvvet teşkilatını örnek alarak gelişen ahilik, Abbasi Halifesi Nâsır Lidînillah (1180-1225) zamanında siyasi bir otoriteye kavuşmuştur. Özellikle onuncu asırdan sonra sayıları artan fityan veya fütüvvet birlikleri bölgeden bölgeye farklılıklar arz eden fityan birlikleri, belirli hem belirli bir merkezden hem de birbirlerinden görünüm arz eden bağımsız, küçük, dağınık fakat yaygın birliklerdi. Halife Lidînillah Fütüvvet örgütlerini kendine bağlayıp tek bir kurum haline getirerek aslında bunları devletin resmi organizasyonları haline getirmiştir (Kemaloğlu, 2013: 253-256; Turan, 2007: 156-159; Cahen, 2000: 166; Taeschner, 1953: 4; Kal'a, 1998: 17-22).

Fütüvvet ve çoğulu olan *Fityan* kavramları ahiliğin temelini oluşturan unsurlardır. Her iki kelimenin kökü olan *feta* kelimesi Arapça kökenli olup gençlik, ergenlik, cömertlik ve yiğitlik, anlamlarını ihtiva etmektedir. Fityan ise cömertlik ve yiğitlik gibi yüksek erdemlere sahip olan gençlerin oluşturduğu birliği anlatmaktadır. Farsça'da ise *fityan* kelimesi civanmertlik kelimesi ile karşılanmaktadır. Cahen (2000) fityan birliğinin Arap geleneğinden çok Sasani geçmişi bulunan beldelerden bilhassa da İran geleneğinden kaynaklandığını savunmuştur. Fakat yiğitlik ve kahramanlık eski

Arap toplumlarında rağbet edilen değerleri yansıtmaktaydı. Arap toplumunda bu değerler çerçevesinde örgütlenmeler olduğu da bilinmektedir. Özellikle Hicaz bölgesinde görülen güvelik ve asayiş sağlamak ve haksızlıkları gidermek sebebi ile kurulan *Hilf'ul-Fudul* birliği fityan birliklerine örnek teşkil etmektedir. Ayrıca kabileler arasında ihtilafları gidermek ve asayiş sağlamak adına kurulan *Hilf'us-Silah* ise fityan birliklerinin Arap tarihindeki diğer örneklerindendir (Taeschner, 1953: 3-4; Turan, 2007: 153 Cahen, 2000: 168; Hamidullah, 2003: 52-55; Köknel, 2007: 52-53).

Fütüvvet birliği İran'da, Türkler'de, Araplar'da, Kuzey Afrika'da ve Mağrip'te farklı biçimlerde kendini göstermiştir. Fütüvvet birlikleri kimi zaman devletlerin hizmetine girmiş kimi zaman ise gayr-i sunni zümreler olarak Karmati ve Batini isyanlarında aktif rol oynamışlardır. On ikinci yüzyıl öncesi fityanları dağınık bir yapı göstermekteydi. Ehl-i fütüvvet ayyar, şatır ve sipahi olarak farklı alt kollarda anılmaya başlanmıştır. Kuzey Afirka ve Mağrip bölgesindeki fütüvvet ehli Ribat adı verilen evlerde faaliyet göstermekte ve kendilerine Murabıt adı verilmekteydi. Zaman içerisinde devlete dönüşen bu grup doğu kültürünü Avrupa'ya taşıyan en önemli araçlardan olmuştur (Bayram, 2018: 25-35; Turan, 2007: 154-156; Akça ve Demirpolat, 2003).

Abbasi halifesi Nasır Li-Dinillah daha önce dağınık bir yapı arz eden fütüvvet kurumuna meşhur mutasavvif Suhreverdi'nin de yardımı ile yeni bir düzen vermiştir. Abbasi halifesinin tüm İslam dünyasını kapsayan bu düzenlemesi sonrasında fütüvvet kurumu gayr-i resmi kimliğinden sıyrılarak resmî bir hüviyet kazanmıştır. Diğer taraftan ise bu kurumu devletleştirmesinin yoluyla halife fütüvvet erbabının manevi lideri olarak onların siyasî desteğini kazanmaya çalışmış ve bunu başarmıştır. Fütüvvet kurumunun Anadolu'daki yansıması Ahilik şeklinde olmuştur. Ahi ismi Arapça'da kardeşim, biraderim anlamına gelmektedir (Küçükdağ, 2017: 177; Ocak, 1996: 261; Bayram, 2018: 17-19; Taeschner, 1972; Kal'a, 2012: 40).

Uçma (2011); ahiliğin oluşmasındaki ekonomik sebeplerin başında el sanatlarına hâkim olan Bizans loncalarına bağlı Ermeni ve Rum zanaatkârlara karşılık olabilecek bir kuruma ihtiyaç olması yatmakta olduğunu savunmaktadır (143). Bayram (2018) ise Ahiliğin Batılı yazarların iddia ettiği gibi Anadolu'da bulunan Rum ve Ermeni

zanaatkârlardan yararlanılarak kurulmadığını aksine doğudan gelen Müslüman zanaatkârları koruma amacı güdülerken kurulduğundan bahseder ve ilaveten zanaatı yalnız ahilik çatısı altında bir tekelerde toplama amaçlarının altında söz konusu himaye siyasetinin yattığından da bahseder. Bayram (2018) ayrıca Ahiliğin kurulması altında yatan diğer sebepleri de Türklerin yerleşik hayata geçişlerini kolaylaştırmak, Kalenderîlik gibi çalışmadan dilenerek hayatını sürdüren sosyal gruplarla mücadele etmek ve Alplik, savaşıklık ruhu olarak anlatmaktadır (142-147). Anadolu'da Türkmenlerin yerleştiği her bölgede Ahilik Kurumu da oluşmuştur ve şehirleşme üzerinde olumlu etkiler vardır. Ahiliğin Alplik, gazilik ruhundan dolayı hâkim oldukları bölgenin asayiş ve güvenliğini sağlamak adına hayatlarını ortaya koymuşlardır. Ahilerin Anadolu'nun Moğollar tarafından sistematik olarak işgal edilmesine karşı koyma çabaları bu ruhun yansımasıdır. Ahilik neredeyse tüm loncalarda olduğu gibi merkezi yönetimin zayıfladığı dönemlerde hem savunma hem yönetim görevlerini ifa eden politik aktörlere dönüşmüşlerdir. Selçuklu sonrası dönemde birçok bölge de zaviyeler kurup o bölgelerin yönetim gücü haline gelmeleri de söz konusu yönetsel işlevlerinin kanıtıdır. Ahilik hem Selçuklu döneminde hem beylikler zamanında hem de Osmanlı döneminde etkin olmuş tarihsel açıdan çok önemli bir kurumdur. Öyle ki Süleyman Şah'ın yakın çevresinde çok sayıda ahi ve ehl-i fütüvvet bulunmuştur. Osman Bey bizzat Ahiliğe bir üye olarak dâhil olmuştur ve Ahilik Osmanlı devletinin kuruluşunda önemli roller üstlenmiştir (Turan, 2007: 161-168; Erdoğan, 2000: 39; Cahen, 2000; Akkuş, 2018: 614-626).

Ahilik ile Bizans loncaları arasındaki farkları şu şekilde anlatılmaktadır; Bizans loncalarına sıkı denetim ve gözetime tabiydi. Loncaya girmek için özel izin gerekliydi ve loncadan çıkış yasaktı. Ahiliğin kuruluş yıllarında direk devlet gözetimi yoktu. Zaman içerisinde dolaylı denetimler oluşturulmuş ise de denetimler Bizans kadar sıkı olmamıştır. Ahiler bir bakıma özdenetime sahiptir. Ahi örgütlerine üyelik serbestti ve üyelik işlemleri kurum içinde tamamlanmaktaydı. Loncaların yönetim ilkelerini saray belirlemekteydi. Ahilikte ise yönetim ilkeleri teşkilat yöneticilerine bırakılmıştı. Bizans loncalarında kastlaşma eğilimi vardır, Ahilikte böyle bir durum yoktur. Bizans loncalarında usta-çırak ilişkisi anlaşmalar ile kurulmaktaydı. Ahilik ise adeta

zanaatkârların okulu olarak çalışmaktaydı. İyi yetişmeyen çıraktan ustası sorumlu tutulurdu (Karaaslan, 2012: 36-37; Kemaloğlu, 2013: 261-262).

Ahilik içerisinde; Ahiyan-ı Rum, Bacıyan-ı Rum, Abdalan-ı Rum ve Gazıyan-ı Rum adında dört adet yapılanma mevcuttur. Bunlardan ilki olan Ahiyan-ı Rum; Anadolu Ahi teşkilatının adıdır. Bu teşkilat fütüvvet esasına dayanan bir çeşit esnaf loncasıdır. İkincisi ise Bacıyan-ı Rum olarak geçen Anadolu Bacılar Teşkilatıdır. Bu teşkilat da Ahi Evran'ın eşi Fatma Bacı tarafından kurulan üyeleri kadınlar olan ahi teşkilatıdır. Bayram (2008) bu konuda muhtelif bir esere sahiptir. Üçüncü yapılanma Abdalan-ı Rum adıyla geçen fakat Horasan Erenleri olarak ünlenmiş Türk dervişleridir. Barkan (1942) *Kolonizatör Türk dervişleri* olarak adlandırdığı bu yapılanmadan geniş olarak bahsetmiştir. Son yapılanma ise Gazıyan-ı Rum olarak geçen Alplik ve Gazilik ülküsüne bağlı yaşayan ve gerekli durumda canını vermeye hazır üyelere oluşan bir nevi gönüllü ordu yapılanmasıdır (Bayram, 2008: 15; Mekin, 2017: 76-79). Ahilik yukarıda da belirtildiği üzere toplumun üretim ilişkilerini düzenleyen, güvenliğini sağlayan, dinsel ve etik kurallarını düzenleyen çok farklı işlevlere sahip barış loncalarına ve dinsel loncalara benzeyen bir yapıya sahiptir.

Ahiliğin yapısı şu şekildedir: Ahiliğe yamak veya çırak olarak kabul edilen üye *fityan* denen *yiğitler* grubuna alınmaktadır. Kendi başına işyeri açıp yönetebilecek olgunluğa erişen çırak, yine düzenlenen bir törenle *ihvan* basamağına yükseltilmekteydi. Çırak ancak bu törenden sonra gerçek bir Ahî olarak kabul edilmekteydi. *İhvan*'dan sonra gelen üçüncü aşama ise, altı kişiden oluşan *serveran* (başkanlar) ya da Altılar adıyla anılan bir tür yönetim kuruluydu. Kurulun başında Ahilerin gerçek başkanı ya da *şeyhi* olan divanda Ahileri temsil eden *Ahî Baba* diğer adıyla *Kethüda* bulunurdu. Kurulda ayrıca kethüdanın yardımcıları olan *yiğitbaşı* ve *işçibaşı* ile iki adet bilirkişiden oluşan *ehl-i hibre* olarak bilinen hakem heyeti bulunurdu. Bilirkişî kurumu olan *ehl-i hibre* kurumu aynı zamanda *ehl-i vukuf* adı ile de bilinmektedir. Bir kentteki Ahî örgütlerinin tümünün başında da ise *şeyh-ül meşayih* (şeyhlerin şeyhi) unvanı verilen bir genel başkan bulunurdu. Yönetim kurulunun başında Ahî Baba bulunurdu. Kethüda görevleri şu şekilde sıralanabilir: Üretilen ürünlerin fiyatlarını hükümete bildirmek; orta sandığının aidatlarını, vergilerini ve

gelirlerini takip etmek; şed kuşanma törenlerini organize etmek; divanda üyeleri temsil etmektir. Yiğitbaşının görevleri şu şekildedir; esnafları yetiştirmek, hammaddeleri taksim etmek, terfileri düzenlemek, esnaflar arasındaki disiplini ve intizamı sağlamaktır. Ustabaşının görevleri şu şekildedir; malların kalite kontrolü yapmak ve standardizasyonunu sağlamak, kalitesiz malları imha etmek, zarara uğrayan tüketicilerin zararını tazmin etmektir. Hakem heyetinin görevi ise hem esnaf ve zanaatkârların kendi aralarındaki husumetlerinde hem de tüketici ile esnaf arasında olan husumetlerde arabuluculuk yapmaktır. Devlet otoritesinin olmadığı dönemde yönetimi üstlenmişlerdir. Bu zaviyelerde Ahi zaviyelerinin üyeleri içerisinde amele ve çıraklardan başka "öğretmenler", "müderrisler", "kadılar", "hatipler", "vaizler" ve emirler, sözün kısası kibarlar yani büyükler ve fazıllar yani erdemli kişiler de bulunduğu çok geniş bir yelpazeye sahipti. Zaviye üyeleri dokuz sınıf üye ya da bölük bulunmaktaydı. Söz konusu bölükler şu şekildedir; en alt sınıf olan *Yiğitler*, altı farklı bölükten oluşan *Ahiler*, bağımsız eylemlerde bulunma hakkı olmayan *halifeler*, şu ana kadar saydığımız yedi bölüğün yöneticisi olan *şeyhler ve şeyhlerin başı olan şeyh ül-meşayihler*. (Oğuz, 2006: 257-314; Mekin, 2017: 19-20; Uçma, 2011; 119-122; Çaçatay, 1997: 121-122; Şafak, 1994: 531-533).

Ahiler grupları kendi içlerinde dâhili ve harici olmak üzere iki alt gruba ayrılmışlardır. Bunlardan *dâhili* grubunun içinde çalışma hayatına aktif olarak devam eden kimseler girmekteydi. Yamaklar, çıraklar, kalfalar ve ustalar bu grup içinde yer almaktaydı. Yamak on yaşının altında ebeveyn izni ile esnaf eğitimine giren kovuklardır. Çırak olmadan önceki bu aşamada 2 yıl ücretsiz görev yapma şartı aranırdı. Çıraklık grubunda eğitim şu şekilde olmaktaydı; usta olunmaya çalışılan esnafın iş yerinde veya dükkânda mesleki eğitimini alan aday, bunun yanında esnafların bağlı olduğu zaviyelerde usta ahiler tarafından eğitimi verilen fütüvvetnameleri ve uyulacak kural ve kaideleri öğrenmek mecburiyetindeydi. Kalfalık ise ustalık ile çıraklık arasındaki bir statüydü. Yeni kalfa olan kişi için tören düzenlenir ve ustalarının elini öpen eski çıkar kalfalığa yükselir ve kendisi için ziyafet tertip edilirdi. Ustalık töreninde ise kalfanın ustası kendi şeddini çıkarıp öğrencisine bağlar, sonra elindeki asayı kalfasına vererek ona nasihatlerde bulunup ustalığa terfi ettirirdi. Ahiliğin harici grubuna ise daha önce ahiliğe üye olan emekli, düşkünler,

hasta ve sakatlar girerlerdi. Emekliler bilfiil çalışamayacak kadar yaşlı ilerlemiş fakat dükkânlarını kalfalar aracılığı ile çalıştıran ustalardan oluşmaktaydı. Bu grup esnaf orta sandığından yardım alamazdı. Düşkünler grubuna ise esnafın ustalarından olup dükkânlarını işletemeyecek kadar yaşlı ve de gelirleri olmayan kimseler girmektedir. Bu kimselere orta sandığından para, yiyecek ve yakacak gibi yardımlar yapılırdı. Hasta ve sakatlar grubuna ise iş kazası nedeniyle çalışamayacak duruma düşen kimseler girmektedir. Bu kimselere hem orta sandığından yardım edilir hem de usta ve kalfalar tarafından yardımda bulunulurdu (Uçma, 2011: 117-126; Çağatay, 1997: 136-139).

Bir bölgedeki tüm esnaf şeyhlerin toplanması ile *Büyük Meclis*, *Büyük Kurultay* ya da *Kâhyalar Kurulu* adı altında ahi birliklerinin en yetkili kurumu vücudu gelmekteydi. Bu meclis her ayın son cumasında toplanırdı. Toplantıda aralarından bir kişiyi ömür boyu hizmet etmek kaydı ile *Kâhyalar Başı* ya da *Ahi Baba Vekili* olarak seçerlerdi. Bu kurumun görevleri ise esnaf kollarının yönetiminin denetlenmesi, esnaf kollarında karara bağlanamayan sorunların çözümlenmesi, hakkında şikâyet olan esnaf şeyhlerinin yargılanması, hükümet ile esnaflar arasındaki sorunları çözümlenmek, esnaf ile devlet arasında eş güdümü sağlamak, esnaf şeyhlerin hesaplarının denetlenmesi, esnaf sandıklarının gelirlerinin toplanması, esnafa ait yapıların tamir edilmesi olarak sıralanabilir (Uçma, 2011: 122-123; Çağatay, 1997: 127-128; Bayram, 2012).

Ahiler Kâhyalar Kurulu haricinde sadece ziyafet için yılda bir toplanırlardı. Bu toplantılarda herhangi bir konu görüşülmez ve karar alınmazdı. Diğer bir toplantı ise üç günler toplantısı olarak geçmekteydi. Bu toplantı yılda bir belirlenen bir mesire alanında yapılırdı. Toplantının yeri ve zamanı Kâhyalar Kurulu tarafından belirlenip esnaf ve eşrafa iki hafta öncesinden haber verilirdi. Sosyal amaçlı olan bu toplantıya ilim adamları, üst düzey yöneticiler, ihtiyar heyetleri, imamlar, muhtarlar ve fukaralar da davet edilirdi. Toplantı üç gün üç gece sürerdi ve günde iki kez ziyafet verilirdi. Bu toplantı eğlence temelli sosyal bir toplantıdır. Son olarak ise gerekli durumlarda yapılan genel kurul toplantılarıdır. Konulan vergilerin tahammülün üstünde bir olduğu durumlarda veya esnaflar arasında olağan yöntemlere aykırı bir işlem yapıldığı veya kâhyalar kurulunun kesinlik kazanan kararlarının uygulanmasına mani olduğu zaman, kâhyalar kurulu toplanıp ve her esnafın şeyhinden üçer kişi talep ederek

durumu incelerler. Fikir birliği sağlanırsa kâhya başı, diğer kâhya ve iki şeyh ile beraber kadıya veya en üst düzey hükümet yetkilisine yollanıp esnafın kararını açıklayıp bu kararın kesin olduğunu bildirirlerdi. Hükümetle anlaşma olursa toplantıya son verilir. Aksi durumda ise ertesi günü "Memleket toplantısı" yapılırdı Çağatay (1997) Memleket toplantısını detayları ile şu şekilde anlatmıştır. Bu toplantıya kâhyalar ve bütün üstatlar, memleketin ileri gelenleri, bilginleri, zenginleri, ilan yoluyla çağırılırdı. Ayrıca hâkim ve müftüye de davetçi giderdi. Müftü geldiği ama hâkim toplantıya gelmediği durumlarda, kâhyalar kurulu başkanı, toplantı nedenini, daha önce alınan kararı ve bu karara hükümetin cevabını anlatırlar. Hükümetin uzlaşmaya yanaşmadığını açıkladıktan sonra halkoyuna başvururlardı. Alınan karar onanırsa ilim adamlarının başkanı "Reis ül-Ulema" kürsüye çıkararak "küçüğümüze merhamet ve şefkat, büyüğümüze saygı gösterip ululamayanlar bizden değildir" anlamındaki Peygamberin hadisini okuduktan ve Padişaha itaat ve sadakat gereğini açıkladıktan sonra kasabadaki hükümet temsilcisinin zulmüne karşı susmanın şeriata uygun olmadığını bildirir. Hükümetin temsilcisi durumunu değiştirmese durumun Padişaha şikâyet edileceği ilan edilirdi (Yazıcı, 1994: 156-157; Uçma, 2011: 123-125; Çağatay,1997, 130-134).

Ahiliğin ekonomik yapısı ise şu şekildedir; Ahilikte her esnaf grubunun zaviyesinde bulunan aslında esnaf vakfının kasası olarak da anılabilecek *esnaf sandığı* ya da diğer adıyla *orta sandığı* önemli bir olgudur. Kethüda ve Yiğitbaşı ile ihtiyarların nezaret ve sorumluluğunda bulunan bu sandıktan her esnafta bulunurdu. Sandıklarda altı adet kese bulunurdu. Bunlar ise: esnaf vakfına ait her türlü hüccet ve yazışma evrakı içinde saklandığı *Atlas Kese*; esnafa ait vakıf akarların senetleri ve tapu senetleri içinde saklandığı *Yeşil Kese*; vakıf paralarının konuğu ve saklandığı *Örme Kese*; faize verilen paraların senetlerinin saklandığı *Kırmızı Kese*; her türlü gider senetleri ile onaylanmış yıl hesaplarının saklandığı *Ak Kese*; tahsili imkânsız senetlerle, bunlarla ilgili şeyler saklandığı *Kara Kese*. Sandıkların gelirleri şu kalemlerden oluşmaktadır; Kendilerine ait mülklerin kiralrı, bağışlar, aidatlar, terfi harçları, her bir satıştan alınan yüzdelik pay, ayrıca toplu geziler, evlilik ve sünnet düğünleri gibi faaliyetlerden toplanan yardımlar, vakıf paraları, faizler, vasiyet, hibe, duhuliye ve teberrular. Giderleri: Onarım giderleri, vergiler, yoksul esnafa yardım, bilginlere ve yoksul din

adamlarına yardım, görevlilere maaş veya yıllık, yazları kullanılan kar, sebil bedelleri, hammadde almak için harcanan paralar, hastalara, fakirlere ve cenaze sahiplerine yapılan yardımlar, teşkilat adına alınan mülklerin bedelleri. Buradaki ilginç ayrıntı ise sandıklarda toplanan paralar yüzde 1 faizle ihtiyacı olan esnafa kredi olarak verilirdi. Faizlerden biriken paralar ise yalnız hayır işlerinde kullanılırdı. Bu işlevinden de anlaşıldığı gibi ahi sandıkları bir nevi banka olarak kullanılmıştır. (Uçma, 2011: 126-128; Çağatay, 134-136; Yazıcı,1994).

Anadolu Selçukluları zamanında Anadolu'da uluslararası ticareti yeniden canlandırmak adına hem askeri hem de politik girişimlerde bulunmuşlardır. Eski metruk yolları tamir etmiş, ticaret yolları üzerine han ve kervansaraylar inşa etmişler, şehirleri hızla iskân etmişlerdir. Hatta Aksaray gibi yeni şehirler bile kurmuşlardır. Özellikle Antalya ve Alanya, Sinop ve Samsun şehirlerinin fethinde sonra Selçuklu uzun mesafeli ticareti yürütmek adına eyleme geçmiştir. İzzettin Keykavus döneminde 1216 yılında Kıbrıs kralıyla; 1220 yılında daha önce ticari ilişkilerde oldukları Venedik şehir devletleriyle ticaret ve dostluk anlaşmaları imzalanmıştır. Her ne kadar Venedik ile yapılan anlaşma da Pisa devletinin adı geçmekte olsa da Ceneviz, Marsilya, Monperlier, Floransa ve diğer Provence şehirleri ile de ticaret yürütülmüştür. Öyle ki Cenevizli tüccarlar 1237 yılında Antalya'da bir ticaret merkezi bile açmışlardır. Zamanla Selçuklu ticareti Alanya şehrinde de gelişmiş ve ülkenin gemi yapım merkezi olmuştur. 1333 yılında Alanya'ya gelen İbn-i Battuta'nın eserinde şehirde çoğunlukla Türkmenlerin yerleşmiş olduklarını, Kahire, İskenderiye ve Suriye tüccarlarının bu şehre gelip alış verişi ettiklerini ve kerestesi bol olduğu için buradan yüklenen balyaların İskenderiye, Dimyat ve öteki Mısır limanlarına gönderildiğini belirtmektedir. Evran zamanında ise Kayseri'nin Pazar Ören ilçesinde uluslararası bir Pazar olan *Yabanlu Pazarı* tesis edilmiştir. Sümer (1985) *Yabanlu pazarının* yalnız İslam âleminin değil, dünyanın en büyük milletlerarası fuarının olduğunu iddia etmiştir. *Yabanlu pazarı* ile ilgili diğer bilgileri ise yine Sümer (1985) şu şekilde anlatmaktadır: Kırk gün süren bu pazara dünyanın her bölgesinden tacir gelmekteydi. Selçuklu ticaret anlaşması yaptıkları ülkelerden yüzde 3 gümrük vergisi almaktaydı. Aynı dönemde gümrük vergilerinin İslam ülkelerinde yüzden 10 ve Çin'de yüzde 30 olduğu düşünülürse Selçuklu yönetiminin uluslararası ticarete verdiği önem sayesinde

Selçuklu diyarının ticari bir çekime sahip kılındığı söylenebilir. Kayaoğlu (1981) Yabanlu Pazarını şu şekilde anlatmıştır: genellikle şehrin dışında kurulduğundan dolayı yabanlu adını alan söz konusu pazarın yeri Kayseri-Elbistan arasında, Anadolu ile Suriye ve Irak kervanlarının işlediği milletlerarası büyük bir kervan yolu üzerinde Karahisar ovasında bulunmaktaydı. Yabanlu Pazarına dünyanın her yerinden yabancı tüccarlar gelirdi. Doğu'dan gelenler Batı'nın, Avrupa'dan gelenler de Doğu'nun, Kuzey ve Güney'den gelenler de mallarını birbirlerine alıp satarlardı.” Mesnevi'nin VI. cildi içinde olan 4283-4286 arası beyitlerde uluslararası bir fuar olan Yabanlu adında bir pazardan söz etmektedir. Sümer (1985) 4283. beyitin doğru çevirisini şu şekilde vermiştir: ”Yabanlu şehirlerarasında bulunduğu oraya bölgelerden (şehirlerden) emtia gelir”(11). 4284 ile 4286. Beyitleri ise Nicholson (1934) şu şekilde çevirmiştir: Yabanlu pazarında “kusurlu, sahte ve kalp emtia bulunduğu gibi, kazanç getiren inci gibi çok kıymetli mallar da bulunur. Hakiki mal ile sahtesini ayırabilen uyanık tacirler için yabanlu gerçekten büyük bir kazanç yeridir” (495). Buradan hareketle Yabanlu Pazarının Ahi Evran'ın ve Rumi'nin yaşadığı dönemde aktif olduğu anlaşılmaktadır. Fuar 1277 Moğol işgalinden sırasında fuar halen etkin olarak çalışmaktaydı. Fuarın yok olma tarihi kesin olmamakla beraber on üçüncü yüzyıl sonları ya da on dördüncü yüzyıl başları gibi bir zamana isabet ettiği aktarılmaktadır¹³ (Turan, 2007: 181; Çam, 1991; Sümer, 1985; Özbek, 2001: 55; Kayaoğlu, 1981: 371; Çavuşdere, 2009: 61-66; Martin, 1980; Nicholson, 1934: 495).

Bayram (2018); Selçuklular döneminde on üçüncü asrın başlarında Anadolu'ya göç eden ve ilk olarak Kayseri'ye yerleşin ve Ahiliğin kurucusu olduğunu iddia ettiği Ahi Evran'dan bahsetmektedir. Evran ilk olarak hocası Evahüddin-i Kirmani ile birlikte Kayseri'de o bölgedeki esnafı Ahi loncaları şeklinde örgütleyen kişidir. Ahi Evran'ın eşi Fatma Hatun da Bacılar teşkilatını Bacıyan-i Rum'u kurmuştur. Evran; devletin de desteği ile tüm esnaf ve zanaatkârları bir araya toplayıp büyük bir sanayi sitesi kurmuştur. Site içerisinde bulunan Hankah ve cami ise dinsel ve mesleki eğitimlerin verildiği bir merkez konumundaydı. Zaman içerisinde bu sitelerin bedesten, çarşı, arasta, kayseriyye, han ve kervansaray gibi farklı cinsleri oluşmuştur. Ahilik

¹³ Selçuklu dönemindeki diğer fuarlar için bkz. Özcan (2016) ve Bedirhan (2016).

Selçuklu döneminden başlayarak yüzyıllarca zanaatkârlara ışık olup yönlerini tayin etmiştir. Moğol işgali döneminde tekke ve zaviyeleri ellerinden alınan ahiler uç bölgelere yerleşmişlerdir. Ahiler merkezi otoritenin zayıfladığı beylikler zamanında ise başıboş bölgeleri bağımsız şehir devletleri gibi yönetmişlerdir. Ahilik Osmanlı devletinin kurulmasında önemli roller üstlenmiştir. Süleyman Şah'ın yakın çevresinde çok sayıda ahi ve fütüvvet ehli bulunmaktaydı. Osman Bey ise bizzat bir ahi olarak geleneğin içindedir. Ahilik, 1. Murat döneminde Hacı Bektaş'ın töreleri ile beraber yeniçeri ocağının kuruluşunda önemli etkenleri olmuştur. Osmanlı'nın kalıcı ordusu oluştuktan sonra Ahiliğin eli bayraklı ve beli kuşaklı savaşçı gücü tasfiye olmuştur. Fatih Sultan Mehmet döneminde Osmanlı'nın merkezi bürokratik bir imparatorluğa dönüşmesinden sonra ahilik gücünü iyice yitirmiş ve gedik teşkilatı içinde erimiştir. III. Selim zamanında ise zaruri gıda maddeleri hariç esnafa ait tüm imtiyazlar lağvedilmiştir. (Bayram, 2018; 95-100; Uçma, 2011: 73; Turan, 2007: 181 Eyice, 1992; Çam, 1991; Erdoğan, 2000; Bayram, 2012).

2.2.3 Osmanlı Devletinde Loncalar

Esnaf kelimesi Arapça kökenli olup sınıflar anlamına gelse de terim manası olarak dükkânlar ve zanaatkârlar topluluğunu ifade eder (Parlatır, 2006: 417). Esnaf teşkilatı Ahiliğin devamı niteliğini taşımaktadır. İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı yönetim mantığının daha merkezi bir yapılanmaya kaymasının sonucunda Ahilik on altıncı yüzyılda ise özelde esnaf teşkilatı içine genelde ise gedik kurumunun içine entegre edilmiştir. On sekizinci yüzyılda ise ahi isimli kurumlar tamamen ortadan kalkmıştır. Gedik teşkilatı ise 1861 yılında kaldırılmış fakat tekel kanunları yürürlükte kalmıştır. 1912 yılında kanunla loncalar lağv edilmiştir (Tüzün, 2018: 232; Bayram, 2012: 81; Mahiroğulları, 2008: 139; Turan, 2007).

Ahiliğin Selçuklu döneminden itibaren loncalara dönüşmesinden önceki döneminde bazı şehir ve kasabaların yönetimine dâhil "yardımcı" oldukları Çağatay (1997) tarafından anlatılmaktadır. Öyle ki Osmanlıların şehir yönetimine dâhil ettikleri ahileri "şehir ahileri" olarak resmi olarak atadıkları da bilinmektedir. Ahiler örgütlenmelerini sadece şehirde değil köylerde de oluşturmuşlardır. Anadolu'da yüzyıllar boyu devam eden neredeyse her köyde bulunan konuk odaları geleneği

ahilikten kaynaklanmaktadır (91-92). Osmanlı döneminde Ahilik yapısının içine devletin resmi görevlileri olan kadılar ve muhtesipler dâhil olmuşlardır. Bu şekilde Ahilik yarı resmi bir kurum haline getirilmiştir. Selçuklu zamanında fethedilen şehirlere öncelikle cami, medrese ve zaviye inşa etmişlerdir. Zaviyeler göçebe Türklerin şehre entegre olana kadar kalabilecekleri yerler olarak dizayn edilmesi Anadolu şehirleşmesine önemli katkılar sunmuş hem de yerel bir esnaf sınıfının oluşmasına olanak vermiştir (Mahiroğulları, 2008: 141-143). Klasik dönem Osmanlısında da Ahiliğin zaviyeleri tesis etmesi görevi devam etmiştir. Ayrıca derbent adı verilen geçitlerin korunması ve ticaretin devamı adına çeşitli görevlerin ifası da yine Ahi teşkilatının sorumluluğundaydı. Teşkilat aslında fethedilen bölgelerin Türkleşmesi ve İslamlaşmasında kilit rol oynamaktaydı. Uç bölgelere yerleşen Türk muhacirlerinin yerleşme ve teşkilatlanmasının merkezi konumundaydılar (Barkan, 1942). Öyle ki on altıncı yüzyıla gelindiğinde Ahi isimli tekke ve zaviyelerin ülke çapında sayısı 149 adete ulaşmıştı (Yiğit, 2013:966). Yine on altıncı yüzyılda Ahi ismi verilen yerleşim yerlerinin sayısının 120 adet olması da teşkilatın ne denli kuvvetli olduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır (Yiğit, 2017: 259). Osmanlı devletinden Ahiliğin loncalığa dönüşümü çok yönlü bir yapıya sahiptir. İstanbul'un fethi ve Balkan topraklarında vilayetlerin artması sadece Müslüman esnafa has olan ahilik yapısının dönüşümüne ihtiyaç duymaktaydı. Dönüşümün merkezinde II. Mehmet'in merkezileşme adına yaptığı değişiklikler yer almakta olsa da diğer tarafta ise Sunni ideolojiye karşı Şii unsurların oluşturduğu tehdit de yer almaktaydı. Osmanlı-Safevi mücadelesinde bazı heterodoks Türkmenlerin İran yanında tavır almasından sonra Ahilerin de kuruluş felsefelerinde Şii geleneklere yakınlık olduğu için Ahilik devletin kontrolüne tabii kılınmıştır. On yedinci yüzyıldan sonra ahi babalarının ve esnaf şeyhlerinin seçildikten sonra ancak devlet onayıyla görevlerine başlamaları şartı konmuştur (Turan, 2007: 172-173).

Osmanlılar da reaya, lonca ve tüccarlar arasında ideal bir denge ve düzen bulunmaktaydı. Bu yapının devamı için padişah ve merkezi bürokrasi her zaman için en yetkili organ olmuştur. Ahiliğin yetkilerinin kısıtlanması, yarı resmi hale getirilmesi sonrasında gedik gibi uygulamaların yaygınlaşmasında devletin nizam kaygısı en üst düzeyde yer almıştır. Osmanlı daha kuruluş yıllarından lonca yapısına kadı ve

muhtesip eklenmesinden sonra en yetkili esnaf birliklerinin en üst makamında kadılar yer almış oluyordu. Muhtesip ise piyasa işleyişini kontrol altına almakla yükümlüydü. Ehl-i Vukuf ise narh tespiti yapmakla mükellefti. Loncalar şehir nüfusunun gözetilmesi görevini üstlenmekteydi. Aynı zamanda iş gücünü organize etmekteydiler. Şehirlerde nüfusu ve ordunun gözetimi için loncalar elzem olan hükümete ait bir enstrüman olarak çalışmıştır. Yine de bu birliklerde hükümet ile lonca üyeleri arasında gerginlik bulunmaktaydı. Bu sebeple loncalar kendi üyeleri olan yeniçerilerin kapitali ve gücünden yararlanıp bağımsızlıklarını mümkün olduğu kadar muhafaza etmeye çalışırken diğer taraftan devlet de lonca yapısının temelindeki fütüvvet geleneğini besleyen heterodoks yapıdan dolayı esnaf birliklerine karşı temkini elden bırakmıyordu. Nitekim 1826 yılında yeniçeri ocağının kalkmasından sonra loncaların devlet üzerindeki etkileri keskin olarak zaafa uğramıştır (Pamuk, 2009: 6-16; Nuri, 2019: 40-41; Kuran, 2000; Akça ve Demirpolat, : 207-211).

Loncaların oluşumundan sonra esnaf mahallelerin avârız sandıklarında olduğu gibi olağan üstü durumlarda devlete olan vergilerini zamanında ödeyebilmek için “esnaf sandıklarını” kurmuştu. Esnaf sandıkları, esnaf vakfı ve esnaf kisesi/kesesi olarak da anılmaktaydı. (Gürsoy, 2015: 97). Esnaf sandıklarında ahilik sandıklarında olduğu gibi keseler bulunmaktaydı. Yapı neredeyse aynı işlemekteydi: *Atlas kîsede* esnaf vakfına ait her türlü resmi mektuplar, hüccetler, *Yeşil kîsede*; vakfa ait tapu ve diğer senetler, *Örme kîsede*; para vakfının nakit kısmı, *Kırmızı kîsede*; faize verilen paraların senetleri, *Beyaz kîsede* masrafların kaydedildiği muhasebeler ve Siyah kîsede ise tahsil edilmesi mümkün olmayan senetler saklanırdı (Ergin'den aktaran Gürsoy, 2015: 97). Her esnaf birliğinin para vakıflarından oluşan kendi yardımlaşma sandıkları olduğuna dair kayıtlar bulunmaktadır. Nüfus yoğunluğunun fazla olduğu yerleşim yerlerinde aynı esnaf birden fazla yerde kümelenebiliyordu. Aynı çarşıda iş yapan esnafın birleşmesiyle çarşı yardımlaşma sandıkları kurulmaktaydı. Bunlara örnek olarak Çarşı-ı Kebir/Kapalı Çarşı sandığı, Uzun Çarşı Sandığı vb.. verilebilir. Para vakıflarının yöneticilerine mütevellî adı verilmekteydi. Mütevellinin loncalara karşı sorumlulukları, loncaların da kendi esnafına karşı sorumlulukları bulunmaktaydı (Gürsoy, 2015: 205-206).

1727 yılına kadar ahilik olarak geçen esnaf teşkilatı bu dönemden sonra gediklonca olarak anılmaya başlamıştır. Yeni oluşan ve din ayırımı gözetilmeden tüm esnafın kaydolabileceği eski niteliğinden büyük farkı olmayan esnaf loncaları, ahilik modelini esas alarak vücuda getirilmiştir. Osmanlı esnaf loncaları kendi içlerinde iki alt kategoriye ayrılmıştır. Bunlardan ilki inşaat sektöründe faaliyet gösteren ve yaklaşık kırk esnaf örgütünden oluşmaktaydı. Bu esnafların lideri ve denetçisi olarak *Mimar Baş* veya *Mimar Ağa* adı verilen devletin atadığı ve esnafın da onayladığı kimseler bulunurdu. İnşaat sektörü dışında kalan esnaf örgütlerinin tamamı, "Şeyh-i Seb ' a" veya "Ahi Baba" diye isimlendirdikleri ve kendi seçtikleri bir şeyhin genel nezareti altında bulunmaktaydılar. Gedik¹⁴ asıl olarak tekel ve imtiyaz olarak geçmektedir ve piyasaya giriş ve çıkışın kontrolünü sağlayan bu yetkiler Ahilik kurumunun da mevcuttu. İlk kez 1727 yılındaki kayıtlarda rastlanan bu gedik aslında dükkân ve işyeri açmaya yönelik sınırlandırmayı da belirtmektedir. İhtisap kararları ile düzenlenen bu yetki ancak ellerinde imtiyaz fermanları olan kişilere sanat veya ticaret yapma hakkı tanımaktaydı. Bu fermanlar, esnafın sayısını ve mülk sahiplerinin eski kira artışlarını ve gediği belgesi olmayanların sanat ve ticaret yapamamasını ve boşalan gediklerin esnafının çırak ve kalfalarına verilmesini sağlamaktaydı. Kuralların uygulanması yine lonca yapılanması içinde olmaktadır. Bir esnaf örgütlenmesi olarak gedik yapılanması üretim seviyesini belirli bir seviyede tutacak, rekabetin olmadığı bir piyasayı oluşturmak adına gelirleri geçimlik düzeyde sınırlayacak, servet farklılaşmasını önleyecek şekilde dizayn edilmiştir. İktisadi hayatın gündelik faaliyetlerinin, mümkün olduğu kadar az ihtilaf doğuracak şekilde, sosyal dayanışma ve ahenk içerisinde cereyanını sağlamak adına gedik yapılanmasının önemi arttıkça gedikler ile ilgili yeni düzenlemeler yapılmıştır. Osmanlı imparatorluğunda esnaf örgütlenmeleri arasında Avrupa'daki Orta Çağ şehir devletlerinde olduğu sıkı bir ilişki görülmemektedir. Osmanlı esnaf loncalarında Avrupa loncalarında olduğu gibi farklı şehirlerdeki loncaların bir üst kuruluş altında bir araya gelme durumu yoktur. Bu duruma tek istisna ise debbağların Kırşehir'de

---

¹⁴ Gedikler hakkında Osmanlı döneminde yazılmış müstakil bir eser bulunmaktadır. Sıtkı isimli yazarın "Gedikler" adı ile 1909 yılında yayınladığı eser 2004 yılında Kemal Ali Gıynaş tarafından latin harfleri ve sadeleştirilmiş versiyonu ile beraber yeniden yayınlanmıştır.

bulunan *Ahi Evran Zaviyesi* şeyhinin manevi liderliği altında birleşmeleridir. Bu birlikteliğin de çok kuvvetli bağlarla debbağları bağlamaktan çok sembolik bir birlikteliği ifade ettiği belirtilmektedir. III. Selim zamanında çıkarılan bir ferman ile fetvaya aykırı gedikler tasfiye edilmiş ve yeni verilecek gedik hakları alınması dair şartlar zorlaştırılmıştır. II. Mahmud döneminde ise gediklerin Haremeyn adı verilen vakıflara tahsisi artmıştır. Bu dönemden sonra gedik yapısı nizamlı ve adi gedik olmak üzere iki alt kola ayrılmıştır. Nizamlı gedik vakıflara gelir elde etmek amacı ile kapsamı genişletilerek kurulan yeni gediklere verilen addır. Adi gedik ise nizamlı gedik dışında kalan diğer tüm gediklere verilen ad olmuştur. Tanzimat'ın ilanından sonra yabancı devletlerle yapılan anlaşmalar sonucunda değişen ticari ve siyasi konjonktür gereği gedik ve tekelcilik yapısı terk edilmiştir. III. Selim zamanında zaruri gıda maddelerinin üretimi ve temini ile alakadar olan gedikler dışında kalan gedikler yani gediklerin yüzde doksanı kaldırılmıştır. 1860 yılında Abdülmecid tarafından verilen ferman 1861 yılından yürürlüğe girmiş ve gedik ve tekel uygulaması tamamen kaldırılmıştır (Çağatay, 1997: 216-217; Kal'a, 1998: 64; Nuri, 2018: 41-42; Buluş, 2014: 425-426; Genç, 2007: 81-82).

Loncalarda her esnaf grubunun uyması gereken ihtisap kanunnameleri bulunmaktaydı. Bu kanunnamelerde meslek unvanlarının nasıl alınacağından, çalışma şartlarına, hangi malların üretileceğinden ve hammaddenin nasıl temin edileceğine kadar her şey yazmaktaydı. Loncaların "altılar" denilen ustalardan oluşan altı kişilik bir yönetim kurulu vardı. Bu kurulun aldığı kararlar tüm lonca üyelerini bağlamaktaydı. Esnafın hile yapması ya da uygunsuz davranışları bulunması durumlarında cezalandırma işini altılar meclisi yapardı. Dükkân kapatma, loncadan ihraç, ağır işlerde mecburi çalıştırılma ve kadıların verebildiği hapis cezasına kadar verilen çok çeşitte olmaktaydı. Bu ceza ve karşılıkları nizamnamelerde detaylı şekilde bulunmaktaydı. Lonca esnafı hapis cezasını hapishanede değil loncada çekerdi. Loncalar yetki sırasına göre Kadı, Şeyh, Muhtesip, Naib, Kethüda, Yiğitbaşı ve Ehl-i hibre'den oluşmaktaydı. Daha önce detayları verildiği için kısaca tanımlarını verecek olursak; *kadı*, lonca teşkilatının başı aynı zamanda belediye başkanı olarak görev yapan piyasa üzerinde devlet kontrolünü sağlayan en yetkili kişidir ve devlet memurudur. *Şeyh* ise lonca teşkilatının başıydı. *Muhtesib* ise kadının en büyük

yardımcılarından biriydi. Piyasanın kalite kontrolünü, fiyat denetimini yapan, iş yeri ruhsatı verip, vergi toplama hakkına sahip devlet memuru idi. *Naib* ise şeyhin yardımcısı ve dini otoritesiydi. *Kethüda* ise loncayı devlette temsil eden Ahi Baba olarak da bilinen kimseydi. Esnafın devletle işlerini koordine eder, esnaflar arası sorunlarda arabuluculuk yapar, esnaf toplantılarının düzenlerdi. Ayrıca altılar meclisinin lideri konumundaydı. *Yiğitbaşı* ise hammaddelerin ustalara dağıtımını ve üretimde kalite kontrolü yapmakla yükümlüydü. Tüketici ile esnaf sorunlarını çözümlleyen kimseydi. Ehl-i vukuf ya da ehl-i hibre ise işin sırlarına vakıf olup narh sistemini uygulayan iki kişiye verilen unvandı (Tüzün, 2018: 233-235).

Osmanlı loncalarında da olduğu gibi merkezileşme arttıkça lonca yapısı da mecburi değişikliklere uğramıştır. Bu süreci Ahilik-Lonca-Gedik dönüşümünde izlemek mümkündür. Osmanlı kendinden önceki esnaf birliklerinin geleneklerden de beslenerek çok karmaşık yapıda olan İstanbul şehrinde bile eş güdümü sağlayabilmişlerdir. Osmanlı devletindeki lonca sistemi esnaf loncaları ile nitelik olarak benzerlik göstermektedir. Üye sayısı 12000'i bulan kalabalık lonca yapılanmalarında bile sağlam işleyen bir yapı inşa etmeyi başarmışlardır. Faroughi (2017) Osmanlı imparatorluğunda en bilinen loncaların İstanbul, Kahire, Kudüs, Bursa, Halep ve Şam gibi vilayetlerinde olan esnaf loncaları olduğunu ve bu loncalar hakkında elde oldukça fazla belge olduğundan; ayrıca bu belgelerden Osmanlı imparatorluğunda loncaların çok yaygın olduğunun ve imparatorluğun en gelişmiş lonca sistemlerinden birine sahip olduğunun anlaşıldığından bahsetmektedir. 17. Yüzyıl İstanbul'unda sosyo-ekonomik yaşamı ve esnaf ve loncaların durumunun anlaşılması açısından İstanbul Mahkeme kayıtları önem arz etmektedir. Fakat dünya ekonomisindeki değişim, ticaret yollarının, üretim metotlarının ve üretim teknolojilerinin değişimi sonucu Osmanlı devletinde de loncalar sona ermiştir. 1912'de sona eren Osmanlı loncaları ve Ahiliği de içine alacak olursak en uzun ömürlü kurumlardan birisi olmuştur. Loncalar ekonomik görevleri dışında sosyal görevleri de ifa etmiştir. Kendilerine ait vakıfları, tekke ve medreseleri ile hem bir kültür taşıyıcısı, hem bir okul, hem bir meslek örgütlenmesi olmuşlardır (Baer, 1970a; Baer, 1970b; Kuran, 2000; Turan, 2007; Faroughi, 2017: 13-50; Kuran, 2010).

2.2.4 Azerbaycan Ahiliği

Anadolu'dan Balkanlara, Orta Doğu ve Kafkaslara kadar geniş bir coğrafyada yayılmış olan Ahilik geleneğinde Azerbaycan bölgesinin ayrı bir önemi vardır. Bayram (2001) bu önemi şu şekilde anlatmaktadır; Anadolu'da Ahi Teşkilâtının kurulmadan önce Azerbaycan'ın çeşitli şehir ve kasabalarında Türkmenler arasında ahilik mesleğine mensup ve kendilerine Ahi olarak adlandıran esnaf ve zanaatkârlar vardır. Fakat bu esnaf ve zanaatkârlar örgütlenmemiş olduklarından sadece meslek erbabı olarak bilinmektedirler. Türkiye'de Ahiliğin baş mimarlarından olan Ahi Evran başta olmak üzere Anadolu'nun ilk Ahilerinin hemen hepsi Azerbaycan'dan gelmişlerdir (2). Ahiliğin ilk oluştuğu bölgelerden biri Azerbaycan olsa da ilk Ahî birliklerinin X-XI. yüzyıllarda Orta Asya'da ortaya çıktığını ileri süren görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşlere göre Ahilik Mâverâünnehir bölgesinde ortaya çıkmış oradan Azerbaycan'a oradan ise Anadolu'ya yayılmıştır (Ahmed, 2016: 161-164; Bayram, 2001, 2).

Musalı (2011a) Osmanlı'nın siyasî rakibi olan Safevi Devleti'nin de kuruluşunda aynı Osmanlı devletinin kuruluşunda olduğu gibi Gâziyân, Ahiyân, Abdâlân gruplarının desteği olduğu bilinmekte olduğunu anlatmaktadır. Yazar yaptığı arşiv ve literatür çalışması neticesinde on üçüncü yüzyılın sonu ve on dördüncü yüzyılın başlarından on yedinci yüzyılın başlarına kadar Safevî ailesinin Ahilik ve Ahiler'le bağlantılarının vesikalarını bulduğunu anlatmaktadır. Azerbaycan'ın Beylekan, Gence, Tebriz, Erdebil, Bakü gibi şehirlerinde on bir ile on beşinci yüzyıllar arasında Ahiler'in sosyal, ekonomik, politik ve kültürel hayatta önemli rol oynadıklarını da eklemektedir (1-3).

Musalı (2011b) İbn Bezzaz'ın Saffet-üs Safa adlı eserini inceleyen Prof. Oktay Efendiyev Safevi hanedanlığına ismini vermiş olan İbn Bezzaz'ın oğlu şeyh Safi olarak bilinen Safiyyüddîn-i Erdebilî'nin müritleri arasında 30 farklı sanat kolunu icra eden zanaatkâra ulaştığını aktarmaktadır. Liste şu şekildedir:

şâlbâf (şal dokuyan), câmebâf (dikişçi), hayyât (terzi), ibrişimfûrûş (ibrişim satıcısı), nessâc (dokumacı), külâhdûz (külâh diken), bezzâz (bezci, kumaş satan), pâlândûz (palancı, semer diken), zerger (kuyumcu), haddâd (demirci), âhenger (demirci), dûkterâş (tığ yapan), sûzenger (iğne yapan), silâhî (silah ustası), tîrterâş (ok ustası), mûzedûz (çizmeçi), debbâğ (deri tabaklama ustası), keşşûdûz (ayakkabıcı), serrâc (saraç), neccâr (dülger), sâbûnî (sabun üreten), sâbûnfûrûş (sabun satan), kehrîzken (kuyu kazan), neftfûrûş (petrol satan), sakkâ (su satan), sarrâf, kasap, kâseger (kase yapan), dulûzî (çömlekçi), habbâz (ekmekçi), tabbâh (aşçı), bakkâl, helvâyî (helvacı) (Musalı, 2011b: 799-800).

Bu liste bize Ahilerin Safeviler döneminde ticaret hayatında oldukça etkin olduklarını göstermektedir. Ayrıca Ak-koyun, Kara-koyun, İlhanlı devletlerinde de sosyo-politik, ekonomik ve kültürel hayatında önemli rol oynamaya başladıklarını Ahmed (2016) aktarmaktadır. Ak-koyun devletinde on beşinci yüzyılda ahiliğin varlığını Paydaş (2004) sayesinde bilmekteyiz. Buradan hareketle bölge devletlerinde meslek organizasyonu olarak Ahiliğin olduğu çıkarımında bulunmak mümkündür. Suriye, Irak, İran, Azerbaycan, Türkistan, Endülüs, Kuzey Afrika ve Mısırda çeşitli zümrelerden olan insanları kahramanlık, yiğitlik, adalet temelinde birleştiren kurumlar olmuş ve yayıldıkları alanlarda büyük saygı kazanmışlardır. Fütüvvet bu kurumlardan yalnızca bir tanesidir. Belirtilen bölgelerde uhuvvet esasına dayalı lonca benzeri kurumların izini bulmak bu açıdan mümkündür (Ahmed, 2016: 160-168; Paydaş, 2004: 223).

2.3 Orta Çağ Loncalarının Sona Ermesinin Nedenleri

Özelde loncaların genelde ise kurumların tarih sahnesinden silinmesinin ardında yatan sebeplerden bir tanesi; kurumların kuruluş ilkelerinden uzaklaşıp yozlaşarak etkinliklerini yitirmeleridir. Bu konu hakkında Greif'in (2006) tespiti şöyledir:

“Korporasyonlar (kurumlar) büyümeyi teşvik etmekten ziyade kendi üyelerinin çıkarlarını büyütme peşindedirler. Başlangıçta büyümeye artıran iktisadi kurumların bile; rant sağlamanın, kontrolün ve yeniden dağıtımın araçlarına dönüştüklerine dair tarihte çok sayıda örnek bulunmaktadır. Birçok politik kurum oligarşilere dönüşüp yozlaşmış ya da kanlı iç çatışmalar yüzünden çökmüşlerdir” (Greif, 2006, 30).

Ogilvie (2011) tüccar loncalarının orta çağa özgü altı ekonomik problemi çözerek Avrupa'daki ticari devrime yakıt olduğunu anlatmıştır. Buna rağmen Ogilvie (2007a) loncaların kötü olan yanlarını ellerindeki gücü müşterilere daha yüksek fiyattan satış yapmak, çalışanlara ve tedarikçilere düşük ücret vermek ve potansiyel rakipleri egale etmek için kullandıklarını da açıklamıştır (Ogilvie, 2007a: 5; Ogilvie, 2011: 2).

Loncalar klasik iktisatta monopolist yapılarından dolayı zararlı kurumlar olarak hatta Adam Smith tarafından topluma karşı bir komplo olarak görülmüştür. Şöyle ki;

“Ticaret ve üretimin özel bir dalıyla uğraşanların çıkarı her zaman için, bazı bakımlardan toplumun çıkarlarından farklı, hatta ona terstir. Piyasayı genişletmek, rekabeti sınırlamak her zaman işadamlarının çıkarıdır. Piyasayı genişletmek genellikle toplum çıkarına yeterince uygun düşebilir, ancak rekabeti sınırlamak her zaman toplum çıkarına aykırıdır; bu, yalnızca işadamlarının kârlarını doğal biçimde olacak olanın üstüne çıkararak, kendi çıkarı için diğer yurttaşların üzerine saçma/çarpık vergiler koymalarını mümkün kılar. Bu katmandan gelen ticaretle ilgili yeni bir yasa ya da tüzük önerisi, daima büyük bir dikkatle dinlenmeli, uzun uzadıya hem büyük bir kuşkuyla hem de büyük bir özenle dinlenmeden asla kabul edilmemelidir. Çünkü bu öneriler, çıkarları hiç bir zaman genel çıkarlarla bütünüyle uyuşmayan, genel olarak halkı aldatmakta ya da ezmekte çıkarı olan ve dolayısıyla birçok kez halkı aldatmış ve ezmiş olan kesimden gelmektedir.” (Smith, 1778: 316-317).

Geleneksel monopolcü görüşü eleştiren çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Hickson ve Thompson, 1991; Richardson, 2001; Richardson, 2004; Hoogenboom ve diğerleri, 2018). Bu eserlerde yazılanların yanı sıra klasik monopolcü görüş zararlı ve etkin olmayan lonca gibi kurumların neden bu kadar yaygın ve uzun ömürlü olduğunu açıklayamamaktadır. Ogilvie, bir kurumun ekonomik bir problemi çözmede diğerlerinden daha iyi olduğu durumda eğer verdiği zarardan daha fazla getiri sağlayacak başka bir kurum yoksa Pareto etkinliğine sahip olduğunu savunmuştur (Ogilvie, 2011: 2; Ogilvie, 2007a: 4-5; Ogilvie, 2007b: 652-655). Ogilvie, Acemoğlu (2006) modelinden faydalanarak; loncaların özellikle de tüccar loncalarının yaygınlığının ve uzun ömürlü oluşlarının sebebi hakkında şu çıkarımda bulunmuştur: Bu kurumların topluma kattığı toplam fayda, topluma maliyetlerinden az olduğundan dolayı bu denli uzun yaşamış ve yaygınlaşmışlardır (Ogilvie, 2011: 2). Acemoğlu'nun

(2006) modeli, otoritenin politika üretimi sırasında nasıl bir karar verme mekanizması uyguladığını açıklamaktadır. Bu model endüstri öncesi “etkin olmayan” kurumların karar verme mekanizmasını açıklaması açısından lonca tarihini incelemede açıklayıcı özelliğe sahiptir. Bu paralel de Ogilvie'nin (2011) loncaların uzun ömürlü olması ile ilgili benzetmesi oldukça açıklayıcıdır: Bir kurum ekonomik pastayı küçük tutup, büyük dilimleri güçlü grupların sürekli almasını, onların sahip olduğu nüfuzdan da yararlanarak temin edebilirse asırlar boyunca hayatta kalabilir. Tüccar loncaları çok güçlü iki hakka sahipti. Birincisi bünyesindeki tüccarlar, ikincisi ise politik otoritelerden elde ettikleri imtiyazlardı (160).

Loncaların gerileme sebepleri endüstri öncesi toplumda sahip oldukları işlevleri modern dönemde kaybetmelerinde yatmaktadır. Loncalar ilk olarak medeni haklara saygı duyan profesyonel yerel bürokrasilerin oluşması sonucunda yönetsel işlevlerini yitirmişlerdir. Bu durum Batı Avrupa'da Reform ve Aydınlanma etkisiyle olmuştur. On altıncı yüzyıldan başlayıp yirminci yüzyıla kadar devam eden bir süreçte loncalar yönetsel haklarını kaybetmişlerdir. Loncalar beşeri ve beşeri olmayan sermaye üzerindeki kısıtlayıcı haklarını ise sabit sermaye üzerinden alınan modern vergilerin konulması sonucu kaybetmişlerdir. Bu süreç on yedinci yüzyıldan başlayıp yirminci yüzyıla kadar devam eden bir süreçtir. Söz konusu vergileri ilk koyan ülke Hollanda son olarak koyan ülke ise Rusya'dır (Thompson ve Hickson, 2001: 149-160).

Loncalar endüstri öncesi toplumlarda üretim, ekonomik, siyasi, politik ve sosyal pek çok rolü olan kurumlardı. Her ne kadar Hickson ve Thompson (1991) loncaların lağv edilmesini pragmatik bir seçimden çok moda haline gelmiş ekonomik bir ideolojiden geldiğini savunmakta olsa da loncaların yapısal değişiminde on dördüncü asırdan itibaren başlayan kıtlıklar, veba salgınları, yüzyıl savaşları gibi olaylar da etkili olmuştur. Şöyle ki On dördüncü asırdan itibaren başlayan kıtlıklar, veba salgınları, yüzyıl savaşları gibi olaylarla Avrupa'da ekonomi-politik değişmiştir. On dördüncü yüzyılın sonunda gelindiğinde Avrupa nüfusunun %40 azalmıştır. Bundan dolayı loncalar bu durumdan doğrudan etkilenmişlerdir. Vebadan sonra loncalara patrimonyal bir yapı gelişmiş daha önce ustanın hayat boyu yanında olan hatta evlilikler yolu ile akrabaları olan çırak ve kalfalar basit birer ücretli işçiye

dönüşmüşlerdir. Özellikle kalfalar hayatta kalabilmek ücretli çalışan kimseler olarak giderek daha zor şartlarda çalışmaya başlamışlardır. Üstelik savaşlar ve sonrasındaki korumacılık faaliyetlerinden dolayı hammaddenin kesilmesi durumunda dokuma tezgâhları duruyor ve sokaklar işsiz inşalarla doluyordu. Bu durumdan en çok etkilenen sınıflardan biri haftalık ücretle geçinen kalfalardı. (Hickson ve Thompson, 1991: 164; Byrene,2012: 45-170; Pirenne, 2012: 207-211; Helleiner, 1967).

Avrupa’da loncaların gerilemesindeki diğer sebepler şu şekildedir; loncalar ellerindeki monopol gücü daha fazla imtiyaz elde edebilmek için kullanmışlardır. Özellikle coğrafi keşiflerden, bilimdeki ilerlemelerden ve kilise ile devlet arasındaki savaşlardan sonra siyasi ve politik yapının değişimi de loncaların yok oluş sürecini hızlandırmıştır. Doğası gereği esnaf loncaları üretimde rekabeti önlemek adına teknolojik değişikliğe ve yeni üretim tekniklerine engel olmuştur. Esnaf loncalarının kalfalık ile ilgili düzenlemeleri yüzünden kalfa ve çıraklar birkaç kez ayaklanmış ve işçi birlikleri oluşturmuşlardır. Loncaların endüstri öncesi toplumda üstelendiği görevleri devralacak kurumlar, metotlar ve kanunların geliştirilmesinden sonra bu kurumlara duyulan ihtiyaç azalmış ve bu kurumların dönüşmesi gerekmiştir. Orta Çağ kurumlarının dönüşmesi ya da yok olmasında Rönesans, reform ve ulus devlet fikirleri ise kurumsal değişimin ilk adımı, endüstri devrimi ise son adımı olmuştur. Tüm bu değişim aslında ticaret-toplum-devlet arasındaki etkileşimden kaynaklanan köklü bir değişimi sağlamıştır. Loncalar ise modern dünyanın kurumlarının arketipi olarak endüstri öncesi toplum içerisinde kazandığı işlevi zamanla yitirmiş olsa da farklı kurumların zihninde ve geleneğinde halen var olmaktadır. Dahası lonca tarihi halen bizlere çok değerli bilgiler sunacak potansiyele sahiptir (Helleiner, 1967; Hall, 1967; Thrupp; 1965; Wilson, 1967).

Mumford'un söylediği gibi; "tarihte uzun bir koşuya çıkmadan, bilincimizde geleceğe cesur bir sıçrayış yapmamız için gerekli olan momentumu kazanamayız” (Mumford, 1951: 3)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ORTA ÇAĞ AVRUPA LONCALARI VE DİĞER LONCALARININ BENZERLİKLERİ VE FARKLILIKLARI ÜZERİNE

Orta çağ dünyasının en yaygın kurumlarından biri olan loncalar Batı’da ve Doğu’da oldukça etkin olmuşlardır. Bu çalışmada Orta Çağ loncalarını ele alırken Orta Çağ loncaları; Avrupa loncaları ile diğer loncalar şeklinde ayrılarak incelenmiştir. Loncalar onuncu yüzyılın başlarından on dördüncü asrın ikinci çeyreğine kadar Batı Avrupa şehir devletlerinin ekonomilerinde yüksek oranlı büyümeyi veba, kıtlık ve uzun soluklu savaşlar gibi tüm olumsuzluklara rağmen sağlamışlardır (Hickson ve Thompson, 199: 130). Bu başarı sonrasında loncalar tüm Avrupa’da yaygınlaşmıştır. Avrupa’daki lonca örgütlenmesi; meslek örgütü, banka, polis teşkilatı, ticaret mahkemeleri, sigorta kurumu, ticaret odası, sanayi odası, belediye, noter ve hatta üniversite gibi birçok modern kurumun arketipini teşkil etmiştir. Bu sebeple bu bölümde merkeze Batı Avrupa loncaları konarak hem Doğu hem de Batı kültürlerinde var olmuş bu kadim kurumların benzerlikleri ve farklılıkları *oluşum nedenleri, yaşam süreleri ve yaygınlıkları, üstelendikleri iktisadi ve siyasi işlevleri* hatta *eğitimsel işlevleri* açılarından analiz edilmeye çalışılmıştır.

3.1 Oluşum Nedenleri Açısından

Renard (1918), loncaları “gerekliliğin çocukları” olarak tarif ederken aslında bu kurumların bireylerin toplumsal yaşama dair ekonomik, dini, siyasi zorlukları ve zorunlulukları ile başa çıkmak adına oluşturdukları kolektifler olduklarına işaret etmiştir. Ortak bir işle meşgul olan, ortak bir idealin peşinde koşan ya da ortak bir soruna çözüm arayan bireyler lonca örgütlenmesini oluşturmuşlardır. Özellikle kargaşa ve kanunsuzluğun hüküm sürdüğü dönemlerde ortak karar alma ve kolektif hareket etmenin gücünden yararlanarak sorunları bertaraf etme çabası sonucu loncalar oluşmuştur. Bu kimselerin gönüllü olarak bir araya gelme amaçları korunma, savunma ve birbirlerini adeta bir aileymiş gibi desteklemektir. Özellikle aynı mesleğe sahip olan bireyler loncaların tesis edilmesinde aktif rol oynamışlardır. Bu kimseler aralarında

oluşan uhuvvet bağı sayesinde yapay bir aile gibi görev yapmışlardır. Bu bağlamda loncalar aileye ait vefakâr ruhu alıp belirli amaçlara odaklanacak biçime dönüştüren kurumlar olmuşlardır (Walford, 1879: 6; Brentano, 1870: 16; Renard, 1918: 2; Ogilvie, 2011: 19; Brentano, 1870: 16).

Loncaların ilk örnekleri tarih sahnesine uzun mesafeli ticaretin zorluklarının üstesinden gelmek adına çıkmış olsalar da örgütlenmelerinin temelinde ulusal dehadan çok toplumsal ihtiyaçlar olmuştur. Roma İmparatorluğu'nda bu minvalde kurulmuş *collegia* kurumları bulunmaktaydı. Vergiye tabii bu resmi kurumlar Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra özellikle Kıta Avrupa'sında ortadan kalkmışlardır. Karanlık çağ olarak adlandırılan bu dönem veba, kıtlık, kitlesel göç ve işgal olaylarından sonra Kıta Avrupası'nın önceliğini işesi ve güvenliğini sağlamaya verdiği bir dönem olma niteliğini taşımaktadır. Bu dönemde güvenlik ihtiyacını temel alan loncalar ortaya çıkmıştır. Bu loncalar aslında Cermen kavimlerin yönetsel ve askeri yapısını oluşturan kurumlardı. Pagan Cermen kavimlerin bir bakıma yönetim organı olarak kullanılmaktaydı. Daha çok kırsala ait olan lonca üyelerinin birbirlerine karşılıklı bir ahit ile bağlı olduğu bu lonca türünde düzenli olarak yaptıkları şölen, festival ve dinsel özellikler de taşıyan toplantılar olmaktadır. Bu toplantılarda suç işlenmesi durumunda yargılama yapılmakta ve suçlu kimseye ceza verilmekteydi; ayrıca muhtaç duruma düşenlere yardım edilmekte, ölümler beraberce defnedilmekteydi (Pirenne 2009: 111; Hickson ve Thompson, 2011: 136; Bicknell, 1899: 92).

Beckwith (2009) bu lonca yapısının Proto Hint Avrupa döneminden itibaren sürdürülen batı kültüründe *comitatus* olarak geçen kurumları da içine alan Cermen Orta Asya kültür kompleksine dâhil olduğunu Roma tarihçisi *Tacitus*'un metinlerinde yer aldığından bahsetmektedir. Yazar bu bağlamda Cermen kültürünün kavimler göçünden bin yıl öncesinde bile aslında Orta Asya kültürünün bir parçası olduğundan bahseder ve ilaveten orta çağ vakanüvislerinin Franklar ile Türklerin kültürleri ile bazı açılardan aynı olduğundan hareketle akraba olabileceklerine dair görüşünün isabetli olduğunu belirtmiştir. Bu minvalde Türk ve Moğol geleneğinde kurultay ya da eski kullanımıyla toy şeklindeki yapılanmalar ile Cermen loncalarının benzerliği beklenen

bir durumdur. Her iki lonca türünde de toplantılar, yönetsel yapı hatta askeri düzenleri bile büyük benzerlik göstermektedir (Beckwith, 2009: 92).

Orta Çağ Avrupa loncalarının temelinde karşılıklı yardımlaşma yönü yüksek, savunma ihtiyacına dair nitelikleri fazla olan barış loncaları ve dinsel loncalar bulunmaktadır. Ticaret temelli tüccar loncaları da yukarıda sayılan diğer nitelikleri taşıyıcılar da odak noktaları ticari problemlere ortaklaşa çözümler üretilmektedir. Ticaret temelli loncalar uzun mesafeli ticaretin zorluklarının üstesinden gelmek adına kurulmuşlardır. İtalyan şehir devletlerinde onuncu asra kadar uzun mesafeli ticaret hacmi düşük olsa da devam etmiştir. Bu sebeple Avrupa’da loncalar 7 ile 10. Asırda ortaya çıkan İtalyan şehir devletlerinde gelişen collegium örgütlenmesinden esinlenen yeni bir ticari organizasyon olarak ortaya çıkmış ve yaygınlaşmışlardır. Tüccar oligarşileri olarak da anılan bu şehir devletleri sürekli seyahat halinde olan tüccarların uğrak yeri olması sebebiyle ticari merkezlere dönüşüp kalkınmışlardır. Buradan hareketle Kıta Avrupa’sında tüccar loncalarının ortaya çıkışı yeni tip kalelerin yapımından sonra ticari hayatın canlanması ve ona mukabil on birinci asırda uzun mesafeli ticaretin yeniden canlanmasından sonra olmuştur (Werveke, 1965: 8-21; Hickson ve Thompson, 2011: 145).

Avrupa’daki loncalar ile tarih boyunca ticarete odaklanan tüccar loncaları ve üretime odaklanan esnaf loncaları yapısal ve işlevsel olarak benzerlik göstermektedir. Çünkü antik çağda da orta çağda da tüccarlık tehlikeli ve maliyeti yüksek bir meslek dalı olmuştur. Ulaşımın güç olması, uluslararası ticaret kanunlarının bulunmaması, ticareti yapılan malların hırsızlığa, yağmaya veya resmi gaspa maruz kalması tüccarların baş etmesi gereken sorunlardı (Cleland, 1937: 1). Ticarete belirsizliği azaltmak için metotlar ve icatlar oluşturmak gerekiyordu. Eğer bulunan yöntemler geçerli olursa bunların uygulanmasını sağlamak için; ayrıca taşınan malların ve ticari anlaşmaların uygulanabilmesi için resmi bir otorite ile çalışmak zorunluydu. O yüzden ticaret odaklı loncalar mutlaka bir otoritenin hamiliğine ya da otoriteden alınma imtiyazlara muhtaç olmuştur. Avrupa loncalarında olduğu gibi ticaret ile ilgili tüm loncaların oluşumunda bu kural geçerli olmuştur. Loncaların otoriteden aldıkları imtiyazlar ve karar verme serbestlikleri ise merkezi otoritenin gücü ile ters olarak

işlemiştir. Öyle ki loncalar şehirleri yönetecek hukuki, politik, ekonomik ve askeri güce sahip olduklarından otorite zayıfladığı zaman şehirlerin yöneticisi haline gelmişlerdir. Moğol işgali sonrası boş kalan bölgeleri ahilerin yönetmesi, Roma kolonilerinin otorite boşluğunda loncalar yolu ile yönetilmesi; İtalyan şehir devletlerinin bir dönem tüccar oligarşisi olarak lonca eksenli yönetilmesi bu duruma verilebilecek örneklerdendir (Hickson ve Thompson, 1991: 136-145; Kemaloğlu, 2012: 264; Liu, 2009: 97-103).

Loncalar her zaman için dini yaşamı destekleyen kurumlar olmuşlardır. Bu durum Avrupa loncalarında da İslam loncalarında da lonca arketiplerinde de görülen ortak özelliklerdendir. Loncalar beraber ibadet edilen ve törenlerin ortak yapıldığı bir kamusal alan vazifesi görmüştür. Nitekim loncalar ilk ortaya çıktıkları dönemlerde tapınağa bağlı olarak çalışan ve karlarının büyük kısmını tapınağa tahsis eden yapıdaydılar. Sümer-Uruk uygarlığında tüccarlar tapınağa bağlı birere memur olarak çalışırlardı. Bu dönem uygarlığında da tapınak adeta bir lonca binası gibi işlev görürdü. Tapınak malların stoklandığı, kayıtların tutulduğu bir yer olarak kullanılmaktaydı. Ahameniş Krallığı zamanında tapınağın lonca üzerinde üstünlüğü ortadan kaldırılmıştır. Bu sebeple İran'da lonca sayısı Ahameniş döneminde oldukça artmıştır. Hindistan loncalarında ise loncalarda çalışan kimseler savaşı keşiş rahipler olmaktadır. Lonca ile tapınak ortak bir kompleks içinde yer alırdı. Ayrıca tapınaklar sonrasında ise kiliseler loncaların ve uzun mesafeli ticaretin finansmanında önemli rol oynamışlardır (Frye, 1983: 118; Kropotkin, 2001: 161; Algaze, 1993; Mieroop, 2016: 29-33).

Antik Hint medeniyetinde Mısır, Finike, Suriye, Çin ve Kapadokya ile uzun mesafeli ticaret yapıldığı bilinmektedir. Milattan önce binli yıllarda Hindistan'da kervan taşımacılığı yapan imtiyazlı kurumlar ve bu kurumları yöneten üst kurumlar da oluşmuştur. Milattan önce altıncı asırdan sonra ise ticari yapı daha karmaşık hale gelmiştir. Bunun altında ise büyük krallıkların oluşturduğu görece olarak güvenli ticaret ortamı ve bunun sonucu olarak genişleyen uzun mesafeli ticaret hacmi yatmaktadır. Antik Hint uygarlığında ticaretin yürütülmesinde görev alan *gana*, *pani*, *puga*, *vrata*, *samgha*, *nigama* ve *şreni* gibi çok sayıda kurum vücut bulmuştur. Bu

kurumlardan *samgha* ve *gaṇa* politik ve dinsel kurumlardı. *Puga* ve *vrata* kuruluşları ise ticari uzmanlaşmaya sahip köy ve şehirlerdeki kimselerden oluşan iktisadi motivasyonu sağlayan iş organizasyonlarıydı. *Nigama* ve *Śreni* kurumları ise iktisadi organizasyonu sağlamaya odaklanmış olan esnafların, tüccarların, zanaatkârların ve hatta para-militer kuruluşları kapsayan ve düzenleyen kompleks yapıları. Bu kurumlar tüccar ve esnaf loncalarına benzer nitelikler taşımaktaydı. *Pani* yapılanması ise kervan ticareti ile meşgul olan ve sürekli seyahat eden tüccarların organizasyonlarıydı. Bu yapı da yabancı tüccar loncaları ile benzerlik göstermektedir. *Śreni* adı verilen loncalar ise milattan önce altıncı asırdan sonra ayrı birer hukuki varlık haline gelmiş ve kendi düzenlemelerini yapma hakkı olan tüzel kişiliklere dönüşmüşlerdir. Politik, beledi ve yönetsel yetkileri olan bu lonca yapısı orta çağ Avrupa loncaları ile benzerlikler göstermektedir (Khanna, 2005: 6-10; Thaplyal, 2001: 995-996; Majumdar, 1922: 20-23; Mahapatra, 2012: 167-168).

Khanna (2005) bu benzerliğin ötesinde *śreni* kurumlarının orta çağ kurumlarından çok daha kapsamlı olduğunu ve gelişmişlik düzeyinin neredeyse günümüz dünyasındaki Amerikan kurumlarına denk olduğunu iddia etmiştir (Khanna, 2005: 25-26).

Orta Çağ Avrupası'nda üretime odaklanan esnaf loncaları tüccar loncalarından yaklaşık bir buçuk asır sonra ortaya çıkmışlardır. Bu loncalar üretimin devam etmesine ve belirli bir kalitede olmasına odaklanmış, yerel esnafın korunması ve rekabetin olmadığı bir piyasa oluşturmak amacı ile hareket etmişlerdir. Esnaf loncalarına ait en eski kayıt geç antik çağda Suriye ve Filistin bölgelerinde esnafların kayıt olduğu loncalara dair yazılı belgelerdir (Mieroop, 2016: 178). Robinson (1913) Avrupa tüccar loncalarında her bir loncayı koruduğuna inanılan St. Michael, St. Leonard, St. Fabian, St. Botolph gibi azizler bulunmakta olduğunu ve bu loncaların Osmanlı İstanbul'undaki esnaf loncaları ile aynı hedefleri, metotları ve karakteristiği taşıdığı iddiasında bulunmuştur (18). Benzer şekilde ahilikte de her bir zanaat ustası olduğu düşünülen peygamberlerden, sahabeden ve önemli tarihsel kişilerden seçilme meslek pirleri bulunmaktaydı. Örneğin Tüccarların piri: Hz. Muhammed, Berberlerin piri: Selman-ı Farisi: Debbağların Piri: Ahi Evran, Börekçilerin piri: Varaka vb. Ayrıca hoş

görülmeyen bazı mesleklere ise pirsiz meslek adı verilmekteydi (Abdulkadiroğlu, 1992).

Nitekim loncaların oluşumu çağ, dönem, coğrafya, millet fark etmeksizin aynı özellikleri taşımakta olup farklılıklar kültürel olup yapısal ve işlevsel olarak büyük benzerlik arz etmektedir. Kuruluş aşamasında birçok kurumun arketipi olan loncalar zaman içerisinde buldukları sosyo-ekonomik konjonktüre göre değişime tabii olmuşlardır. Bu farklılıklar sosyolojik özellikte olup yönetim biçimi ve sosyolojik ihtiyaçlara binaen gelişmiştir. Lonca gibi iktisadi kurumlar ekonomik problemlere etkin çözüm olmuş kurumlardır. Benzer ekonomik şartlara bulunacak etkin çözümlerin de benzer olacağı fikri loncaların oluşum nedenlerinin neden aynı olduğunun ve benzerliklerinin de cevabı olmaktadır. Şartlar değiştikçe etkinliğini yitiren kurumlar yerlerini yeni ve daha etkin kurumlara bırakmışlardır. Pre-modern toplumlarda kurumların dolayısıyla loncaların benzerliği o dönemin iktisadi şartlarının aynılığından kaynaklanmaktadır (Ogilvie, 2007b: 651-656).

3.2 Yaşam Süreleri ve Yaygınlıkları Açısından

Loncalar yaygınlıklarını göstermesi açısından; farklı ülkelerde ve farklı lisanlarda loncaya tekabül eden isimler şu şekilde sıralanabilir; Antik Roma uygarlığında loncaya karşılık gelen kurumlar şunlardır: *collegium*, *ministerium*, *universitas*, *officium*, *sodalitas*, *corpus*, *magisterium* ve *artificium*. Fransızca'da loncaya karşılık gelen kelimeler ise şu şekildedir: *métiers*, *ghildes*, *corps des métiers*, *corps jurés*, *communautés* ve *corporations*. Almanca'da ve Çekçe'de *cechu*, Polonyaca'da *cech*, Macarca'da *céh* kelimesi lonca'yı ifade etmektedir. İtalya'da loncalar *arti*, *gremi*, *corporazioni*; İspanyolca'da ise *gremios*, *cofradías*, *consulados*; İsveççe'de *skrå*; Flemenkçe'de *ambacht*; Romence'de *breaslă* kelimeleri ile ifade edilmektedir. Karimi tüccarlarının *funduk* kurumu ise İtalyanca'ya *fondaco* olarak geçmiştir. Hintçe'de ise *Śreni*, *śreshthi* veya *gaṇa* loncaya karşılık gelmektedir. Lonca Rusça'da ise *zestvo*, *minne* ve *artel*; Gürcüce'de ise *amkari* olarak geçmektedir. (Ogilvie, 2019: 9; Küçük, 2005: 27-40; Kropotkin, 2001: 155).

North (1991) kurumları şu şekilde tanımlamıştır: “*kurumlar (dolayısıyla loncalar) ticari belirsizliği azaltmak ve ticari düzeni sağlamak adına insanlar tarafından oluşturulmuşlardır. Bu kurumlar iktisadın standart kısıtları altında; işlem ve üretim maliyetlerini hesaba katarak, ekonomik aktivitede yapılacak tercihleri belirlerler. Aslında belirledikleri ekonomik aktivitenin fizibilitesi ve karlılığıdır*” (97).

Yine North (1991) etkin kurumları şu şekilde tanımlamıştır; “*etkin kurumlar mübadele başına düşen işlem ve üretim maliyetini düşürerek veya işbirliği çözümleri yoluyla elde edilen faydayı artırarak ticarete gerçekleştirilebilir potansiyel kazanımlar katarlar*” (98).

Dahlman (1979) işlem maliyeti teorisinin faal bir kavram olabilmesi için içermesi gereken üç maliyeti şu şekilde sıralamaktadır: *araştırma ve bilgi edinme maliyeti, pazarlık ve karar verme maliyeti ve uygulamaya koyma (enforcement) maliyeti* (148). Ogilvie (2007b) eğer söz konusu maliyetler çok yüksek olursa kişilerin ve toplumların sorunun çözümü için kurumsal düzenlemeler yaptıklarını anlatır (656). Loncalar da bu tarz kurumsal düzenlemeler sonrası oluşmuş kurumlardır.

North’un (1991) açıkladığı üzere; iktisadi kurumların amacı belirsizliği azaltacak, işlem ve üretim maliyetini düşürecek çözümler üreterek ekonomiye katkı sağlamaktır. Dolayısıyla söz konusu katkırı yapan kurumlar etkin olarak sayılmaktadır. Bu bağlamda tüccar loncalarının çözüm bulduğu iktisadi problemler şunlar olmuştur: devlet gaspı, ticari güvensizlik, asimetrik enformasyon ve fiyat istikrarsızlığı (iktisadi oynaklık). Bu şekilde tüccar loncaları iktisadi belirsizliği azaltmış ve işlem maliyetinde düşüş sağlamışlardır. Esnaf loncaları ise rekabetin olmadığı bir piyasa oluşmasını, ürünün kalitesi konusundaki alıcı ile satıcı arasındaki asimetrik enformasyonu azaltarak topluma bütünsel olarak fayda sağlayacak (adil) fiyatları belirleyerek sabit bir gelir akışının ve mesleki eğitimlerin verilmesi için gerekli altyapıyı sağlayarak üretim maliyetini düşürmüşlerdir. Hatta esnaf loncaları esnafın işleyen bir piyasa oluşturmaları için bir enstrüman görevi görmüşlerdir (North: 1991: 97-998; Ogilvie, 2011: 2-3; Gustafsson, 1987: 13-20).

Ogilvie (2007b) bazı iktisat tarihçilerinin endüstri öncesi her kurumun mübadeleye yarar sağlayan etkin çözümler ürettiklerine dair iddialarından bahseder. Bu görüşe göre zaman geçtikçe ve şartlar değiştikçe etkinliklerini yitiren bu kurumların yerine etkin olan yenilerinin geçmektedir. Ogilvie (2007b) ayrıca bu teorinin en büyük eksik noktasının ise etkinliğini yitirmiş kurumların neden halen yürürlükte olduğu konusuna açıklık getiremediğine dair tartışmalar olduğunu da ifade etmiştir (655-656).

Kurumların etkinliğine olumsuz etki eden etmen monopolcü politikalardır. Bu bağlamda loncaların da monopol yapılanmalar olarak ekonomiye zararları olduğu görüşü vardır. Bu zararları Ogilvie (2011 ve 2019) şu şekilde sıralamıştır: *piyasaya giriş engeli koyarak ticaretin hacmini daraltmak, fiyatları tekelci karı koyacak şekilde sabitlemek, üretimi ve tüketimi kontrol altında tutmak, girdi maliyetlerini kendi lehine düşürmek, rekabeti yasal olarak engellemek, mesleki eğitimi, kaliteyi ve inovasyonu kontrolü altında tutmak* (Ogilvie, 2011: 160-161; Ogilvie, 2019: 31). Loncalar otoritelerden elde ettikleri imtiyazlar ile piyasayı kendi üyelerinin yararına manipüle etmişlerdir. Manipülasyonu ise fiyatları monopol karı elde edecek şekilde belirleyerek, rekabeti önleyecek ve yeni aktörlerin piyasaya girmesini engelleyecek şekilde ticaretin hacmini daraltarak yapmışlardır. Buna karşılık otoritelere nakit ödemeler yapmışlar, uygun şartlarda ödünç para vermişlerdir. Ayrıca otoriteye askeri hizmetlerde yardım, vergi toplama hizmeti ve politik destekte sağlamışlardır (Ogilvie, 2011: 160-161). Bu bakış açısından ise loncaların etkinliğinin sosyal olarak optimal olmadığı hatta etkin olmadığı görüşü ağır basmaktadır. Bu durumda ekonomiye zararı olan dolayısıyla etkin olmayan kurumların nasıl bu kadar uzun ömürlü ve yaygın olabildiğine dair açıklamayı ise Acemoğlu (2006) oluşturduğu model ile yapmıştır.

Acemoğlu (2006) farklı kurumsal çerçevelerde ne tip politikaların ve tahsisatların yapılacağına; uygulanacak politikalara farklı birey ve grupların nasıl karar vereceklerini anlamak adına basit bir model üzerinden açıklama geliştirmiştir. Bu model şu şekildedir: Ekonomi; işçiler, elit üreticiler ve elit olmayan orta sınıf üreticiler olmak üzere üç farklı grup içermektedir. Yönetici erkin vergilendirme yoluyla bu gruplar üzerine uygulayabileceği üç farklı verimsiz politika bulunmaktadır. Bunlar ise

i) Gelir Sağlama, ii) Faktör fiyatlarını manipüle etme ve iii) Politik olarak yerini sağlama alma (Acemoğlu, 2006: 515-517).

Acemoğlu (2006) politik karar verme mekanizmasını yukarıdaki modele göre şöyle açıklamaktadır: *Gelir sağlama* ile ilgili politikalar güç sahibi olan elitin orta sınıf üreticiden doğrudan gelir elde etmek için koyduğu vergilerdir. Bu uygulama üretim faktörlerinin dağıtımının etkin üretimden uzaklaşmadığı ekonomiye yük bindirmeyen vergilerin yokluğundan kaynaklanmaktadır. *Faktör fiyatlarını manipüle etme* ile ilgili politikalar ise elitin üretimde kullanılan faktör fiyatlarını (işgücünün gelirini) düşürmek için orta sınıf üreticilere koyduğu vergilerdir. Bu politikanın uygulanma amacı daha yüksek gelir elde etmek için faktör fiyatlarının düşük olmasını sağlamaktır. *Politik olarak yerini sağlama alma* ile ilgili politikalar ise elit sınıfın politik gücünü ve gelecekteki karlarını azaltabilecek olan orta sınıf üreticilerinin gücünün ve gelirlerinin artmasını önlemek adına vergilendirme yolu ile önlem almak şeklinde yapılmaktadır. Etkinlik dışı 3 politikanın amacı elitin toplumun geri kalanından gelir sağlama isteğidir. Burada politikalar dikkatle yapılmalıdır. Üretimin durmayacağı (i), işgücünün gelirinin (ii) optimum ayarlanacağı ve orta sınıf üreticilerin iktidara rakip olacak kadar güçlenmeyeceği (iii) politik tercihler yapılmalıdır. Bu politikalar uygulanırken bu iş için uygun kurumlar kurulmalı ve kurumların yetkileri ona göre dizayn edilmelidir. Vergilendirme ve ekonomi politikaları dizayn edilirken dikkat edilmesi gerekenler ise şunlardır; gelir dağılımının ölçüsü, uzun dönemde yatırım kararlarının güvenilirliği, kararların alınması ve uygulanması safhasında kurumların rolü ve sınırlamaları. Alınan kararlar politik iklime, teknolojik duruma göre farklılık gösterecektir (Acemoğlu, 2006: 516-546).

Yukarıdaki modeli daha basit olarak Ogilvie (2011) şu şekilde anlatmıştır. Oluşturtulan kurum yönetici sınıfın elinde olan güçten yararlanarak ekonomik pastayı büyük dilimleri güçlü sınıfların alacağı şekilde tasarlayabilirse asırlar boyunca hayatta kalabilir (160). Bu bağlamda yöneticiler ve loncalar arasındaki etkileşim yukarıda anlatılan karar verme mekanizmasıyla loncalara güç sağlamış ve uzun dönemler boyunca hayatta kalmalarını sağlamıştır.

Loncaların politik güçlerini belirleyen en önemli koşul yasal ve ticari zemindir. Buna örnek olarak loncaların oluşum sürecindeki yapıyı ele alabiliriz. Henüz bağımsız şehir devletlerinin oluşmadığı, yasal zeminin olmadığı, teknolojinin en ilkel safhada olduğu bağımsız tüccar sınıfının olmadığı ve tüccarların hamisinin, finansörünün tapınak ve saray olduğu dönemde tüccarların ve loncaların yetkileri sınırlıdır. Bronz çağından sonra ticari hacmin genişlemesi ile ekonomik yapı oluşmaya başlamıştır. Ticaretteki belirsizliği azaltmak dolayısıyla işlem maliyetlerini azaltmak adına teknolojideki değişimlerin ekonomiye etkisi Uruk kolonileri (Üçüncü Ur Dönemi) dönemindeki yapının farklılaşmasına ve ticari kontrolün tapınak eliyle yürütülmesine yol açmıştır. Aynı çağlarda Mısır uygarlığında da ticareti tapınak yönlendirmekteydi. Bu dönemde artan ticari trafiğin idaresi için bağımsız bir tüccar sınıfı ve tarım dışı üretim yapan esnaf sınıfının ilk halleri oluşmuştur. Ticaret hacmindeki artış ve bu ticaretin yürütülmesi adına Asur ve Babil dönemlerinde arkaik loncalar oluşmuş, ilkel ticaret kanunları yazılmış ve şehirlerde uzmanlaşma hız kazanmıştır (Roberts, 2011: 13-23; Curtin, 1984: 63).

Benzer şekilde antik dönemde Yunan, Roma, Hint, Mısır ve İran uygarlıklarında milattan önce altıncı asra kadar hâkim olan tapınak saray temelli ekonomiydi. Bu ekonomi Ahameniş imparatorluğunun oluşturduğu kuvvetli bürokratik yapıdan sonra değişmeye başlamıştır. Milattan önce altıncı asırdan sonra loncalar görece olarak daha bağımsız hale gelmişler ve sayıları artmıştır. Bu dönemde Çin Zhou hanedanı, Roma Krallığı ve Ahameniş imparatorluğu gibi büyük krallıkların oluşması sonrasında ticareti yürütmek görece olarak daha kolay hale gelmiştir. Söz konusu güçlü krallıklar uzak bölgeleri güvenli ağlarla birbirine bağlamışlardır. Uzun mesafeli ticaretin hacminin artışının bir sonucu olarak tam zamanlı çalışacak esnaf ve zanaatkârlara olan ihtiyaç ortaya çıkmıştır. Yazının kullanılmaya başlanması hukuk ve muhasebede kodifikasyonun gelişmesini sağlamıştır. Ticari yapıyı yönetmek adına tüccarların ve zanaatkârların loncalar halinde örgütlenmesi daha verimli görüldüğünden lonca sayısı giderek artmaya başlamıştır. Milattan önce beşinci asır antik lonca yapılanmasında uzmanlaşmanın en belirgin olduğu dönemdir. Bu dönemden sonra şehirlerdeki lonca yapılanmaları hem sayıca artmış hem de lonca üyeleri için güç ve emniyet merkezi

haline gelmişlerdir (Curtin, 1984: 70; Saggs, 1989: 144; Mendelsohn, 1940: 68-71; Frye, 1984: 118).

Lonca tarihini incelerken Mısır'daki lonca tarihçesi ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü firavun hanedanlığı sona erdikten İslam hükümdarlığına kadar olan dönemde Mısır sırası ile Ahameniş Pers, Grek Ptoleme, Roma, Sasani devletleri tarafından yönetilmiştir. Bu bakımdan Mısır hem Doğu kurumlarının hem de Batı kurumlarının harmanlandığı bir yapıya sahip olmuştur. İslam medeniyetinden sonra ise geçmişteki tüm bu kurumsal tecrübe İslam'ın vizyonu ile yeniden yorumlanarak yaşamaya devam etmiştir. Bu bakımdan Mısır hem pagan dönemin, hem de Hıristiyanlığın ve İslam'ın kurumsal tarihçesini araştırmak açısından önemli konumdadır. Bu coğrafyada hem dinsel hem de esnaf ve tüccar loncaları görülmektedir. Eski Krallığın son yıllarında uzman zanaatkârların oluşturduğu bir orta sınıfın dâhil olduğu lonca arketiplerini başlangıç sayacak olursak, loncalar kaldırıldıkları on dokuzuncu yüzyıla kadar Mısır'da faaliyetlerine devam etmişlerdir (Chalcraft, 2005; David, 2003: 319-323; Roberts, 2011: 14).

Greko-Romen loncalarına ilk resmi atıf M.Ö. 594 yılında yazılan Solon kanunlarında tüccar loncalarına yapılan atıftır. Sonrasında M.Ö. 594 yılında yazılan On İki Levha kanunlarında yer alan; yerel kanunlara aykırı olmamak kaydıyla loncaların kendilerine ait bağlayıcı kurallar oluşturabilmesine izin verilmiştir. Antik Yunan Medeniyeti Roma'nın *collegia* kurumlarını *konion* adı ile taklit etmişse de daha önceki dönemlerde *phratria* adı verilen arketip loncalar tarihsel olarak lonca benzeri kurumların varlığını göstermektedir (Carlson, 2018: 2426; Guesde, 1897: 675-676).

Roma döneminde loncalar dönemsel farklılık göstermektedir. Milattan önce beşinci yüzyılda ilk tüccar loncası olan *collegia mercataroum* kurulmuştur. Zaman içerisinde şreni loncalarında olduğu gibi beledi ve yönetsel haklara sahip olmuşlardır. *Municipium* olarak adlandırılan ve şehir idaresinin olduğu her yerde görülmeye başlamış olan *collegium* kamu yararına olmak kaydıyla idari haklara sahip olmuşlardır. Milattan sonra üç yüz yılına kadar *collegia*'lara katılım isteğe bağlı durumda olmuştur. *Collegium* ve *sodalitas* kurmak için başta bir şart aranmazken Roma Cumhuriyeti döneminin sonlarında bu kurumlar ellerindeki monopol gücü daha

fazla çıkar ve güç elde etmek için lobicilik faaliyetlerinde kullanmaya başlamaları sonucunda dini niteliği ağır basan sodalitas ile collegia'ların bir kısmı kanunen lağvedilmiştir. Yeni collegia kurulması senato izni olan *consensus*'a bağlı kılınmıştır. Milattan sonra üçüncü asırdan sonra üretim devlet yönetimine bağlanarak sıkı bir denetime tabii tutulmuştur. Bu sebeple collegia'lara katılım mecburi hale getirilmiştir (Conway, 1902: 30-31; Arnaoutoglou, 2002: 30-31; Jerrard, 1997: 187; Carlson, 2018: 24-27).

Bizans loncaları selefleri olan collegium kurumlarına göre sınırları çok daha katı olarak çizilmiş, kastlaşma eğitimi olan kurumlardı. Loncalara girmek özel izin gerektirmekteydi ve loncalardan çıkış yasaklanmıştı. Bizans hükümetinin Batı ile ticaretinin devamını sağlamak adına destek olduğu İtalyan şehir devletleri ise orta çağ Avrupa loncalarının rol modeli olma özelliği taşımıştır. Bizans loncaları ekonomik konjonktürün değişimi ile *kommerkiarioi* kurumlarının yetkilerini farklı loncalara aktararak çok detaylı bir lonca sistemi oluşturmuşlardır (Rosenqvist, 1996: 210-212; Mavridis ve Vatalis, 2013: 550-557; Yılmaz, 2015: 1-5).

Benzer şekilde Sasani imparatorluğu döneminde çok ayrıntılı kurallara ve düzenlemelere tabi olan tüccar birlikleri mevcuttu. Bunlar aileler ya da loncalar şeklinde örgütlenmişlerdi. Bu kurumların ne yapıp yapamayacakları kesin olarak sınırlanmıştı. Mülkiyet hakları bireysel değildi; kan bağı ile bağlı olan bu grupların ortak mülkiyet hakları mevcuttu. Ayrıca hareket alanları ve olanakları kısıtlı haldeydi. Sasaniler'de aristokrasi ve rahiplik kurumu güç ve etki alanında monopol durumda olduğundan tüccarların politik güç kazanmaları oldukça güç durumdaydı. Bu bakımdan imparatorlukta tüccar loncalarının devletin bir uzantısı olarak çalıştığı sonucu çıkarılabilir (Beg, 2014: 19).

İslam dünyasında merkezi hükümetin kuvvetli olduğu dönemlerde loncaların yönetsel özellikleri kısıtlı halde kalmıştır. Özellikle Hisbe teşkilatının üst denetim organı gibi olması ve yargılama yetkisinin kadıların elinde olması nedeniyle loncalara yargılama konusunda yetkilerin çok sınırlı verilmesi Avrupa loncaları ile İslam loncalarının en önemli farklarıdır. Ayrıca Avrupa esnaf loncalarında ustanın çırak ve kalfasının verdiği eğitimin eksik olması durumunda herhangi bir yaptırım

bulunmazken Osmanlı loncalarında iyi yetişmeyen ıraaktan ustası sorumlu tutulurdu. Sasani lonca ve pazar yapısında olduğu gibi İslam dünyasındaki loncalarda özellikle de merkezi hükümetin güçlü olduğu dönemlerde ve devletlerde kurumların sınırlarının ve hareket alanlarının hassas Şekilde çizildiği bir gerçektir. Toplumsal harmoninin bozulmaması için ekonomik ve toplumsal cephedeki düzenlemelerde İslam dünyasında çok hassas davranıldığı aŐikrdır. Özellikle Osmanlı imparatorluğu döneminde esnaf örgütleri servetin belirli çevrelerde birikip, iktisadi faaliyetin akıŐını bozacak dengesizliklerin önlenmesi için kullanılan yegne kurumlar olmuşlardır (Genç, 2007; Karaaslan, 2012: 36-37; Kemaloğlu,2013: 261-262).

Ahilik özelinde bakıldığında bile farklı asırlarda çok farklı işlevlere sahip oldukları görülebilir. Moğol istilaları döneminde sahipsiz kalan beldeleri adeta bir Şehir meclisi gibi yöneten ahiler; Osmanlı devletinin kurulması aşamasında önemli roller oynamışlardır. Devletin merkezi gücünün arttığı Fatih döneminde ise yetkileri sınırlanmıŐtır. Zamanla lonca ve gedik sistemi içine entegre olmuşlardır (Bayram, 2018; 95-100; Uçma, 2011; Turan, 2007; Eyice, 1992; am, 1991; Erdoğru, 2000; Bayram, 2012; Çağatay, 1997).

Sonuçta loncaların yaygınlığının ve uzun ömrünün arkasında politik ve iktisadi karar verme konusundaki esnekliklerinin önem arz ettiği görünmektedir. Pre-modern tüm kurumlar gibi loncalar da birçok modern kurumun arketipi konumunda olduklarından gerekli durumlarda işlevlerini azaltıp çoğaltmak ekonomiye uyumlu Şekilde alıŐtırılmalarını mümkün kılmıştır. Ogilvie (2011) bu kurumların gücünün etkinlikten değil yaygınlıktan geldiğinin de altını çizmiştir. Lonca kurumları; yöneticiler ve ekonomik aktörler arasında eş güdüm sağlanması durumunda, Şartlarda keskin değişiklikler olmadığı sürece, uzun dönemler boyu hayatta kalacak kadar sağlam organizasyonlar olabildiğinin adeta bir kanıtıdır. Nitekim bu kurumlar tüketiciler, topluluklar ve hükümetler arasında fayda sağlamış ve var oluŐlarını bu sayede uzun dönemler boyunca besleyip desteklemiŐlerdir (Ogilvie, 2011: 160-161; Ogilvie, 2007a: 50-51).

3.3 İktisadi İşlevleri Açısından

Kurumların iktisadi işlevlerini açıklaması bakımından North (1991) kurumları insanlar tarafından politik, ekonomik ve sosyal ilişkileri inşa etmek adına tasarlanmış kısıtlamalar olarak tanımlamıştır. North'a göre, tarih boyunca kurumlar insanlar tarafından mübadele belirsizliğini azaltıp düzen oluşturmak için oluşturulmuştur. Kurumlar ekonominin standart kısıtlamaları altında yapılan seçimleri tanımlamaktadırlar. Bu şekilde işlem ve üretim maliyetlerinden hareket ederek iktisadi faaliyetle meşgul olmanın uygulanabilirliğini ve karlılığını belirlemektedirler (North, 1991: 97).

Lonca ve benzeri kurumların oluşum süreçlerini ve farklılıklarını ticari işlevleri bakımından anlama adına tarihsel süreçlerine bakacak olursak karşımıza şu tablo çıkmaktadır: Antik Hint dünyası ile Mezopotamya uygarlıkları arasında uzun mesafeli ticaretin Sümer zamanından beri olduğu bilinmektedir. Bu ticaretin kanıtı ise Basra körfezinde yer alan Dilmun kentinde çok sayıda Hint mühürlerinin bulunmasıdır. Bu mühürlerin İndus vadisinde yer alan Harappan ve Mohenjo-daro uygarlıklarından Sümer'e yapılan bakır ithalinde kullanıldığı bilinmektedir. Bu mühürler hem iç pazarda yapılan mübadelelerde hem de ihraç işlemlerinde kullanılmıştır (Roberts, 2011: 14; Sonawi, 2016). Bu örnek antik dönemden beri ticari belirsizliği azaltmak adına verilen bir çaba olduğunun göstergesidir. Sümerlerin ticari belirsizliği dolayısıyla işlem maliyetini azaltmak için gösterdikleri çabalar ticaret hacimlerini o kadar artırmıştır ki söz konusu uzun mesafeli ticaretin kaydının tutulduğu, finansmanın yapıldığı hatta kredi mekanizmasının ortaya çıkıp uygulandığı tarihin ilk kurumlarından birisi Sümer tapınakları olmuştur. Ticaretin hacmi arttıkça tapınaktaki rahiplerin üstlendikleri ticari sorumluluklar artmıştır. Verimli arazilerin kontrolünden sulama organizasyonuna, iş bölümü ve uzmanlaşmaya kadar tüm kararlar rahiplerin ellerindeydi. Polanyi'nin (2010) antik dönemdeki geniş çaplı ekonomilerin aslında yeniden dağıtım ilkesi ile çalışan bürokratik despotluklar olduğu tezi bu anlamda isabetlidir. Bu medeniyetler aslında kurumların da beşiğidir. (Roberts, 2011: 13-15; Curtin, 1984: 63-64; Polanyi, 2010: 95).

Bu çalışmada loncaları karşılaştırırken Avrupa loncaları anahtar kurumlar olarak alınmıştır. Çünkü Avrupa 1050 ile 1348 yılları arasında loncaların mülkiyet haklarına sağladığı koruma ve oluşturduğu güvenli ticari ağlar sayesinde Roma sonrası dünyada yaşanan en uzun dönemli ekonomik büyümeyi tecrübe etmiştir (Greif, 2006: 310). Ayrıca oluşturdukları çok yönlü itibar sistemi ile tüccar loncaları, oluşabilecek tüccarlar arası borç yükümlülüğü ya da mükellefiyet problemlerini çözerek ticaretin etkin seviyede yürütülebilmesini sağlamışlardır. Bu kurumların etkinliği ticari koordinasyonu sağlayabildikleri; dolayısıyla tüccarların birbirlerini suiistimal etmelerini önleyebildikleri ölçüde gerçeklemiştir (Greif, 1995: 18). Ayrıca İtalya’da ticaret odaklı iş yapan şehir devletleri tüccarların finanse ettiği, loncaların yönettiği ve kiliselerin denetlediği Napoli, Amalfi, Venedik ve Floransa gibi Bizans güdümlü lonca şehirlerinin elde ettikleri ekonomik başarı sonucunda Avrupa’da lonca sayısında onuncu yüzyıl sonlarında patlamaya yaşanmıştır (Hickson ve Thompson, 1991: 136-145). Bu sebeple öncelikle Avrupa esnaf ve tüccar loncalarının çözüm bulduğu iktisadi sorunlar incelenecektir.

Ogilvie (2011) tüccar loncalarının çözüm bulduğu iktisadi problemleri şu şekilde sıralamıştır: *devlet gaspı, ticari güvensizlik, sözleşme yaptırımları, asil-vekil ilişkisi, eksik enformasyon, (fiyat değişkenliği) iktisadi oynaklık* (Ogilvie, 2011: 2-5). Gelderblom (2004) ise tüccar loncalarının ve fuarların uzun mesafeli ticarete önemli olan üç sorun olan i) *keyfi tutuklama ve hak tecavüzleri*, ii) *iktisadi aktörlerin dürüst olmayan davranışları* ve iii) *ticari kazançtaki belirsizlik* sorunlarına bulduğu çözümlerin üst düzey olduğunu açıklamıştır (Gelderblom, 2004: 1).

Gustafsson (1987) esnaf loncalarının amaçlarını i) *lonca üyelerine gelirini stabil hale getirme* ve ii) *gelir kazanma konusunda fırsat eşitliği sunma* olarak iki başlık altında toplamıştır. Esnaf loncaları ilk amaca ulaşmak için; piyasaya giriş ödemeleri belirleyerek iş yapmak için ödenmesi gereken minimum sermaye miktarı belirleyerek ve piyasada aktörlerin sayısını sınırlayarak önlemler almışlardır. Ayrıca ilk amaca ulaşmak adına ham maddeleri, üretim sürecini ve mal kalitesini, üretimin know-how kontrolünü ve kalitesini denetlemişler, üretilecek mal kalemlerini ve emek piyasasını düzenlemişlerdir. Esnaf loncaları ikinci amaca ulaşmak için onaylı olmayan ürünleri

imha etmişler, para cezası, loncadan uzaklaştırma ve atılma cezalarını uygulamışlardır. Yine bu sebeple ilave üretim araçlarının, ürünlerin ve emeğin piyasaya girişine engeller koymuşlardır. İlâveten reklam yapmayı ve birden çok mekânda satış yapmayı yasaklamış ve hammadde alımının ortak yapılmasını sağlamışlardır. Yazara göre esnaf loncaları alıcı ve satıcı arasındaki malın kalitesi ile ilgili asimetric enformasyon sorununu etkin olarak çözerek piyasa işleyesine katkıda bulunmuşlardır (7-17).

Pfister (2008) ise esnaf loncalarının ekonomiye katkılarını şu şekilde anlatmıştır: esnaf loncaları profesyonel iş eğitimi veren teknik okulların olmadığı Orta Çağ dünyasında kalfa ve çıraklık eğitimini vermelerinden ötürü beşeri sermaye üzerinde olumlu katkıları olmuştur. Ayrıca esnaf loncaları kalite kontrolü sağlayarak yerli ürünlerin markalaşmasına katkıda bulunmuştur. Epstein (1998) ise esnaf loncalarının henüz gelişmemiş olan ve dolayısıyla enformasyon maliyetinin yüksek olduğu piyasalara ucuz kredi sağladığından bahsetmektedir (685). Genç (2007) ise esnaf loncalarının en önemli fonksiyonunun iktisadi hayattaki gündelik faaliyetlerin mümkün olduğu kadar az ihtilaf doğuracak şekilde, sosyal dayanışma ve ahenk içerisinde işlemesini sağlamak olduğunu söylemektedir (87).

Loncalar ticaret ile ilgili sorunları çözmeleri ile genişleyen ticaret hacmi sayesinde ticarete konu olan malların üretimi ile ilgili sorunları çözmeye odaklanmaya başlamışlardır. Bu sorunlara üretilen çözümler ise esnaf loncalarının çözdükleri sorunlar içerisinde yer almaktadır. Tarihsel perspektiften bakacak olursak durum şöyledir; Sümer devletinde bronz ticareti ile birlikte gerekli olan organizasyonu tapınak çözmekteydi. Geç Uruk dönemindeki tapınaklar ticari kayıtların tutulduğu, standart ölçü birimlerinin oluşturulduğu ticari kurumları da içeren neredeyse tüm kurumların arketipini oluşturmaktaydı (Mieroop, 2016: 29-33). Bu dönemde Mezopotamya kültürü ile kurumları İran'ın Huzistan bölgesine ihraç edilmiş ve bölge bir nevi prenslik yani şeflik haline getirilmiştir. Bu sayede Sümer kurum ve uygulamaları farklı bölgelere aktarılmıştır (Çıvgın, 2015: 260).

Milattan önce dördüncü asrın başlarında on üç adet olan şehir devletlerinin sayısının artması ile Asur, Babil ve Akad gibi şehirler oluşmuştur. Akadlı Sargon ve Naram-Sin devrinde yönetim yeniden organize edilmiş ve tüm şehir devletleri

birleştirilerek başkente ve tek bir krala bağlanmıştır. Bu politik bütünleşme sayesinde iş dünyası daha geniş pazarlara kavuşmuştur. Sınırların ortadan kalması ve sonrasında gümrüklerin (geleneklerin), kanunların, dillerin ve ölçü sistemlerinin ortak olmasının sonucunda ticari işlem maliyetleri azalmıştır. (Baines ve Yoffee, 1998: 207-208; Roberts,2011: 15-18). Asur ve Babil devletlerinde gönüllük esasına dayalı müstakil kurumların yani loncalar bu dönemden sonra oluşmuştur. Hem tüccar hem de esnaf loncalarına dair örnekleri Mendelsohn (1940) ortaya çıkarmıştır. Söz konusu loncalar piyasaya giriş çıkışı kontrol edebilen ve imtiyaz tanıma hakkına sahip olan kurumlardır. Ayrıca yönetimin loncalara vergi toplama ve askere insan yollama gibi yönetsel görevler verdiği de yine Mendelsohn (1940) metninde anlaşılmaktadır (68-71).

Antik Mısır devrinde Mezopotamya medeniyetinde olduğu gibi ekonomik faaliyetler tapınağa bağlı olarak ilerlemekteydi. En önemli endüstriler halen saray ve tapınağın elinde olmasına rağmen valinin izni ile açılabilen üretim merkezleri de bulunmaktaydı. Eski krallığın son zamanlarında yarı bağımsız bir esnaf sınıfının oluştuğu ve bu esnafların iş kollarına göre örgütlendiği bilinmektedir. Heykeltıraşların, kuyumcuların ve bazı karlı iş kollarının liderleri hükümette söz hakkına sahiplerdi. Bu organizasyon içerisinde üretim ve kalite kontrolü yapılmaktaydı. Ayrıca esnaflar sanat sırlarını çocuklarına öğretme hakkına sahiplerdi (David, 2003: 322-323). Eski Mısır'da hem tüccar hem de esnaf loncalarının olduğu iddiasında bulunan Carrol (2007) loncalara giriş törenlerinin de eski Mısır geleneğinden geldiğini savunmuştur (Carrol, 2007: 20-22). Frye (1984) Milattan önce beşinci asırda bölgenin Pers Ahameniş imparatorluğu tarafından ele geçirilmesinden sonra, tapınağın gücünün zayıflatılmasının etkisi ile oldukça fazla sayıda lonca kurulduğunu aktarmıştır. Yalnız bu kurumların ekonomiyi nasıl düzenlediğine dair yeterince bilgi ve dokümanın olmadığını da belirtmiştir (118).

Asur zamanında kurulan Nemrut, Ninova ve Horsabad gibi korunaklı şehirler imparatorluğun her yerinden gelen uzman esnaf ve tüccarlar toplanmakta olduğu ticaret merkezi olagelmışlerdir. Perslerin ilk büyük imparatorluğu olan Ahameniş imparatorluğu ticaretin yürümesine azami önem vermişlerdir. Pers imparatorluğu

Uzak Doğu ticaretinin güvenliğini sağlamış, yolları iskân etmiş hatta yeni yollar oluşturmuştur. İmparatorluk oluşturdukları güvenli ağları sebebiyle Sümerlerin tüccar loncası arketiplerinden biri olan *wabartum* kurumlarına ayrı bir önem vermişlerdir. *Kervansaray* ismi ile bilinen kurumlar *wabartum* kurumlarının Pers yorumudur ve sayıca bu dönemde oldukça fazlalaşmıştır. Perslerin Mısır, Babil, İndus Vadisi ve Antik Grek kentlerini, Lidya, İyonya ve Med hâkimiyetindeki bölgeleri fethetmesinden sonra oluşan güvenli ortam ve politik bütünleşme uzun mesafeli ticarete ciddi artış sağlamıştır. İmparatorluğun sınırlarının en geniş hale geldiği M.Ö. 500'lü yıllarda lonca benzeri kurumların olduğu neredeyse tüm coğrafyalar satraplık haline gelmiştir. Ahemeniş imparatorluğu tapınak ekonomisinin zayıflayıp kurumların güçlenmesi açısından önemli bir imparatorluktur (Alston, 2005: 166; Kuhrt, 2005: 22; Bowman, 1986: 112-113; Roberts, 2011: 43-93; Oded, 1979: 101-102; Khanna, 2005: 42-45; Mahapatra, 2012:168-171).

Benzer şekilde Hindistan lonca tarihçesi açısından önemli bir medeniyettir. Şreni loncalarının yapısı zaman içerisinde Khanna (2005) ifadesine göre modern dönem kurumları kadar karmaşık hale gelmiştir. Şreni loncaları aynı iş kolunda ticaretle veya üretimle meşgul olan kişileri farklı kâstlarda olsa bile bir araya getirmekteydi. Hatta Rhys Davis (1901a) sayesinde Hindistan'da kâst sistemi henüz ortaya çıkmadığı dönemde sayıları on sekiz adet olan öncü loncaların bulunduğunu ve bunların tamamının esnaf loncaları olduğunu öğrenmekteyiz. Rhys Davids (1901b) çalışmasında ise ana endüstrilerin loncalarla örgütlendiklerini anlatmakta ve loncaların yapılarını açıklamaktadır. Şreniler *pamukha* adlı başkanlarının ve onun bağlı olduğu *jetthaka* adlı liderlerin altında örgütlenirlerdi. *Jetthaka* ve *pamukha* krala bakan olarak hizmet veren oldukça varlıklı kimselerdi. Bu kimselerin ara buluculuk yetkileri bulunmaktaydı. Bu görev sadece iş ile sınırlı olmayıp lonca üyelerinin ailevi sorunlarının çözümünü de içermekteydi. Loncalar arasındaki anlaşmazlıklarda ise arabuluculuk işini *mahā-setṭhi* adı verilen lonca liderlerinin bir nevi başkanı olan baş hazinedar yapardı. *Jetthakalar* üretimde özelleşmiş kasabalarda görev yapmaktaydılar. Bu kimseler istisnalar haricinde 500 aileden fazla kimseden sorumlu tutulmamaktaydılar. Kasaba 500 kişiden fazla ise birden çok *jetthaka* görevlendirilirdi. Davids (1901b) ticaret ve zanaat konularında soya bağlılık durumunun antik ve orta

çağ Avrupa'sında olduğundan çok daha yaygın olduğunu anlatmaktadır. Kimselerin isminden hangi sanatla meşgul olduğu ve hangi şreniye bağlı olduğu anlaşılabilirdi (Khanna, 2005; Rhys Davids, 1901a: 313-315; Rhys Davids, 1901b: 865-867).

Ticaretin büyük kervanlarla yapıldığını anlatan Rhys Davis güvenliğin para ile tutulan “kahramanlar” ile yapıldığını aktarmakta ve eklemektedir. Milattan önce dört ve beşinci asırlarda yaygın olan şiar “fiyat-sabitlemek insan hayatından çalmak gibidir” olarak geçmekteydi. Bu sebeple şreniler fiyat ayarlaması yapmamaktaydılar. Ticaret, işlem maliyeti oldukça yüksek olan iki taraflı pazarlık metodu ile yapılmaktaydı. Bu dönemde piyasa arzını yavaş nakliye sınırlamaktaydı. Bireysel üretim üzerinde dolandırıcılığın önlenmesi adına yapılan bazı düzenlemeler dışında bir kısıtlama bulunmamaktaydı. Önceki uygulamalara zıt olarak milattan önce iki yüz yıllarında Manu kanunlarında fiyat düzenleme mekanizması başlamıştır. Manu kanunlarından sonra kral 5 ya da 15 günlük periyotlarla tüm fiyatları ayarlanmaktaydı. Resmi bir devlet görevlisi yoluyla fiyat düzenlemesi yapılması, tüccarlara yüzde 10 ad valorem vergi konulması, ticarete senet kullanımı ve kontrat serbestisi uygulamaları yine geç dönem uygulamalarındandı. Toplam yirmi sekiz farklı iş koluna ait loncalar bulunmaktaydı (Rhys Davids, 1901b: 870-876; Rhys Davids, 1901a: 317-319; North, 1991: 102; Majumdar, 1918: 4).

Şreni kurumlarının sayısı ve yetkileri M.Ö. 320 – 200 yılları arasında etkin bir yönetim sistemi oluşturmuş Maurya Periyodu döneminde artmıştır. Bu dönemde *Arthashastra* adı verilen, maddi kazanç sağlama ilmi veya bilgisi metodunun uygulandığı bu dönemde şreni etkin olarak yönetimde ve ticarete tol oynamıştır. Şreni kurumları yoluyla ürün ve hizmetler üzerinde fiyat kontrolü, kalite kontrolü, ağırlık ve ölçü birimlerinin standardizasyonu uygulamaları yapılmıştır. Kısacası ticaret, üretim ve dağıtım monopolcü bir yapıyla kontrol edilmeye başlanmıştır. Şreni, tüccarlara ödünç verecek bir banka arketipi olarak da kullanılmıştır. Vergi toplama işi Şreni tarafından yapılmıştır (Khanna, 2005: 42-45; Mahapatra, 2012:168-169; Thaplyal, 2001: 996-997; Aqique, 1974: 121-123). M.S. 240 ile 550 Gupta imparatorluğu döneminde Şreni altın çağını yaşamıştır. *Arthashastra* metodunu konfederasyon

yönetimine uygun olarak yeniden yorumlanıp uygulanması sonucunda etkin bir yönetim oluşturulmuştu. Yönetim güvenliği tesis edilmiş ticaret yolları üzerinden ekonomik aktivitelere katılmak özendirilmiştir. Sayıca artan ve denetimi zorlaşan şreni loncaları için *şreni-dharma* denetleyici bir sistem oluşturulmuştur. Bu sistem her bir loncanın şehir meclisine kayıt olup faaliyetleri hakkında bildirimde bulunmasını gerektiren içsel ve dışsal denetim esasına dayalı bir sistem olarak ancak kralın zorlaması ile uygulanabilmiştir (Khanna, 2005: 46-50; Litvinsky, 1994: 294-304).

Neticede Avrupa loncaları ile Şreni uygulamalarını karşılaştırıldığında şu tablo çıkmaktadır: Avrupa loncalarında fiyat sabitlemesi ya da diğer adıyla adil fiyat uygulaması yaygındır. Fiyatı belirleme konusunda özellikle lonca ustalarının da hakları bulunmaktaydı. Vergi koyma işlemi zaman zaman tüccar loncaları yoluyla yapılmaktadır. Vergi toplama imtiyazının nakdi ödemeler karşılığında loncalara devredildiği Osmanlı İmparatorluğundaki iltizam sistemine benzer uygulamalar da yaygındı. Ara buluculuk işlemini tarafların ortak olarak belirledikleri aynı işkolunda çalışan yoldaşları veya yerel mahkemelerdeki hâkimler yapmaktaydı. Fuarlarda tüccar loncalarının memurları bu görevi üstlenmekteydi. Avrupa loncalarında ara buluculuk görevi yerli yasal sisteminden bağımsız değildi. Örnek olarak 1359 yılında Flandre kontu Bruges'de bulunan İngiliz tüccar loncalarına lonca içi yargılama hakkı tanınmıştır. Fakat anlaşmazlık Flemenk ve İngiliz tüccarları arasında olduğunda ara buluculuk ya da ticari yargılama görevinin yapılması ancak iki İngiliz ve iki Bruges vatandaşından oluşan bir konsey ile mümkün olmaktadır. Esnaf loncaları da şreniler gibi tüccarlara ödünç veren kurumlardı. Loncaların kredi ya da finansman kaynağı olarak kullanılması arketip hallerinden itibaren çok yaygındı ve bu durumu orta çağ loncalarında da geçerliydi. İslam dünyasında Karimi loncalarının banka benzeri işleri gördükleri; Ahi organizasyonunda da borç para vermek adına örme kese adında ayrı bir kese tahsis edildiği bilinmektedir. (Ogilvie, 2011: 296-300; Uçma, 2011: 126128; Çağatay, 134-136; Yazıcı,1994; Çetin, 2004: 74; Nabhan, 2014: 184; Lapidus, 2008: 121-126; Genç, 1997).

3.4 Üstlendikleri Siyasi İşlevler Açısından

Loncaların yetkileri dönemin politik şartlarına ve ihtiyaçlarına göre değişkenlik göstermiştir. Merkezi otoritenin zayıf olduğu veya olmadığı zamanlarda loncaların yetkileri buldukları şehri yönetecek kadar genişlemiştir. Merkezi otorite güçlendikçe siyasi ve yönetsel güçleri azalmıştır. Loncaların siyasi işlevlerine göz atacak olursak karşımıza şöyle bir liste çıkmaktadır; *askeri görevler, yargılama hakları, beledi görevler, kanun ve yönetmelik çıkarma hakları, bürokratik görevler.*(Ogilvie, 2011; Ogilvie, 2019; Hickson ve Thompson, 1991).

Loncalar yüksek savunma giderlerinin finanse edilebilmesi için şehri koruyan lidere verilecek barış zamanı sermaye vergisinin belirlenip toplanması ve bazı yurttaşların mevcut net katkılarını etkin şekilde sağlayacak bir vergilendirme oluşturulmasını sağlamaktaydı. Loncaların savunma adına üstlendikleri yardımcı fonksiyonlar ise askeri insan gücünün tahsisini sağlamaktı. Loncalar şehrin ihtiyaç duyduğu askeri gücü üyelerinden doğrudan sağlama gücüne sahipti. Fakat mümkün oldukça, görece olarak değerli olan, genç iş gücünü savaşta harcamak istememekteydi. Bu açıdan loncalar üyelerinin otorite tarafından hem bedensel hem de ekonomik el koymalarına karşı bir koruma sağlamaktaydı. İş gücünün mobilitesi yasalar ile sınırlanmaktaydı. On ikinci yüzyıl öncesinde iş gücü mobilitesi esnaf loncaları dönemine göre daha fazlaydı ve piyasaya giriş engelleri daha az sertlikte uygulamamaktaydı. (Hickson ve Thompson, 1991: 138-140).

Barış loncaları kısmen gönüllük esasına kısmen de ahlaki teşvike dayanan ve işlevleri arasında yerel polis gücünü de barındıran barış ve düzeni sağlamaya çalışan kamusal bir çaba niteliği taşımaktaydı (Unwin, 1908: 22-23). Hint şreni loncalarında ticari eskort olarak çalışıp koruma görevinde uzmanlaşan orman polisi şrenisinde bulunmaktaydı (Rhys Davids, 1901b: 865-867). Loncalar aynı zamanda askeri operasyonlarda deniz kuvveti olarak da görev yapmaktaydı. Haçlı seferlerinin ilki hariç tümünün deniz yolu ile yapılması ve bu seferlerde Venedik, Ceneviz, Pisa gibi İtalyan şehir devletlilerinin gemilerinin kullanılması örneklerden bir tanesidir. Bu seferler sayesinde İtalyan şehir devletleri hem ticari hem politik kazanç ve nüfuz elde etmişlerdir (Pirenne, 2014: 42).

Loncalar özellikle kanuna riayet eden sivil bürokratların olmadığı zamanlarda ve yönetimin merkezi gücünün zayıf olduğu, kanuni alt yapının yetersiz olduğu durumlarda üst düzey bürokratlar olarak görev yapmışlardır. Barış loncalarının temelindeki *tithings and hundreds* on ve yüz kişilik birimler halinde örgütlenme, halkı kolektif bir ruhla ortak sorumluluk altında birleştirip korumayı hedefleyen bir sistemdi. Bu sistemde seçilmiş lonca liderleri hem şehir meclisi üyesi *alderman/elder* olarak doğrudan yönetime dâhil olmakta hem de sulh hâkimi *magistrate* olarak görev yapmaktaydı. Avrupa mahkemelerindeki jüri sisteminin de tarihsel izlerini bu yapıda görmek mümkündür. Loncaların yargılama yetkileri genelde lonca içindeki olaylarla sınırlı tutulmaktaydı. Antik dönem Yahudi loncalarında bu tarz yargılama hakkı mevcuttu. Bu durum yerel mahkemelerin olmadığı ya da merkezi otoritenin yok olduğu durumlarda farklılık göstermiştir. Yaban diyarlarda ticaret yapan loncaların otonom yargılama hakları ancak yerel otoritenin izin vermesi ile mümkün olabilmekteydi. Benzer şekilde bu yapıyı Hint şreni loncalarında, Sümer kaneş tüccar loncalarında da görmek mümkündür. Ayrıca kırsala dair lonca yapılanmaları olan Cermen *gegildan*, arketip barış loncaları veya Orta Asya'daki toy ve kurultay örgütlenmelerinde festival ya da toplanma günlerinde yapılan yargılamalar da orta çağ fuarlarında tüccar loncalarının yaptığı yargılamalarla benzerlik göstermektedir. Loncaların sadece sulh mahkemeleri olarak yargılama yapmaları değil, aynı zamanda kolektif hareket etme gücü ile oluşan problemleri yerel mahkemelere ya da eklesiyastik kilise mahkemelerine taşıyabilmeleri ticari anlaşmazlıkları çözebilmeleri adına uyguladıkları farklı çözüm yollarındandı (Green, 1884: 126; Kemble, 1876: 237-240; Stubbs, 1891: 77,91-92; Brentano, 1870: lxii-lxiii; Bicknell, 1899: 92; Howell, 1900: 3-4; Karaaslan, 2012: 36-37; Kemaloğlu, 2013: 261-262; Wischintzer, 1950-1951: 246-251; Mendelsohn, 1940: 19-20; Beckwith, 2009: 92; Milgrom, ve diğerleri, 2010).

Loncaların belediyecilik ile ilgili bazı yetki ve görevleri de bulunmaktaydı. Roma imparatorluğunda *collegium*'a ait zorunlu kamusal görevleri bulunmaktaydı. Bu görevler şu şekildedir: mahkemelere hâkimlik yapmak veya şehir için avukatlık yapmak; vergi toplamak; binaları onarmak; posta servisini ve su kemerlerini idare etmek; yolların inşa ve tamirat işlerini yapmak; banyoların ısıtılmasını sağlamak;

taşıma için kullanılan hayvanların idaresi; askeri birliklerin barınmasını ve teçhizatlarını temin etmek, itfaiye olarak çalışmak. Kısacası collegium kurumları özellikle *digesta* sonrasında şehirlerin ve vilayetlerinin güvenliğini ve düzenini sağlamakla yükümlü olarak dizayn edilmiştir. (Liu, 2009: 98-110).

Benzer şekilde, merkezi otoritenin zayıfladığı veya kaybolduğu zamanlarda Ahi birlikleri ve İğdiş örgütlerin liderleri kent yönetiminde daha aktif rol oynamışlardır. Hatta bir süre sonra kentin resmi idarecileri haline gelmişler, başıboş kalmış bölgeleri adeta bağımsız bir şehir devleti yönetimi gibi yönetmişlerdir. Bu yerel liderler güçlü konumlarına rağmen Avrupa şehir devletlerinden farklı olarak tam bir yerel otonomi arayışına tevessül etmemişlerdir (Ay, 2002: 24-25). Bu duruma örnek olarak Osmanlı'nın kuruluş aşamasında önemli rol oynayan ahilerin devlet kurulduktan sonra merkezi otoritenin destekçisi ve bir cüzü olmaları verilebilir (Bayram, 2012; Bayram, 2018; 95-10; Çağatay, 1997: 91-92).

İtalya şehir devletleri de loncalar tarafından M.S. 7. yüzyıldan sonra yönetilmiş ve bu yönetimle önemli ekonomik başarılarla imza atılmıştır. Örnek olarak Floransa'da şehri yöneten asillerin tüccar loncalarını oluşturmaları ve ülkeyi altı adet konsül yardımı ile yönetmeleri verilebilir. Bu konsüllerin üyeleri soyluların oluşturduğu ihtiyar heyeti "Council of Anziani" ve tüccar loncalarının başı olan "Capitudini" üyeleri tarafından oluşmaktaydı. Meclis üyesi "Buonomini" olan bu otuz altı kişi ülkenin yönetimini üstlenmekteydi (Staley, 1906: 35-42).

Yönetimde ihtiyar heyeti uygulaması ahi teşkilatında, Orta Asya Türk devletlerinde, Anglo Sakson krallıklarında, Roma imparatorluğu yönetiminde ve feodal Japonya'da, Hazar kağanlığında kullanılan ortak bir kurumdur. Lonca yöneticisi ve şehir meclisine temsilci olarak seçilen liderlerde ihtiyar anlamına gelen elderman, alderman olarak adlandırılmaktaydı. Hint loncalarının başı olan kişilere yine aynı manayı taşıyan *jeṭṭhaka* ya da pamukhā adı verilmekteydi (Rhys Davids, 1901b: 865; Robinson, 1913: 21; Cartwright, 2017; Kafesoğlu, 1997: 260).

Loncalar kanuni düzenlemeler konusunda yetkin kurumlardır. Lonca kanunları meslek ve ticaret kanunlarının ilk örneklerini oluşturmaktadır. Antik Hint uygarlığında

M.Ö. 6. yüzyıldan itibaren loncalara kendi kanun ve tüzüklerini hazırlama hakkı verilmiştir. İngiltere'nin ilk kanunları olan Ine ve Alfred kanunları lonca kanunlarının bir derlemesidir. Ayrıca Orta Çağ loncalarının da kendi kanunlarını yapma ve hatta yargılama yetkisi bulunmaktaydı. Antik Roma cumhuriyetinde collegia ve sodalitas kanun ve nizamname özgürlüğüne sahipken, ileri dönemlerde yapılan düzenlemelerden sonucunda loncalar denetime tabii tutulmuştur. Theodisius kanunlarından sonra bu durum en sert halini almıştır. Antik Mısır'da usta-çırak ilişkilerinin lonca kanunlarıyla düzenlenmekte olduğu bilinmektedir. Champagne pazarlarında *Lex Mercatoria* adı verilen tüccar kanunları uygulanmaktaydı. Ahiler fütüvvetnameler yoluyla kanun ve düzenleme hakkında sahipken ilerleyen zamanlarda Osmanlı devletlerinde loncaların uyacağı kurallar bizzat devlet tarafından oluşturulmuştur. Bu durum Osmanlı devletinde ihtisab kanunnameleri şeklinde olmuştur. Benzer şekilde Bizans devletinin lonca kanunnameleri ise *kent yöneticisinin (valinin)* kitabı anlamını taşıyan “the book of eparch” olarak geçmektedir (Armitage, 1918: 8-15; Unwin, 1908: 15-24; Kemble, 1876: 242; Lambert, 1891: 45; Zimmern, 1891: 88-96; Pöder, 2010: 46-47; Venticinque, 2010: 289-290; Milgrom, ve diğerleri, 1990; Gelderblom, 2004; Tüzün, 2018: 233-235; Genç, 2007; Heaton, 1985: 193-19; Liu, 2009).

3.5 Üstlendikleri Eğitimsel Fonksiyonlar Açısından

Meslek örgütlenme kurumları olan loncaların eğitimsel faaliyetleri ve etkileri olmuştur. Mesleki eğitim ocağı olarak önemli roller oynamışlardır. Usta çırak ilişkisi anlamında loncaların rolü ilk kurulan arketiplerinde bile vardır. Eski Mısır loncaları usta-kalfa-çırak ilişkisinin ve loncaya kabul için özel bir törenin ve sorgulamanın yapıldığı bilinen en eski örnektir. Bu durum Doğu ve Batı ayrımı olmaksızın neredeyse tüm esnaf loncalarında devam edegelmiştir. Loncalar aynı zamanda dini örgütlenmeler olduğundan dini eğitimleri de mesleki eğitimlerin yanında vermişlerdir. Loncaların bu yönü kültürden ve coğrafyadan etkilenmiştir. Her kültür kendi inancına dair eğitimleri vermiş ve üyelerini bu doğrultuda yaşamaya teşvik etmiştir. Örnek olarak Avrupa loncalarında Hristiyanlık, İslam loncalarında İslam, Hint loncalarında devre göre Budizm, Zerdüştük ve Mani inancı bağlamında hareket edilmesi verilebilir.

Loncaların dini eğitim vermeleri, inançları doğrultusunda bir yaşamı üyelerine teşvik etmeleri ortak noktalarıdır. Bu ortak nokta aynı zamanda bir arada tutup kardeş yapan en önemli bağlarından bir tanesidir. Her topluluğun kendi inanç sistemi üzerine farklı eğitim vermesi loncaların kültürel farklılığını oluşturmaktadır. Bu bağlamda ahilikte kurulan tekke ve zaviyeler ile dini eğitim vermişlerdir. Sonrasında medreselerin finansmanında esnafın kurduğu vakıfların önemli katkıları olmuştur. Benzer şekilde Avrupa loncaları da üniversitelerin ilk finansörlerindedir ve hatta ilk üniversiteler birer lonca yapılanmasıdır (Kal'a,2003; Bidoli, 1976; Carroll, 2007; Cantoni ve Yuchtman, 2014; Staley, 1906: 14 -20; Sırım, 2014; Erdoğan, 2000).

Kuruluşundan beri ahilik dini ve sosyal kuralları ve fütüvvetnameleri çıraklarına kendilerine ait tekke ve zaviyelerde eğitim veren bir kurumdu. İşyerlerinde ise meşgul olunan sanatın sırları öğretilmekteydi. Köprülü ahilik teşkilâtının herhangi bir esnaf topluluğu olmadığını ve ahiliğin örgütsel olarak hareket eden ve ilkelerini bu yolla yayan bir tarikat sayılabileceğini söylemiştir (Köprülü'den aktaran Kal'a, 2003: 246). Öyle ki kabul edilen kurallar zamanla topluma mal olmuş ve kökeni dahi unutulmuştur. Örnek olarak cömertlik ve misafirperverlik; bir kimsenin elinin, kapısının ve sofrasının açık olması; gözünün, dilinin ve belinin bağlı olması; İslam'da da paylaşılan ortak kabul görmüş olan üstün değerlerdir (Çağatay, 1997: 127-240). Ogilvie (2019) esnaf loncalarındaki bu tür kuvvetli dinsel bağlılıklara (*multi stranded ties*) çok yönlü bağlılık adını vermiştir. Bu tür kurumların doğalarında önemli bir kişinin (İslam loncalarında Pir'in; Avrupa loncalarında Aziz'in) adı ve misyonu altında iyilik adına hareket etmek olduğunu da anlatmaktadır (20).

Bu bağlamda Pfister (2008) esnaf loncalarının beşeri sermayenin gelişmesine katkı sağladığını savunmaktadır. Bu katkıyı ise lonca içi verilen çok yönlü eğitim sayesinde başardıklarını ve birikmiş beşeri sermaye stokunu başarılı şekilde koruyup aktarabildiklerini de belirtir (26).

Loncalar üniversitelerin kurulmasında rol oynamış kurumlardır. Ancak üniversitelerin İslam Dünyasında ve Hıristiyan Dünyasında ortaya çıkması ciddi farklılıklar arz etmektedir. Orta Çağ Hıristiyan dünyasında üniversitelerin oluşması daha çok siyasi ve ticari kaygılar taşımaktaydı. Papalık eğitimsel tekeli elinde tutan ve

bürokratları bünyesinden çıkararak bir kurum olarak orta çağın en güçlü kurumlarından bir tanesiydi. Papalık ile krallıklar arasında çıkan ve özellikle atama krizinden sonra çatışmaya dönüşen durum, papalığın en önemli eğitim merkezi olan Almanya'nın bu eğitimsel özelliğini yitirmesine yol açmıştı. Üniversiteler hem papalığın tekeli kırarak hem de ihtiyaç olan bürokratları eğitmek adına kurulmaya başlanmıştı. İslam dünyasında ise kilise gibi yetkili bir üst merci ve bu tarz bir çatışma olmamasından dolayı İslam'ın üst düzey eğitim kurumlarının oluşmasının altında dinsel teşvik, ekonomik ve ticari gereklilikler gibi nedenler yatmaktadır (Cantoni ve Yuchtman, 2014; Yüksel, 2015, Demirci, 1996).

İslam dünyasında ilk asırdan itibaren önce yabancı bilim eserleri alınıp tercüme edilmiş sonraki aşamada bu bilgiler özümsemiş daha sonrasında ise yaratıcı ve özgün eserler üretilmiştir. (Sezgin, 2009; 140-146). İslam'ın bilime ve akla verdiği önem ile ilmi öven, ona yönelmeyi teşvik eden yapısı sayesinde bilimsel araştırmalar yapan ilim adamları herhangi bir ön yargı ya da teolojik kaygıya kapılmadan çalışmalarına devam edebilmişlerdir. İslam dünyasında bilimsel çalışmaların başlamasının diğer bir sebebi tıp, ilaç yapımı, eczacılık gibi ilimler sayesinde yaşam kalitesini yükseltmek ve ticari ve ekonomik hayata katkıda bulunacak ilimler vasıtası ile maddi esenliğe kapı aralama çabasıdır. Bu paralelde Halife Mem'un, El Harezmi'den bir cebir kitabı hazırlamasını istediğinde kitabın kapsamını miras, vasiyet, mal ayrımı gibi davalarda ve ticarete, tapu-kadastro işlerinde, kanal açmakta kullanılacak en kolay ve kullanışlı aritmetik hesaplamalar ile sınırlı tutmasını istemesi; İslam'da ilmi çalışmalarını ekonomik ve yönetsel hayatta kullanma eğilimini gösteren ilk örneklerindendir. İslam dünyasında ekonomik hayatla ilgili bilimsel çalışmalara dair pek çok örnek bulunmaktadır. Bunlardan bazıları; para basımına ve mübadele sırasındaki eksik enformasyonu azaltabileceğinden dolayı simya; deniz ticaretinin hızını ve güvenliğini artıracak olan haritacılık, pusula kullanımı ile ilgili çalışmalar; hesaplama yaparken ve kayıt tutarken kullanımı zor olan Latin/Ebced rakamları yerine Hint rakamlarının kullanılması ve ticarete konu olabilecek matematik ve geometrik çalışmalar sayılabilir. Çalışmalar bunlarla sınırlı kalmayıp felsefe, mantık, epistemoloji çalışmaları da hem anlama hem de anlatma çabaları için başvurulan diğer ilim dallarından bir kısmı olarak sayılabilir. Sekizinci asırda halife Mansur döneminde başlayan çalışmalar zamanla

akli, tıbbi ve felsefi ilimleri de kapsayacak hale gelmiştir. Me'mun dönemi ise çeviri faaliyetlerinin zirve yaptığı dönem olarak anılabilir. Bu atılım farklı coğrafyalardan ilim adamlarının gelip çalışmalar yaptığı çoğunluğu pozitif ve akli bilimlere ait kitaplardan oluşan devasa bir kütüphanenin olduğu Beyt'ül Hikme; miladi 819 yılından sonra rasathaneleri, çeviri bürolarının olduğu İslam dünyasının en üst akademik kurumu haline gelmiştir (Demirci, 1996: 39-71; Freely, 2010: 81; Masood, 2010; Yüksel, 2015: 37-80; Khalili, 2010; Saliba, 2008).

Bozkurt (2003) İslam dünyasında ilk bina edildiği günden itibaren bir eğitim ve öğretim kurumu olarak da görev yapan Mescid-i Nebevî'yi ve orada bulunan Suffe'yi medrese ve eğitim kurumların arketipi olarak kabul etmenin doğru olacağını ifade etmiştir (324). Sırım (2014) medreselerin, eğitim ve öğretimi, bir sınıf ve zümre imtiyazı haline getirmemek adına parasız eğitim yapan kurumlardı. Bu şekilde toplumda sosyal adaleti ve fertler arasında fırsat eşitliğini sağlamak amacı güdülmektedir. Medreselerde kendilerine tahsis edilen vakıflar sayesinde ayakta kalmaktaydı. Hocaların, öğrencilerin ve araştırmaların giderlerini söz konusu vakfiyeler sağlamaktaydı (Sırım, 2014: 398).

Söz konusu vakıf sistemi Memluklerde de bulunmaktaydı. Karimi tüccar loncaları kurdukları vakıflar ile kütüphaneler, medreseler açmışlar; bilim adamlarını, din âlimlerini, edebiyatçıları desteklemişler; görkemli camiler yaptırmışlar; kervansaraylar, çeşmeler, hanlar, hamamlar, yetim yurtları, hastaneler, dinlenme evleri kurmuşlardı (Çetin, 2004: 81-83). Söz konusu vakıf sistemi Osmanlı hanedanlığı döneminde de devam etmiştir. Vakıfların ikincil gelirlerini devlet kademesi dışındaki kimselerin sadaka-i cariyeleri oluşturmaktaydı. Medreselerde öğrencilerin iâşesi ve barınmaları parasız olarak karşılanmaktaydı. Fakir ve zeki öğrencilere ise bir miktar maaş tahsis edilmekteydi. Medreselerin vakıflar gelirlerinin yetersiz kalması durumunda ise devlet hazinesinden kurumlara yardım yapılmış, bazen sultanlar bizzat para desteği sağlamışlardır (Sırım, 2014: 399-401).

İslam dünyasının elde ettiği entelektüel ve politik başarı sonucunda Avrupa devletleri İslam'a karşı merak duymaya başlamıştır. Bu sebeple X. yüzyılda Arapçadan Latinceye çeviri hareketi başlamış ve çeviri faaliyeti XII. yüzyılda doruk

seviyesine ulaşmıştır. Bu süreçte Endülüs medreselerinde yetişmiş olan Yahudi ve Hıristiyan bilim adamları İslam birikimini Batı'ya taşıyarak XIII. yüzyıl Rönesans hareketinin altyapısını oluşturmuşlardır. İslam kültürü açısından taşıyıcı rol oynayan diğer bir coğrafya ise İtalya olmuştur. Sicilya, Abbasiler döneminde 827-890 yılları arasında fethedilmiş ve 1091 yılında Normanlar tarafından işgal edilinceye kadar İslam coğrafyası olarak kalmıştır. XII. yüzyılda yaşamış olan Norman kralı II. Roger İslam medeniyetinden oldukça etkilenmiştir. O kadar ki Arapça öğrenen kral Müslüman bilim adamlarını Sicilya'da çalışmalarını için davet etmiş ve medrese kurdurmuştur. Bu dönemde Latinceye yoğun olarak çeviriler yapılmış olup, çeviriler daha çok tıp eserleri üzerine olmuştur. Bu dönemki çalışmalar İslam biliminin Batı'ya aktarılmasındaki vesilelerden birisi olmuş hem de Salerno Tıp Okulu'nun temeli bu dönemdeki çalışmalar ile atılmıştır (Yüksel, 2015: 80-81; Metcalfe, 2009: 254-272).

Orta Çağ Hıristiyan dünyasında üniversite aslında bir lonca türü olan *universitas* tarafından kurulup yaşatılmıştır. Bu üniversiteler Latince eğitim verilen ve ticari devrimi besleyecek olan beşeri sermayeyi üretmeyi hedeflemekteydi. Yüksek ilimlere giriş niteliğinde olan mantık, gramer ve retorik olmak üzere (*trivium*) üç dersi anlatılmaktaydı. Daha sonra ise ticarete katkı sağlayacağı düşüncesi ile aritmetik, geometri, müzik ve astronomi (*quadrivium*) dersleri verilmekteydi. Batı'da üniversitelerin oluşma sebebinin altında daha çok papalığın ellinde tekel olarak tuttuğu entelektüel gücünü kırmak yatmaktadır. Bu sebeple Latince konuşan ve temel metinleri okuyup iş yapabilme kabiliyetine sahip, kilise hukukunu ve örfi hukuku ve kaynağı olan Roma hukuku bilen, mobiliteye sahip bireyler oluşturmak istemekteydiler. Bu bireylerin kilise hukuku ve örfi hukuku öğrenmeleri önem arz etmekteydi. Dokuz ile on birinci asır arasında papalık; okur-yazar olan eğitimli kesim olan bürokratların, sekreterlerin ve noterlerin tek kaynağı olmasından ötürü hem yönetsel olarak hem de ellerindeki kapitalden dolayı ekonomik olarak en güçlü aktörlerden biri olmuştur. Kilise elindeki politik gücü korumak adına orta çağ kralları ile yetki krizinden başlayarak uzun soluklu savaflara girmiştir. Kilise ile monarşi arasında yaşanan ve neredeyse yarım asır süren bu savaş kilise ile devlet arasında imzalanan *concordat of worms* anlaşması ile sona ermiştir. Kutsal Roma İmparatorluğu ile kilise arasındaki politik sürtüşme sonrasındaki savaş yüzünden

eğitimin merkezi olarak iş gören manastırlar gözden düşmüştür. İlk üniversite bu olayların henüz bittiği ya da bitmek üzere olduğu on ikinci yüzyılın sonunda İtalya'nın Bolonya kentinde kurulmuştur. Sonraki üniversiteler ise sırası ile Vicenza, Paris, Oxford Montpelier ve Cambridge şehirlerinde on üçüncü yüzyılın başlarında kurulmuştur. 1500'lere gelindiğinde sayıları 50'nin üzerine çıkmıştır. Özellikle papalığın ikiye ayrılmasından sonra üniversite sayısı katlanarak artmıştır (Cantoni ve Yuchtman, 2014: 37-39; Pirenne, 2009: 21-22; Blumenthal, 1993: 135-173; Hicks, 1973).

Avrupa'nın ilk üniversiteleri muhtemelen İslam dünyasındaki medreseleri örnek alan ve orada yetişen kimselerden oluşmaktaydı. Arapça Latince çevirinin doruk yaptığı XIII. Asırda Avrupa çapında 17 üniversite kurulması ve bu üniversitelerde Latince eğitimde verilmesi en azından kaynak olarak İslam çeviri kitaplarının ve Bizans basımı kitapların kullanıldığını göstermektedir. Floransa'daki üniversite yapısı ile İslam medreseleri arasında üniversitelerin loncalar tarafından finanse edilmesi, eğitimin parasız olması ve öğrencilere maaş bağlanması gibi ilginç benzerlikler de mevcuttur¹⁵ (Staley 1906: 14 -20; Cantoni ve Yuchtman, 2014: 838).

---

¹⁵ Makdisi (2007) İslam ve Hıristiyan dünyadaki benzerliği ve İslam'dan Hıristiyan dünyaya aktarılan kısımları detayları ile vermiştir (29-44).

SONUÇ

Orta Çağ meslek örgütlenmeleri olarak gelişen loncalar, geniş bir zamana ve coğrafyaya yayılmış en etkili ve en yaygın sosyoekonomik ve politik kurumlardan biri olmuştur. Bu çalışmaya konu olan tüccar ve esnaf loncaları ticaret hayatını ciddi biçimde etkilemiş, ticari ve sosyal fonksiyonlara sahip çok yönlü kurumlar olarak iş görmüşlerdir. Bu kurumlarla alakalı üç ana soru bulunmaktadır. Bunlar şöyledir: Loncalar neden ortaya çıkmıştır? Bu kurumlar neden ve nasıl bu kadar uzun ömürlü ve yaygın olabilmişlerdir? Ve neden yok olmuşlardır? Bu çalışmada bu sorular ele alınmış ve araştırılmış, ancak ilk iki soru üzerinde daha çok durulmuştur.

İlk önce loncaların neden ortaya çıktığına bakıldığında görülmüştür ki; loncaların ilk olarak ortaya çıkması, tarım devrimi sonrasında yerleşik hayata geçen insanların ihtiyaçtan fazla üretim yapması sonucunda farklı bölgeler ile ticaret yapmaya başlamaları dönemine tekabül etmektedir. Yani uzun mesafeli ticaretin başlaması ile loncaların ortaya çıkışı söz konusu olmuştur. Uzun mesafeli ticaret profesyonel bir tüccar sınıfının ve şehirlerin doğuşuna yol açmış bir olgudur. Uzun mesafeli ticaretin yürütülmesinde tüccarların karşılaştığı iki temel problem olmuştur. Bunlardan ilki asil-vekil problemidir; ikincisi ise farklı bölgelerde sözleşmelerin uygulanabilirliğini sağlamaktır. İkinci problem ticaretin güvenliğinin sağlanması ve mübadelenin sağlıklı yürümesi için gerekli araç, kurum ve yapıların oluşmasını gerektirmiştir. Ticaretin hacmi arttıkça sorunlar artmış ve çözüm arayışı başlamıştır. Çözüm arayışının ilk kurumsal karşılığı ise loncalar olmuştur.

Şöyle ki; otorite tarafından ekonomik meselelerin daha kolay yürütülmesi için imtiyaz verilen ve bir bakıma devletin resmi temsilcisine dönüşen tüccar sınıfının örgütlenmesi ile arkaik loncalar meydana gelmiştir. Ticaretin hacminin az olduğu ilk dönemlerde ilk problemin çözümünü ticari seferlere kan bağı olan güvenilir kimselerin gönderilmesi ile çözüm bulunmuştur. İkinci problem olan sözleşme uygulanabilirliğine çözüm olarak ticari seferlere eşlik eden silahlı bir grup oluşturulması, ticaret yapılan yabancı bölgelere güvenlik için yapılan ödemeler ile çözüm bulunmaya çalışılmıştır. Bu iki sorunun çözümü için yapay bir aile ya da akrabalık bağı ile hareket eden biraderlik temelli birlikler yani loncalar

oluşturulmuştur. Ortak amaç için loncalar içinde bir araya gelen bireyler, oluşturdukları ortak değerler içerisinde söz konusu zor işi üstlenmişler ve bunun sonucu olarak otorite ile loncalar arasında çıkar-imtiyaz ekseninde bir sözleşme oluşmuştur. Yapılan işin ölçeği arttıkça söz konusu çıkar-imtiyaz ilişkisinde değişiklikler olmuştur.

Loncalar bağlamında otorite ile olan karşılıklı ilişki doğru konumlandırıldığında ticaretin yürütülmesi adına var olan temel problemleri çözmek açısından çok yaratıcı çözümler üretilebilmiştir. Örneğin; M.Ö. 3000’li yıllarda Sümer ticaretinin Arap yarımadası, Hindistan, Mısır gibi kıtalara kadar genişlemesi ve bu ticaretin yürütülmesi adına gerekli enstrümanların oluşması, yukarıda anlatılan tüccar birlikleri ile otorite ilişkisinin gücüne işaret etmektedir. Tüccarların, tüccar birliklerinin yani loncaların etkinliği ile standart ölçü birimlerinden, hesaplama ve kayıt metotlarına, finansman uygulamalarından, özel müteşebbislere, üretim planlamasına kadar modern dünyaya has zannettiğimiz birçok araç günümüzden beş bin yıl önce de arkaik formda olsa bile bulunmuş ve kullanılmıştır. Neticede antik çağda ve orta çağda tüccarlar etkin kurumların yeni fikirlerin buluşların taşıyıcısı olmuşlardır. Bu dönemde etkin kurumlar politik ya da ticari yollarla farklı bölgelere aktarılmıştır. Politik bütünleşme iktisadi işlem maliyetlerini azaltıp, piyasanın genişlemesine yol açmış, ortak değerlerin, ortak bir dilin oluşmasını sağlamış ve daha geniş bir piyasada çalışma imkânı sağlamıştır. Örneğin Akadça bahsettiğimiz bütünleşmeden dolayı ticaretin ortak dili olmuş ve antik dünyada 2000 yıl boyunca kullanılmıştır.

Tüccar loncalarının ilk örneklerinden birisi olan Sümerlerin *kārum* uygulaması o kadar başarılı olmuştur ki Hitit ülkesinde tüccarların bu uygulaması desteklenmiş hatta Hammurabi döneminde ilk kez yasal düzenlemelere konu olup tüccarlar korunmuştur. Üretim cephesinde ise ticaret üzerine kurulmuş olan şehirlerde aynı işi yapan esnafların atölyeleri ve tüccarların dükkânları belirli bir sokak ya da bölgede toplanmıştır. Kendi bölgesindeki esnaf ve zanaatkârı korumak adına şehri ya da bölgeyi yöneten otorite oluşan loncalara piyasaya giriş kısıtı sağlamalarına ve üretimi stabil üretmelerine yetecek miktarda imtiyazlar vermişlerdir. Antik Mısır ile Levant bölgesi bu uygulamanın geliştiği bölgelerdir.

Uzun mesafeli ticaretin yapıldığı neredeyse her yerde ya lonca yapısı bulunmaktadır. Loncaların bulunmadığı medeniyetlerde ise uzun mesafeli ticaret konu olduğunda yabancı tüccar loncaları ticaret için gerekli prosedürü sağlamışlardır. Antik ipek ve baharat yolu üzerinde Çin hariç neredeyse her ülke de loncaların izlerine rast gelmektedir. Çin loncaya ait işlevi İndo-İrani ve İndo-Türk medeniyetlere devretmiş onları yabancı tüccar loncası gibi konumlandırmıştır. Aynı uygulama Göktürk devleti ile Soğd'lar arasında yapılmıştır. Soğd tüccarlar Roma ile Göktürk arasındaki ticarete Göktürk devletinin yabancı tüccar loncası olarak görev yapmışlardır. Orta Çağ'da ise yabancı tüccar loncaları olarak Venedikli tüccarların ticaret yaptıkları ülkelerdeki yöneticiler adına vergi topladıkları görülmüştür. Loncalar ticaret kanunlarını uygulamak konusunda o kadar başarılı olmuşlardır ki orta çağ dünyasında çoğu loncanın ticaret davalarına bakma yetkisi olmuştur.

Batı'da ve Doğu'da; Hristiyan dünyasında ve İslam dünyasında var olan loncalar karşılaştırıldığında, bu loncaların yapısal ve işlevsel durumlarının ana hatlarıyla benzerlik gösterdiği görülmektedir. Şöyle ki; İslam Dünyasında da Hristiyan Dünyasında da üyelerini koruyup kollamak adına çok sayıda kural oluşturan lonca kurumları bir nevi yapay akrabalık görevi görmüştür. Lonca üyeleri arasındaki bağ kardeşlik ya da uhuvvet olarak adlandırılmıştır. Loncalar sahip oldukları ticari ve üretimsel birikimleri sayesinde uzak bölgelerdeki yöneticilerin destekçisi olmuşlardır. Vergi toplamadan, üretimi organize etmeye, güvelliği tesis etmeden, dini ve sosyal ödevleri yerine getirmeye kadar pek çok konuda edindikleri bilgi sayesinde otoritenin zayıfladığı dönemlerde şehir devletlerinin yönetimini üstlenecek yeteneğe ulaşmalarını sağlamıştır. Etkin olmaları durumunda ülkelerden daha uzun ömürlü oldukları bile olmuştur. Şreni loncalarının Gupta, Kuşan ve Sasani medeniyetlerinde var olması bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Loncalar para birikimine sahip olduklarından ve ticari riskleri iyi analiz edebildiklerinden dolayı banka benzeri ödünç verme işlemlerinde de çok başarılı olmuşlardır. Rahdaniler ve Karimi tüccarları örneklerinde olduğu gibi servetleri ülkelere borç verecek seviyeye bile çıkmıştır. (Flandre) Flaman loncaları örneğinde gördüğümüz ise loncaların elde ettikleri yönetsel deneyimin onları çok iyi bir yönetici

yaptığının bir kanıtı sayılabilir. (Flandre) Flaman loncaları özellikle Ceneviz ve İngiltere’de gümrük bürosu ve ticaret odasının ilk örnekleri olmuşlardır. Loncalar Roma örneğinde olduğu gibi içlerinden seçtikleri üyeler ile şehir meclisinde temsil edilip yönetime dâhil olma haklarını elde ettikten sonra ellerindeki gücü daha da artırmak adına politik nüfuzlarını artırma eğilimine de girmişlerdir. Roma cumhuriyetinde yasaklanan lonca benzeri kurumlar buna güzel bir örnektir.

Ayrıca loncalar hem meslek eğitiminde hem de ahlaki eğitimde rol almışlardır. Ahilik bunun güzel örneklerindedir. Ahilikte çıraklar hem medreseye hem de zanaatkârın dükkânına devam etmek mecburiyetine sahiptiler. Dahası ahilerin finansmanını üstlenip yaptırdıkları medreseleri bile bulunmaktaydı. Benzer şekilde, Avrupa’da üniversite oluşumu bir lonca oluşumudur ve çıraklık sisteminde dinsel eğitim önemli rol oynamıştır. Loncalarda usta-kalfa-çırak eğitim metodu Antik Mısır loncalarından, Roma’ya, Avrupa loncalarından, Ahiliğe kadar pek çok loncada ortak bir sistemdir. Çıraklıktan ustalığa uzanan eğitim süresinin ne kadar olacağı farklı şekilde uygulanmaktaydı. Bu düzenlemeler genel olarak loncalar tarafından değil otorite tarafından yapılırdı. Gerek loncalar gerekse ahilik askeri birçok ödevi yerine getirirdi. Ordu finansmanından asker teminine kadar birçok görevde otoriteye yardımcı olmak loncaların asli görevlerindendi. Loncalar merkezîyetçiliği kuvvetli olan ekonomik yapılarında içişlerinde daha az özgürlüğe sahip bir nevi hükümet organı ya da belediye benzeri bir yapıda çalışmıştır. Merkezileşmenin azaldığı zamanlarda ise yönetsel gücü ve karar verme gücü artmıştır. Bu durum Ahilik örneğinde ve antik lonca yapılarında görülmektedir.

Sonuç olarak bu çalışmada yapılan literatür araştırması çerçevesinde görülmüştür ki; loncalar çok yönlü sosyoekonomik kurumlar olarak sosyal ve ekonomik yapıyı etkilemiş ve şekillendirmiştir. Tarihsel olarak neredeyse ticaret kadar eski olan kurumlarından biri olan loncalar; bölge, sınır, milliyet, inanç farkı tanımsızın binlerce yıl boyunca değişerek ve gelişerek hayatta kalmış; kanunlara, geleneklere etki edecek kadar toplumsal zihinlerde iz bırakmıştır. Loncaların endüstri öncesi toplumlarda arketipini oluşturdukları kurumlar şunlardır: Özel kulüpler, hayır kurumları, banka ve finans kurumları, ticaret mahkemeleri ve arabuluculuk kurumları,

meslek birlikleri, noterlik, sigorta kurumları, diplomatik kurumlar, polis teşkilatı ve özel güvenlik kurumları, denetim kuruluşları, patent ve marka tescil kurumları, ticaret ve sanayi odaları, gümrük müşavirlikleri, uluslararası ticaret birlikleri, iş kümelenmeleri, belediyeler ve üniversiteler. Avrupa'da yok olmaya başladıkları dönem olan erken modern çağda loncalar, Çin'de ve Japonya'da yükselmiş ve iki asır kadar yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Loncalar her ne kadar farklı medeniyetlerin ve farklı inançların bulunduğu çok çeşitli coğrafyalarda yer alsalar da farklılıktan çok benzerlik göstermeleri; gerek antik çağda gerekse orta çağda ticaret yoluyla sadece mal ve hizmetlerin değil aynı zamanda kurumların da aktarılabildiğini göstermektedir. Her medeniyetin katkısı ile biraz daha gelişen bu kurumlar, benzer sebeplerle; gerek yozlaşma gerekse değişen politik, ekonomik ve teknolojik konjonktür sebepleriyle yok olmuştur.

Bugüne kadar lonca ve benzeri kurumlarla ilgili ülkemizde yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak ahilik ve Osmanlı loncaları ile sınırlı kalmıştır. Türkçe çalışmalarda Memluk ve Bizans loncaları ile ilgili çalışmalar az da olsa bulunmakla beraber orta çağ loncalarını hem Doğu'da hem de Batı'da antik çağdaki arkaik versiyonlarını da topyekûn incelemeye çalışan başka bir çalışmaya rastlanmamıştır. Diğer taraftan özellikle Orta Asya'daki İpek yolu güzergâhında yer alan ülkeler hakkında yapılan Türkçe çalışmalarda loncalar sehven geçmektedir. Orta Asya uygarlıklarının lonca yapıları hakkında yapılacak araştırmalar Göktürk, Eftalit vb. birçok devletin sosyoekonomik yapısı hakkında bize zengin bilgiler vermesi muhtemeldir.

KAYNAKÇA

Abbott, F. F. (1983). *The Common People of Ancient Rome*. New York: Charles Scribner's Sons.

Abdulkadiroğlu, A. (1992). Meslek Pîrleri ve Testerecilerin Piri. *Milli Folklor*, 13, 4-6.

Abulafia, D. (1987). Asia, Africa and the Trade of Medieval Europe. Postan, M., Rich, E., ve Miller, E. (Ed.). *The Cambridge Economic History of Europe: Trade and Industry in The Middle Ages (The Cambridge Economic History of Europe Vol. II)* içinde (402-474). ISBN: 0 521 08709 0

Abu-Lughod, J. (1989). *Before European Hegemony: The World. System, A.D. 1250-1350*. New York: Oxford University Press.

Accettola, A. J. (2012). *The Nabataean Trade Nation: The Public and Private Cultures of the Nabataean Kingdom* (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Brandeis University).

Adshead, S. A. M. (1988). *China in World History*. New York: Palgrave Macmillan. ISBN 978-1-349-19264-9 (eBook)

Ahmed, A. (2016). Ahiliğin Yayılma Alanı Ve Azerbaycan. *Türk Kùltürü Ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı:78, 159-175.

Ağır, A. M. (2015). *Memlùklarda Ticaret*, Konya: Çizgi Kitabevi.

Akça, G. ve Demirpolat, A. (2003). Heterodoxy-Orthodoxy Tartışmaları ve Türk Fütüvvet Teşkilatı (Ahilik). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (10), 203-214.

Akkuş, M. (2018). Moğol Tahakkümü Döneminde Anadolu Şehirlerinin Korunmasında Ahiler III. *Uluslararası Ahilik Sempozyumu: XIII. Yüzyıla Kadar Türk Ve İslam Dünyasında Ahiliğin Temelleri*. Bildiriler, Cilt-2, 613-627.

Algaze, G. (1993). *The Uruk World System - The Dynamics of Expansion of Early Mesopotamian Civilization*. Chicago ve Londra: The University of Chicago Press.

Alston, R. (2005). Trade and The City. Parkins, H., ve Smith, C. (Ed.). *Trade, Traders and the Ancient City* içinde (s. 165-198). Taylor & Francis. ISBN 0-203-97903-6.

Al-Salameen, Z. M. M. (2004). *Nabataean Economy in the Light of Archaeological Evidence* (Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Manchester).

Amemiya, T. (2007). *Economy and Economics of Ancient Greece*. Routledge.

Aquique, M. (1974). *Economic History of Mithila*. Yeni Delhi: Abhinav Publications.

Armitage, F. (1918). *The Old Guilds of England*. Londra: Weare & Company.

Arnaoutoglou, I. N. (2002). Roman Law And Collegia In Asia Minor. *Revue Internationale Des Droits de L'antiquité*, 49, 27-44.

Arnaoutoglou, I. N. (2011). Craftsmen Associations in Roman Lydia: A Tale of Two Cities?. *Ancient Society*, (41), 257-290.

Ascough, R. S., Harland, P. A., ve Kloppenborg, J. S. (2012). *Associations in the Greco-Roman World: A Sourcebook*. Waco, TX: Baylor University Press.

Ashley, W. J. (1888). *An Introduction to English Economic History*. Londra: Rivingtons.

Assman, J. (1989). Death and Initiation In The Funerary Religion of Ancient Egypt. Simpson, W.K. (Hrsg.): *Religion and Philosophy in Ancient Egypt*, (Yale Egyptological Studies 3) içinde (s. 135-159).

Ay, R. (2002). XIII.-XIV. Yüzyıl Anadolu'sunda Kentsel Yönetim ve Kent Toplumunda Otorite İlişkileri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, XX/32, 21-46.

Bain, E. (1887). *Merchant and Craft Guilds - A History of The Aberdeen Incorporated Trades*. Abeerden: J. & J. P. Edmond & Spark.

Baines, J., ve Yoffee, N. (1998). *Order, legitimacy, and wealth in ancient Egypt and Mesopotamia*. Santa Fe-New Mexico: School of American Research Press.

Bahar, H. ve Küçükbezirci, H. G. (2018). Neolitik Çağ'da Konya'da Ticaret. *Yeni İpek Yolu Dergisi Özel Sayısı – Konya Kitabı XVI – 1.Cilt – Konya Ticaret Tarihi* içinde (s.33-41). Konya: KTO yayınları, 2018. ISBN: 978-605-137-685-1.

Bahat, D. (1999). The Herodian Temple. Horbury, W., Sturdy, J. Davies W. D.(Ed). *The Cambridge History of Judaism Vol. 3: The Early Roman Period* içinde (s.38-58). Cambridge University Press. ISBN: 0-521-24377-7.

Barkan, Ö. L. (1942). İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri Ve Zaviyeler. *Vakıflar Dergisi*, sayı: 2, 279-304.

Bayram, M. (2001). Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam Ve Ahiliğin Doğuşuna Etkisi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 20, 1-11.

Bayram, M. (2008). *Fatma Bacı ve Bacıyân-i Rûm (Anadolu bacılar teşkilâtı)*. Konya: Nüve Kültür Merkezi Yayınları.

Bayram, M. (2018). *Ahi Evren Hacı Nasirü'd-din Mahmud ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Bayram, S. (2012). *Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı Ve Esnaf Loncaları*. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 21, 81-115.

Beckwith, C. I. (2009). *Empires Of The Silk Road: A History Of Central Eurasia From The Bronze Age To The Present*. Princeton ve Oxford: Princeton University Press. ISBN 978-0-691-13589-2.

Bedirhan, Y. (2016). Selçuklu Türkiye'sinde Ticaret Yolları, Limanlar Ve Pazar Yerleri. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 11/11 Summer, 13-28.

Beg, S. (2014). The Gök Turks and the Sasanians: The Wars of the Silk Road. Grousset, R. *The Empire of the Steppes: A History of Central Asia*, (Çev. Naomi Walford) (New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press, 2005) 80.

Beteille, A. (1996). Varna and Jati. *Sociological Bulletin*, 45(1), 15-27.

Berman, H. J. (1983). Urban law—I. *History of European Ideas*, 4 (3), 275-297.

Bertman, S. (2005). *Handbook to Life in Ancient Mesopotamia*. Oxford University Press.

Bicknell, E. (1899). From Serfdom to Freedom. *Popular Science Monthly*, 55, 84-99. New York: D. Appleton and Company.

Bloch, M. (1983). *Feodal Toplum*. (Çev. Kılıçbay, M. A.). Ankara: Savaş Yayınları.

Blumenthal, U. R. (2010). *The Investiture Controversy: Church and Monarchy From The Ninth To The Twelfth Century*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Bozkurt, N. (2003). *Medrese*. TDV İslâm Ansiklopedisi. URL: <https://islamansiklopedisi.org.tr/medrese#1>. E.T.: 20.06.2019.

Braudel, F. (1993). *Maddi Uygarlık Ekonomi ve Kapitalizm XV. ve XVIII. Yüzyıllar Gündelik Hayatın Yapıları, 1*.

Brentano, L. (1870). *On the History and Development of Gilds, and the Origin of Trade-unions*. Trübner & Company.

Boak, A. E. R. (1937). The Organization of Gilds in Greco-Roman Egypt. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, Vol. 68, 212-222. The Johns Hopkins University Press.

Bowman, A. K. (1986). *Egypt After The Pharaohs - 332 BC. - AD. 642 From Alexander To The Arab Conquest*. University of California Press.

Buluş, A. (2014). Gedik. *Ahilik Ansiklopedisi, Cilt.1* içinde (s.432-426). Ankara: Atalay Matbaası.

Burton, E. ve Marique, P. (1910). Guilds. In *The Catholic Encyclopedia*. New York: Robert Appleton Company. Url: <http://www.newadvent.org/cathen/07066c.htm>. E.T: 10.2.2019.

Büntgen, U., Myglan, V. S., Ljungqvist, F. C., McCormick, M., Di Cosmo, N., Sigl, M., ... ve Kaplan, J. O. (2016). Cooling and societal change during the Late Antique Little Ice Age from 536 to around 660 AD. *Nature Geoscience*, 9(3), 231.

Cahen, C. (2000). *İslamiyet I: Doğuştan Osmanlı Devletinin Kuruluşuna Kadar*. (Çev. Erendor, E. N.). Ankara: Bilgi Yayınevi.

Cantoni, D. ve Yuchtman, N. (2014). Medieval universities, legal institutions, and the commercial revolution. *The Quarterly Journal of Economics*, 129(2), 823-887.

Cantor, N. (2015). *In The Wake Of The Plague: the Black Death and the World It Made*. Simon and Schuster. ISBN: 9781476797748

Carlson, L. (2018). *Workers, Collectivism and the Law*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing. e-ISBN: 9781788112451.

Carroll, J. L. (2007). Egyptian Craft Guild Initiations. *Studia Antiqua*, 5(1), 17-44.

Cartwright, M. (2017). Etruscan Society. E.A.: <https://www.ancient.eu/article/1016/etruscan-society/>. E.T.: 20.06.2019

Castleden, R. (2001). *Minoans Life in Bronze Age Crete*. Londra ve New York: Routledge. Taylor & Francis e-Library.

Chalcraft, J. T. (2012). *Striking Cabbies of Cairo and Other Stories, The: Crafts and Guilds in Egypt, 1863-1914*. Albany: State University of New York Press.

Childe, V. G. (1930). *The Bronze Age*. Londra: Cambridge University Press.

Childe, V. G. (1939). *Man Made Himself*. Londra: Watts & Co..

Childe, V. G. (1950). The Urban Revolution. *The Town Planning Review*, Vol. 21, No. 1, 3-17, Liverpool University Press.

Cipolla, C. M. (2005). *Before the Industrial Revolution: European Society and Economy, 1000-1700*, 3rd edition. Londra: Routledge (İlk Baskı 1976).

Cleland, H. F. (1927). Commerce and Trade Routes in Prehistoric Europe . *Economic Geography*, Vol. 3, No. 2, 232-238.

Conway, R. S. (1902). *Livy: Book 2 – Edited with introduction and notes*. Cambridge: Cambridge University Press.

Curtin, P. D. (2002). *Cross-Cultural Trade In World History*. Cambridge University Press.

Çağatay, N. (1997). *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi. ISBN 975-16-0192-4

Çam, N. (1991). Arasta. *TDV İslam Ansiklopedisi*. URL: <https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/3/C03001198.pdf>. E.t. 01.04.2019.

Çavuşdere, S. (2009). Selçuklular Döneminde Akdeniz Ticareti, Türkler Ve İtalyanlar. *Tarih Okulu*, 2009 Yaz, Sayı IV, 53-75.

Çelik, H. (2014). *Eskiçağ'da Anadolu'da dokuma (M.Ö. 1974-1719)*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Çetin, A. (2004). Memlûkler Devrinde Kârimî Tüccarları. *AÜ Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22, 35.

Çeven, A. Ö. (2017). *Ekonomik Antropoloji Vasıtasıyla Ekonomiye Bütüncül Bir Yaklaşım Ve Karl Polanyi Örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Karaman.

Çıvgın, İ. (2015). “Uruk’un yayılışı”: MÖ. 4. Binyılda Mezopotamya’da Erken Kentler, Takas Ağları ve Kolonileşme. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:6, Cilt:6, Sayı:18.

Dalton, M. (1746). *The Country Justice: Containing the Practice, Duty and Power of the Justices Of The Peace, As Well In As Out Of Their Sessions*. Londra: Henry Lintot.

David, R. (2003). *Handbook to Life in Ancient Egypt-Revised Edition*. New York: Oxford University Press. ISBN: 0-8160-5034-1.

Daryae, T. (2009). *Sasanian Persia: The Rise and Fall of an Empire*. Londra ve New York: I. B. Tauris & Co. Ltd in association with the Iran Heritage Foundation. ISBN: 978 1 85043 898 4

De Lara, Y. G. (2008). The Secret Of Venetian Success: A Public-Order, Reputation-Based Institution. *European review of economic history*, 12(3), 247-285.

De Rover R. (1965). The Organization of Trade. *The Cambridge Economic History of Europe: Economic Organization And Policies In The Middle Ages (The Cambridge Economic History of Europe Vol. III)* içinde (42-119).

Demirci, M. (1996). *Beytü'l Hikme*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Dennet, Jr. D. C. (1958). Pirenne and Muhammad. Havighurst, A. F. (Ed.). *Problems in European Civilization! The Pirenne Thesis Analysis, Criticism, and Revision* içinde (s.84-101). Boston: D. C. Heath And Company.

Dercksen, J. G. (Ed.). (1999). *Trade and Finance in Ancient Mesopotamia: Proceedings of the First MOS Symposium (Leiden 1997)* (Vol. 1). Het Nederlands Inst Vh Nabije.

Desjardins, J. (2016). *Currency and the Collapse of the Roman Empire*. Erişim Adresi <http://money.visualcapitalist.com/currency-and-the-collapse-of-the-roman-empire/> E.T. 10.03.2019

Dessí, R. ve Ogilvie, S. (2004). *Social Capital and Collusion: The Case of Merchant Guilds (Long Version)*. (No. 417). Cambridge Working Papers in Economics.

Di Cosmo, N. (2009). Black Sea Emporia And The Mongol Empire: A Reassessment Of The Pax Mongolica. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 53(1-2), 83-108.

Dixon, D. F. (1998). Varangian-Rus Warrior-Merchants And The Origin Of The Russian State. *Journal of Macromarketing*, 18(1), 50-61.

Driessen, J. (2015). For An Archaeology of Minoan Society - Identifying the Principles of Social Structure. *Minoan Archaeology: Perspectives for the 21st Century* içinde (s. 149-166).

Durgun, F. (2009). *A Comparison of Medieval European Guilds and Akhism in Anatolia in Terms of their Emergence and General Functions*. Tarih Okulu Dergisi, 2009(1V).

Edwards, J. ve Ogilvie, S. (2012). What lessons for economic development can we draw from the Champagne fairs?. *Explorations in Economic History*, 49(2), 131-148.

Eyice, S. (1992). Bedesten. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. URL: <https://cdn.islamansiklopedisi.org.tr/dosya/5/C05001965.pdf>. E.T.: 01.04.2019.

Epstein, S. A. (1996). *Genoa and the Genoese*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.

Epstein, S. A. (1998). Craft guilds, Apprenticeship and Technological Change in Pre-Industrial Europe. *The journal of economic history*, 53, 684-713.

Epstein, S. R. ve Prak, M. (Eds.). (2008). *Guilds, Innovation and The European Economy, 1400–1800*. Cambridge University Press.

Erdoğru, M. A. (2000). Anadolu'da Ahiler ve Ahi Zaviyeleri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Sayı IV, 37-55.

Farazmand, A. (2002). Administrative Legacies of The Persian World-State Empire: Implications For Modern Public Administration, Part 1. *Public Administration Quarterly*, Vol. 26, No. 3/4 (Fall), 280-316. SPAEF.

Farazmand, A. (2003). Administrative Legacies of The Persian World-State Empire: Implications For Modern Public Administration, Part 2. *Public Administration Quarterly*, Vol. 26, No. 3/4 (Winter), 393-425. SPAEF.

Fairbank, J. K., ve Goldman, M. (2006). *China A New History – Second Enlarged Edition*. Harvard University Press. ISBN 0-674-01828-1

Faroqhi, S., ve Deguilhem, R. (2017). *Ortadoğu'da Zanaatlar ve Zanaatkarlar: Müslüman Akdeniz'de Bireyin Biçimlenmesi*. İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım.

Fergusson, W. S. (1928). The Leading Ideas of The New Period. Cook, S. A., Adcock, F. E., Charlesworth, M. P. (Ed.) *The Cambridge Ancient History Volume VII - The Hellenistic Monarchies and the Rise of Rome* içinde (s.1-38). New York: Macmillan Company.

Fischel, W. J. (1958). The Spice Trade in Mamluk Egypt. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 1(2), (s.157-174).

Freely, J. (2009). *Alaaddin'in Lambası Yunan Bilimi İslam Dünyası Üzerinden Avrupa'ya Nasıl Ulaştı?* (çev. Üstüntaş, N.). İzmir: Şenocak Yayınları.

Freshfield, E. H. (1938). *Roman Law in the Later Roman Empire Byzantine Guilds Professional and Commercial. Ordinances of Leo VI. C. 895: From the Book of the Eparch, Rendered Into English by Edwin Hanson Freshfield.* The University Press.

Frye, R. N. (1984). *The History of Ancient Iran.* Münih: C. H. Beck.

Fulbright, D. (2010). *Were Sixth-Century Natural Disasters Factors In The Transfer Of Relics From Palestine?*. Erişim Tarihi: 15.3.2019 Url: <http://www.acheiropoietos.info/proceedings/fulbrightsixth-centuryweb.pdf>

Gelderblom, O. (2004). The Decline of Fairs and Merchant Guilds In The Low Countries. Url: https://www.researchgate.net/profile/Oscar_Gelderblom/publication/253932534_The_Decline_of_Fairs_and_Merchant_Guilds_in_the_Low_Countries/links/54350a550cf294006f737de5.pdf. E.t.: 01.06.2019

Genç, M. (1997). İltizam. *TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt 14, (s.154-158).*

Genç, M. (2007). Osmanlı Esnafı ve Devlet. *Loncadan Oda'ya: İstanbul Ticaret Odası'nın 125. yılı anısına.* (ed. Baykan, M., Aytuna, F., Celen, B.) içinde (s.80-90).

Gil, M. (1974). The Radhanite Merchants and the Land of Radhan. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 17, 299.

Goff, J. L. (2018). *Ortaçağ Tüccarları ve Bankerleri.* (Çev. Oğuz Adanır). Ankara: Doğu-Batı Yayınları.

Gottesman, B. M. (2004). Radanites. Northrup, C. C.. *Encyclopedia of World Trade: From Ancient Times to the Present: From Ancient Times to the Present - Vol.3.* (s.763-734). New York: M. E. Sharpe Inc.

Gökalp Z. (1976). *Türk Medeniyeti Tarihi.* Haz: İsmail Aka. *Kazım Yaşar Koprıman, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.*

Grafe R. ve Gelderblom O. (2010). The Rise and Fall of the Merchant Guilds: Re-thinking the Comparative Study of Commercial Institutions in Premodern Europe. *The Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 40, No. 4 (Bahar 2010), (s.477-511).

Green, R. G. (1884). *The Conquest of England*. Londra: Macmillan And Co.

Greif, A. (1995). Political organizations, social structures, and institutional success: reflections from Genoa and Venice during the commercial revolution. *The Journal of Institutional and Theoretical Economics* 151, 4, (s.734-740).

Greif, A. (2006). *Family structure, institutions, and growth: the origins and implications of western corporations*. *American economic review*, 96(2), 308-312.

Greif, A., Milgrom, P. R. ve Weingast, B. R. (1994). Coordination, Commitment And Enforcement: The Case Of The Merchant Guild. *Journal of Political Economy* 102, (s.745-756).

Gross, C. (1890). *Gild Merchant: A Contribution to British Municipal history*. Vol. I., Oxford: Clarendon Press.

Gustafsson, B. (1987). The Rise and Economic Behaviour of Medieval Craft Guilds an Economic-Theoretical Interpretation. *Scandinavian Economic History Review*, 35(1), 1-40.

Guesde, J. (1897). Guilds. Bliss, W. D. P. (Ed.), *The Encyclopedia of Social Reform* içinde (s. 675-681). New York Ve Londra: Funk & Wagnalls Company.

Gürsoy, Ç. (2015). Osmanlı'da Para Vakıflarının İşleyişi ve Muhasebe Uygulamaları: Davudpaşa Mahkemesi Para Vakıfları. *Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul*.

Hall, A. R. (1967). *Cambridge Economic History of Europe: The Economy Of Expanding Europe In The Sixteenth And Seventeenth Centuries*, vol.4 içinde s. 96-154.

Hamidullah, M. (2003) *İslam Peygamberi (Hayatı ve Faaliyeti) Cilt-1*. (Çev. Tuğ, S.). Ankara: İmaj İç ve Dış Ticaret. ISBN 975-371-018-6.

Hançerlioğlu, U. (1993). *Felsefe Ansiklopedisi – Kavramlar ve Akımlar, Cilt 4 (L-O)*. İstanbul: Remzi Kitabevi. ISBN 975-14-0340-5

Harland, P. A. (2014). *North Coast of the Black Sea, Asia Minor* (Vol. 204). Walter de Gruyter GmbH & Co KG.

Harper, K. (2017). *The Fate of Rome: Climate, Disease, and The End Of An Empire*. Princeton University Press. ISBN 978- 0- 691- 16683- 4

Hasdemir, H. K. (2016). Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Ankuwa Üzerine Bir Değerlendirme. *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu Bildiri Kitabı, 1. Cilt*, ISBN: 978-605-60996-2-5.

Heaton, H. (1985). *Avrupa İktisat Tarihi* (cilt 1).(Çev. M. A. Kılıçbay, O. Aydoğmuş). Ankara: Teori Yayınları.

Hegel, K. (1891). *Städte Und Gilden Der Germanischen Völker Im Mittelalter*. Leipzig: Verlag Von Duncker & Humblot.

Helama, S., Arppe, L., Uusitalo, J., Holopainen, J., Mäkelä, H. M., Mäkinen, H., ... ve Timonen, M. (2018). Volcanic dust veils from sixth century tree-ring isotopes linked to reduced irradiance, primary production and human health. *Scientific reports*, 8(1), 1339.

Helleiner, K. F. (1967). The Population of Europe From The Black Death To The Eve Of The Vital Revolution. *Cambridge Economic History of Europe: The Economy Of Expanding Europe In The Sixteenth And Seventeenth Centuries*, vol.4 içinde s.1-96.

Hicks, S. B. (1973). The Investiture Controversy of the Middle Ages, 1075-1122: Agreement and Disagreement Among Historians. *J. Church & St.*, 15, 5, (s.5-20).

Hickson, C. R. ve Thompson, E. A. (1991). A new theory of guilds and European economic development. *Explorations in economic history*, 28(2), 127-168.

Hoogenboom, M., Kissane, C., Prak, M., Wallis, P., ve Minns, C. (2018). Guilds In The Transition To Modernity: The Cases Of Germany, United Kingdom, And The Netherlands. *Theory and Society*, 47(3), 255-291.

Howell, G. (1900). *Trade Unionism New and Old*. Londra: Methuen & Co.

Hurdazbih, İ. (2008). *Yollar ve Ülkeler Kitabı*. (Çev. Murat Ağarı). İstanbul: KİTABEVİ .ISBN 978-975-9173-59-3

Jerrard, M. (1998). The Collegium Fullonum, Collegium Centonarum, and CATU: Ancient Collegia and Modern Trade Unions—A Comparison of the Roles of Industrial Organisations in their Respective Societies. *Association of Industrial Relations Academics of Australia and New Zealand Conference, Wellington* içinde (s.185-193).

Jones, A. H. M. (1964). *The Later Roman Empire 284-602: A Social Economic and Administrative Survey – Vol.1*. Oxford: Basil Blackwell and Mott. Ltd.

Jursa, M. (2010). *Aspects of the Economic History of Babylonia in the First Millennium BC: Economic Geography, Economic Mentalities, Agriculture, The Use Of Money And The Problem Of Economic Growth*. Ugarit-Verlag. ISBN: 978-3-86835-041-8.

Kafesoğlu, İ. (1997). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat AŞ. ISBN 975-437-236-5

Kal'a, A. (2003). Osmanlı esnafı ve sanayisi üzerine yapılan çalışmalarla ilgili genel bir değerlendirme. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (1), 245-266.

Kal'a, A. (1998). *İstanbul Külliyyatı VII: İstanbul Esnaf Tarihi Tahlilleri - İstanbul Esnaf Birlikleri ve Nizamları 1*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Kal'a, A. (2012). *Debbağlıktan Dericiliğe İstanbul Merkezli Deri Sektörünün Doğuşu Ve Gelişimi*. İstanbul: Aryan Basım Tanıtım ve Matbaa Hiz. San. Tic. Ltd. Şti.

Karaaslan, P. (2012). *Bizans Devletinde Meslek Birlikleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). T.C. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü, Elazığ.

Katz, S. (1938). Some Aspects of Economic Life in the Byzantine Empire. *Pacific Historical Review*, Vol. 7, No. 1, (s.27-39). University of California Press.

Kayaoğlu, İ. (1981). Anadolu Selçukluları Devrinde Ticârî Hayat. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24(1), 359-373.

Kayalı, Y. (2015). Hindistan Kuşan İmparatorluğunun Yükselme Dönemi Ve Kral Kanişka (MS. 78-99). *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 55(2), 189-204.

Kemaloğlu, M. (2013). Anadolu'da İlk Esnaf Teşkilatı. *Hikmet Yurdu*, Yıl: 6, C: 6, Sayı: 12(2), 253 - 266.

Kemble, J. (1876). *The Saxons in England: A History of the English Commonwealth till the Period of the Norman Conquest Voume-I*. Londra: Cambridge University Press.

Keys, D. (2000). *Catastrophe: an investigation into the origins of the modern world*. New York: Ballantine Books.

Khanna, V. S. (2005). The Economic History Of The Corporate Form In Ancient India. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=796464> ya da <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.796464>.E.t. 10.04.2019.

Kloppenborg, J. S., Ascough, R. S. ve Harland, P. A. (2011). *Greco-Roman associations: Texts, translations, and commentary* (Vol. 1). Walter de Gruyter.

Kozuh, M. (2008). Temple, Economy, and Religion in First Millennium Babylonia. *Religion Compass*, 2(6), 929-948.

Köknel, S. (2007). *Loncadan Oda'ya: İstanbul Ticaret Odası'nın 125. yılı anısına*. (ed. Baykan, M., Aytuna, F., Celen, B.). İstanbul: İstanbul Ticaret Odası [Müka Matbaası].

Kropotkin, P. A. (2001). *Karşılıklı Yardımlaşma/Evrimin Bir Faktörü*. (Çev. Işık Ergüden, H. Deniz Güneri). İstanbul: Kaos Yayınevi (Orijinal Yayın Tarihi: 1902).

Kuhrt, A. (2005). The Old Assyrian Merchants. Parkins, H., ve Smith, C. (Ed.). *Trade, Traders and the Ancient City* içinde (s. 5-29). Taylor & Francis. ISBN 0-203-97903-6.

Kuran, T. (2000). Islamic Influences on the Ottoman Guilds. *The Great Ottoman-Turkish Civilization*, 2, 43-59.

Kuran, T. (Ed.). (2010). Mahkeme kayıtları ışığında 17. yüzyıl İstanbul'unda sosyo-ekonomik yaşam: Guilds and guildsmen. Communal affairs of Christians and Jews. Foreigners (Vol. 1). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Küçük, E. (2005). Roma Hukukunda Augustus Zamanına Kadar Derneklerin Hukukî Durumu. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Küçükdağ, Y. (2017). Başkent Konya'da Türkiye Selçukluları Döneminde Esnaf Örgütlenmesi. *Selçuklu Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, (2), (s.173-193).

Küçükkalay, A. M. (2017). *Adil Fiyat*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.

Kloppenborg, J. S. (1996). Collegia and Thiasoi: Issues in Function, Taxonomy and Membership. *Voluntary associations in the Graeco-Roman world, 1630*.

Koçak, K. (2018). Konya Çevresinde Madencilik Öncesi Obsidyen-Doğal Cam ve Ticaret Hayatındaki Yeri. *Yeni İpek Yolu Dergisi Özel Sayısı – Konya Kitabı XVI – 1.Cilt – Konya Ticaret Tarihi* içinde (s.23-33). Konya: KTO yayınları, 2018. ISBN: 978-605-137-685-1.

Labib, S. Y. (2013). Ortaçağ İslâm Dünyasında Kapitalizm. (Çev. Alican, M.) *Tarih Okulu Dergisi*, 2013(XIV).

Laiou, A. (2002). Exchange and Trade, Seventh-Twelfth Centuries. *The Economic History of Byzantium Vol.2: From the Seventh through the Fifteenth Century, 697-770*. Washington: Dumbarton Oaks Research Library and Collection. Dumbarton Oaks Trustees for Harvard University.

Laiou, A. ve Morrison, C. (2007). *The Byzantine Economy*. Cambridge University Press.

Lambert, J. M. (1891). *Two Thousand Years Of Guild Life*. Londra: Simpkin, Marshall, Hamilton, Kent & Co., Limited.

Lane, F. C. (1973). *Venice: A Maritime Republic*. Baltimore ve Londra: The John Hopkins University Press.

Lapidus, I. M. (2008). *Muslim cities in the later Middle Ages: Student Edition*. Cambridge University Press. ISBN 978-0-521-27762-4.

Litvinsky, B. A. (1994). Cities And Urban Life In The Kushan Kingdom. Harmata, J. (Ed). *History of civilizations of Central Asia*, Vol. 2 içinde s.283-304. UNESCO Publishing. ISBN: 978-92-3-102846-5.

Liu, J. (2009). *Collegia Centonariorum: The Guilds Of Textile Dealers In The Roman West* (Vol. 34). Leiden - Boston: Brill.

Lopez, R. S. (1945). Silk Industry in the Byzantine Empire. *Speculum*, Vol. 20, No. 1, (s.1-42). The University of Chicago Press.

Lopez, R. S. (1958a). Mohammed and Charlemagne: A Revision. Havighurst, A. F. (Ed.). *Problems in European Civilization! The Pirenne Thesis Analysis, Criticism, and Revision* içinde (s.58-73). Boston: D. C. Heath And Company.

Lopez, R. S. (1958b). East and West In The Early Middle Ages. Havighurst, A. F. (Ed.). *Problems in European Civilization! The Pirenne Thesis Analysis, Criticism, and Revision* içinde (s.74-78). Boston: D. C. Heath And Company.

Lopez, R. S. (2005). *The Commercial Revolution of The Middle Ages, 950-1350*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mahapatra, S. (2012). Guild, The Institutional Economic Base Of Ancient India. *International Journal of Social Science & Interdisciplinary Research*, Vol.1 Issue 9, 165-174. ISSN 2277 3630.

Mahiroğulları, A. (2008). Selçuklu/Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik/Gedik Teşkilatı Ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (54), 139-154.

Majumdar, R. C. (1918). *Corporate Life in Ancient India*. Calcutta: Surendra Nath Sen.

Majumdar, R. C. (1922). *Corporate Life in Ancient India – Second Edition*. Poona: The Oriental Book Agency.

Metcalf, A. (2009). *Muslims of Medieval Italy*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Mumford, L. (1951). *The City in History: Its Origins, Its Transformation, And Its Prospects*, New York: Harcourt, Brace & World

Makdisi, G. (2009). *İslam'ın Klasik Çağında ve Hıristiyan Batı'da Beşeri Bilimler*. (Çev. Başoğlu, H. T.). İstanbul: Klasik Yayınları.

Mandaloğlu, M. (2013). Eski Türklerde Sanayi, Ticaret ve Maliyenin Ekonomik Açıdan Değerlendirilmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 129-150.

Mango, M. M. (2000). The Commercial Map Of Constantinople. *Dumbarton Oaks Papers*, 54, 189-207.

Maniatis, G. C. (2001). The Domain of Private Guilds in the Byzantine Economy, Tenth to Fifteenth Centuries. *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 55, 339-369. Dumbarton Oaks, Trustees for Harvard University.

Martin, M. E. (1980). The Venetian-Seljuk Treaty of 1220. *The English Historical Review*, Vol. 95(375), 321-330. Oxford University Press.

Masood, E. (2010). *İslam Ve Bilim*. (çev. Timur, Ş.). İstanbul: Picus Yayınları.

Merriam-Webster. *Dark Ages* Maddesi. E. A. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/dark%20ages>.

Mavridis, D. G., ve Vatalis, K. (2013). Entrepreneurial Aspects in East Roman Empire-The imperial Kommerkiarioi as quasi-entrepreneurs. *Procedia Economics and Finance*, 5, 552-561.

McCormick, (2012). *Origins of the European Economy*. Cambridge University Press. ISBN: 0-521-66-102-1

MacMullen, R. (1988). *Corruption and the Decline of Rome*. Yale University Press.

McLaughlin, R. (2010). *Rome And The Distant East: Trade Routes To The Ancient Lands Of Arabia, India And China*. Londra ve New York: Continium Books, Raul McLaughlin. ISBN: 9781847252357

McRee, B. R. (1992). Gilds and Civil Order: The Case of Norwich in the Late Middle Ages. *Speculum*, Vol. 67, No. 1, 66-97.

Mekin, A. (Ed.) (2017). *Ahîyan: Meslek Ahlâkı*. Konya: Büsan Yayınları.

Mendelsohn, I. (1940a). Gilds in Babylonia and Assyria. *Journal of the American Oriental Society*, 60(1), 68-72.

Mendelsohn, I. (1940b). *Guilds in Ancient Palestine*. Bulletin of the American Schools of Oriental Research, 80(1), 17-21.

Mert, O. (2015). Karakurum Bölgesi'ndeki Arap Harfli Yazıtlar. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED]* Sayı 54, (s.1-29). Erzurum.

Milgrom, P. T., North, D. C. ve Weingast, B. R. (1990). The Role Of Institutions In The Revival Of Trade: The Law Merchant, Private Judges, And the Champagne Fairs. *Economics & Politics*, 2(1), 1-23.

Mitchell, S. (2015). *A History of The Later Roman Empire, AD 284-641*. John Wiley & Sons.

Mommsen, T. (2009). *History of Rome Vol.1*. Cambridge University Press. ISBN: 978-1-108-00973-7. (Orjinal Basım: 1862).

Moss, H. S. T. L. B. (1963). *The Birth of The Middle Ages 395-814*. Londra: Oxford University Press. (Orjinal Basım: 1935).

Muhly, J. D. (1973). Tin Trade Routes of the Bronze Age: New evidence and new techniques aid in the study of metal sources of the ancient world. *American Scientist*, 61(4), 404-413.

Muhs, B. (2001). Membership in Private Associations in Ptolemaic Tebtunis. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 44, No. 1, 1-21. Brill.

Musalı, N. (2011a). İbn Bezzâz'ın Safvetü's-Safâ adlı eserinde Azerbaycan Ahiliği. *I. Uluslararası Ahilik Kültürü ve Kırşehir Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 795-809.

Musalı, N. (2011b). Safevîler ve Ahîler. *Erciyes Üniversitesi Ahilik Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 45-68.

Nabhan, G. P. (2014). *Cumin, Camels, and Caravans: A Spice Odyssey*. University of California Press.

Nemet-Nejat, K. R. (1998). *Daily Life in Ancient Mesopotamia*. Londra: The Greenwood Press.

Nicholson, R. A. (1934). *The Matnawi of Jâlalü'ddîn Rûmî: Edited From The oldest Manuscripts Available: with Critical Notes, Translation & Commentary: Vol. VI*. Londra: Cambridge University Press.

Nuri, Z. (2019). Esnaf Birlikleri ve Narh Sistemi. *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*. *BNEJSS 2019:(05)01*, 40-48.

Noboru, N. ve Eder, M. (1950). The Industrial and Commercial Guilds of Peking and Religion and Fellowcountrymanship as Elements of Their Coherence. *Folklore Studies*, Vol. 9, 179-206. Nanzan University.

North, D. C. (1991). Institutions. *The Journal of Economic Perspectives*, 5(1), 97-112.

Norwich, J. J. (1989). *A History of Venice*. Londra: Penguin Books. ISBN: 978-0-14-193678-9.

Ocak, A. Y. (1996). Fütüvvet. *TDV (Türk Diyanet Vakfı) İslâm Ansiklopedisi*. URL: <https://islamansiklopedisi.org.tr/futuvvet#2-tarih>. E.T.: 01.04.2019.

Oded, B. (1979). *Mass Deportations and Deportees in the Neo-Assyrian Empire*. Weisbaden: Reichert.

Oikonominedés, N. (2002). The role of the Byzantine state in the economy. *The Economic History of Byzantium*, 3, 973-1058.

Ogilvie, S. (2007a). “Can We Rehabilitate The Guilds? A Sceptical Re-appraisal”, *Cambridge Working Papers in Economics*, CWPE 0745.

Ogilvie, S. (2007b). ““Whatever is, is Right”? Economic Institutions in Pre-Industrial Europe”, *Economic History Review*, 60(4), 649–684.

Ogilvie, S. (2011). *Institutions and European Trade: Merchant Guilds, 1000–1800*. Cambridge University Press.

Ogilvie, S. (2019). *The European Guilds: An Economic Analysis* (Vol. 78). Princeton University Press.

Oğuz, B. (2006). *Türk Halkının Kültür Kökenleri Teknikleri, Müesseseleri, İnanç ve Adetleri VI: Ulaştırma-İletişim, Mübadele, Ölçü ve Metalürji Teknikleri*. İstanbul: Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları.

Özcan, K. (2016). *Anadolu’da Selçuklu Dönemi Yerleşme Tipolojileri –I: Pazar ya da Panayır Yerleşmeleri*. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 06(1), 205-224.

Özbek, S. (2001). Türkiye Selçuklularında Kültürel Hayat (Mevlâna’nın Fihi Mâfih ve Mesnevi’sine Göre). *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3 Sayı 1(18), 41-58.

Pamuk, Ş. (2009). Changes in factor markets in the Ottoman Empire, 1500–1800. *Continuity and Change*, 24(1), s.1-30. Cambridge: Cambridge University Press. Doi:10.1017/S0268416009007048

Palgrave, R. H. I. (1915). *Dictionary of Political Economy*. Londra: Macmillan And Co.

Parlatır, İ. (2006). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yayınevi.

Patra, B. (2008). Merchants, Guilds and Trade in Ancient India: An Orissan Perspective. *Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute*, Vol. 89, 133-168.

Paydaş, K. (2004). Ak-Koyunlular Döneminde Ticaret. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 23(36), 213-223.

Persson, K. G. (2010). *An Economic History of Europe: Knowledge, Institutions And Growth, 600 To The Present*. New York: Cambridge University Press.

Pfister, U. (2008). Craft guilds, Theory of The Firm, and Early Modern Proto-Industry. *Guilds, Innovation, and the European Economy, 1400-1800*, içinde (s.25-51).

Pirenne, H. (2009). *Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. (Çev. Uygur Kocabaşoğlu). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal Metin 1927).

Pirenne, H. (2014). *Ortaçağ Kentleri: Kökenleri Ve Ticaretin Canlanması*. (Çev. Şadan Karadeniz). İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal Metin 1933).

Prens Charles (1993). A speech by HRH The Prince of Wales titled 'Islam and the West' at the Oxford Centre for Islamic Studies, The Sheldonian Theatre, Oxford. Url: <https://www.princeofwales.gov.uk/speech/speech-hrh-prince-wales-titled-islam-and-west-oxford-centre-islamic-studies-sheldonian>, E.T.: 19.06.2019.

Polanyi, K. (1957/1971b). Aristotle Discovers the Economy. (ed). *Trade and Market in the Early Empires* içinde (ss. 64.-94). USA: Gateway Edition

Polanyi, K. (1963). Ports of Trade in Early Societies. *The Journal of Economic History*, 23(1), 30-45.

Polanyi, K.(1968).Our Obsolete Market Mentalitiy. *Primitive, Archaic And Modern Economies Essays of Karl Polanyi* içinde (ss.59-77). Boston: Beacon Press.

Polanyi, K. (2010). *Büyük Dönüşüm Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökleri*.(Çev: Ayşe Buğra). İstanbul: İletişim Yayınları(özgün eser 1944 tarihli dir)

Pöder, K. (2010). Credible Commitment and Cartel: the Case of the Hansa Merchant in the Guild of Late Medieval Tallinn. *Baltic Journal of Economics*, (1), 43-60.

Prasad, P. C. (1977). *Foreign Trade and Commerce in Ancient India*. New Delhi: Shakti Malik.

Puri, B. N. (1994). The Kushans. Harmata, J. (Ed). *History of civilizations of Central Asia*, Vol. 2 içinde s.239-254. UNESCO Publishing. ISBN: 978-92-3-102846-5.

Rawlinson, H. G. (1916). *Intercourse between India And The Western World - From The Earliest Times To The Fall Of Rome*. Cambridge: Cambridge University Press.

Renard, G. (1918). *Guilds in the Middle Ages*. (Çev: D. Terry). Londra: G. Bell and Sons.

Rhys Davids, C. A. F. (1901a). Economic Conditions in Ancient India. *The Economic Journal*, 11(43) içinde s.305-320.

Rhys Davids, C. F. (1901b). Art. XXXI.—Notes on Early Economic Conditions in Northern India. *Journal of the Royal Asiatic Society*, 33(4) içinde s.859-888.

Rhys Davids, T. W. (1911). *Buddhist India*. London: T. Fisher Unwin ve New York: G. P. Putnam's Sons.

Richardson, G. (2001). A Tale of Two Theories: Monopolies and Craft Guilds In Medieval England And Modern Imagination. *Journal of the history of economic thought*, 23(2), 217-242.

Richardson, G. (2004). Guilds, Laws, and Markets for Manufactured Merchandise In Late-Medieval England. *Explorations In Economic History*, 41(1), 1-25.

Riising, A. (1958). The Fate of Henri Pirenne's Theses on the Consequence of the Islamic Expansion. Havighurst, A. F. (Ed.). *Problems in European Civilization! The Pirenne Thesis Analysis, Criticism, and Revision* içinde (s.102-107). Boston: D. C. Heath And Company.

Roberts, K. (2011). *The Origins of Business, Money, And Market*. New York: Columbia University Press.

Robinson, F. (1913). *The Spirit of Association: Being Some Account of the Gilds, Friendly Societies, Co-operative Movement, and Trade Unions of Great Britain*. Londra: John Murray.

Rosenqvist, J. O. (1996). The Hagiographic Dossier of St Eugenios of Trebizond in Codex Athous Dionysiou 154, *A Critical Edition with Introduction, Translation, Commentary and Indexes*, Uppsala.

Rostovtzeff, M. I. (1928). Syria and The East. Cook, S. A., Adcock, F. E., Charlesworth, M. P. (Ed.) *The Cambridge Ancient History Volume VII - The Hellenistic Monarchies and the Rise of Rome* içinde (s.155-195). New York: Macmillan Company.

Runciman, S. (1987). Byzantine Trade and Industry. Postan, M., Rich, E. ve Miller, E. (Ed.). *The Cambridge Economic History of Europe: Trade and Industry in The Middle Ages (The Cambridge Economic History of Europe Vol. II)* içinde (132-168). ISBN: 0 521 08709 0

Saggs, H. W. F. (1989). *Civilization Before Greece and Rome*. New Haven ve Londra: Yale University Press.

Saliba, G. (2008). İslam Bilimi ve Avrupa Rönesans'ının Doğuşu. İstanbul: Butik Yayınlar

Sato, T. (2015). *Sugar in the Social Life of Medieval Islam*. Leiden: Brill.

Schneider, Klaus-Micheal (2011). *Hanse und Hansestädte: Hanseatic League and Cities*. Url: https://www.crwflags.com/fotw/flags/de_hansa.html. E.t.: 20.06.2019.

Schoep, I. (2010). The Minoan 'Palace-Temple' Reconsidered: A Critical Assessment of the Spatial Concentration of Political, Religious and Economic Power in Bronze Age Crete. *Journal of Mediterranean Archaeology*, 23(2).

Seyitdanlıoğlu, M. (2009). Eski Türklerde Devlet Meclisi “Toy” Üzerine Düşünceler. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt:28, Sayı:48, 01-11.

Sharma, K. N. (1990). Varna and Jati In Indian Traditional Perspective. *Sociological Bulletin*, 39 (1 & 2), 15-32.

Sharma, R. S. ve Jha, D. N. (1974). The Economic History of India up to AD 1200: Trends and Prospect. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 17, No. 1, 48-80.

Sırım, V. (2014). Selçuklular ve Osmanlı Döneminde Medreselerin Mali Kaynakları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7.

Sıtkı (1909). *Gedikler*. İstanbul: Tanin matbaası. Yeniden Yayına Hazırlayan: Gıynaş, K. A. (2004). *Gedikler*. Ankara: Gazi Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma Merkezi (Bizim Büro Basım). ISBN: 975-8021-93-X.

Silver, M. (2007). Redistribution and Markets in the economy of ancient Mesopotamia: Updating Polanyi. *Antiguo Oriente*, Vol. 5, 89-112.

Staley, E. (1906). *The Guilds of Florence*. Londra: Methuen & Company.

Stein, A. (1933). *On Ancient Central-Asian Tracks: Brief Narrative of Three Expeditions in Innermost Asia and North-Western China*. London: Macmillan and Co., Limited.

Smith, A. (1778). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations: By Adam Smith, LL. D. and FRS Formerly Professor of Moral Philosophy in the University of Glasgow; in Two Volumes, Second Edition, (Vol. 1)*. Londra: W. Strahan, and T. Cadell.

Smith, C. A. (1996). Plague in the ancient world: A study from Thucydides to Justinian. *Loyola University New Orleans*. URL: <http://people.loyno.edu/~history/journal/1996-7/Smith.html>. E.T: 01.04.2019.

Smith, T. (1863). *Memorials of Old Birmingham. Traditions of the Old Crown House, in Der-Yat-End, in the Lordship of Birmingham. With Some Notice of English Gilds*. Birmingham: Henry Wright.

Stubbs, W. (1891). *The Constitutional History of England - In Its Origin And Development. Vol.1*. Oxford: Clarendon Press.

Sonawani, S. (2016). Language of the Indus people - What Indus seals do convey?. <https://www.researchgate.net/publication/321747350> E.t. 10.3.2019 s.13:25.

Soucek, S. (2000). *A History of Inner Asia*. Cambridge: Cambridge University Press. Doi: 10.1017/CBO9780511991523

Subbarayalu, Y. (2015). Trade guilds of south India up to the tenth century. *Studies in People's History*, 2(1), 21–26. SAGE Los Angeles / Londra / Yeni Delhi / Singapur / Washington DC. DOI: 10.1177/234844891557440

Sümer, F. (1985). *Yabanlu Pazarı: Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Pazar*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Şafak, A. (1994). Ehl-i Vukuf. *Türkiye Diyanet Vakfı: İslam ansiklopedisi, Cilt 10 içinde* s. 531-533. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Şen, S. (2008). Eski Türklerde Maden İşçiliğine Bir Bakış. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi. Ankara*, 5(3), 162-172.

Şeyban, L. (2012). Endülüs Çarşı-Pazar Düzeni ve Selçuklu - Osmanlı Geleneğiyle Mukâyesesi. *II. Uluslararası Ahilik Sempozyumu, Ahi Evran Üniversitesi Ahilik Kültürünü Araştırma ve Uygulama Merkezi, Kırşehir, Cilt: II, 707-717*

Taeschner, F. (1953). İslam Ortaçağında Futuvva (Fütüvvet Teşkilatı). *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, (Çev. Işıltan, F.), 15(1-4), (s.1-32).

Taeschner, F. (1972). “İslâm’da Fütüvvet Teşkilâtının Doğuşu Meselesi ve Tarihî Ana Çizgileri”, Çev. Semahat Yüksel, *Bellekten*, XXXVI, Sayı 142.

Tadmor, H. (2006). Judah maddesi. Lewis, D. M., Boardman, J., Hornblower, S., Ostwald, M. (Ed.). *The Cambridge Ancient History Second Edition Vol. VI: The Fourth Century B.C. içinde* (s.261-296). Cambridge University Press. ISBN 0-521-23348-8

Thaplyal, K. K. (1996). *Guilds in Ancient India: A Study Of Guild Organization In Northern India And Western Deccan From Circa 600 Bc To Circa 600*. Delhi: New Age International. ISBN: 8122409032.

Tezcan, M. (2014). İpek Yolu'nun İran Güzergâhı ve İpek Yolu Ticaretine İran Engellenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 3(1), 96-123.

Thompson, E. A. ve Hickson, C. R. (2001). *Ideology and The Evolution Of Vital Institutions: Guilds, The Gold Standard, And Modern International Cooperation*. New York: Springer Science & Business Media.

Thrupp, S. L. (1965). The Guilds. Postan, M., Rich, E. ve Miller, E. (Ed.). *The Cambridge Economic History of Europe from the Decline of the Roman Empire (The Cambridge Economic History of Europe Vol. III)* içinde (s.230-280). Cambridge: Cambridge University Press. Doi:10.1017/CHOL9780521045063.

Turan, N. (2007). Selçuklu Ve Osmanlı Anadolu'sunda Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Gelişim Süreci. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (52), 151-187.

Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, Lonca maddesi, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5cd4d74f940ff4.67091086. E.T. 10.03.2018

Tüzün, N. (2018). Osmanlı Lonca Teşkilâtlarına Toplu Bir Bakış. *Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 18, 231-238

Uçma, İ. (2011). *Bir Sosyal Siyaset Kurumu Olarak Ahilik*. İstanbul: İşaret Yayınları.

Unwin, G. (1908). *The Gilds and Companies of London*. Londra: Methuen & Co..

Van de Mieroop, M. (2015). *A history of the ancient Near East, ca. 3000-323 BC*. John Wiley & Sons, Inc., Wiley-Blackwell, Third Ed., ISBN: 978-1-118-71816-2.

Venticinque, P. H. (2010). Family Affairs: Guild Regulations and Family Relationships in Roman Egypt. *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, Vol. 50, 273–294. ISSN 0017-3916. Duke University Press.

Verhulst, A. (1999). *The Carolingian Economy*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN 0-521-00474-8.

Vernant, J. P. (1982). *The Origins of Greek Thought*. New York: Cornell University Press.

Vryonis, Jr. S. (1963). Byzantine Δand the Guilds in the Eleventh Century. *Dumbarton Oaks Papers*, Vol. 17, (s.289-314). Dumbarton Oaks, Trustees for Harvard University.

Yalçın M. F. (2017). Memlûkler Döneminde Bir Tüccar Ailesi: Harrûbî. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 50, (s.275-284). ISSN: 1307-9581

Yazıcı, N. (1994). Lonca Sisteminin İşsizlik Sigortasıyla İlgisi Üzerine Bazı Düşünceler. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35(1).

Yılmaz, S. (2015): *Silk and Byzantium. From 4th to 11th Century*. E. A.: https://www.academia.edu/4817801/Silk_and_Byzantium. E.T. 10.4.2019

Yiğit, İ. (2013). XVI. Yüzyıl Türkiye'sinde Ahi Adlı Zaviyelerin Dağılışı. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 8/5.

Yiğit, İ. (2017). XVI. Yüzyıl Türkiye'sinde Ahi Adlı Yerleşmeler. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 9(3), 251-267.

Yüksel, A. T. (2015). İslam'da Bilim Tarihi: Başlangıcından Osmanlı Döneminin Sonuna Kadar. İstanbul: Kitap Dünyası.

Walford, C. (1879). *Gilds: Their Origin, Constitution, Objects and Later History*. Londra: Printed For Private Circulation.

Waters, M. (2014). *Ancient Persia - A Concise History of the Achaemenid Empire, 550–330 BCE*. New York: Cambridge University Press.

Weber, M. (1981). *General economic history*. Transaction publishers.

Werveke, (1965). The Rise of the Towns. *The Cambridge Economic History of Europe: Economic Organization and Policies in the Middle Ages (The Cambridge Economic History of Europe Vol. III)* içinde s.3-40. New York: Cambridge University Press.

Wischnitzer, M. (1950-1951). Notes to A History Of The Jewish Guilds. *Hebrew Union College Annual*, Vol. 23, No. 2, Hebrew Union College Seventy-fifth Anniversary Publication 1875-1950 (1950-1951), 245-263.

Wilson, C. H. (1967). Trade, society and the state. *Cambridge Economic History of Europe: The Economy of Expanding Europe in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, vol.4 içinde s.487-575.

Wright, C. D. (tarihsiz) *Labor Organizations In Ancient, Medieval And Modern Times*. Url: <http://www.americanantiquarian.org/proceedings/44806524.pdf> Erişim Zamanı: 20.11.2015

Zaccagnini, C. (1977). The Merchant at Nuzi. *Iraq*, Vol. 39, No. 2, (171-189). British Institute for the Study of Iraq.

Zimmern, H. (1889). *The Hansa Towns* (Vol. 20). GP Putnam's Sons.